

אוצר
בין אדם לחבירו

מצוות עדקה

מכון תורת האדם לאדם
מהדורת נסיון
לא מוגה כל העורך

מכון למחקר ולפיתוח עקרונות תורה ויהדות

הספר שלפניכם הוא מהדורה
נסיונית בסדרת
"אוצר בין אדם לחבירו"

נשמח מאד לקבל הערות
והצעות לשיפור הספר

גם לציין שעדיין לא עבר
הגהה מדוייקת ונשמח לקבל
הערות בזה

ניתן למסור הערות

בטל: 04-6970825

נייד: 0527624271

מכון לחקר הלכות שכן פרס לספריו והסגנון

כל הזכויות שמורות
למכון תורת האדם לאדם ע.ר.
מאור חיים 5/65
צפת תשע"ב

❧ תוכן הפרקים ❧

גמ"ח בממונו – צדקה, החייאת אח, הלואה

פרק א: מוני המצוות, 3

= רס"ג, זהר הרקיע <ח>	= סמ"ק <ה>	= הלכות גדולות <ג>
= חרדים <ט>	= ספר החינוך <ו>	= רמב"ם סה"מ <א-ב>
= חפץ חיים סה"מ <י>	= רמב"ן <ב>	= יראים <ג>
	= רבינו יונה <ז>	= סמ"ג <ד>

פרק ב: בתורה ומפרשים, 12

= רש"י רס"ג <יא>	= אברבנל <יא>	= הפסוקים <יא>
= רמב"ן <יא>	= הכתב והקבלה <יא>	= פתוח תפתח / פ' ראה
= טור <יא>	= העמק דבר <יא>	= תרגומים <ט>
= הכתב והקבלה <יא>	= אם כסף תלוה פ' משפטים	= רש"י רס"ג רשב"ם <יא> ..
= העמק דבר <יא>	= רש"י אבן עזרא <יא>	= אבן עזרא <יא>
= פסוקים בנ"ך	= רד"ק <יא>	= רמב"ן <יא>
= <יא> ==	= רבנו אברהם <יא>	= בכור שור חזקוני <יא>
= <יא> ==	= רא"ש תוס' <יא>	= רלב"ג <יא>
= <יא> ==	= גור אריה <יא>	= רבינו בחיי <יא>
	= והחזקת בו / פ' בהר	= עקידת יצחק <יא>

פרק ג: סוגיות הש"ס, 25

= בבא מציעא סב <יא>	= קובץ שיעורים <יא>	= בבא בתרא ט-יא <יא>
= בבא מציעא סה <יא>	= כתובות סז <יא>	= מאירי <יא>
= בבא מציעא פח: <יא>	= מאירי <יא>	= תקנת אושא <יא>
= שבועות כה <יא>	= בבא מציעא לא <יא>	= כתובות סו: <יא>
= נדרים סה <יא>	= רש"י תוס' <יא>	= רש"י מאירי <יא>
= לקט גמרות <יא>	= רמב"ן ריטב"א <יא>	= הפלאה <יא>

פרק ד: מדרשי חז"ל, 41

= תוספתא פאה <יא>	= ספרי <יא>	= מכילתא דר"י <יא>
= מדרש הגדול <יא>	= מפרשי הספרי <יא>	= תורת כהנים <יא>
		= קרבן אהרן <יא>

פרק ה: ראשונים, 45

= פירוש משלי <יא>	= סמ"ג <יא>	= שאילתות <יא>
= רבינו בחיי <יא>	= סמ"ק <יא>	= חובות הלבבות <יא>
= ספר חסידים <יא>	= חינוך <יא>	= רמב"ם סה"מ <יא>
= אור זרוע <יא>	= רבינו יונה שע"ת <יא> ...	= רמב"ם יד החזקה <יא> ...
= רש"י כתובות <יא>	= ספר היראה <יא>	= רמב"ם פיהמ"ש <יא>
	= פירוש לאבות <יא>	= יראים <ג>

פרק ו: אחרונים, 62

= חפץ חיים <יא>	= מנחת חינוך <יא>	= טור <יא>
= אהבת חסד <יא>	= רי"פ פערלא רס"ג <יא> ..	= שלחן ערוך <יא>
	= רי"ז הלוי <יא>	= סמ"ע <יא>

פרק ז: בשביל שיחיה בני, 78

= ספר חברית <יא>	= תוספות <יא>	= פסחים ח. <יא>
= מהר"ל אגדות <יא>	= ריטב"א <יא>	= מפרשי הש"ס <יא>
= חפץ חיים <יא>	= חינוך <יא>	= ראש השנה ג: <יא>
= מכתבי ח"ח <יא>	= אבות א <יא>	= ראשונים <יא>
= גינת וורדים <יא>	= מגן אבות <יא>	= פנ"י ערוך לנר <יא>
= משיב דבר <יא>	= פרקי משה <יא>	= בבא בתרא י: <יא>
= אבני מילואים <יא>	= מהר"ל <יא>	= רש"י יד רמה <יא>
= הפלאה <יא>	= מהרי"ט צפנת פענח <יא> ..	= מאירי <יא>
	= פרשת דרכים <יא>	= ערוך <יא>

פרק ח: נסיון במעשר וצדקה, 92

= ספר חסידים <יא>	= תענית ט <יא>	= פרשת ואתחנן <יא>
= אמונות ודעות <יא>	= רש"י תוספות <יא>	= רשי אבן עזרא <יא>
= שערי תשובה <יא>	= מאירי <יא>	= רמב"ן <יא>
= ר' יונה אבות <יא>	= גבורות ארי <יא>	= רבינו בחיי <יא>
= מגן אבות <יא>	= רמב"ם <יא>	= העמק דבר <יא>
= של"ה <יא>	= יראים <יא>	= רמב"ן דברים ט <יא>
	= סמ"ק <יא>	= רד"ק שופטים <יא>

ציונים והוספות, 104

מפתחות, =

❖ פרק א: ראשונים מוני המצוות ❖

- < א > **הלכות גדולות: מנין המצוות: ...אלו לאוין...לא תאמץ, לא תקפוץ, לא ירע לבבך...**
ואלו מצוות קום עשה...פתוח תפתח, נתן נתן, העבט תבעיטנו...

והחיות אח, והלואת אביון... לעשות צדקה...

לקמן בביאור רי"פ פערלא <?> מבאר שיטת הבה"ג בכפילות הלאוין לכאורה עיי"ש, וע"ע אחרונים
 ==הילדיסהיימר =ועוד ?? ולהשוות עם ספר יראים ??=

❖ מצות צדקה

- < ב > **רמב"ם ספר המצוות: עשה קצה: שצונו לעשות צדקה ולחזק החלשים ולהרחיב**
להם [להקל מצבם הדחוק], וכבר בא הציווי במצוה זו במלות

מתחלפות, אמר יתעלה (דברים טו ח) פתוח תפתח את ירך וכו', ואמר (ויקרא לה לה) והחזקת
 בו גר ותושב וכו', ואמר (שם לו) וחי אחיך עמך, והכוונה באלו הלשונות כולם אחת והיא
 שנעזור עניינו ונחזקם די ספקם. וכבר התבארו משפטי מצוה זו במקומות רבים, רובם
 בכתובות ובתרא (ח-יא). ובאה הקבלה (גטין ז:) שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב
 במצוה זו, כלומר הצדקה, אם למי שלמטה ממנו או לדומה לו, ואפילו בדבר מועט:

❖ שלא למנוע צדקה

- < ג > **לא תעשה רלב: שהזהירנו שלא למנוע צדקה והרחבה מהאביונים מאחינו אחר שנדע**
חולשת ענינם ויכלתנו להחזיק בהם, והוא אמרו יתעלה (שם) לא תאמץ את לבבך ולא
תקפוץ את ירך מאחיך האביון, וזה אזהרה מלקנות מידת הכילות והאכזריות שתמנע
מעשות הראוי:

❖ מצות הלואה

- < ד > **עשה קצו: שצונו להלוות לעני להרחיב לו ולהקל עניינו. ומצוה זו היא היותר חזקה ויותר**
מחוייבת מכל מצות צדקה, כי מי שנתבזה וגלה פניו לשאול מידי האנשים אין צרות עניינו
סר מעליו כמו המכוסה שירצה להעזר עד שלא יתגלה עניינו ולא יתבזה. והציווי במצוה
זו הוא אמרו יתעלה (שמות כב) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, ולשון מכילתא כל
אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה, אחד מהם אם כסף תלוה את עמי, אמרו אם כסף
תלוה חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, ת"ל (דברים טו ח) והעבט תעביטנו חובה
ולא רשות, וכבר התבארו משפטי מצוה זו במקומות מכתובות ובתרא:

❖ וחי אחיך עמך

- < ה > **רמב"ן: שכחת העשין: מצוה טז: שנצטוינו להחיות גר תושב להציל לו מרעתו שאם**
היה טובע בנהר או נפל עליו הגל שבכל כחנו נטרח בהצלתו ואם היה חולה
נתעסק ברפואתו, וכל שכן מאחינו ישראל או גר צדק שאנו מחוייבים לו בכל אלה והוא
בהם פקוח נפש שדוחה שבת והוא אמרו ית' (פ' בהר) וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך
והחזקת בו גר ותושב וחי עמך. ומאמרם בתלמוד (פסחים כא:) גר אתה מצווה עליו להחיותו
גוי אין אתה מצווה עליו להחיותו. והמצוה הזו מנאה בעל ההלכות החיות האח. והרב
[הרמב"ם] כלל אותה עם הצדקה במצות קצ"ה מפסוק פתוח תפתח את ירך. והם שתים
מצות באמת:

רמב"ן ויקרא: (כה לה) וטעם וחי אחיך עמך, שיחיה עמך, והיא מצות עשה להחיותו שממנה נצטוונו על פקוח נפש במצות עשה, ומכאן אמרו (תו"כ) וחי אחיך עמך, זו דרש בן פוטירי שנים... [נעתק לקמן בפרק ב' במפרשי התורה]
=ביאור שיטתו לקמן בדברי הגר"י פערלא ז"ל, ובדברי מרן רי"ז הלוי עה"ת

❖ לא ירע לבבו בתתו צדקה

רמב"ן שכחת הלאוין: המצוה הי"ז: שנמנענו גם כן שלא יחר בעינינו בתתנו צדקה לעניים <ו> ולא נתן אותה אליהם בעין רעה ונחשוב אותה מיעוט לנו אבל יהיה זה בעינינו שכר ותועלת ותוספת בממוננו, לפי שהוא ית' ישלם לנו הכל בכמה כפלים והוא אמרו ית' (שם) נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה ה' אלהיך בכל מעשיך ובכל משלח ידיך. וזה גם כן זכרו בעל ההלכות [ב"ה"ג]:

❖ וחי אחיך עמך

ספר יראים: סימן קנה: (מו): להחיות אח, צוה הקב"ה בהר סיני וחי אחיך עמך, [בישן <ו> נוסף: ותניא עמך חיך קודמין לכל אדם] ומכלל וחי אחיך למדנו לפדותו מן השבי ולהלבישו בקרה להאכילו ברעבון ולהשקותו בצמאון.

❖ מצות צדקה

ספר יראים סימן קסז: (מח): פתח תפתח, נתן תתן, את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד צוה בפרשת ראה אנכי כי יהיה בך אביון באחד שעריך, ותניא אחיך זה אחיך מאביך כשהוא אומר מאחד אחיך מלמד שאחך מאביך קודם לאחך מאמך. באחד שעריך, יושבי עירך קודמים מיושבי עיר אחרת, בארצך, יושבי ארץ ישראל קודמים מיושבי (חומה) חוץ לארץ. ויושבי חוץ לארץ מניין דכתיב אשר ה' אלהיך נותן לך לרבות כל מקום. =פרשת דרכים תועפות

פתח תפתח, אם פתחת פעם אחת סופך לפתוח ק' פעמים, לפי שהקב"ה מספיק לך וממציא לך מעות, נתת פעם אחת סופך לתת ק' פעמים שנאמר נתן תתן. =עין תועפות ע"פ גר"א
וצוה ה' לעשות צדקה [בד"י: צדקה בדברים] להם להסביר פנים לעני ולדבר על לבו, שנאמר כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך, בגלל הדבור יברכך, ואמרינן בב"ב פרק א' (ט:) אמר ר' יצחק הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך באחד עשר ברכות. ומפקינן להו מקרא מישעיה.

וכשם שצוה היוצר לתת לו כך צוה להאכילו בידים אם הוא צריך דכתיב די מחסורו אשר יחסר לו. ותניא בספרי למה נאמרו כלם ללמדך הראוי לתת לו פת נותנים לו [פת עיסה עיסה מעות מעות] להאכילו לתוך פיו מאכילו לתוך פיו וצריך הנותן צדקה לתת אותו בענין שלא יתבייש העני דכתיב מתן בסתר יכפה אף וכתוב וצדקה תציל ממות ולא ממות אלא ממיתה עצמה והלכות אינן קשות זו לזו דמיתה משונה בהגיע את האדם ליפטר בלא עת הלכך שתייהן יבואו.

וצריך הנותן שלא יתייהר ולא יתפאר בה ולא מיבעיא שמפסיד שאינו מקבל שכר אלא שמענישין אותו, דתניא בב"ב פ"א (י:) נענה ר"ג ואמר צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת. צדקה וחסד שאומות העולם עושין חטא הוא להם שאינם עושין אלא להתייהר בה וכל המתיהר בה נופל בגיהנם שנאמר זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גהינם.

וכבר פרשתי (סי' קנ"ו) מנין שהעובר אפילו עבירה אחת במזיד שאין נותנין לו ואין מצוה להחיותו, ואמר רב אסי שקולה צדקה כנגד כל המצות כולן שנאמר והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה (ב"ב ט.).

❖ לא תאמץ את לבבך

ספר יראים סימן רב: (מט): לא תאמץ את לבבך [ולא תקפץ]. ויראת מאלהיך צוה הכתוב להיותינו רחמנים בפרשת ראה אנכי דכתיב לא תאמץ את לבבך [ותניא בספרי יש לך אדם מצטער אם יתן יש לך שמצטער אם אין לו ליתן. פי' אצל אימוץ לב מוזהר אדם כשלבו נוטה לרחם שלא יסוב לבו ולא יאמץ להסב הרחמנות, ועל לאו ואזהרה זאת ידו כל הדווים ויחזיקו טובה לרמאים. ולא תקפוץ את ירך, תניא (ספרי שם) יש לך אדם שפושט ידו וחוזר וקופצה, מאחיק האביון אם תאמץ ותקפוץ סופך להיות לו אח שתהיה אביון כמותו.

❖ מצות הלואה

ספר יראים סימן קנו (מז): הלואת אביון. צוה היוצר בפרשת ראה אנכי, כי יהיה בך אביון וגו' וכתוב העבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו. ותניא העבט פי' (העבט) [העבט, עיין מפרשים] משמע לשון משכון נותנין וחוזרין וממשכנין דברי ר' יהודה וחכמים אומרים אומר לו הבא (דעתו) [דפ"י: משכון] כדי להגיס דעתו עליו. ותניא בכתובות במציאות האשה (סו:): תעביטנו די מחסורו ואי אתה מצוה להעשירו, אשר יחסר לו אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, אמרו עליו על הלל הזקן וכו'. ותניא העבט זה שאין לו ואינו רוצה להתפרנס משל אחרים שנותנים לו לשם הלואה וחוזרים ונותנים לו לשם מתנה. תעביטנו זה שיש לו ואינו רוצה להתפרנס משל אחרים שנותנים לו לשם מתנה וחוזרין ונפרעין ממנו לאחר מיתה דברי יהודה וחכמים אומרים יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו מה ת"ל תעביטנו דברה תורה כלשון בני אדם.

▼ המשך דברי היראים לקמן בפרק ה: <?>

❖ מצות צדקה

סמ"ג: עשה קס"ב: לתת צדקה לעניים שנאמר (דברים טו ח) פתוח תפתח את ירך לאחיק לענייך ולאביונך בארצך שם ביארנו הלכות צדקה: [=עניין עיר הצדק...]

כתוב בפרשת ראה כי יהיה בך אביון מאחד אחיק באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך וגומר כי פתוח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו, השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך וגומר, נתן תתן ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך ובכל משלח ירך, כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ירך לאחיק לענייך ולאביונך בארצך.

הרי יש כאן שתי מצוות עשה, האחד לפתוח יד לעני וליתן לו צדקה, על זה נאמר פתוח תפתח את ירך לו, מצות עשה השניה היא שאם לא רצה לקבל צדקה יתן לו בהלואה, ועל זה נאמר והעבט תעביטנו, כמו שכתוב אח"כ השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר וגומר, ועוד נתן תתן לו, הכתוב אחר השמר לך, על ההלואה עומד.

ובפרשת אם כסף תלוה את עמי תניא א"ר ישמעאל (מכילתא משפטים) כל אם שכתורה רשות חוץ משלשה וזה אחד מהם שהוא חובה שנאמר העבט תעביטנו וכבר מנינו מצות ההלואה למעלה (עשה ג):

ומצות הלואה היא העליונה מן הכל ועליה נאמר כי ימוך אחיק ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, כלומר תלוהו או תמציא לו מלאכה שירויח בה טרם שיפול מכל וכל ויצטרך לבריות. אמרינן ביבמות (גו.) כל המלוה סלע לעני בשעת דוחקו עליו הכתוב אומר (ישעי' נח ט) אז תקרא וה' יענה.

תניא בספרי (ראה) אחיק זה אחיק מאבין, מאחד אחיק מלמד שאחיק מאבין קודם לאחיק דאמך, באחד שעריך יושבי עירך קודמים ליושבי עיר אחרת, מארצך יושבי ארץ ישראל

קודמים ליושבי חוצה לארץ, יושבי חוצה לארץ מניין דכתיב אשר ה' אלהיך נותן לך לרבות כל מקום.

ואמרין בפ"ק דבבא בתרא (ט:) אמר רבי יצחק הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך באחד עשרה, ודורשו שם מן המקראות הכתובים בישעיה:

ותניא בספרי (ראה) ובתוספתא דפאה (פ"ד ה"י) די מחסורו אשר יחסר לו למה נאמרו כולם, ללמדך הראוי לתת לו פת חמין נותנים לו פת חמין, מצה מצה, להאכילו לתוך פיו מאכילו, ובספרי שלפנינו גורס הראוי ליתן לו פת יתן לו פת, ליתן לו עיסה יתן לו עיסה, מצה יתן לו מצה כו'.

וצריך הנותן שלא יתפאר בצדקה שנותן, ואם מתפאר לא דיו שאינו מקבל שכר על מה שנותן אלא שמענישים אותו דתניא בפ"ק דב"ב (י:) נענה רבן גמליאל ואמר (משלי יד לד) צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת, צדקה וחסד שאומות העולם עושים חטא הוא להם שאין עושים אלא להתיהר בה, וכל המתיהר נופל בגהינום שנאמר (משלי כא כד) זד יהיר לץ שמו עושה בעברה זדון ואין עברה אלא גהינם שנאמר (צפניה א טו) יום עברה היום ההוא.

תניא בספרי (ראה) העבט, אומר לו הבא משכון כדי להגיס דעתו כדברי חכמים.

תניא בכתובות פרק מציאת האשה (סז:) העבט, זה שאין לו ואינו רוצה להתפרנס משל אחרים, שנותנים לו לשום הלואה וחוזרים ונותנים לשום מתנה אם ירצה, תעביטנו, זה שיש לו ואינו רוצה להתפרנס, שנותנים לו וחוזרים ונפרעים ממנו לאחר מיתה דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקים לו, מה ת"ל תעביטנו דברה תורה כלשון בני אדם, די מחסורו ואי אתה מצוה לעשרו אשר יחסר אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו לו זו אשה שמצוה להשיאו אשה אם יצטרך...

▼ המשך דברי סמ"ג לקמן בפרק ה: <>

❖ לא להעלים עין מן הצדקה

סמ"ג: ל"ת רפט: [ברמזים בראש הספר]: שלא יעלים עיניו מן הצדקה שנאמר (דברים טו ז) לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון:

שלא יעלים עיניו מן הצדקה וכל המעלים עיניו מן הצדקה עובר בלא תעשה שנאמר ולא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון ותניא בספרי (ראה) יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן פירש על אימוץ הלב מוזהר אדם כשילבו נוטה לרחם שלא יסוב את לבבו ולא יאמץ להסב הרחמנות מלבו, ויש לך אדם שפושט ידו וחוזר וקופצה על זה נאמר לא תקפוץ, והנותן צדקה בעין רעה עובר משום אל ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וענין הצדקה מפורשת בספר מצות עשה (קסב): = עיין עיר הצדק...

❖ לא תאמץ, לא תקפוץ

סמ"ק: מצוה כ: שלא לאמץ לבבו מליתן צדקה כדכתיב (דברים טו) לא תאמץ ולא תקפוץ, פירוש קפיצת ידים שלא יאמר אם אתן פרוטה לעני לא יהא קרני שלם, מוטב שלא אתן, ת"ל לא תקפוץ. ולא תאמץ, שלא יאמר מה לנו לסייע לפלוני אם היה רוצה היה מרויח יותר מצרכו, ת"ל לא תאמץ, שאפילו אתה נותן, מהמחשבה הזאת אתה עובר בלא תאמץ.

❖ לא ירע לבבך

סמ"ק מצוה כא: שלא ירע לבבך בתתך לו דכתיב (דברים טו) נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו, פירוש שלא יצטער אחר הנתינה אלא ישמח.

✧ מצות צדקה

סמ"ק מצוה רמח: לתת צדקה לעני כדכתיב (דברים טו) נתון תתן לו, וצריך ליתנה (ב"ב ו) <ג> בסתר ולא יתפאר בצדקה ולא יתהר בה.

ואומר הרב רבי אליעזר ממיץ שאם היה העני עובר עבירה להכעיס אינו חייב לזנון ולא קרינא ביה אחיך עד שישוב ויקבל עליו דין או ילקה כדמוכח בגיטין (מו) גבי ההוא דזבן גרמיה ללודאי וכולי, וגם משומד לתיאבון היה אומר כן, ורב אמי שהיה רוצה לפדות משומד האוכל נבילות לתיאבון, לפנים משורת הדין היה עושה....

▼ המשך דברי סמ"ק לקמן בפרק ה: <?> עיי"ש

✧ מצות הלואה

סמ"ק מצוה רמט: להלוות לעני דכתיב (דברים טו) והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו, ודרשו רבותינו מי שאין לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו בתורת הלואה כדי שתנוח דעתו וזו היא מצות יתירה מן הנותן, ומטיל לכיס (שבת ג) יותר מכולן (פירוש שלוקח מעות מן ת"ח או מן העני ומרויח בהם לצורכם).

✧ מצות צדקה

החינוך: מצוה תעט: מצות צדקה: לעשות צדקה עם הצריך אליה בשמחה ובטוב לבב. <זו> כלומר שנתן מממונו למי שיחסר לו, ולחזק העני בכל מה שצריך למחיתו בכל יכולתו, ועל זה נאמר פתוח תפתח את ידך לו, ודרשו ז"ל פתוח תפתח, ואפילו כמה פעמים, ועוד נאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, ואמר עוד וחי אחיך עמך. משרשי המצוה כתבתי בכסף תלוי [סימן ס"ו] מה שידעתי.

מדיני המצוה מה שאמרו ז"ל (ב"ב י): שעיקר מצוה זו ליתן הצדקה ליד גבאי שיתנהגו למי שצריך לה, כדי שלא יתבייש המקבל כשהוא מקבלה מיד הנותנה בכל עת שיראנו, וגם הנותן לא יביישנו עליה לעולם, שזה אינו יודע למי נותנה וזה אינו יודע ממי מקבלה. ואתה בני אל תחשוב שענין מצות הצדקה לא יהיה רק בעני אשר אין לו לחם ושמלה, כי אף בעשירים גדולים תתקיים גם כן מצות הצדקה לפעמים, כגון עשיר שהוא במקום שאין מכירין אותו וצריך ללוות, ואפילו בעשיר שהוא בעירו ובמקום מכירו פעמים שיצטרך מפני חולי או מפני שום מקרה אחר לדבר אחד שהוא בידך ולא ימצא ממנו במקום אחר, גם זה בכלל מצות הצדקה הוא בלי ספק, כי התורה תבחר לעולם בגמילות חסדים ותצוה אותנו להשלים רצון הנבראים בני ברית באשר תשיג ידנו.

וכלל הענין שכל המהנה את חברו בין בממון בין במאכל או בשאר צרכיו או אפילו בדברים טובים דברים נחומים בכלל מצות הצדקה היא, ושכרו הרבה מאד, ויכנסו דברי באזניך כי טובים המה, באזן תבחן מלים.

ואמרו ז"ל (כתובות טז): שעני שאינו רוצה ליקח מערימין עליו ונותנין לו לשם הלואה ואחר כך אין שואלין אותה ממנו, אבל עשיר המסגף עצמו ועינו צרה בממונו אין משגיחין בו. ואמרו ז"ל, די מחסורו, אתה מצווה להשלים חסרונו אבל אין אתה מצווה להעשירו.

וכתב הרמב"ם ז"ל (פ"ט ה"ג) כי מעולם לא ראה ולא שמע עיר שיהיו בה עשרה מישראל שלא יהיה להם קופה של צדקה. ואמרו ז"ל (גיטין ז): שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב לעשות צדקה אם ימצא למטה ממנו שצריך לה. ואמרו ז"ל (שמות רבה לו ג) שאין שום אדם בא לעניות לעולם בשביל רבוי הצדקה שיעשה, שנאמר (ישעיה לב יז) והיה מעשה הצדקה שלום, ואין ישראל נגאלין אלא בזכות הצדקה, שנאמר (שם א כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. ויתר פרטיה במקומות בתלמוד בפיוזר, ורובם במסכת כתובות (פ"ו) ובבבא בתרא (פ"א).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר על זה ולא עשה צדקה בעת שנשאל עליה או שראה שצריך הדבר ויש יכולת בידו לעשותה, ביטל עשה זה.

❖ לא תאמץ / לא למנוע צדקה

החינוך: מצוה תעז: שלא למנוע מלהחיות העני ומליתן לו מה שהוא צריך: שלא נמנע החסד והצדקה מאחינו בני ישראל, וכל שכן מן הקרובים. בדעתנו חולשת ענינם ויש בנו יכולת לסעדם, ועל זה נאמר (דברים טו ז), לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון, כלומר אל תשליט עליך מדת הכילות והנבלה, אבל הכן לבבך על כל פנים במדת הנדיבות והחמלה. ואל תחשוב שיהיה לך בדבר חסרון ממונך, כי בגלל הדבר ההוא יברכך ה', ויפה לך ברכתו רגע קטן מכמה אוצרות של זהב וכסף. משרשי מצות הצדקה כתבת בכסף תלוה מצוה ראשונה בסימן ס"ו, וקצת דיניה וענינה כמנהגי.

❖ מצות הלואה

החינוך: מצוה סו: להלוות לעני, כהשגת היד כפי מה שצריך לו, למען הרחיב לו ולהקל מעליו אנחתו. וזאת המצוה של הלואה היא יותר חזקה ומחוייבת ממצות נתינת הצדקה, שמי שנתגלה ונודע דחקו בין בני אדם וגילה פניו לשאול מהן אין דחקו ואפילו כמי שעדיין לא בא לאותה בושא וירא מהכנס בה, ואם יהיה לו מעט סעד של הלואה, במה שירווח מעט אולי לא יצטרך לבא לשאלה לעולם, וכשירחמנו האל בריוח ישלם נשיו ויחיה בנותר. ועל כן הזהירנו תורתנו השלימה על זה לסעוד המך בהלואה טרם יצטרך לבוא אל השאלה, שנאמר (שמות כב כד), אם כסף תלוה את עמי, ואמרו ז"ל במכילתא (כאן) כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה שהם חובה, וזה אחד מהם, ויכריחו הדבר מדכתיב במקום אחר בתורה דרך צוואה והעבט תעביטנו (דברים טו).

שורש המצוה, שרצה האל להיות ברואיו מלומדים ומורגלים במדת החסד והרחמים, כי היא מדה משובחת, ומתוך הכשר גופם במדות הטובות יהיו ראויים לקבלת הטובה, כמו שאמרנו שחלות הטוב והברכה לעולם על הטוב לא בהפכו, ובהיטיב השם יתברך לטובים יושלם חפצו שחפץ להיטיב לעולם. ואם לאו מצד שורש זה הלא הוא ברוך הוא יספיק לעני די מחסורו וזולתנו, אלא שהיה מחסרו ברוך הוא שנעשינו שלוחים לו לזכותנו. ועוד טעם אחר בדבר, שרצה האל ברוך הוא לפרנס העני על ידי בני אדם מגודל חטאו, כדי שיוכח במכאוב בשני פנים, בקבלת הבושת מאשר כגילו ובצמצום מזונו. וכענין זה שאמרנו כדי לזכותנו השיב חכם מחכמינו למין אחד ששאלו, אם אלהים אוהב עניים שהרי ציוה עליהם, למה אינו מפרנסן, וכו', כמו שבא במסכת בבא בתרא.

דיני המצוה, כגון איזה עני קודם במצוה זו, והאזהרות הרבה שהזהירנו ז"ל עליה, שאמרו (כתובות סח). שהאדם מרוחק ונמאס ונתעב ונאלח ומשוקץ עד שקרוב להיות מיאוסו כמיאוס עבודה זרה, אם יש לו ומושך ידו ממצוה זו, וכמה נחמד ונאהב ומרוחם ומתברך בכמה ברכות המחזיק בה. הכל מבואר במקומות מכתובות, ובבבא, ובמקומות רבים מן התלמוד.

אזהרות

==להשלים == גם זוהר הרקיע =

= עיין לקמן אריכות בביאור הגרי"פ פערלא לרס"ג בכל השיטות עיי"ש =

אזהרות ר"י אלברגלוני: ...[מצוות עשה]... דיבוק אהבת רע ופתיחת יד ונתון תתן לו מחילך, דרוש להעביטו...

...[מצוות ל"ת] בני לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך, ושמור גלגל החוזר כי היא סיבה, בגלל הדבר הזה יוסיפו לך שנות חיים במידת תשלומי כפל מרובה...

❖ לא תאמץ / לא למנוע צדקה

חרדים: מצוה תעז: שלא למנוע מלהחיות העני ומליתן לו מה שהוא צריך: שלא נמנע החסד והצדקה מאחינו בני ישראל, וכל שכן מן הקרובים. בדעתנו חולשת עניים ויש בנו יכולת לסעדם, ועל זה נאמר (דברים טו ז), לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיק האביון, כלומר אל תשליט עליך מדת הכילות והנבלה, אבל הכן לבבך על כל פנים במדת הנדיבות והחמלה. ואל תחשוב שיהיה לך בדבר חסרון ממונך, כי בגלל הדבר ההוא יברכך ה', ויפה לך ברכתו רגע קטן מכמה אוצרות של זהב וכסף. משרשי מצות הצדקה כתבתי בכסף תלוה מצוה ראשונה בסימן ס"ו, וקצת דיניה וענינה כמנהגי.

פרק טז: מצות עשה מן התורה התלויות בידים ובכל הגוף ואפשר לקיימן בכל יום:

(כג) מצות עשה ליתן צדקה בלב טוב ובשמחה שנאמר פתוח תפתח את ירך לו, וחייבין אנו להזהר במצות הצדקה יותר מכל המצות שהצדקה סימן לצדיק זרע אברהם אבינו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' לעשות צדקה. רמב"ם ריש פ"י ממתנות עניים. (ממנין תרי"ג)

(כד) מצות עשה להלוות לעני שנאמר אם כסף תלוה את עמי, ולמדו מפי השמועה דאם הזה אינו רשות אלא מצוה וכתוב נמי (דברים כד יא) העבט תעביטנו. (ממנין התרי"ג)

פרק כא: מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לשומרן בכל יום:

(כו) לעקור מנפשותינו מדת האכזריות לפיכך אף על פי שצוה (דברים טו ז) לא תקפוץ את ירך מליתן צדקה, לפי שהיה אפשר שיתן ולבו אכזר על העני, לפיכך חזר וצוה לא תאמץ את לבבך, אלא תתן ברממנות. רבינו יונה ש"ג אות לו. סמ"ק סמ"ג רמב"ן רשב"ץ, (ממנין תרי"ג):

(כז) לעקור מנפשותינו מידת צרות העין אלא נותן הצדקה בנדיבות וטוב עין, שנאמר (דברים טו י) ולא ירע לבבך בתתך לו (כל הרבנים הנ"ל, ממנין תרי"ג):

פרק כט: מצות ל"ת מה"ת הלויים בידים ואפשר לשומרן בכל יום

(עט) שלא יקפוץ יד מליתן צדקה שנאמר לא תקפוץ ירך. (ממנין תרי"ג)

❖ מצות צדקה

ספר המצוות הקצר: עשה לח: מצות עשה ליתן צדקה לעניי ישראל. שנאמר (דברים

טו יא) פתוח תפתח את ירך וגו', ודרשו חז"ל (ספרי) פתח תפתח, אפילו כמה פעמים. ועוד נאמר (ויקרא כה לה) והחזקת בו גר ותושב [היינו מי שקיבל עליו לקיים שבע מצוות בני נח, שמחוייבים אנו להחיותו] וחי עמך. ונאמר עוד וחי אחיך עמך.

וצריך ליתן כפי מה שראוי לעני ולפי מה שחסר לו, אם אין לו כסות מכסים אותו ושאר דברים הצריכים לו. ואם אין יד הנותן משגת נותן לו כפי השגת ידו. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר. עני שהוא קרובו קודם לכל אדם, עניי ביתו קודמין לעניי עירו, עניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת, שנאמר לאחיך לענייך ולאביונך בארצך.

וכל הרואה עני מבקש והעלים עינו ממנו ולא נתן לו צדקה, בטל מצות עשה ועבר על לא תעשה (עין בחלק הלאוין ל"ת ס"ב). ועבירה חמורה היא מאד, ונקרא בליעל, חוטא ורשע. ומחוייבים אנו להזהר במצות צדקה יותר מכל מצות עשה, שהצדקה סימן לזרע אברהם. ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה, שנאמר (ישעיה א כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה.

< יח >

וכל מי שהוא אכזר יש לחוס ליחוסו, שאין האכזריות מצויה אלא בעכו"ם, שנאמר (ירמיה נ מב) אכזרי המה ולא ירחמו. וכל ישראל כאחים שנאמר (דברים יד א) בנים אתם לה' אלהיכם, ואם לא ירחם האח על אחיו מי ירחם עליו. ולמי עניי ישראל נושאים עיניהם, האם לעכו"ם ששונאים אותם ורודפים אחריהם, הא אין עיניהם תלויות אלא לאחיהם.

וצריך ליתן בסכר פנים יפות ובשמחה. אין דבר רע יורד מן הצדקה, ואין אדם נעשה עני מן הצדקה, שנאמר (ישעיה לב יז) והיה מעשה הצדקה שלום.

וצריך לפייס העני בדברים ואסור לגעור בו או להגביה קולו עליו בצעקה, מפני שלבו נשבר, ואוי לו למי שהכלים לעני.

הכופה אחרים ליתן צדקה שכרו גדול משכר הנותן. וכל המרחם מרחמין עליו שנאמר (דברים יג יח) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך.

פדיון שבויים אין מצוה גדולה ממנה, והמעלים עינו ממנה, עובר בכמה מצוות עשה ולא תעשה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות:

❖ מצות הלואה

עשה סב: מצות עשה להלוות לעניי ישראל שנאמר (שמות כב כד) אם כסף תלוה את עמי, וזה חובה. ומצוה זו גדולה מן הצדקה ומחוייבת יותר. והתורה הקפידה על מי שימנע מהלוות לעני שנאמר (דברים טו ט) ורעה עינך באחיך האביון וגו' והיה בך חטא. (ועיין בחלק הלאוין ל"ת נ"ו שלא למנוע מלהלוות לישראל מפחד השמיטה), ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות:

❖ לא תאמץ / לא תקפוץ

לא תעשה סב: מצות לא תעשה שלא לאמץ לב ולא לקפוץ יד מעני ישראל שנאמר (דברים טו ז) לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון, (ועיין בחלק המצוות עשה, מצוה לח). ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות:

פרק ב: מפרשי התורה

< ט >

----- צדקה / פרשת ראה -----

(טו ז) כי יהיה בך אביון מאחד אחיד באחד שערך בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיד האביון:
 (ח) כי פתח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו:
 (ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיד האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' יהיה בך חטא:

(י) נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלך ירך:

(יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על פן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ירך לאחיד לעניך ולאביוןך בארץך:
 דברים טו ז-יא

< כ >

----- הלואה / פרשת משפטים -----

(כב כד) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה לא תשימון עליו נשך:

(כה) אם חבל תחבל שלמת רעה עד בא השמש תשיבנו לו:

(כו) כי הוא [כסותה] כסותו לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני:
 משפטים, שמות כב כד-כו

< כא >

----- והחזקת בו / פרשת בהר -----

(כח לה) וכי ימוך אחיד ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך:

(לו) אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיד עמך:

(לז) את כסףך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך:

(לח) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים:
 ויקרא כה לה-לח

מפרשי התורה

✧ מצות צדקה / פרשת ראה

< כב > (ז) כי יהיה בך אביון מאחד אחיד באחד שערך בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיד האביון: (ח) כי פתח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו: (ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיד האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא: (י) נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכה ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ירך: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על פן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ירך לאחיד לעניך ולאביון בארץ: דברים טו ז-יא

< כג > **אונקלוס:** (ז) ארי יהי בך מסכניא חד מאחך בחדא מקרוך בארעך דה' אלהך יהיב לך לא תתקיף ית לבך ולא תקפוצ' ית ירך מאחוך מסכניא:

(ח) ארי מפתח תפתח ית ירך ליה ואוזפא תיזפניה כמסת חוסרניה דחסיר ליה:

(ט) אסתמר לך דלמא יהי פתגם עם לבך ברשע למימר קריבת שתא דשביעיתא שתא דשמטתא ותבאש עינך באחוך מסכניא ולא תתין ליה ויקרי עלך קדם ה' ויהי בך חובא:

(י) מתן תתין ליה ולא יבאש לבך במתנך ליה ארי בדיל פתגמא הדין יברכנך ה' אלהך בכל עובדך ובכל אושטות ירך:

(יא) ארי לא יפסוק מסכניא מגו ארעא על כן אנא מפקיד לך למימר מפתח תפתח ית ירך לאחוך לעניך ולמסכניך בארעך:

< כד > **תרגום יהונתן:** (ז) ואין ליתכון עסיקין במצוותא דאורייתא ויהוי בכון מסכנא מחד אחוך בחדא מן קרווך בארעך דה' אלהך יהיב לך לא תתקף ית לבבך ולא תמנע ית אידך מאחוך מסכנא:

(ח) אלא מפתח תפתח ית אידך ליה ומוזפא תוזפניה הי כמיסת חוסרניה דייחסר ליה:

(ט) אסתמרו לכון דלמא יהי פתגם עם לבכון דזדנותא למימר קריבת שתא שביעיתא שתא דשמיטתא ותבאש עיניכון באחוכון מסכנא ולא תתנון ליה ויקבול עליכון קדם ה' ויהי בכון חובא:

(י) מתן תתנון ליה ולא יבאש לבכון בתתנון ליה ארום מטול פתגמא הדין יברכיכון ה' אלהכון בכל עובדיכון ובכל אושטות ידיכון:

(יא) ארום מטול דלא צייתין בית ישראל במצוותא דאורייתא לא פסקין מסכנין מגו ארעא בגין כן אנא מפקידכון למימר מפתח תפתחו ית ידיכון לקריביכון ולעניי שיבכותכון ולמסכני ארעכון:

< כה > **רש"י:** (ז) כי יהיה בך אביון, התאב תאב קודם: מאחד אחיד, אחיך מאביך קודם לאחיד מאמך: שערך, עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ, יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לך נאמר לא תאמץ*, יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לך נאמר ולא תקפוצ': מאחיד האביון, אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון [בעניית]: *מקורו בספרי כאן: ומפרש בספר הזכרון: "כלומר יש לך אדם שמצער בעצמו ונושא ונותן בלבו אם יתן לעני

אם לא יתן ולהכי קא מזהיר ליה לא תאמץ את לבבך...

(ח) **פתח תפתח**, אפילו כמה פעמים: **כי פתח תפתח**, הרי כי משמש בלשון אלא: **והעבט תעביטנו**, אם לא רצה במתנה תן לו בהלוואה: **די מחסורו**, ואי אתה מצווה להעשירו: **אשר יחסר לו**, אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: **לו**, זו אשה. וכן הוא אומר (בראשית ב יח) **אעשה לו עזר כנגדו**:

(ט) **וקרא עליך**, יכול מצוה, ת"ל (דברים כד טו) **ולא יקרא: והיה בך חטא**, מכל מקום, אפילו לא יקרא, אם כן למה נאמר וקרא עליך, ממחר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא:

(י) **נתון נתן לו**, אפילו מאה פעמים: **לו**, בינו ובינו: **כי בגלל הדבר**, אפילו אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה:

(יא) **על כן**, מפני כן: **לאמר**, עצה לטובתך אני משיאך: **לאחיך לעניך**, לאיזה אח, לעני: **לעניך**, ביו"ד אחד לשון עני אחד הוא, אבל ענייך בשני יודי"ן שני עניים:

רס"ג: כי יהיה, ואם יהיה בך אביון בחטאו או בנסיון, מאחד וכו'. **פן יהיה וכו'**, פן יהיה < בו > בלבבך דבר סכלות ותאמר הנה. **והיה בך חטא**, ויחול עליך עונש. **כי לא יחדל**, וכפי שאמרתי לך (כלומר בחטא או בנסיון) לא יחדל.

רשב"ם: כי פתוח תפתח את ידך, אלא – (ט) **השמר לך** פן יהיה עם לבבך דבר בליעל, < בו > כלומר דבר של רשע, כמו (תהלים מא ט) **דבר בליעל יצוק בו**, שפתרונו כך – (יא) **כי לא יחדל אביון מקרב הארץ**, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא:

אבן עזרא: (ז) לא תאמץ את לבבך, לדבר על לבו דברים טובים. **תקפוצ**, תסגור וכן קפצה פיה (תהלים קז מב), קפץ באף (תהלים עז י), יקפצו מלכים פיהם (ישעיה נב טו) והוא פעל קל.

האביון, יש אומרים שהוא מגזרת ולא אבה (שמות י כז), כי הוא במשקל עליון, וחביון, והגיון שהשורש עלה, חבה, הגה. והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור חסרונו: (ח) **פתח תפתח**, שם הפעל, וכל מקום שאיננו כתוב הוא דרך קצרה גם הדרש יפה. **את ידך לו**, לאשר אין לו כלום. **והעבט תעביטנו**, נתן לו משלך על עבוטו, והנה תעביטנו תקח עבוטו:

(ט) **בליעל**, שם, ויש אומרים שהיא מילה מורכבת כגון תפלה שלא יעל, ולא יגאל, ולא יחיה. **ורעה עינך**, כמו ושבה אל בית אביה (ויקרא כב יג), והמילה מהשניים הנראים: (י) **בגלל**, כמו סיבה, לבעבור סבב (ש"ב י כ), כי הכל הוא בחלקים בחלקי הכל שהוא הגוף. **נתון נתן**, הטעם כי אם נתן לו יוסיף השם על ממונו: (יא) **כי לא יחדל אביון מקרב הארץ**, כאשר פרשתי. **לאחיך**, הקרוב אליך בתחלה. **ולעניך**, לעניי משפחתך, ואביון ארצך קודם לאביון מקום אחר.

רמב"ן: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, מפרשים אמרו שלא יחדל האביון מקרב הארץ באחד מכל הזמנים, כי לעולם יהיה אביון בארץ שגלוי היה לפניו שלא יעשו מה שאמר להם כי לא יהיה בך אביון אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל המצוה. ואינו נכון לדעתי, כי התורה תרמוז במה שעתיד להיות, אבל לא יתנבא עליהם בפירוש שלא יקיימו התורה לעולם, וחלילה, רק בדרך אזהרה יזכיר הדבר. והנכון שיאמר, שלא יחדל אביון, שיהיה נמנע ולא ימצא עוד לעולם. והזכיר זה, בעבור שהבטיח שלא יהיה בהם אביון בשמרם כל המצוה, אמר אבל ידעתי כי לא יהיו כל הדורות

כל ימי עולם כלם שומרים כל המצוה עד שלא נצטרך כלל לצוות על האביון, כי אולי בקצת הימים ימצא אביון, ואני מצוך עליו אם ימצא. ואמר "מקרב הארץ", לרמוז על כל הישוב, כי ההבטחה שלא יהיה בנו אביון בארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו נחלה אם נקיים שם כל המצות, ועתה אמר כי יתכן שימצא אביון באחד מן הזמנים ובאחד מן המקומות אשר תשב בה, כי טעם "בארצך" כטעם בכל מושבותיכם (כמדבר לה כט), בארץ ובחוצה לארץ: [=השוה עם פ' הטור כאן אם יש חידוש=]

וטעם ולאביוןך בארצך, כאומר לאחריך העני ולכל אביוני ארצך, כי בעבור שהמצוה לישראל יזכיר אחריך, ויצטרך לפרש אחריך וכל אביוני ארצך לצוות על כלל ישראל, ומדרשו (ספרי קמב) להקדים הקודם:

ר"י בכור שור: כי יהיה בך אביון, אם יהיה בך אביון, כי זה כמו אי, אם יארע שיהיה בך אביון כי אין לך כלל שאין לך יוצאים מן הכלל, ולכך אמרו רבותינו שאין למדין מן הכללות ואפילו אם נאמר בו חוץ. מה שאמרתי לך לא יהיה בך אביון, לא ימצא הוא, ואם יהיה לא תאמץ את לבבך, שלא תאמר זה שהוא אביון מפני שאינו הגון והקב"ה שונאו, ולא אתן לו מאומה כדרך שאמר טורנוסרופוס אל רבי עקיבא, אלא עשה מה שעליך וגמול חסד לאחריך והקב"ה מה שיחפוץ יעשה, כי שמא מה שהקב"ה מדקדקו בעניות מפני שהוא אוהבו כדכתיב (משלי ג יב) את אשר יאהב ה' יוכיח, ומנקהו כדי לזכותו לחיי עולם הבא, כי הקב"ה הרבה פעמים משפיע טוב לשונאיו כדי לטורדם, דכתיב איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד (תהלים צב), והוא הדין שמדכא אוהביו בעניות כדי שיזכנו, ולכך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך, כלומר לא תקפוץ מה שבידך שלא ליתנו לעני.

כי פתוח תפתח את ירך לו, כדי שיקח מה שבתוכה. והעבט תעביטנו די מחסורו, אם יש לך משכון ממנו על הלואתך השב לו אותו שהוא חסר ממנו, כמו השב תשיב לו את העבוט.

השמר לך פן יהיה דבר, שני לאווין בדבר, השמר פן. עם לבבך בליעל, השמר פן יהיה דבר על לבך ובליעל על מחשבותך שלא תתן לו שלא תשיב לו העבוט, שתאמר מלוה שיש עליו משכון אינה משמטת ולכך לא תחזיר לו את המשכון. וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא, כמו (??) במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני.

כי בגלל הדבר הזה, כמו ושכב בשלמתו וברכך. ורבותינו דרשו כי המעלים עיניו מן הצדקה כעובד ע"ז כתיב הכא פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, וכתיב התם יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו.

כי לא יחדל אביון, כי זה כמו דילמא, שמא לא יחדל אביון מקרב הארץ שלא תכשירו מעשיכם בכל הצורך, ולכן אנכי מצוך את הדבר הזה שתרחם על אביונים, ותפתח ירך לאחריך, לעני שהוא אחריך שהוא קודם לשאר עניים, לענייך, בני עירך שהם קודמים לבני עיר אחרת, ולאביוןך בארצך, אביון מדוקדק יותר מעני שהוא תאב לכל, ומתוך עניו גולה מעירו לבקש בעיר אחרת, בארצך, אלו הגרים שבאים לגור בארצך.

חזקוני: (ז) ולא תקפץ, ולא תסגור כמו קפצה פיה. (ח) והעבט תעביטנו, קח את עבוטו להלוות לו עליו. (ט) קרבה שנת השבע שצויתך שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, ולפיכך ורעה עינך. (י) ולא ירע לבבך בתתך לו, אל יעלה על לבבך שתהיה בכך חסר, כי בגלל הדבר הזה יברכך וכו'.

(יא) כי לא יחדל אביון, ולמעלה שכתב בו אפס כי לא יהיה בך אביון על תנאי הוא אומר כי לא יהיה בך אביון רק אם שמוע תשמע, וכאן שהוא אומר כי לא יחדל מכאן לשון

שמה הוא. בפ' זו יש ארבע כי משמשים בד' לשונות. כי יהיה בך אביון לשון אם, כי פתוח תפתח לשון אלא, כי בגלל הדבר הזה לשון דהא. כי לא יחדל אביון, לשון שמה הוא שמה לא תכשירו מעשיכם בכל הצורך. לאחיד, הקרוב קודם. לעניך, ממשפחתך. ולאביון בארצך, שבעריך קודמים.

רלב"ג: כי יהיה בך אביון מאחד אחיד, ידענו שהתורה צותה בכללות לחון העניים משיראל איך (זה) שיהיו, אך זכר אלו התנאים להודיע איזה עני הוא קודם. ולזה אמר מאחד אחיד שהם קרובים כי הם קודמים לשאר עניים שאינם ממשפחתו.

באחד שעריך, ר"ל שיהיה האביון באחד שעריך אע"פ שלא יהיה קרובך כיון שהוא מעריך, והוא קודם לשאר עניים שהם מעיר אחרת, או ירצה באמרו באחד שעריך שהוא מאחד בערי שבטיך כי עניי שבטו קודמין לשאר העניים. בארצך, ר"ל שיהיה האביון בארצך והוא קודם לעניי חוץ לארץ.

ולזה אמר ג"כ בסוף הפרשה זאת ההדרגה בעינה והוא באמרו לאחיד לענייך ולאביוןך בארצך, ביאר שאחיו אם הוא עני קודם לעניי עירו, ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת מארץ ישראל, ועניי ארץ ישראל קודמין לעניי חוץ לארץ.

לא תאמץ את לבבך, ר"ל להמנע מלרחם עליו. ולא תקפץ את ירך, אל תפתח לקחת בה דבר לתת לו??. פתוח תפתח את ירך לו, ר"ל לתת לו על דרך החמלה והצדקה. והעבט תעביטנו, מגיד שאם יש לו משכון תלוהו על המשכון ותנהג במשכון לפי מה שחייבה התורה במשכון העני לפי מה שנוזכר בפרשת ואלה המשפטים.

די מחסורו אשר יחסר לו, למדנו שמחסורו הוא עליך, אע"פ שאין לו משכון, ואמנם זכר המשכון להודיע שההלואה קודמת למתנה עם שלא יושג בה בושת לעני.

והנה לא זכר בכאן שיתן לעני בקש' ?? די מחסורו להודיע שאע"פ שלא ישאל חייב אתה לפרנסו, ואין ראוי שנדמה שכל אחד מהאנשים אשר בעיר יחוייב לתת לו די מחסורו או שיהיה החיוב על הראשון שיבוא אליו העני, אבל ראוי שבין בני העיר ישלם זה לעני, ולזה הוא מבואר כי צריך שיהיה בעיר ממונה על הצדקה או ממונים.

והנה אמרו די מחסורו אשר יחסר לו כולל כל מה שיחסר לו ממזון וכסות ואפילו עבד לשמשו ואפילו סוס לרכוב עליו. ואמר אשר יחסר לו להעיר שלפי מנהגו וענינו יותן לו המצטרך אליו שאם היה רגיל בפת חטים לא נאכילהו שעורים ואם היה לבוש בגדים חדשים לא נלבישהו שחוקות.

השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, הזהיר בכאן שלא ימנע מלהלוות לעני מפי ראותו שקרבה שנת השמיטה ויזכה אז העני במלוה ההוא.

וקרא עליך אל ה', ר"ל שהעני יצעק אל השם יתע' והוא ישמע צעקתו כמו שאמר ביתום ואלמנה כי אם צעוק יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני, ויהיה הכוונה באמרו והיה בך חטא, והיה בך עונש כי חטא ועון יאמרו לפעמים על עונש, או קצר הכתוב בזה ואמר והיה בך חטא להודיע שאיך שיהיה הנה יהיה בך חטא מפני שלא נתת לאביון ההוא המצטרך לו ואע"פ שלא יקרא עליך אל ה'.

נתון תתן לו, זו היא מצות עשה.

כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, יאמר זה להודיע שגלגל הוא שחוזר בעולם ואם הוא נותן עתה לעני, לזמן אחר יעשיר העני ויתן לו או לאחד מזרעו, ואולם מה שאמר למעלה אפס כי לא יהיה בך אביון אינו יעוד שלא יהיה בך אביון אך הודיע שאם ישמרו כולם דרכי השם יתע' ומצוותיו לא יהיה בהם אביון, וזה אע"פ שהוא אמת הנה הוא רחוק שיקרה זה שיהיו העם כולם צדיקים בזה האופן, ולזה אמר על דרך היעוד הנבואי כי לא יחדל אביון מקרב הארץ.

[בסוף הפרשה כותב]... התועלת השישי הוא במצוות, והוא מה שצונו לעשות צדקה לעניים על מדרגותיהם ר"ל שהקרוב קרוב קודם והוא אמרו פתוח תפתח את ידך לאחריך לענייך ולאביוןך בארצך.

התועלת השביעי הוא במצוות, והוא מה שהזהירנו מלאמץ לבבנו ומלקפוץ ידינו מהעני מלהחיותו ר"ל מלהמציא לו די מחסורו שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחריך האביון וגו' די מחסורו אשר יחסר לו.

התועלת השמיני הוא במצוות, והוא מה שהזהירנו שלא נמנע למהלוות לעני בפני קרבת שנת השמיטה שנאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה וגו', והתועלת בזאת הצדקה מבואר.

רבינו בחיי: (ח) כי פתוח תפתח את ידך, אפילו מאה פעמים. והעבט תעביטנו, אם לא רצה במתנה תן לו לשם הלואה: די מחסורו, ואי אתה מצווה לעשרו: אשר יחסר לו, אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, אפילו להשיאו אשה, ממה שכתוב (בראשית ב) אעשה לו עזר כנגדו:

(י) נתון תתן לו, ענין הכפל לומר אם תתן יוסיף הקב"ה על ממונך ותחזור ותתן. ודרשו רז"ל נתון תתן, ואפילו מאה פעמים. והענין שלא יספיק לו אם נתן לו פעם אחת בלבד אלא עד כמה פעמים הוא חייב ליתן לו, ועל זה אמר שלמה ע"ה (משלי כא) וצדיק יתן ולא יחשוך, כלומר ולא יחשוך מלתת. ועוד יכלול נתון תתן לו בנחת ודרך תמימות, לא דרך גערה וגסות הרוח, כי בזה יתקיים עשרו, ועל זה אמר שלמה ע"ה (שם יג) כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה, אימתי נתקיים עשרו של אדם ויהיה לו כפר וכפרה כשהרש לא ישמע גערה מהעשיר אלא שנותן לו בלב טוב בסבר פנים יפות. וזהו שאמרו רז"ל, ר' ינאי חזיה לההוא גברא דקא יהיב לעניא בפרהסיא, א"ל מוטב דלא יהבת ליה מדיהבת ליה וכספתיה:

כי בגלל הדבר הזה, דרשו רז"ל לא אמר בעבור ולא אמר למען אלא בגלל, לשון גלגל הוא כלומר גלגל הוא שחוזר בעולם, אם לא תתן לו אני מהפך את הגלגל ואעשה אותך עני והוא עשיר שנאמר (תהלים עה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. ודרשו רז"ל לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו, שאם לא בא הוא בא בנו, ואם לא בא בנו בא בן בנו:

יברכך ה' אלהיך, קבע ברכה על מצות הצדקה, והוא שאמר שלמה (משלי יא) יש מפזר ונוסף עוד. והנה אעוררך בעיקר גודל המצוה הזו הנכבדת אשר ירשונה מאבינו אברהם ולהעמיד אותך על יסודה וסודה. דע כי העני מחלק מדת הדין שהרי מדת הדין מתוחה כנגדו, זהו (תהלים קב) תפלה לעני, כי תפלה מלשון דין ופלול, ולכך בא המאמר לחכמי האמת עני חשוב כמת, והעשיר אשר אתו ברכה הוא מחלק מדת רחמים, והוא בדמיון השמש המאיר ללבנה והלבנה מקבלת אורה מן השמש, כן הנותן צדקה מאיר עיניו של עני ומקבל ברכתו ממנו,

ולכך תזהיר התורה שכל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום שירגיל האדם עצמו במדת הרחמנות שיתן מברכתו צדקה לעני, ובעשותו זה ישתף מדת רחמים עם מדת הדין, שהשתוף ההוא הוא קיום העולם ואי אפשר להתקיים מבלעדי שניהם, וכבר ידעת שהצדקה נמשכת לצדק ושם מריקה השפע, והנה ירושלים נקראת (ישעיה א) עיר הצדק, וכתוב (שם) צדק ילין בה, ואמר להם הנביא (שם נד) בצדקה תכונני, כי הצדק היא כנסת ישראל בת זוגו של שבת, וא"כ הזהיר במצות הצדקה והנותן צדקה לעני למטה הנה הוא ממשיך למעלה צדקה לצדק, ועל זה אמרו חכמי האמת בפניני דבריהם גדולה צדקה לשמה, כוונתו לומר כי משם הברכה שופעת בשפלים, וז"ש דוד המלך ע"ה (תהלים קיט) ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי:

ועוד תמצא במדרש תהלים והוא רמז לזה, ראה מה כחה של צדקה שבפרוטה שהאדם נותן לעני זוכה ומקבל פני שכינה, בנוהג שבעולם מטרוניתא מבקשת להקביל פני המלך עושה עטרה לפי כבודה, וע"י העטרה שנכנסת לעטר את המלך היא רואה את פני המלך, כך ע"י הצדקה אדם מקבל פני שכינה שנאמר (שם יז) אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך.

ומה שהתחילה הפרשה באחד שעריך בארצך וסיימה ג"כ בארצך, יורה שעיקר הצדקה אינה אלא בארץ אע"פ שהיא חובת הגוף בכל מקום, והוא הדין לכל שאר המצוות שעיקר חיובן בארץ, כי כן הזכיר בתחלת הפרשה אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ, לפי שהמצוות כלן הן משפט אלהי הארץ, שכבר הזכירו רז"ל כי בעשותנו אותן בחו"ל הוא כדי שלא נשכחם כשנחזור לארץ, והוא שאמרו רז"ל (דברים יא) ושמתם את דברי אלה על לבבכם, אף לאחר שתגלו היו מצויינין במצות, הניחו תפילין עשו מזוזה, כדי שלא יהיו עליכם חדשים כשתחזרו לארץ, וכן הוא אומר (ירמיה לא) הציבי לך ציונים. או יהיה באור מלת בארצך, אפילו בארצך וזה מחייב על מצות הצדקה בחוצה לארץ כי חובת הגוף היא בכל מקום, ומצוה מושכלת היא:

וטעם הפרשה, השמר לך שלא תאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ואם אני צריך להשמיט מעותי או קרקעותי בארץ איך אתן שם צדקה = מהר"ל דיסקין כוון לדבריו עיי"ש, נמצא שאני מפסיד מכל צד, ועל כן אמר ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה וגו', על כן אנכי מצוך לאמר שתפתח ירך לעניך ולאביוןך אפילו בארצך שאתה משמט שם את שלך בין שמטת קרקעות בין שמטת כספים שם אני מזהירך על הצדקה, כי השי"ת יברכך על זה ויוסיף על שלך, וכל שכן שאתה צריך לתת צדקה בחו"ל שאין שם שמטת קרקעות. ולמדנו מזה כי כשהזכיר בארצך לא בא למעט חוצה לארץ שאם היתה הכונה בארץ דוקא היה מזכיר הכתוב כי תבאו אל הארץ או בבאכם אל הארץ, כענין שמצינו במצוות התלויות בארץ:

♦ ע"י ההרגל בנתינה כמה פעמים יגיע לנתינה בשמחה ויצא ממידת רוע לב

עקידת יצחק: שער צ"ד: ...והנה לפי שכל זה שמזהיר עליו [מצוות הצדקה] הוא כנגד טבעו של אדם, וכבר חשבו קצת שלא יגונה האדם על הפחיתות הנמשכות מתכונותיו הנקנות לו כפי טבעו ומזגו לפי שאינו מושל בדמיונותיו אשר חלפיהן יפעל ויחסו אותו על המזל אשר נולד בו... הנה נתן לו עצה נכונה מאד... שהכל יהיה לפי הלימוד וההרגל... ויהיו שלמים בהרגל –

והוא מה שאמר נתון תתן לו ולא ירע לבבך וגו', והכוונה שיהיה שיעור ההרגל במעשי הנדיבות עד שלא תעצב במתנות מצד היותה כנגד טבעך, ותלך בהם מעלת השלימות והקנין, אלא שהוסיפה תורה במאמר זה במה שהגבילה זה ההרגל וכו', והוא מסכים למה שאמרו בכל מקום 'בתלתא זמני הויא חזקה', ואמר כי כשיתן פעם אחד וישנה בה, הנה כשיחזור ויתן שלישית כבר יצא מידי רוע הלב ויטיב לו המעשה ההוא... וכל עוד שירגילוהו יוסיף שמחה וחדוה, כמו שנאמר (ד"ה א' כט) וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגו', וכאשר פירשנו למעלה.

אברבנל: [תמצית: מסביר את קשר הפרשיות שהם באו בהדרגה עם שכולם מסוג הנדיבות ומיניו. קודם פרשת מעשר שני הנאכל לבעלים, אח"כ מעשר עני הוא בשנה השלישית והשישית והיא יותר קשה כי כולה לעניים, אח"כ מצות שמיטה שאפילו אם הלוח כספו והמתין זמן רב ללוח לשלם בכ"ז בסוף יכול להפסיד הכל, ואח"כ מצות הצדקה לאביון שהוא יותר קשה כי הוא תמידי. ובאה מצוה הצדקה בג' מקומות בפרשת משפטים אם כסף תלוה, ובפרשת בהר וכי ימוך אחיך וכו' וחי אחיך עמך, וכאן

בפרש ראה מסביר מה שקיצר שם וביארו באריכות, שהוא רק לאביון וכו', ושיתן אותה בשמחה ובטוב לבב, ואם אינו עני כל כך או שמתבייש יתנהו בתורת הלואה.

אח"כ מסביר טענת קרבה שנת השמיטה שהכוונה על שנת מעשר עני שבשנת הששית אולי יאמר בעל השדה קרבה שנת הז' אשר כל השדה תהיה לעניים ולמה את עכשיו בשנה הששית ויוצא שמקבלים העניים שתי שנים, אלא 'נתון נתון לו' גם המעשר עני וגם שנת השמיטה. ואם לא תרצה את הפירוש הזה אפשר לפרש שהיתה האזהרה על מצות הצדקה בשנה הששית שלא תאמר היות שאני כבר נותן מעשר עני בשנה זו וגם שנה הבאה כולה לעניים (ובאלשיך מוסיף עוד שגם הבעל הבית עצמו לא מרוויח בשנה השמיטה ואיך יהיה לו לעצמו כ"כ הרבה כסף לתת צדקה כמו בשנים הרגילות) לכן אתן פחות צדקה השנה, על זה מזהירה התורה שזאת מחשבת בליעל כי הקב"ה הבטיח ברכה בשנה הששית וכו' עיי"ש עוד]

רש"י הירש: [תמצית: כי יהיה בך אביון יכול להיאמר רק לציבור שא"א לומר ליחיד <לו> כי יהיה בך אביון, לא תאמץ את לבבך אמורים בעיקר אל היחיד, נמצא שמצוה זו פונה את הציבור ואל היחיד כאחד, והחובה לדאוג לעניים חלה על הציבור וגם על היחיד ותלויה בשניהם. = עיי"ש עוד כמה יסודות במצות הצדקה...]

הכתב והקבלה: (ז) בארץ וגו' לא תאמץ, התחיל בארץ יורה שעיקר הצדקה אינה אלא בארץ אף על פי שהיא חובת הגוף בכ"מ, כי ביאור מלת בארץ אפילו בארץ, וטעמו אפילו בארץ שאתה משמט שם שמטת קרקעות ושמטת כספים, גם שם אני מזהירך על הצדקה, שלא תאמר קרבה שנת השמטה, ואם אני צריך להשמיט מעותי או קרקעותי איך אתן שם צדקה, נמצא שאני מפסיד מכל צד, לזה אמר כי יברכך ה' ויוסיף על שלך, ומכש"כ שאתה צריך לתת צדקה בחוצה לארץ שאין שם שמטה, ולמדנו מזה כי כשהזכיר קרא בארץ לא בא למעט ח"ל, שאם היתה הכוונה בארץ דוקא היה אומר כי תבואו אל הארץ או בבואכם אל הארץ, כמו שמצינו במצות התלויות בארץ (רב"ח):

העמק דבר: (ז) אחד אחיך, ממיוחדים שבאחיך היינו עני הגון שאינו מחזר על הפתחים <לח> אלא עני שירד מנכסיו והוא חשוב:

באחד שעריך, הוא ההולך מעיר לעיר ומגיע לעירך ג"כ, והוא כמו דכתיב או באחד שעריך, אלא בשביל שנשתנו במצות נתינה בין שני אביונים הללו כאשר יבואר, ע"כ לא יוכל לכתוב או, דהוי משמע דשתי אזהרות דכתיב כאן קיימי על שני אופני אביונים הללו מש"ה לא כתיב או, ולשון כי יהיה בך אביון קאי על מאחד אחיך בפ"ע ועל באחד שעריך בפ"ע: בארץ וגו', ואתה יודע טבע האנשים להבין כמעט אם אינן רמאים וכדומה:

לא תאמץ וגו', קאי על אחד אחיך, שטבע ישראל להיות רחמנים ולחמול על אדם כושל, אלא גם זה טבע האדם לחמול על ממונו ולאמץ את לב החמלה, ע"כ בא אזהרה לא תאמץ את לבבך: ולא תקפוץ וגו', קאי על באחד שעריך, שטבע האדם שלא לחוס על מהדורי, ובא אזהרה שעכ"פ לא תקפוץ את ירך לגמרי כדאיתא בבבא בתרא דף ט. דנזקין לו למתנה מועטת: [=לקמן בעמק הנצי"ב על הספרי יש מהלך אחר עיי"ש]

(ח) כי פתח וגו', קאי על אחד אחיך, כפי הצורך שנדרש להקימהו על רגליו: והעבט תעביטנו וגו', סתם לשון עבט משמעו הלואה כמו והעבטת גוים וגו', אבל אם בא בכפל לשון ולא כתיב ותעביטנו, ע"כ או משמעו משכון כמו להלן כ"ד י' לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו, דמשמעו ליטול משכנו, ונעשה מפעולת הלואה שם עבוט הבא בסיבת הלואה, וא"כ הפירוש כאן תנהוג מנהג דרך ארץ ותטול משכון בשעת הלואה שלא יאבד מעותיו, וזהו

דעת השאלות סי' קמ"ז וכ"כ הרמב"ם בהל' מלוה בפירוש דהאי קרא, או דגם כאן משמעו הלואה לחד.

והא דכתיב בכפלות העבט תעביטנו, בא ללמד על שני אופני הלואה כמו אם יש לו ואינו רוצה להתפרנס אזי תתן לו לשעה ואח"כ תגבה ממנו ולהיפך אין לו ואין רוצה ליטול מתנה תתן לו בתורת הלואה, ופליגי בזה בכתובות דס"ג ע"ש:

(ט) השמר לך וגו', קאי על באחד שעריך דמהדורי אפיתחא, ובבוא שביעית והשדות והגנות פתוחים לכל עובר הרי המה מלאים על כל שדה ועל כל גנה, ולא תתן לו, מאומה.

(י) ולא ירע לבבך וגו', לא יהי ניכר לפניו שאתה נותן לו בע"כ, דלב שמח מטיב גהה, והכי הוא להיפך, דלב רע מעציב הפנים וכמבואר בנחמיה מדוע פניך רעים וגו', אין זה כי אם רע לב:

כי בגלל הדבר הזה וגו', שתתן לו בטובת עין, וגם הוא יברך אותך, וזה פועל הרבה כדאיתא במדרש רות דיותר משהעשיר עושה עם העני העני עושה עם העשיר, היינו שמברכו, ואיתא עוד שם דברכות הזקנות לבועז פעלו הרבה, ובתוספתא פאה פ"ד תני' לא אמר ליתן אבל אמר לאחרים תנו נותנים לו שכר על כך שנא' כי בגלל הדבר הזה וגו', ובספרי הוסיף לא נתן ולא אמר לאחרים ליתן אבל נוח לו בדברים טובים מנין שנותנין לו שכר ת"ל כי בגלל הדבר הזה, הרי מפרשי דרק בשביל דבר צדקה אפילו אינו נותן בעצמו מתברך וגדול המעשה: בכל מעשך, בשדה או במלאכה: ובכל משלח ירך, היינו מסחור:

(יא) כי לא יחדל וגו', מן הנמנע שיהא בדרך הטבע שיחדל אביון, וכבר ידעו ישראל וגם ביקשו שיהיו מתנהגים בדרך הטבע בהשגחה פרטית: על כן אנכי וגו', דהמרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים: לאחריך, היינו לעני חשוב: לעניך ולאביוןך, היינו מהדורי אפתחא: בארצך, במקום שאתה דר ויודע איך להתנהג בם:

✦ מצות הלואה פרשת משפטים

< לט > (כד) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו פנשה לא תשימון עליו נפש: (כה) אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו: (כו) כי הוא [כסותה] כסותו לבדה הוא שמלתו לערו פמה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני: משפטים, שמות כב כד-כו

< מ > **אונקלוס:** (כד) אם כספא תוויף בעמי לעניא דעמך לא תהי ליה כרשיא לא תשוון עלוהי חיבוליא:

< מא > **רש"י:** (כד) אם כסף תלוה את עמי, רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות, חוץ משלושה וזה אחד מהן: את עמי, עמי וגוי, עמי קודם, עני ועשיר, עני קודם, עני עירך ועני עיר אחרת, עני עירך קודמין, וזה משמעו אם כסף תלוה, את עמי תלוהו, ולא לגוי ולא יזה מעמי, את העני, ולא יזה עני לאותו שעמך. דבר אחר את העני, שלא תנהג בו מנהג בזיון בהלוואה, שהוא עמי: את העני עמך, הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה העני: לא תהיה לו כנשה, לא תתבענו בחזקה, אם אתה יודע שאין לו, אל תהי דומה עליו כאלו הלוייתו, אלא כאילו לא הלוייתו, כלומר לא תכלימהו: נשך, רבית שהוא כנשיכת נחש, שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש, ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו, כך רבית, אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה:

אבן עזרא: (כד) אם כסף תלוה, אם נתן לך השם הון, שתוכל להלוות העני. והזכיר זאת הפרשה כי העני כמו הגר והיתום והאלמנה. וקרא העניים עמי, כי החסידים לא יבקשו עושר בעולם הזה, והעד אליהו ואלישע שלא רצה לקבל מנחת נעמן (מ"ב ה טז), גם שמואל הרמתי. וטעם עמך שהוא במקום שאתה דר בו. לא תהיה לו כנושה. שישא לך פנים בעבור טובתך. ואמר תשימון כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים:

אבן עזרא (הקצר): (כד) וטעם אם כסף תלוה את עמי, להוציא הגוים, שהם נכרים. גם נסמך אל השם העני, שלא יחשוב העשיר, שהשם יאהבנו יותר על כן העשירו. וטעם עמך, שאתה מכיר, ואע"פ שאתה נושה לא תהיה לו כנושה, שתקבל דורון שחד ממנו כדי שלא תבישנו. וטעם נשך, היא נשך תרבות. ונקרא נשך, כי משפט הנשך שיגדל רגע אחר רגע. ואמר תשימו, להכניס העדים:

רד"ק: ישעיהו: (פרק ג טו) הפסוק == מלכם, פירוש מלה אחת, הה"א נבלעת בדגש, וקרי מה לכם, וכן מזה בידך, אמר להם לשרים מה לכם תדכאו עמי והם הענים, וכן אם כסף תלוה את עמי העני עמך, וקרא אותם עמי לפי שהעניים אין להם עזר וסמך אלא האל יתברך לא די לכם שתגזלו ממונם אלא שתדכו אותם בגופם ותמרטו פניהם, כלומר תכו אותם ותכתתו פניהם, ר"ל מכת לחי:

רבינו אברהם בן הרמב"ם: אם כסף וגו', כבר קדם הפירוש (לעיל בפסוק אם מזבח אדמה וגו') כי כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' וזה אחד מהם. ולאבי אבא ז"ל (-הדיין רבינו מיימון) בפירושו שאין ההלואה מצוה עשה שקיומה חל [על האדם] על כל פנים, שהרי אפשר שלא יבקש אדם ללוות ממנו, ולכן לא תחול עליו מצוה זו, ומשום זה הביאה (הכתוב) בלשון "אם" וכאילו אמר אם יבוא אליך אחד ללוות ממך אשר חלה עליך (המצוה) להלוות לו, לא תהיה לו כנושה", וזה פירוש יפה מתאים עם משמעות הלשון (של המקרא) ועם הקבלה.

ולרבינו סעדיה ז"ל ראייה כי "אם" זה חובה לא רשות, כי הביא (המקרא) מצוה זו עצמה בלשון אחר בהודעת החיוב ב"פתח תפתח" וגו' ו"העבט תבעטנו" וגו' (דברים טו ח) וזו ראייה חזקה על מה שהביאה הקבלה.

ומאמר "את עמי" הוא להוציא ממנו את הגוי אשר עוד יבואר שמותר להלוות לו ברבית (ככתוב) לנכרי תשיך וגו'.

את העני וגו', נתבאר שמצוה להלוות לעני לא לעשיר והוא מבואר ממאמר הכתוב (ויקרא כה לה) וכי ימוך אחיך וגו' [אמנם למעתיקים ז"ל עשיר מנין ת"ל עמך], ולא דבר הכתוב אלא בהווה.

נשך, נקרא "נשך" מפני שהוא כובש את הלוה במצבו על שם הנשיכה והוצאת הדם מגופו של הנשך, וביחסו את בעל החוב הלוקח אותו נקרא "מרבית" מפני שהוא נוסף על קרן ההלואה ומגדיל את כמות המלוה.

אם חבל תחבל וגו', כלומר היותר ראוי שתלוה בנדבת לב בלי משכון, ואם לא ישא אותך לבך לזה ולא אפשר בלתי משכון, קח משכון, ואם יהיה המשכון נחוץ (ללוה) כשלמתו וכיוצא בו תשבנו לו לעת צורכו.

והיה כי יצעק אלי וגו', לרבינו סעדיה ז"ל טעם המקרא וסודו לומר שהוא יתעלה המעשיר והמוריש [כלומר] הנה אני הוא שהעשרתיך עד שתלוה ותקח משכון ועשיתי אותו עני עד שילוה ויתן משכון, ואם תמרה את פי ותתאכזר נגדו אני אהפוך את המצב ואעשיר אותו ואעשה אותך עני.

רלב"ג: אם כסף תלוה את עמי את העני שהוא עמך במקומך שאתה חייב להלוותו כמו שאמרה העבט תעביטנו (דברים טו), לא תהיה לו כנושה לנוגשו באכזריות. והנה לא צותה התורה להניח לו חיובו אם לא ירצה לפרוע אבל באה זאת האזהרה שלא לנגשו באופן שלא יגיע תועלת למלוה ויגע צער ללוה כמו שישאל לו חיובו בבי"ד והוא יודע שאין לו לפרוע ולא עשה זה אלא לצערו או לביישו כדי שיתפרסם בפני רבים עניו.

דעת זקנים: (כד) אם כסף, אומר ה"ר יהודה חסיד דלכך נכתב בלשון אם לפי שפעמים שהוא רשות כגון הלוה ואינו משלם:

פירוש הרא"ש: אם כסף תלוה את עמי. רי"ש אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה וזה א' מהם. וא"ת למה נכתב בלשון אם כיון שהוא חובה, ופי' ר' יהודה מפרי"ש. לפי שיש הלואה שהיא רשות כגון לוה ולא ישלם דודאי אינו מחויב לו:

בעלי התוספות: אם כסף, אם זה חובה כמו אשר וכן ואם מזבח אבנים. ואם תקריב מנחת בכורים אבל אם כופר יושת. נהי נמי דר"ל בלשון אשר אינו קרוי חובה שהרי חובתו בא לו על גרמיו. ונגיחת שורו. ומשום הכי פירש הקונדרס דליכא כי אם ג' אם דמשמשין לשון חובה. וה"ר יהודה חסיד אומר לפי' נכתב בלשון אם לפי שפעמים שהוא לשון רשות כגון הלוה ואינו משלם:

אם כסף תלוה את עמי, מדרש תנחומא כל המלוה לעני זוכה ליכנס במחיצתו של הקב"ה שנאמר אם כסף תלוה את עמי קרי ביה את עמי במחיצתי:

במה ישכב, אף אני מזהירך שתשיבנו לו כי במה ישכב:

כי חנון אני, אעפ"י שבדין לקחתו הימנו אני חנון ואיני רוצה שתדחקנו יותר מדאי ואם אתה רוצה ליפרע ממנו בקו המשפט גם אני כשיהיה לי חוב עליך אפרע ממך ומהו הצעקה שצועק אומר כן רבון העולמים נבראתי בצלמותך כמותו. והוא שוכב בהנאה במטתו ואין לי במה לשכב. אך קשה שלא מצינו חנון לרעה. לכך נראה לפ' הכי. עד בא השמש תשיבנו לו כסות יום. וכסות לילה עד הבקר ואם תעשה כן ושמעתי כי חנון אני. ר"ל כשיתפלל עליך על הטובה שעשית לו אשעה ואשמע תפלתו לפי כי חנון אני והיינו דכתיב כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך:

גור אריה: חוץ משלשה וזה אחד מהן. דהא בודאי צריך לפרש אותו חובה, דהא כתיב (דברים טו ח) והעבט תעביטנו. וכבר כתבנו טעמא למעלה (פרק כ' בפסוק אם מזבח אבנים) למה כתוב לשון "אם":

וזה"ל שם: יש לפרש מה שכתב לשון "אם" אף על גב דחובה הם, מפני שאם יעשה מחובה כאילו מקיים גזירת המלך - אין הדבר לרצון להקב"ה, וצריך שיעשה מרצונו, ואז כשיעשה מרצונו הוא מרצונו. [ד]המעשה שהוא הכרחי וחובה אין צריך להביט אל שום טעם, רק הוא מקיים גזירת המלך, ואם עושה אלו שלשה דברים כאילו מקיים גזירת המלך - אין זה דבר. כי אם בונה מזבח, שזהו עבודתו יתברך להקריב עליו, והוא מקיים מכת גזירת המלך בלבד - אין זה עבודה, כי העבודה צריך שיהיה עובד לו מרצונו, ואז נקרא 'עובד', אבל אם הוא מוכרח, אין זה עובד. וכן אם הלוה כסף כאילו מקיים גזירת המלך, אין זה מצוה, כי צריך שיהיה מצות הלוואה מרצונו בלב טוב, כדכתיב אף בנתינה (דברים טו י) ולא ירע לבבך. וכן הקרבת העומר, שציוותה התורה (ויקרא כג יד) שלא לאכול חדש עד הקרבת העומר, ופירשו רז"ל (ויק"ר כח א) כי הוא יתברך מעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומצמיח האדמה ומדשן הפירות, ואנו נותנים לו שכרו עומר הקרבן, וכל זה להודיע שהוא יתברך אשר הצמיח לנו הפירות ונתן לנו הכל, וזה צריך הודאה בלב, לא כמלך בשכר ודמ המכריח

את האדם שיודה במלכותו, אבל צריך שיודה בלבו שמאיתו ומידו נתן לנו, ואם הוא מקיים את המצוה כאילו הוא מוכרח מגזירת המלך, אין זה הודאה שהוא יתברך עשה את הכל, ולפיכך צריך לקיים כאילו הוא רשות:]

עמי וגוי עמי קודם. ואיירי אפילו לגוי בריבית ולישראל בחנם, ישראל קודם, כדאיתא בפרק איזהו נשך (ב"מ עא.). והקשה הרא"ם דהא מסברא ידעינן דזה אתה מצווה להחיותו ואילו גוי אי אתה מצווה להחיותו כדאמרין בפרק כל שעה (פסחים כא:) גבי נבילה, לגר בנתינה ולגוי במכירה, בלא קרא גר קודם כיון שאתה מצווה להחיותו.

ונראה לי דלא קשיא מיד, דהתם איירי בגר תושב שאתה מצווה להחיותו שאין לו ומתפרנס מאחר, וכיון דהוא מתפרנס ממך בודאי הוא קודם לגוי שאין אתה מצווה להחיותו. אבל הכא בעשיר איירי ואין אתה מצווה להחיות את העשיר, ואין כאן מצוה של וחי אחיך, ובהא קאמר 'עמי וגוי עמי קודם', אף על גב שגוי יתן לך רבית, מצות עשה להלוות לישראל.

ועוד נראה לי דלא אמרנו דידעינן מסברא רק גבי נבילה, משום דהוי מידי דאכילה והוא חיותיה, סברא הוא דמצוה דיהיב למי שמצווה להחיותו, אבל גבי הלואה אין בהלואה חיותיה שהרי צריך לשלם, ואפילו לעשיר נמי מצוה להלוות, כי הלואה עצמה מצוה ולא אמרין בהא מילתא דישאל קודם לגוי אפילו יכול להלוות לגוי בריבית דלא אמרה תורה להלוות בשביל להחיותו וצריך קרא:

✧ מצות והחזקת בו / פרשת בהר

< נ > (לה) וְכִי יִמְנֹךְ אֲחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהִחֲזַקְתָּ בּוֹ גֵר וְתוֹשֵׁב וְחִי עִמָּךְ: (לו- לח) אֶל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית וִירֵאתָ מֵאֲלֹהֶיךָ וְחִי אֲחִיךָ עִמָּךְ: אֵת פֶּסֶף לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמִרְבִּית לֹא תִתֵּן אֶכְלָךְ: אֲנִי ה' אֱלֹהֶיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִתֵּת לָכֶם אֵת אֶרֶץ פְּנִיעַן לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים:

בהר, ויקרא כה לה-לח

< נא > **רש"י:** (לה) והחזקת בו, אל תניחנהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד. למה זה דומה למשאווי שעל החמור, עוררהו על החמור, אחד תופס בו ומעמידו, נפל לארץ, חמשה אין מעמידין אותו: גר ותושב, אף אם הוא גר או תושב, ואיזהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה ואוכל נבלות:

< נב > **רס"ג:** והחזקת וכו', אמץ אותו שיהא אצלך מתגורר או מתארח כדי שיחיה עמך. [ובהערות הרב קאפח: והנה גר כמו בארץ מגורי אביו].

< נג > **אבן עזרא:** (לה) ומטה ידו, מגזרת לא ימוט (תהלים קיב ו) והמ"ם שורש וכמוהו אם אמרתי מטה רגלי (שם צד יח). אחיך, ישראל. עמך, שאתה חייב לנמצא עמך שאתה רואה. גר ותושב, ואם הוא מארצך או גר ותושב. וחי כמו יחיה, והחזקת בו, הפך ומטה ידו שלא יפול:

< נד > **רמב"ן:** (לה לו) וטעם וחי אחיך עמך, שיחיה עמך, והיא מצות עשה להחיותו שממנה נצטוינו על פקוח נפש במצות עשה, ומכאן אמרו (תו"כ) וחי אחיך עמך, זו דרש בן פוטירי שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותה הוא מגיע לישוב ואם שניהם שותים שניהם מתים, דרש בן פוטירי, מוטב ישותו שניהם וימותו, ולא יראה אחד במיתתו של חבירו, עד שבא רבי עקיבא ולמד, וחי אחיך עמך, חיך קודמים לחיי חבירך. וחזר ואמר וחי אחיך עמך, לחזק ולהזהיר:

ומדרשו (ב"מ סב.) אהדר ליה רבית דליחיי עמך, צוה בהחזרת רבית קצוצה, כענין שאמר בגזל (ויקרא ה כג) והשיב את הגזילה אשר גזל. ואונקלוס עשה "גר ותושב וחי עמך" הכל מן המצוה, ידור ויתותב וחי עמך, אבל על דעת רבותינו בגמרא (ב"מ עא.), והחזקת בו ובגר ותושב, וחי כל אחד מהם עמך: [-עין פירוש הטור בסמוך]

רלב"ג: וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו, ר"ל שאם היה אצלך ראוי שתחזק בו להיטיב לו מהונך. גר ותושב וחי עמך, ר"ל גר צדק או שהיה גר תושב, אתה ראוי להחיותו עמך, לא שתחיהו ותמית את עצמך כי חייך קודמים, ולזה גם כן זכרה התורה זה הענין בהדרגה וזכרה תחילה אחיך ואח"כ גר צדק ואם הוא גם כן אחיך אלא שאינו מזרע ישראל ואח"כ גר תושב.

אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו'... וכו'... ויראת מאלקיך וחי אחיך עמך, אמר ויראת מאלקיך שלא תערים בזה שלא תתלה מעותך בגוי כדי לקחת ריבית מישראל, ואמר וחי אחיך עמך שתחייב להלוות לו כדי שהיה עמך [- שלא יצטרך למכור עצמו לגוין], כמו שאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. ואולי לזה אמר ויראת מאלקיך שאף על פי שלא תוכל לקחת תועלת בהלואתך לעני [- ע"י ריבית], אל תמנע מזה אבל השתדל שיהיה עמך, ואולם חייך קודמין ולזה אמר עמך.

פירוש הטור: (לה) וחי עמך, זהו מצות עשה להחיותו עמך וממנה נצטוינו על פיקוח נפש. וחזר ואמר וחי אחיך עמך, לחזק ולהזהיר על הענין, ואונקלוס עשה גר ותושב וחי עמך הכל מן המצוה שתירגם 'דור ותותב וחי בהדך', אבל על דעת רבותינו והחזקת בו ובגר ובתושב וחי כל אחד מהם עמך.

הכתב והקבלה: (לה) והחזקת בו גר ותושב, לפירוש המפרשים המקרא הזה כולל שני צווים אחד כי ימוך אחיך והחזקת בו, והשני על הגר, גר ותושב וחי עמך, ולפירוש זה היה ראוי שיבא האתנח תחת והחזקת בו, ועוד אם גר ותושב הוא נושא המאמר ומילת וחי עמך הנשוא, למה באו גר ותושב בדרגא תביר, והיה משפטן במונח וז"ק ???;

אמנם לתרגום יונתן ב"ע שאמר ידור ויתותב ויתפרנס עמך (וכ"ה בתרגום אונקלוס לפי הנוסחא הקדמונית), אין הכתוב הזה כולל אלא צווי אחד, והוא כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך, היא התנאי אשר יפול בו הצווי, והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, הוא הצווי, ומילת גר ותושב ענינו יהיה גר יהיה תושב (כי השמטת פעל היה רגילה מאד בלה"ק), כלומר יגר וישב, לכן באו בדרגא תביר בהפסקה פחותה ממלת וחי, כי עמך שבסוף הפסוק מוסב על שלשתן יגור עמך, ישב עמך, ויחיה עמך, וכ"ר בעל הטעמים, ולכן שם גם כן האתנח במלת עמך קודם והחזקת (רשד"ל):

ותושב, איזהו גר תושב זה ארמי שקבל עליו שלא לעבוד ע"א עם שאר מצות בני נח, כן הוא דעת חכמים בפרק השוכר וכן פסק הרמב"ם (פי"ד מאיסורי ביאה), ונקרא שמו 'תושב' לפי שמותר להושיבו בארץ ישראל כמפורש בערכין בפרק המקדש, ורש"י שפירש שמקבל עליו שלא לעבוד עבודת אלילים, היא דעת רבי מאיר ולית הלכתא כוותי, עי' צד"ל:

העמק דבר: (לה) וכי ימוך אחיך ומטה ידו וגו' גר ותושב וגו', המקרא מפרש שני אופני מכות, אם מטה ידו, היינו שיש לו נכסים ואחוזות שדה בארץ ישראל אלא שאין כחו יפה לזרוע, וידו כמה פעמים משמעו כוחו כמש"כ בספר בראשית (מו ד). ועוד תנאי 'עמך', היינו שאתה מכירו ורגיל עמך, כפרש"י להלן פסוק מ"ז. אז – והחזקת בו, בהלואה. ומשום הכי הקדים הכתוב דוקא 'מטה ידו' ודוקא 'עמך', שאתה יודע שהוא נאמן לשלם לאחר שיראה זרע תבואה באחוזותיו:

גר ותושב, אם ימוך איש שאין תקוה שישלם כמו גר ותושב שאין לו אחוזה בארץ, וה"ה אחיך כה"ג, והוי כמו דכתיב וכי ימוך אחיך גר ותושב אז וחי עמך, אזהרה להחיותו ולא ימות לשחת ח"ו ומיירי בא"י שחיות הרגיל היה מן הקרקע ואחוזה בארץ, והדבר מובן שזה אינו מצוה התלויה בארץ והוא הדין בחוץ לארץ שחיות האדם תלויה באומנות או במסחר, וזה אין נפק"מ בין אחיך לגר ותושב, והנפק"מ הוא בהליכות עולם של אותו עני ומך. וע"ז כתיב עוד אל תקח מאתו וגו':

פסוקי נ"ך

לעיל פסוקי חסד, וע"ע רש"י תהלים פה, צדק ושלוש נשקו... והשווה אבות פ"ב מרבה < נט > צדקה מרבה שלום.

משלי כא יג: אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה, וברבינו יונה שם שהוא מידה כנגד מידה....

פרק ג: סוגיות הש"ס

בבא בתרא ט. יא.

❖ האם בודקין את העני בכסות או במזון

בבא בתרא: (דף ט.) אמר רב הונא בודקין למזונות ואין בודקין לכסות אי בעית אימא קרא ואי בעית אימא סברא, אב"א סברא האי קא מבזי והאי לא קא מבזי, אי בעית אימא קרא (ישעיהו נח) הלא פרוש לרעב לחמך, בשי"ן כתיב פרוש, והדר הב ליה, והתם כתיב (ישעיהו נח) כי תראה ערום וכסיתו, כי תראה לאלתר.

ורב יהודה אמר בודקין לכסות ואין בודקין למזונות, אי בעית אימא סברא ואי בעית אימא קרא, אי בעית אימא סברא האי קמצערא ליה והאי לא קמצערא ליה, אי בעית אימא קרא הכא כתיב הלא פרוש לרעב לחמך, פרוס לאלתר, וכדקרינן, והתם כתיב כי תראה ערום וכסיתו, כשיראה לך. תניא כוותיה דרב יהודה אמר כסוני בודקין אחריו פרנסוני אין בודקין

❖ עני המחזור נותנין לו מתנה מועטת

(דף ט:) ההוא עניא דהוה מחזיר על הפתחים דאתא לקמיה דרב פפא לא מזדקיק ליה, א"ל רב סמא בריה דרב ייבא לרב פפא אי מר לא מזדקיק ליה אינש אחרינא לא מזדקיק ליה, לימות ליה, והא תניא אם היה עני המחזיר על הפתחים אין נזקקין לו, א"ל אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נזקקין לו למתנה מועטת.

❖ יתן לפחות שלישית השקל בשנה

אמר רב אסי לעולם אל ימנע אדם עצמו [מלתת] שלישית השקל בשנה שנאמר (נחמיה י) והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו.

מהרש"א: אל ימנע אדם עצמו משליש השקל כו', אף על גב דלענין קרבנות בעי חצי שקל בכל שנה, קאמר הכא דצדקה דמיא טפי לקדושת בדק הבית דהוי קדושת דמים, וסגי בשליש השקל:

❖ מעלות הצדקה

פא < ואמר רב אסי שקולה צדקה כנגד כל המצות שנאמר והעמדנו עלינו מצות וגו', מצוה אין כתיב כאן אלא מצות (סימן גדול מקדש משה).

מהרש"א: שקולה צדקה כנגד כל המצות כו', ע"פ מה שאמרו לקמן כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובר עכו"ם, שהיא שקולה כנגד כל המצוות, והוא שהנותן צדקה הקדוש

ברוך הוא משלם לו כמ"ש מלוה ה' חונן דל וגו', והמעלים מלתנה יש לו לב בליעל לאמר שאין מי שישלם לו, והרי הוא ככופר בה' ומודה באלהי זהב וכסף:

א"ר אלעזר גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר (ישעיהו לב) והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם, זכה הלא פרוש לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית.

מהרש"א: גדול המעשה כו' מעשה הצדקה וגו', דלגבי הנותן לא קאמר אלא השקט ובטח ולגבי מעשה קאמר שמביא שלום, וגדול השלום וכדאמרין בעלמא, וענין השלום הוא שלמא ממלכותא, דאי לאו באין עכו"ם ונוטלין כדמסיק בעובדא דריב"ז, ועוד י"ל דמעשה הצדקה אין כאן רק שלום ממלכותא כיון שאינו נותן רק ע"י כפייה, ותלה זה במעשה ולא בעושה לפי שגדול המעשה יותר מן העושה, אבל עבודת הצדקה הגמורה שנותנין מדעת ורצון בלי כפייה יש לו דבר נוסף דהיינו השקט ממלכותא וגם בטחון טוב שיש לו מי שישלם לו וק"ל:

אמר להו רבא לבני מחוזא במטותא מנייכו עושו בהדי הדדי כי היכי דליהוי לכו שלמא במלכותא.

וא"ר אלעזר בזמן שבהמ"ק קיים אדם שוקל שקלו ומתכפר לו עכשיו שאין בהמ"ק קיים אם עושין צדקה מוטב ואם לאו באין עובדי כוכבים ונוטלין בזרוע, ואעפ"כ נחשב להן לצדקה שנאמר (ישעיהו ס) ונוגשיך צדקה. אמר רבא האי מילתא אישתעי לי עולא.

מהרש"א: עכשיו שאין בית המדקש קיים אם עושין צדקה מוטב כו', דאכילת עניים היא תחת אכילת מזבח כמ"ש פתח במזבח וסיים בשלחן, בזמן שבהמ"ק קיים מזבח מכפר ועכשיו השלחן מכפר כמפורש בפרק חזקת הבתים ע"ש:

ואעפ"כ נחשב להן לצדקה כו', מפני שעכו"ם נוטלין מן העשיר תחת העני וק"ל:

✧ מפני מה אין הקב"ה מפרנס את העניים

(דף י.) תניא היה רבי מאיר אומר יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך אם אלהיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן, אמור לו כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם.

וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבה אם אלהיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסם, א"ל כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם, א"ל [אדרבה] זו שמחייבתן לגיהנם, אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא כועס עליו, ואתם קרוין עבדים שנאמר (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים,

אמר לו ר"ע אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילו והשקהו כששמע המלך לא דורון משגר לו, ואנן קרוין בנים דכתיב (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם.

אמר לו אתם קרוים בנים וקרוין עבדים בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין בנים ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין עבדים, ועכשיו אין אתם עושים רצונו של מקום.

< סב >

אמר לו הרי הוא אומר (ישעיהו נח) הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית, אימתי עניים מרודים תביא בית האידנא, וקאמר הלא פרוס לרעב לחמך.

❖ מה שאדם יפסיד בשנה קצוב לו מראש השנה

< סג > דרש ר"י ברבי שלום כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית,

כי הא דבני אחתיה דרבין יוחנן בן זכאי חזא להו בחילמא דבעו למיחסר שבע מאה דינרי, עשינהו, שקל מינייהו לצדקה, פוש גבייהו שיבסר דינרי, כי מטא מעלי יומא דכיפורי שדור דבי קיסר נקטינהו, אמר להו רבין יוחנן בן זכאי לא תדחלון שיבסר דינרי גבייכו שקלינהו מינייכו, אמרי ליה מנא ידעת אמר להו חלמא חזאי לכו א"ל ואמאי לא אמרת לן [דניתביניהו], אמר להו אמינא כי היכי דתעבדו מצוה לשמה.

מהרש"א: לא זכה ועניים מרודים כו', דהיינו חיל המלך הרודים בעם, תכניסן לבית מה שהטיל המלך עליך לתת להם מזונות, ורש"י פירש בענין אחר, וק"ל:

רב פפא הוה סליק בדרגא אישתמיט כרעיה בעי למיפל, אמר השתא כן איחייב מאן דסני לן כמחללי שבתות וכעובדי עבודת כוכבים, א"ל חייא בר רב מדפתי לרב פפא שמא עני בא לידך ולא פרנסתו, דתניא רבי יהושע בן קרחה אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת כוכבים כתיב הכא (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, וכתיב התם (דברים יג) יצאו אנשים בני בליעל, מה להלן עבודת כוכבים אף כאן עבודת כוכבים.

תניא א"ר אלעזר בר' יוסי כל צדקה וחסד שישראל עושין בעולם הזה שלום גדול ופרקליטין גדולין בין ישראל לאביהן שבשמים שנאמר (ירמיהו טז) כה אמר ה' אל תבא בית מרוח ואל תלך לספוד ואל תנוד להם כי אספתי את שלומי מאת העם הזה [וגו' את] החסד ואת הרחמים, חסד זו גמילות חסדים, רחמים זו צדקה.

תניא ר"י אומר גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה שנאמר (ישעיהו נו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות.

❖ צדקה מציל ממות

< סד > הוא היה אומר עשרה דברים קשים נבראו בעולם, הר קשה ברזל מחתכו, ברזל קשה אור מפעפעו, אור קשה מים מכבין אותו, מים קשים עבים סובלים אותן, עבים קשים רוח מפזרתן, רוח קשה גוף סובלו, גוף קשה פחד שוברו, פחד קשה יין מפיגו, יין קשה שינה מפכחתו, ומיתה קשה מכולם – [וצדקה מצלת מן המיתה] דכתיב (משלי י) וצדקה תציל ממות.

דרש רבי דוסתאי ברבי ינאי בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אדם מביא דורון גדול למלך ספק מקבלין אותו הימנו ספק אין מקבלין אותו הימנו, [ואם תמצא לומר מקבלין אותו ממנו] ספק רואה פני המלך ספק אינו רואה פני המלך, והקדוש ברוך הוא אינו כן אדם נותן

פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר (תהלים יז) אני בצדק אחזה פניך
אשבעה בהקיץ תמונתך.

רבי אלעזר יהיב פרוטה לעני והדר מצלי אמר דכתיב אני בצדק אחזה פניך.

מהרש"א: יהיב פרוטה לעני והדר מצלי כו', ע"פ המשל דלעיל כמידת בשר ודם שמביא
האדם דורון למלך ואח"כ מבקש על נפשו וק"ל:

מאי אשבעה בהקיץ תמונתך אמר רב נחמן בר יצחק אלו תלמידי חכמים
שמנדיין שינה מעיניהם בעולם הזה והקב"ה משביען מזיו השכינה לעולם
הבא.

א"ר יוחנן מאי דכתיב (משלי יט) מלוה ה' חונן דל, אלמלא מקרא כתוב אי
אפשר לאומרו כביכול עבד לזה לאיש מלוה.

❖ שתי דרגות בצדקה

< כה > א"ר חייא בר אבא רבי יוחנן (רמי) כתיב (משלי יא) לא יועיל הון ביום עברה
וצדקה תציל ממות, וכתיב (משלי י) לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות,
שתי צדקות הללו למה אחת שמצילתו ממיתה משונה ואחת שמצילתו מדינה
של גיהנם, ואי זו היא שמצילתו מדינה של גיהנם ההוא דכתיב ביה עברה
דכתיב (צפניה א) יום עברה היום ההוא, ואי זו היא שמצילתו ממיתה משונה
(דף י:) נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה, נותנה ואינו
יודע למי נותנה לאפוקי מדמר עוקבא, נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה לאפוקי
מדרכי אבא, ואלא היכי ליעביד ליתבי לארנקי של צדקה.
מיתיבי מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים, ר"א אומר יפזר מעותיו לעניים,
ר' יהושע אומר ישמח אשתו לדבר מצוה, ר' אליעזר בן יעקב אומר לא יתן
אדם פרוטה לארנקי של צדקה אלא א"כ ממונה עליה כר' חנניא בן תרדיון,
כי קא אמרין דממני עלה כר' חנניא בן תרדיון.

❖ מעלות הצדקה

א"ר אבהו אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע במה תרום קרן ישראל אמר לו
בכי תשא.

וא"ר אבהו שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה של צדקה אמר להן צאו
וראו מה פירש דוד אבא (תהלים קיב) פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד
קרנו תרום בכבוד.

רבי אבא אמר מהכא (ישעיהו ל"ג) הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו
לחמו נתן מימיו נאמנים, מה טעם מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו משום
דלחמו נתן ומימיו נאמנים...

❖ צדקה תרום גוי וחסד לאומים חטאת

< כו > תניא אמר להן רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו בני מהו שאמר הכתוב (משלי יד)
צדקה תרום גוי וחסד לאומים חטאת, נענה רבי אליעזר ואמר צדקה תרום
גוי אלו ישראל דכתיב (שמואל ב ז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, וחסד

לאומים חטאת כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן שאינם עושין אלא להתגדל בו, כמו שנאמר (עזרא ו) די להוון מהקרבינ ניוחין לאלהה שמיא ומצליין לחיי מלכא ובנוהי, ודעביד הכי לאו צדקה גמורה היא והתניא האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה לעולם הבא הרי זה צדיק גמור, לא קשיא כאן בישראל כאן בעובד כוכבים.

נענה רבי יהושע ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד, וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן שאין עושין אלא כדי שתמשך מלכותן שנאמר (דניאל ד) להן מלכא מלכי ישפר עליך וחטיך בצדקה פרוק ועויתך במיתך עניין הן תהוי ארכא לשלותיך וגו'.

נענה רבן גמליאל ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב ומי כעמך ישראל [וגו'], וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שעכו"ם עושין חטא הוא להן שאין עושין אלא להתיגר בו, וכל המתיגר נופל בגיהנם שנאמר (משלי כא) זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון, ואין עברה אלא גיהנם שנאמר (צפניה א) יום עברה היום ההוא.

אמר רבן גמליאל עדיין אנו צריכין למודעי, רבי אליעזר המודעי אומר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד, וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שעכו"ם עושין חטא הוא להן שאין עושין אלא לחרף אותנו בו שנאמר (ירמיהו מ) ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה.

נענה רבי נחוניא בן הקנה ואמר צדקה תרומם גוי וחסד לישראל ולאומים חטאת.

אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו נראין דברי רבי נחוניא בן הקנה מדברי ומדבריהם לפי שהוא נותן צדקה וחסד לישראל ולעכו"ם חטאת, מכלל שהוא נמי אמר מאי היא דתניא אמר להם רבן יוחנן בן זכאי כשם שהחטאת מכפרת על ישראל כך צדקה מכפרת על אומות העולם.

❖ קבלת צדקה מזהמלכות

< סו > איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא שדרה ארבע מאה דינרי לקמיה דרבי אמי ולא קבלינהו, שדרינהו קמיה דרבא קבלינהו משום שלום מלכות, שמע רבי אמי איקפד אמר לית ליה (ישעיהו כז) ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה, ורבא משום שלום מלכות, ורבי אמי נמי משום שלום מלכות, דאיבעי ליה למפלגינהו לעניי עובדי כוכבים, ורבא נמי לעניי עובדי כוכבים יהבינהו, ור' אמי דאיקפד הוא (דף יא.) דלא סיימוה קמיה.

❖ בנימין הצדיק

< סח > תניא אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה, פעם אחת באתה אשה לפניו בשני בצורת אמרה לו רבי פרנסני, אמר לה העבודה שאין בקופה של צדקה כלום, אמרה לו רבי אם אין אתה מפרנסני הרי אשה ושבעה בניה מתים, עמד ופרנסה משלו, לימים חלה ונטה למות אמרו מלאכי

השרת לפני הקב"ה רבש"ע אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא ובנימין הצדיק שהחיה אשה ושבעה בניה ימות בשנים מועטות הללו, מיד קרעו לו גזר דינו, תנא הוסיפו לו עשרים ושתים שנה על שנותיו.

❖ מונבו המלך

< סט > ת"ר מעשה במונבו המלך שבזבו אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורת וחברו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו אבותיך גזנו והוסיפו על של אבותם ואתה מבזבזם –

אמר להם אבותי גזנו למטה ואני גנזתי למעלה שנאמר (תהלים פה) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, אבותי גזנו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו שנאמר (תהלים פט) צדק ומשפט מכון כסאך, אבותי גזנו דבר שאין עושה פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות שנאמר (ישעיהו ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, אבותי גזנו [אוצרות] ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות שנאמר (משלי יא) פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם, אבותי גזנו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנאמר (דברים כד) ולך תהיה צדקה, אבותי גזנו לעולם הזה ואני גנזתי לעולם הבא שנאמר (ישעיהו נח) והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך.

< ע > **מאירי:** בבא בתרא י: התבאר בפרק מציאת האשה על מצות הצדקה שאם כח היכולת מגיע לכך שהיא עד שימלא חסרונו בכסות ובדירה וכלי תשמיש ולהשיאו אשה, ואם היא אשה להשיאה לאיש, ואם היה דרכו לרכוב על סוס ולרוץ עבד לפניו אין מדריכין אותו ממקום למקום אלא על דרך זה שהוא רגיל בו, ומ"מ כיון שנתמלא חסרונו אי אתה מצווה להעדיף לו עד שלא יצטרך לשאול, לפרנסו אתה מצווה ולא לעשרו.

וכן התבאר שם שאם אין לו ואינו רוצה ליטול מרוב צניעותו פותחין לו לשם מתנה ואם אינו מקבל נותנין לו לשם הלואה ואין גובין הימנו, אבל מי שיש לו ואינו רוצה להתפרנס ומפיל עצמו על הצבור אין נזקקין לו כלל.

עני שהיה לו חצר וכלי תשמיש אפילו היו כלי כסף וזהב אין התנצלות לידוע על שאינו מוכר אלא מצוה לפרנסו בלא מכירת כליו והמעלים עין עובר בו ומ"מ דוקא בכלי אכילה ושתיה ומצעות ומלבוש אבל שאר כלים כגון מחרשה או מגררת או עלי ומכתשת וכיוצא בהן מוכרין ומשתמש בפחותים מהם, ואף בכלי אכילה ושתיה מצעות ומלבושים דוקא קודם שיבא לידי גבוי ר"ל שאינו נוטל אלא בצנעה אבל אם הוצרך ליטול מגבוי הקופה אין נותנין לו עד שימכור וישתמש בפחותים:

כתובות נ. / תקנת אושא

< עא > **כתובות נ.:** א"ר אילעא באושא התקינו המבזבז אל יבזבו יותר מחומש, תניא נמי הכי המבזבז אל יבזבו יותר מחומש שמא יצטרך לבריות, ומעשה באחד שבקש לבזבו [יותר מחומש] ולא הניח לו חבירו ומנו רבי ישבב ואמרי לה רבי ישבב, ולא הניחו חבירו ומנו רבי עקיבא.

אמר רב נחמן ואיתימא רב אחא בר יעקב מאי קרא (בראשית כ"ח) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך והא לא דמי עישורא בתרא לעישורא קמא אמר רב אשי אעשרנו לבתרא כי קמא

רש"י: המבזבז, לעניים. מחומש, שבנכסיו שלא יצטרך לבריות. עשר אעשרנו, שני עשורין הוו להו חומש. והא לא דמי בתרא לקמא, דכי שקלת לקמא פשו להו ט' וכי הדרת מדלית מעשר דידהו לאו כי קמא הוא ואין כאן חומש בשניהם. אעשרנו, מדלא כתיב עשר אעשר לך הכי קאמר אעשרנו כראשון כלומר מעשר שני יהא כראשון.

ערכין כח. / תקנת אושא

ערכין כח: אמר רבי אלעזר בן עזריה אם לגבוה אין אדם רשאי כו', היינו ת"ק, איכא בינייהו דרבי אילא, דאמר רבי אילא באושא התקיננו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, מעשה באחד שבקש לבזבז יותר מחומש ולא הניחו לו חבריו ומנו רבי ישכב ואמרי לה רבי ישכב ולא הניחו לו חבריו ומנו רבי עקיבא.

רש"י: המבזבז, לעניים. חומש, דגמרין מיעקב דכתיב ביה תרין עשורין, ר' אלעזר בן עזריה אית ליה דרבי אילא דהא אתא לאשמועינן שיהא אדם חס על נכסיו, ר"א לית ליה דרבי אילא דאי בזבז טובא לא איכפת לן אלא ששייר לעצמו קצת דומיא דחרם.

כתובות סו: מלח ממון חסר / צדקה שלא לשמה

כתובות סו: ת"ר מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים והיו תלמידיו מהלכין אחריו ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו אמרה לו רבי פרנסני אמר לה בתי מי את אמרה לו בת נקדימון בן גוריון אני אמר לה בתי ממון של בית אביך היכן הלך אמרה לו רבי לא כדין מתלין מתלא בירושלים מלח ממון חסר ואמרי לה חסד ושל בית חמיך היכן הוא אמרה לו בא זה ואיבד את זה... ונקדימון בן גוריון לא עבד צדקה והתניא אמרו עליו על נקדימון בן גוריון כשהיה יוצא מביתו לבית המדרש כלי מילת היו (סז). מציעין תחתיו ובאין עניים ומקפלין אותן מאחריו איבעית אימא לכבודו הוא דעבד ואיבעית אימא כדבעי ליה למיעבד לא עבד כדאמרי אינשי לפום גמלא שיחנא

רש"י: מלח ממון חסר, הרוצה למלוח ממון כלומר לגרום לו שיתקיים יחסנו לצדקה תמיד וחסרוננו זהו קיומו. ואמרי לה חסד, יעשה ממנו חסד ושל בית אבא לא עשו צדקה כראוי וכלה ממון. בא זה ואיבד זה, לפי שנתערב בו. מציעין תחתיו, תחת רגליו להלך עליהם. לפום גמלא שיחנא, לפי כח הגמל יטעינוהו משא.

מאירי: חייב אדם לחלק מנכסיו למי שנתנם לו, ר"ל לפרנס את העניים שהם בניו של הקב"ה, וכמו שנאמר עליו אבי יתומים ודיין אלמנות ויהא בטוח שאם יחסר

ממונו לכבודו הוא משלימו כפלים, והוא שאמרו מלח ממון חסר, ואמרי לה חסד, וכן ראוי לו לעשות כפי עשרו וממונו וכמו שאמרו על נקדימון כדבעי ליה לא עבד והוא שאמרו לפום גמלא שיחנא ומה שהוא עושה יעשה לשם שמים שמה שהוא עושה דרך המיית כבוד לעצמו אף על פי שהוא תועלת לעניים אינה צדקה גמורה והוא שאמרו כאן לכבודו הוא דעבד:

מהרש"א: איבעית אימא לכבודו הוא דעבד כו', להאי תירוצא משמע דאפילו הוה עביד כדבעי למיעבד כיון דלא עשה כן משום מצוה אלא לכבודו ה"ל שלא לשמה ונענש עליה, ואין להקשות הא אמרין גבי צדקה אפילו שלא לשמה יש לו שכר עליה כדאמר ר' כרי שיחיה בני וכו' ודרשו ובחנוני נא בזאת וגו', ד"ל האי שלא לשמה לכבוד, הוא גרע טפי, כמו שמחלקין התוספות בפסחים אהא דאמרין לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה כו' ובעלמא אמרין טוב לו שלא נברא ע"ש, ורבים בדור הזה שמקבצין עושר שלהם שלא באמונה ובחילול השם כגזלת עובד כוכבים ואח"כ מתנדבים מאותו ממון להיות להם כבוד בכל שנה ולתת להם ברכת מי שבירך להיות להם שם ותפארת, ואין זה אלא מצוה הבאה בעבירה ואין לעושר הזה מלח וקיום כדאמר הכא:

הפלאה: כתובות סז. לכבודו הוא דעבד, כתב מהרש"א ז"ל אף שאמרו חז"ל על מנת שיחיו בני הוי צדיק גמור. מ"מ לכבודו גרע. ולכאורה קשה ע"ז דהא אמרין בנזיר (כג:) דלעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמן, ופירשו התוס' אפילו על מנת להתגדר ולקנות לו שם, הרי אף לכבודו מעליותא הוא.

אך נראה דלא דמי דהתם אינו מתגאה בשעה שעוסק בתורה ובמצות, אלא שהוא עושה כדי שיבא הכבוד אח"כ, בזה אמרין דלא יבא לידי זה שבתוך כך יבא שישכיל ללמוד לשמה, אבל המתגאה בעשותו מצוה או בעסקו בתורה הרי אמרין בעירובין בפסוק ומנחליאל כמות ומבמות הגיא אף שפסקו לו גדולה לדורי דורות אם מתגאה הקב"ה משפילו.

(ובזה נלענ"ד דיש לתרץ קושית התוס' שם דאמרין בעלמא דכל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, דיש לומר דהתם מיירי במתגאה בשעת לימודו שבוה אמרין ודאשתמש בתגא חלף ואפשר שהוא בכלל מ"ש התוס' שם דמיירי בעל מנת לקנטר)

ותו דאיך אפשר שיהיה זה בכלל מצוה שלא לשמה הא אמרו חז"ל במתגאה דה"ל כעובד ע"ז, א"כ הוא מצוה הבא בעבירה, ועוד אמרו במתגאה אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ורבים טועים בזה בעו"ה....[חסר כאן קטע]

וז"ש כאן 'לכבודו הוא דעביד' שנתגאה בשעת הצדקה, ולכך אפילו פסקו לו גדולה לדורי דורות אם מתגאה הקב"ה משפילו. ויש לנו אריכות רב בזה ואין כאן מקום להאריך.

ומיהו נראה דאין צריך לזה דאפילו אם הוא צדיק גמור, מ"מ כיון דדרך גלגל החזור בעולם לבא לידי מדה זו, אלא דאם עושה לשמה הוא עולה למעלה מן מערכת הגלגלים כמ"ש בכה"ג אין מזל לישראל, אבל שלא לשמה אף דמצוה הוא, אבל אינו יוצא מן הטבע, כדמשמע מהא דאמר רבי חייא לדבתהו אקדים ריפתא לעניא כי היכי דלקדמי לבנך, אלמא אע"פ שנותנת צדקה אפ"ה הוא גלגל החזור.

ויש לפרש בזה הפסוק 'ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה וגו'', וע"ז הפסוק אמרו חז"ל גלגל החזור בעולם, דהיינו שאם ירע לבבך בתתך לו, אף שתתן לו, כיון שאין המחשבה כראוי ממילא בגלל הדבר הזה, כי גלגל החזור בעולם הוא, א"כ ממילא כיון דלכבודו עביד לא יצא מדרך הטבע.

ואפשר עוד לפרש דהקושיא היה כיון דעביד מילתא יתירא בכלי מילת פשיטא שפיזר שאר צדקות הרבה לעניים, על זה משני שזה עשה לכבודו ואפשר ששאר צדקות לא נתן, וק"ל.

קובץ שיעורים: כתובות: סימן רכד: (דף סז). אי בעית אימא לכבודו הוא דעבד, <עו> ובפ"ק דפסחים ח' פירש"י דהיכא דמתכוין למצוה וגם לתועלת עצמו הרי זה צדיק גמור, וא"כ צ"ל הכא דלא התכוון לשם מצוה רק לכבודו גרידא, ותימה לומר כן על נקדימון בן גוריון שהוא אחד משלשה שנקדה להם חמה ובודאי כשעשה צדקה היתה כונתו לשם מצוה, ושמא י"ל דלכבודו גרע טפי ממכוין על מנת שיחיה בני, שהוא כעובד בשיתוף כמ"ש בחובות הלבבות (??), וכן נראה מהא דחסד לאומים חטאת שאין עושין אלא להתפאר בהן ב"ב י. ואב"א כדבעי ליה למיעבד לא עבד.

והקדוש בעל חפץ חיים ז"ל אמר לפי המבואר בגמ' מנחות מ"א בעידן ריתחא ענשינן עליה, ומוכח, דבעידן ריתחא ענשינן גם בדבר שאינו נענש עליו שלא בעידן ריתחא, ואז היה בזמן חורבן הבית דאין לך עידן ייתחא יותר מזה וע"כ היה העונש נורא כ"כ:

כתובות סז. - סח.

כתובות סז סח: משנה: ...וכן המשיא את היתומה [רש"י: גבאי צדקה] לא יפחות לה מחמשים זוז אם יש בכיס מפרנסין אותה לפי כבודה.

גמרא: אמר אביי חמשים זוזי פשיטא ממאי מדקתני סיפא אם יש בכיס מפרנסין אותה לפי כבודה ואמרין מאי כיס אמר רחבה ארנקי של צדקה ואי סלקא דעתין חמשים זוזי ממש אם יש בכיס כמה יהבינן לה אלא שמע מינה חמשים זוזי פשיטא.

ת"ר יתום ויתומה שבאו להתפרנס [רש"י: מזונות של צדקה] מפרנסין את היתומה ואחר כך מפרנסין את היתום מפני שהאיש דרכו לחזור על הפתחים ואין אשה דרכה לחזור.

יתום ויתומה (דף סז): שבאו לינשא משיאין את היתומה ואחר כך משיאין את היתום מפני שבוסתה של אשה מרובה משל איש.

ת"ר יתום שבא לינשא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו ואחר כך משיאין לו אשה שנאמר (דברים טו) די מחסורו אשר יחסר לו, די מחסורו זה הבית, אשר יחסר זה מטה ושלחן, לו זו אשה, וכן הוא אומר (בראשית ב) אעשה לו עזר כנגדו.

תנו רבנן די מחסורו אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לעשרו, אשר יחסר לו אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלשה מילין.

תנו רבנן מעשה באנשי גליל העליון שלקחו לעני בן טובים אחד מציפורי ליטרא בשר בכל יום, ליטרא בשר מאי רבותא, אמר רב הונא ליטרא בשר משל עופות, ואיבעית אימא בליטרא בשר ממש, רב אשי אמר התם כפר קטן היה, בכל יומא הוה מפסדי חיותא אמטולתיה.

ההוא דאתא לקמיה דרבי נחמיה אמר ליה במה אתה סועד, אמר לו בבשר שמן ויין ישן, רצונך שתגלגל עמי בעדשים גלגל עמו בעדשים ומת, אמר אוי לו לזה שהרגו נחמיה, אדרבה אוי לו לנחמיה שהרגו לזה מיבעי ליה, אלא איהו הוא דלא איבעי ליה לפנוקי נפשיה כולי האי.

ההוא דאתא לקמיה דרבא אמר לו במה אתה סועד, אמר לו בתרנגולת פטומה ויין ישן, אמר ליה ולא חיישת לדוחקא דציבורא, א"ל אטו מדידהו קאכילנא מדרחמנא קאכילנא, דתנינא (תהלים קמה) עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו, בעתם לא נאמר אלא בעתו, מלמד שכל אחד ואחד נותן הקב"ה פרנסתו בעתו, אדהכי אתאי אחתיה דרבא דלא חזיא ליה תליסרי שני ואתיא ליה תרנגולת פטומה ויין ישן, אמר מאי דקמא א"ל נענתי לך קום אכול.

מאירי: כתובות שם: יתום ויתומה שאין להם מה יאכלו ובאו להתפרנס מן הצדקה ומתיראין שמא אין בכיס של צדקה אלא בכדי שיעור פרנסה של אחד מפרנסין את היתומה ואחר כך מפרנסין את היתום בנשאר או במה שיגבו שהאיש דרכו לחזור על הפתחים מה שאין כן באשה ומכל מקום במקום שאי אפשר לחזור האיש קודם כמו שהתבאר באחרון של הוריות (יג.) ויש מפרשין להתפרנס שבכאן לכסות שהאשה קודמת כמו שאמרו שם אשה קודמת לכסות הא למזונות האיש קודם על כל פנים וכמו שאמרו שם האיש קודם להחיות ואינו נראה כן שהרי דרכו לחזור האמור כאן פירושו לחזור על הפתחים אלא שהם מפרשים בו לחזור על צדיו ולהרויח לצורך מלבושיו יותר מן האשה והדברים נראין כדעת ראשון:

יתום ויתומה שבאו לישא משיאין את היתומה ואחר כך משיאין את היתום מפני שבשטה של אשה מרבה משל איש ויתום שבא לישא עושיו לו כל צרכו מן הצדקה בצמצום שוכרין לו בית ומציעין לו מטה וכלי תשמיש ואחר כך משיאין אותו וכלם בצמצום גדול וכסדר שנאמר די מחסורו לפרנסו אתה מצווה ולא לעשרו:

היה צריך לצאת לדרך או שלא היה ספק ביד צבור זה לצאת ידי חובה ורוצה לילך לצבור אחר גדול הימנו אם היה דרכו שלא לילך אלא ברכיבה ובעבד לפניו אין מדריכין אותו אלא על הדרך שהוא רגיל ואם צריך ללוחו מלוין אותו כפי צרכו וכמדת חסידותו של מלוה אם היה חולה או חלוש מעדיפין לו עד שיבריא ויתחזק ואפילו היה כפר קטן שאין לך גדר או סדר בהוצאה בפני פקוח נפש מעשה באחד שהיו לוקחין לו ליטרא מוח של עופות בכל יום ומכל מקום כל שהוא בריא אפילו הורגל ביותר מדאי אינו חייב להאכילו אלא על הדרך שהוא מאכיל לעצמו ודרך הערה ספרו באחד שבא לפני ר' נחמיה ושאלו במה אתה סועד אמר לו בבשר שמן ויין ישן אמר לו רצונך שתתגלגל עמי בעדשים גלגל עמו בעדשים ומת אמר אוי לו לזה שנהרג בפשיעתו שלא היה לו להרגיל עצמו להתענג כל כך:

❖ העבט תבעטנו

כתובות ??: תנו רבנן אין לו ואינו רוצה להתפרנס, נותנין לו לשום הלואה וחוזרין ונותנין לו לשום מתנה דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים נותנין לו לשום מתנה וחוזרין ונותנין לו לשום הלואה. לשום מתנה הא לא שקיל, אמר רבא לפתוח לו לשום מתנה. יש לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו לשום מתנה וחוזרין ונפרעין ממנו. חוזרין ונפרעין הימנו, תו לא שקיל, אמר רב פפא לאחר מיתה.

ר"ש אומר יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו, אין לו ואינו רוצה להתפרנס אומרים לו הבא משכון וטול כדי שתזוח דעתו עליו.

ת"ר (דברים טו) העבט, זה שאין לו ואינו רוצה להתפרנס שנותנים לו לשום הלואה וחוזרין ונותנים לו לשום מתנה, תעביטנו, זה שיש לו ואינו רוצה להתפרנס שנותנים לו לשום מתנה וחוזרין ונפרעין הימנו לאחר מיתה דברי ר' יהודה, וחכ"א יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו, ואלא מה אני מקיים תעביטנו, דברה תורה כלשון בני אדם.

רש"י: אין לו משלו, ואינו רוצה להתפרנס משל צדקה. יש לו ואינו רוצה להתפרנס, משלו אלא משל צדקה ומסגף עצמו ברעב. שתזוח דעתו עליו, יגבה לבו לומר דעתם לחזור ולגבות הימני הואיל ותבעוני משכון אין זו אלא הלואה ויטול בלא בוש שיאמר אין לי משכון והם יאמרו טול בלא משכון.

תוספות: וחכמים אומרים יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו, הני חכמים הם ר"ש דלעיל. וא"ת והא לית ליה לר' שמעון דברה תורה כלשון בני אדם במסכת ראש השנה (ח.), ועוד הא דדרשין בפרק אלו מציאות (ב"מ לא:) הקם תקים השב תשיב אפילו מאה פעמים אטו כולהו דלא כר"ש, ואומר ר"י דכל היכא דאיכא למידרש דרשין ולא אמרין דברה תורה כלשון בני אדם, אלא הכא דלא מסתבר ליה למדרש כרבנן דקרא משמע דבאין לו מיירי כדכתיב די מחסורו.

מאירי: אם אין לו ואינו רוצה להתפרנס מרוב צניעותו פותחין לו לשום מתנה ואם אינו רוצה נותנים לו לשום הלואה ואין גובין ממנו ואין פותחין לו לשום הלואה שאם כן יתירא שמא יבקשו ממנו ולא עוד אלא שאם ידענו בו שיש לו משכון ואינו רוצה לקבל אומרים ללות על המשכון שמתוך כך אינו בוש ודעתו עומדת עליו בגבהותו וזחיחותו ר"ל שררתו וזהו שאמר כדי שתזוח דעתו עליו ואחר כך מחזירין לו משכוננו אבל אם יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו:

❖ מעשים עם מר עוקבא / צדקה בצנעא

כתובות ??: שם: מר עוקבא הוה עניא בשיבכותיה דהוה רגיל כל יומא דשדי ליה ארבעה זוזי בצינורא דדשא, יום אחד אמר איזיל איחזי מאן קעביד בי ההוא טיבותא, ההוא יומא נגהא ליה למר עוקבא לבי מדרשא אתיא דביתהו בהדיה, כיון דחזויה דקא מצלי ליה לדשא נפק בתרייהו רהוט מקמיה עיילי לההוא אתונא דהוה גרופה נורא, הוה קא מיקליין כרעיה דמר עוקבא, אמרה ליה דביתהו שקול כרעין אותיב אכרעאי, חלש דעתיה, אמרה ליה אנא שכיחנא בגויה דביתא ומקרבא אהנייתי, ומאי כולי האי דאמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב הונא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא ואמרי לה א"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי נוח לו לאדם שימסור עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים מנא לן מתמר דכתיב (בראשית ל"ח) היא מוצאת.

מר עוקבא הוה עניא בשיבכותיה דהוה רגיל לשדורי ליה ארבע מאה זוזי כל מעלי יומא דכיפורא, יומא חד שדרינהו ניהליה ביד בריה, אתא אמר ליה לא צריך, אמר מאי חזית, חזאי דקא מזלפי ליה יין ישן, אמר מפנק כולי האי עייפנהו ושדרינהו ניהליה, כי קא ניחא נפשיה אמר אייתו לי חושבנאי דצדקה

אשכח דהוה כתיב ביה שבעת אלפי דינרי סיאנקי, אמר זוודאי קלילי ואורחא רחיקתא, קם בזבזיה לפלגיה ממוניה,

היכי עבד הכי והאמר ר' אילעאי באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, הני מילי מחיים שמא ירד מנכסיו אבל לאחר מיתה לית לן בה.

רבי אבא הוה צייר זווי בסודריה ושדי ליה לאחוריה וממצי נפשיה לבי עניי ומצלי עיניה מרמאי.

רבי חנינא הוה ההוא עניא דהוה רגיל לשדורי ליה ארבעה זווי כל מעלי שבתא, יומא חד שדרינהו ניהליה ביד דביתהו, אתאי אמרה ליה לא צריך, מאי חזית שמעי דהוה קאמרי ליה במה אתה סועד (דף סח.) בטלי כסף או בטלי זהב, אמר היינו דאמר רבי אלעזר בואו ונחזיק טובה לרמאין שאלמלא הן היינו חוטאין בכל יום, שנאמר (דברים טו) וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא, ותני רבי חייא בר רב מדיפתי רבי יהושע בן קרחה אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת כוכבים כתיב הכא (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', וכתיב התם (דברים יג) יצאו אנשים בני בליעל, מה להלן עבודת כוכבים אף כאן עבודת כוכבים.

ת"ר המסמא את עינו והמצבה את בטנו והמקפח את שוקו אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך, המקבל צדקה ואין צריך לכך סופו אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך.

תנן התם אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו, ולא והתניא היה משתמש בכלי זהב ישתמש בכלי כסף בכלי כסף ישתמש בכלי נחושת, אמר רב זביד לא קשיא הא במטה ושולחן הא בכוסות וקערות, מאי שנא כוסות וקערות דלא דאמר מאיסי לי, מטה ושולחן נמי אמר לא מקבל עילואי, אמר רבא בריה דרבה במחרישה דכספא, רב פפא אמר לא קשיא כאן קודם שיבא לידי גיבוי כאן לאחר שיבא לידי גיבוי.

מאירי: כתובות סו. הצדקה יש בה מדרגות מהם שהוזכרו כאן ומהם שהוזכרו במקומות אחרים וכבר צירפנו את כלם בראשון של בתרא ומה שהוזכר כאן הוא שהנותן יודע למי נותן אבל המקבל אינו יודע ממי מקבל והוא שהוזכר במר עוקבא שהיה רגיל ליתן בכל יום סלע בפתח של עני אחד שהיה שכנו ופעם אחת העריב בבית המדרש ביתר מדאי ולא רצה לילך ביחיד והולך אשתו עמו מפני שחשבה כגופו ולא הופקעה בסיבתה העלמת המתן וכשהרגיש פעם אחת שהעני היה מחזר לידע מי הוא הנותן ברח לו כדי שלא להתבייש ממנו ודרך הערה אמרו נוח לו לאדם להפיל עצמו בתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים ויש מדרגה אחת קלה הימנה שהנוטל יודע ממי נוטל ואין הנותן יודע למי נותן והוא שהוזכר בר' אבא דהוה צייר זווי בסודרא ושדי להו מאחוריה וממצי נפשי לפני עניי:

אף על פי שרואין את העני מתפרנס דרך כבוד אין בכך למשוך יד שלא ליתן לו אדרבה ראוי להפליגו במתנותיו שאיפשר שהעניים חוששין לפעמים לייחוסם ומדרגת מעלתם ולא משום תענוג הם עושים אלא מדרך מעלה להסתיר דלותם מבני אדם:

אף על פי שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש דוקא בחייו שמא ירד מנכסיו אבל בשעת מיתה ראוי לאדם לבזבז כפי מה שיראה לו ברבוי נכסיו ומיעוט יורשיו וכפי מה שיראה לו שחיסר בחייו ממה שהיה ראוי לעשות דרך הערה אמרו באחד מגדוליהם שחשב בשעת מותו מה שנתן צדקה בחייו ואף על פי שהיה עולה לחשבון גדול מצא בעצמו דכדבעי ליה לא עבד אמר זוודין קלילין ואורחא רחיקא והקדיש לעניים חצי ממונו:

אף על פי שביארנו שכל שרואין את העני מתפרנס דרך כבוד אין ראוי מפני זה למשוך יד שלא ליתן לו מכל מקום כל שנודע לנו שהוא עני מעיקרו והוא מרבה בקבלת הצדקה עד שלקח מהם כלי כסף וכלי זהב הרי זה ודאי רמאי ולא היה צריך לכך אלא שהוא מחביא את עצמו ומהדיט את גופו כדי להתפרנס מן הצדקה ומשנודע לנו כן אין נזקקין לו ועל זו אמרו בואו ונחזיק טובה לרמאים שאלמלא הם היינו חוטאים שנאמר וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא ואף הם נענשין בכך והוא שאמרו המסמא את עינו כלומר שמראה עצמו כאלו עינו סמויה וכן בדרך זה המקפח את שוקו והמצבה את כריסו כדי להעיר לב ההמון עליו לפרנסו והוא אינו צריך אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך ומכל מקום לא יהא אדם פוטר עצמו במחשבה זו עד שידע הדבר בבירור הרי אמרו כל המעלים עינו מן הצדקה כאלו עובד ע"ז:

עני שהיה לו חצר וכלי תשמיש אין מחייבין אותו למכור אלא מצוה לפרנסו בלא מכירת כליו ואפילו היו של כסף וזהב ודוקא בכלי אכילה ושתייה ומטה ומלבוש אבל שאר כלים כגון מגדרת שמתגרדין בה במרחץ או עלי ומכתשת וכיוצא באלו מוכרין ומשתמש בפחותים מהם ואף בכלי אכילה ושתייה ומצעות ומלבושים דוקא קודם שיבא לידי גבוי ר"ל שאינו נוטל אלא בצנעה אבל אם הוצרך ליטול מגבוי הקופה אין נותנין לו עד שימכור וישתמש בפחותים.

ויש שואלין למה אמרו במעשה של ר' חנינא לא צריך וכן שהחזיקוהו ברמאי על שם ששמעו במה אתה סועד בטלי כסף או בטלי זהב והרי הוא יכול לקבל מן היחידים איפשר שמן הקופה היה שר' חנינא היה גבאי כדאיתא בשקלים או שמא נודע בו שמעיקרו היה עני וקבצם בקבלת צדקה ויש מפרשים טלי כסף מפות של פשתן לבנות וטלי זהב מפות של משי צבועות ויש מפרשין כאן קודם שיבא לידי גבוי כלומר שאינו הולך אצל גבאי אלא שנוטל מעצמו לקט שכחה ופיאה ואין מוחין בידו לומר מכור כליך ואחר כך תטול אבל כל שתובע מן הגבאי אין נותן לו עד שימכור וגדולי הרבנים פירשוהו בענין אחר ואין נראה לי וכבר ביארנו דינין אחרים שבמצות הצדקה בארכה בראשון של בתרא (ט).

מהרש"א: בואו ונחזיק טובה לרמאין כו' שנאמר וקרא עליך וגו', פרש"י ועכשיו הרמאין גורמין לנו עכ"ל, ובסתם עניים הרמאין גורמין שאין לנו חטא וקרא איירי בידוע שהוא עני ודו"ק:

בבא מציעא לא:

בבא מציעא לא: פתח תפתח, אין לי אלא לעניי עירך, לעניי עיר אחרת מניין ת"ל פתח תפתח, מכל מקום, (דברים טו) נתן נתן, אין לי אלא מתנה מרובה מתנה מועטת מניין, ת"ל נתן נתן, מכל מקום, הענק תעניק וכו'...

העבט תעביטנו, (דברים טו) אין לי אלא שאין לו ואינו רוצה להתפרנס, אמר רחמנא תן לו דרך הלואה. יש לו ואינו רוצה להתפרנס מניין, ת"ל תעביטנו, מכל מקום. ולרבי שמעון דאמר יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו, תעביטנו למה לי, דברה תורה כלשון בני אדם.

רש"י: שאין לו, ממה שיתפרנס. ואינו רוצה להתפרנס, משלך במתנה, ואמר רחמנא העבט, דרך הלואה. יש לו ואינו רוצה להתפרנס, משלו, אלא משלך, מניין שאתה חייב להעביטו, וליפרע ממנו אחר מיתה, ת"ל תעביטנו, והכי מפרש בכתובות פרק מציאת האשה (טז):

תוספות: דברה תורה כלשון בני אדם, וא"ת וכי לית להו כל הני דרשות דלעיל ואליבא דר"ש משנינן נמי לעיל דלא מסיימי קראי ובר"ה (ח). דריש נמי ר"ש עשר תעשר אחד מעשר דגן ואחד מעשר בהמה וי"ל דדוקא הכא בהני תרי קראי אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם משום דמוכחי קראי דכתיב די מחסורו ובאידיך כתיב אשר ברכך ובריש השואל (צד): דאמר אם גנב אין לי אלא גניבה אבידה מנין ת"ל יגנב ופריך למ"ד דברה תורה כלשון בני אדם מאי איכא למימר התם נמי איכא הוכחה דגניבה משמע דוקא גניבה ולא אבידה.

רמב"ן: ולר' שמעון דאמר וכו' דברה תורה כלשון בני אדם. כתב הראב"ד ז"ל לפי דעתי לא אמר ר' שמעון דברה תורה כלשון בני אדם אלא בהא דמשמע ליה דאין נזקקין לו, אבל כל הנך דרשי' לעיל אית ליה דהיכא דאיכא למידרש דרשינן ולא אמרי' דברה תורה כלשון בני אדם, ומשמע כדבריו דהא אקשינן לעיל ולר"ש דאמר זה וזה בחנם מאי איכא למימר, ומאי קושיא הא ר' שמעון סבר דברה תורה כלשון בני אדם ולית ליה הנך דרשי, אלא ש"מ דכל היכא דאיכא למידרש דרשינן, ובמס' ר"ה בפ"ק (ח). נמי דריש ר' שמעון עשר תעשר, ורבנן נמי דפליגי עליה בהא משום דקסברי איכא למדרש הוא ובהא פליגי מר סבר איכא למדרש ומר סבר ליכא למדרש, ולפי זה כך יש לנו לומר בפלוגתא דר' אלעזר בן עזריה ורבנן בנכתבך הבית בגללו דבהא נמי פליגי, והכי נמי איכא למימר בההיא דגרסי' בפרק ואלו הן הגולין (יב). גבי רוצח שיצא חוץ למקלטו דפליגי איכא מאן דאמר אחד שוגג ואחד מזיד נהרג דדריש אם יצא ואיכא מאן דאמר במזיד נהרג בשוגג גולה דאמרי' דברה תורה כלשון בני אדם, אלא דבהא פליגי מר סבר איכא למדרש הוא, ומר סבר בשוגג פטור שלא יהא סופו חמור עליו מתחילתו כדאיתמר התם בגמרא.

ומיהו קשיא לן הא דגרסי' בפרק השואל (צד): אין לי אלא גניבה אבדה מנין ת"ל אם גנב יגנב ואקשי' ולמ"ד דברה תורה כלשון בני אדם מאי איכא למימר, ובמסכת נדרים פ"ק (ג). נמי אמרי' גבי לנדור נדר דברה תורה כלשון בני אדם ואקשי' הניחא למ"ד דברה תורה כלשון בני אדם אלא למ"ד לא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם מאי איכא למימר, ומנו דאמר דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשי' אע"ג דאיכא למדרש, הא ר"ש מודה דהיכא דאיכא למידרש דרשינן והתם ודאי איכא למידרש הוא, וכ"ש בגניבה ואבידה דהא מק"ו נמי מיייתי ליה התם בהשואל, ואפשר דתנא אחרינא הוא, א"נ ר' אלעזר בן עזריה הוא ולא דריש אע"ג דאיכא למדרש, וכן הא דגרסי' במסכת כריתות בפרק ארבע מחוסרי כפרה (יא). ר' אלעזר בן עזריה לר' ישמעאל קאמר ליה לדידי בעלמא כוותיך סבירא לי דדברה תורה כלשון בני אדם והכא שאני מכדי כתיב וכו', מדברי שניהם נלמוד דאע"ג דאיכא למדרש לא דרשי'.

ולפי דעתי ור' שמעון ור' אלעזר בן עזריה אמרו דבר אחד ולעולם אמרי' דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן, דהא דאמרי' לעיל ולר"ש דאמר זה וזה בחנם מאי איכא למימר לאו מכפילי פרכינן, אלא למה לי למכתב עיקר פריקה וטעינה פרכינן כדפרכי' אבדה, וההיא דאיתמר בפ"ק דר"ה לר' אלעזר ור' שמעון עשר תעשר בשני מעשרות הכתוב מדבר, שיטה דרבי מאיר ור"א נקיט, ור' שמעון כיון דלא דריש כפילי ולית ליה במעשר בהמה סמוך לגמרו עישורו ממילא ראש השנה תשרי, ומיהו קשיא למ"ד דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשי' כלל מנא ליה כל הנך דרשינן בשמעתין.

ריטב"א: ת"ל פתוח תפתח מכל מקום, פירוש והא דכתיב לאחיך לענייך להקדים עניי עירך לעניי עיר אחרת. אין לי אלא מתנה מרובה. פרש"י ז"ל דהוה אמינא שלא חייב הכתוב אלא למי שיכול ליתן מתנה מרובה ולא נתן כדכתיב ולא ירע לבבך בתתך לו דאלמא במתנה מרובה מיירי בה קרא דשייך בה רעת הלב. מתנה מועטת מנין. אם אינו יכול ליתן אלא מתנה מועטת מנין, סד"א שלא הטריחו הכתוב לתת כדי שלא

יעני ויצטרך לבריות ת"ל נתון תתן מ"מ, ויש שפירשו בענין אחר, אין לי אלא שצריך הלה מתנה מרובה אבל אם אינו צריך אלא מתנה מועטת מנין, ולא נהירא דאדרבא איפכא מסתברא שיחזיקו ידי מי שאינו צריך אלא מתנה מועטת דאפשר לנותנין לרחם עליו.

ולר' אלעזר דאמר דברים ככתבם וכו' ולר"ש דאמר [וכו'] אין נזקקים לו למה לי דברה תורה כלשון בני אדם. פי' בתוס' שלא אמרו ר' אלעזר ור' שמעון אלא בהני דליכא למדרש כפילא כדדרשי רבנן, דהא בהענקה אמר רחמנא אשר ברכך שנתברך הבית בשבילי, ובאידך אמר די מחסרו והרי אין זה חסר כיון שיש לו, הלכך אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם, אבל כל היכא דאיכא למדרש דליכא אלא מיעוטא בקרא דרשינן ולא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם, דאי לא לר"א ולר' שמעון מנא תיתי להו כל דרשי דדרשינן מכפילי דלעיל, ותדע דהא פרכינן לעיל ולר"ש דאמר זה וזה בחנם למה לי למכתב כפילא ולא פרכינן דלדידיה דברה תורה כלשון בני אדם.

ואיכא למידק מהא דאמרינן בפרק השואל (צד:) אין לי אלא גנבה אבדה מנין ת"ל אם גנב יגנב מ"מ, ופרכינן ולמ"ד דברה תורה כלשון בני"א מאי איכא למימר, דאלמא אפילו היכא דאיכא למדרש כי התם ס"ל דאמרינן דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן כפילא, ויש לומר דהתם כיון דבלשון גנבה אפקיה רחמנא ושנה עליו הכתוב ה"ל כמ"ד דגנבה מעכבת וליכא למדרש הוא, תו ק"ל הא דאמרינן ביבמות לר"א בן עזריה בעלמא אימא לך דברה תורה כלשון בני"א ושאי הכא מדכתיב והפדה לא נפדתה למה לי למכתב או חפשה לא נתן לה, דאלמא אי לאו דכתב רחמנא או חופשה לא הוה דרשינן כפילא ואף על גב דאיכא למידרשיה, וי"ל דהתם לרווחא דמילתא קאמר דאפי' תימא דבעלמא דברה תורה כלשון בני"א ואפילו היכא דאיכא למדרש שאני הכא דכתיב או חפשה כנ"ל, ושם פירשתי פ"א, ויש מוכיחים משם דלר' אלעזר בן עזריה לעולם אמרינן דברה תורה כלשון בני"א ואפילו היכא דאיכא למדרש, וג' דעות בדבר רבנן ור"ש ור"א בן עזריה, ולפ"ז צריך תלמוד מנא ליה לר"א בן עזריה כלהו דרשי דלעיל. =חסרים כאן כמה שורות ==

פני יהושע: בד"ה דברה תורה כו' וא"ת כו' ואליבא דר"ש משנינן נמי לעיל כו' עכ"ל. < פח > וזה לפי שיטתם דלעיל שכתבו דהא דפריך למה לי דכתב פריקה כו' אהקם תקים ועזוב תעזוב קאי ומצריך להו אליבא דרבנן ולר"ש הוצרך לומר דמשום דלא מסיימי קראי הוצרך לכתוב בכל אחד כפל לשון לרבוויי אין בעליו עמו וא"כ קשיא להו הכא ותיפוק ליה דלר"ש לא שייך לדרוש שום ריבוי מחמת כפל לשון דשמעינן לר"ש בסמוך גבי יש לו ואינו רוצה להתפרנס דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, אבל מ"מ קשיא לי דהא בלא"ה צ"ל לר"ש לא מסיימי קראי דאל"כ קרא דפריקה כולה מיותר כדאמרינן לעיל, ויש ליישב ודו"ק:

בבא מציעא סא: סב. / חייך קודמין

בבא מציעא סא (סא: סו"ה) אר"נ בר יצחק מ"ט דרבי אלעזר [ד-רבית קצוצה יוצאה בדיינין] דאמר קרא (דף סב.) וחי אחיך עמך, אהדר ליה כי היכי דניחי [בהדך], ור' יוחנן [דס"ל אינה יוצאת בדיינין] האי וחי אחיך עמך מאי עביד ליה —

מבעי ליה לכדתניא שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם מתים ואם שותה אחד מהן מגיע לישוב, דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו, עד שבא רבי עקיבא ולימד וחי אחיך עמך, חייך קודמים לחיי חבריך.

(דף סה)...מאי טעמא דרבי אלעזר [דריבית קצוצה יוצא בדיינין] דאמר קרא וחי אחיך עמך, אהדר ליה כי היכי דניחי.

מהרש"א: וחי אחיך עמך חייך קודמין וכו', דמילת עמך משמע שיהא הוא טפל לך. ונראה לפי הדרש דרבי עקיבא דאם היה הקיתון של מים של שניהם, דמודה רע"ק לכן פטורא דשניהם ימותו ואל יראה כו', ואפשר דהיינו טעמא כדאמרינן דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי מדמא דחברך וק"ל:

בבא מציעא עא.

בבא מציעא עא...דתני רב יוסף אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, עמי ונכרי עמי קודם... אמר מר עמי ונכרי עמי קודם, פשיטא, אמר רב נחמן אמר לי הונא לא נצרכא דאפילו לנכרי ברבית ולישראל בחנם...

בבא מציעא עא.

בבא מציעא עא...תניא רבי אומר גר צדק האמור לענין מכירה וגר תושב האמור לענין רבית איני יודע מה הוא, גר צדק האמור לענין מכירה דכתיב וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך... גר תושב האמור לענין רבית מאי היא דכתיב וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך, ורמינהו לוי' מהן ומלוי' אותן ברבית וכן בגר תושב, אמר רב נחמן בר יצחק מי כתיב אל תקח מאתם, מאתו כתיב, מישראל.

רש"י: גר תושב... מאתו כתיב וכי כתיב גר תושב לענין וחי עמך כתיב שאתה מצווה להחיותו (אבל מותר ללוותו ברבית).

בבא מציעא פח.

בבא מציעא פח:...מה לאדם שכן אתה מצווה להחיותו תאמר בשור שאי אתה מצווה להחיותו, ויהא שור מצווה להחיות מק"ו ומה אדם שאי אתה מצווה על חסימתו אתה מצווה לחהחיותו, שור שאתה מצווה על חסימתו אינו דין שאתה מצווה להחיותו, אמר קרא וחי אחיך עמך, אחיך ולא שור.

שבועות כה.

שבועות כה. משנה: ...כיצד אמר שבועה שאתן לאיש פלוני ושלא אתן, שנתתי ולא נתתי...

גמ' שם: מאי אתן, אילימא צדקה, מושבע ועומד מהר סיני שנאמר נתון נתן לו, אלא מתנה לעשיר...

רשב"א: אילימא צדקה לעני מושבע ועומד מהר סיני הוא, יש מגדולי רבותינו הצרפתים ז"ל שאמרו דדוקא כשעני שואל ממנו צדקה דהשתא מושבע ליתן לו, הא לעני דעלמא שבועה חלה עליו דאינו חייב ללכת לפרנס עניים במדי, ונראה לי ג"כ דדוקא במתנה מועטת כדי פרנסה לשעה כמו שאמרו (ב"ב ט). נותן לו פרנסת לינה, הא ביותר מכאן חייב דאינו מושבע להעשירו, וכל זה נכנס בכלל מה שאמרו אלא לעשיר דלמעלה מן הצריך לו עכשיו עשיר הוא...

נדריים סה:

נדריים סה: משנה: ועוד אמר רבי מאיר פותחין לו מן הכתוב שבתורה ואומרים לו אילו היית יודע שאתה עובר על לא תקום ועל לא תטור, ועל לא תשנא את אחיך בלבבך, ואהבת לרעך כמוך, וחי אחיך עמך, שמא יעני ואין אתה יכול לפרנסו אמר אילו הייתי יודע שהוא כן לא הייתי נודר הרי זה מותר:

גמרא: אמר ליה רב הונא בר רב קטינא לרבנן, נימא כל דמעני לאו עלי נפיל, מאי דמטי לי לפרנסו בהדי כולי עלמא מפרנסנא ליה, א"ל אני אומר כל הנופל אינו נופל לידי גבאי תחלה.

ר"ן: ולימא כל דמיעני לאו עלי נפול, היכי קתני דפותחין לו שמא יעני ואי אתה יכול לפרנסו וקתני ליה בהדיא מן הכתוב בתורה דאלמא מחייב בהכי לימא ליה כל דמיעני לאו עלי נפל שאני מחויב לפרנסו לבדי מאי דמטי לי לפרנסיה בהדי כולי עלמא מפרנסנא ליה ורשאי הוא בכך אע"פ שאסר עליו נכסיו שהרי לא יתן בידו אלא ליד גבאי וכיון שאם רצה גבאי ליתן לאחר הרשות בידו שרי דהוה ליה כי ההיא דתנן (לעיל מח) נותן לאחר משום מתנה והלה מותר בו.

תוספות: שמא יעני, ונימא כל מאן דמתעני עלי נפיל, בתמיה ומאי פתיחה היא בשביל כך לא יתחרט ואף כי יעני אין מוטל עליו לפרנסו לימנו ליה גבאי ויתפרנס עם שאר עניי העיר. אינו נופל ליד גבאי תחלה, כלומר מיד שהעני אין הגבאי מפרנסו מיד ומוטל על היחידים לפרנסו.

אבות

אבות ג יז: רבי עקיבה אומר...מעשרות סייג לעושר

=מפרשים --- ועיין לקמן בפרק נסיון בצדקה כמה מפרשים על משנה זו ==

לקט צדקה בש"ס == להשלים ולסדר

< צח >

חמוקי ירכיך צדקה וגמ"ח בצנעא, מו"ק טז
המלוה סלע לעני בשעת דחקו עליו
הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה, יבמות סב
המבזבז לא יבזבז יותר מחומש, כתובות נ
די מחסורו אפילו סוס לרכוב, כתובות סז
כל הגוזז מנכסיו ועושה צדקה... גזוזה
עברה ושאינה גזוזה לא עברה..., גיטין ז
היו לו בתים שדות וכרמים ואינו מוצא
למכרן מאכילין אותו מעשר עני עד
מחצה, ב"ק ז
תקנה עזרא שאשה משכימה ואופה כדי
שתהא פת מצויה לעניים, ב"ק פב
מגבית פורים לפורים... והמותר יפול
לכיס של צדקה, ב"מ עח
פדיון שבויים מצוה רבה, ב"ב ח
דיני גביית צדקה, ב"ב ח
בודקים למזונות ואין בוקדים לכסות - או
להיפך?!, ב"ב ט
לא יפחת משלישית השקל בשנה, ב"ב ט
העושה צדקה בסתר גדול ממשה, ב"ב ט
הנותן צדקה לעני מתברך בו' ברכות
והמפייסו בי"א ברכות, ב"ב ט
רבי אלעזר יהיב פרוטה לעני והדר מצלי,
ב"ב י
כי ידעתיו... אשר יצוה... בניו לדין, ביתו
לצדקה, סנהדרין נז
הנותן פתו למי שאין בו דעה ייסורין באין
עליו, סנהדרין צב
גדולה לגימה, סנהדרין קג
אנשי סדום רעים בממונן, סנהדרין קט
צדקה - מושבע ועומד מהר סיני, שבעות
כה
יהי ביתך פתוח לרווחה ועניים בני
ביתך, אבות א ג
מרבה צדקה מרבה שלום, אבות ב
מעשרות סייג לעושר, אבות ג יג

אגרא דתעניתא צדקתא, ברכות ו
שולחנו של אדם מכפר (בתתו לחם
לעניים), ברכות נד
מאפייתו של ר' חנא בר חנילאי = להביא
כל הסיפור, ברכות נח
כל הנותן מתנותיו לכהן אחד מביא רעה
לעולם [גם לענין צדקה - אור זרוע הל' צדקה
סימן כד], עירובין סג
גדול המלוה יותר מן העושה צדקה,
ומטיל לכיס יותר מכולן, שבת סג
...גלגל החוזר בעולם... שבת קנא
בפיך זו צדקה (יד לצדקה), נדרים ו
נכסי בעלי בתים נמסרין למלכות
שפוסקים צדקה ברבים ואינן נותנין, סוכה
כט
שהגשמים נעצרים בשביל פוסקי צדקה
ברבים שאינן נותנים, תענית ח
פוסקי צדקה ברבים, יבמות ??
הקב"ה מכריז על עשיר המעשר פירותיו
בצנעא, פסחים קיג
שתי לשכות היו במקדש... לשכת חשאי,
יראי חטא נותנין לתוכה בחשאי ועניים
בני טובים מתפרנסין מתוכה בחשאי,
שקלים ה ד
מסופר שעוור אחד הגיע למקומו של ר"א
בן יעקב וראב"י ישב לידו כדי להחשיבו
ונתנו לו פרנסה... העוור בירך את ראב"י:
"אתה גמלת חסד למאן דמתחמי ולא
חמי, דין דחמי ולא מתחמי יגמול יתך
חסד". - אתה גמלת חסד עם מי שנראה ולא רואה,
זה שרואה ולא נראה יגמול אתך חסד, גמרא
שקלים ה ד
אין צדקה משתלמת אלא לפי גמ"ח שבה,
סוכה מט
עתידי בבל יורדי גיהנם... והוא מערב רב
כי זרעו של אברהם עושים חסד, ביצה לב
עשר בשביל שתתעשר, תענית ח
לעשות צדקה וגמ"ח בצנעא, סוכה מט

ארבע מידות בנותני צדקה, אבות ה
 לשנות בספי צדקה לדבר אחר, ערכין ו
 עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה', מי
 שעשה לזה עשיר עושה אותו עני, תמורה
 טז

פרק ד: מדרשי חז"ל

- מכילתא דר"י: משפטים:** אם כסף תלוה את עמי, רבי ישמעאל אומר כל
 <צט> אם ואם שבתורה רשות חוץ מזה ועוד שנים (ויקרא ב יד)
 ואם תקריב מנחת בכורים, חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, ת"ל
 תקריב את מנחת בכורך, חובה ולא רשות. כיוצא בו (שמות כ כא) ואם מזבח
 אבנים תעשה לי, חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות כשהוא אומר
 אבנים שלמות תבנה, חובה ולא רשות. אף כאן אתה אומר אם כסף תלוה,
 חובה ולא רשות, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות כשהוא אומר (דברים
 טו ח) העבט תעביטנו, חובה ולא רשות.
- תורת כהנים בהר: פרשה ה ד"ה פרשה ה:** (א) כי ימוך אחיך ומטה ידו
 <ק> עמך, אל תניחנו שירד, הא למה זה דומה למשוי על גבי
 החמור עודנו במקומו אחד תופש בו ומעמידו, נפל לארץ חמשה אין מעמידים
 אותו. ומנין אם החזקת אפי' ארבעה וחמשה פעמים חזור והחזקת ת"ל והחזקת
 בו, יכול אפילו אתה מפסידו לתרבות רעה ת"ל עמך. גר, זה גר צדק, תושב
 זה גר אוכל נבילות. וחי עמך, חיך קודמים לחייו.
 (ב) אל תקח מאתו נשך ותרבית...
- (ג) וחי אחיך עמך, זו דרש בן פטורי שנים שהיו הולכים במדבר ואין ביד
 אחד אלא קיתון של מים אם שותהו אחד מגיע ליישוב ואם שותים אותו
 שנים שניהם מתים, דרש בן פטירי ישתו שניהם וימותו שנאמר וחי אחיך
 עמך, אמר לו ר"ע וחי אחיך עמך חיך קודמים לחי חבירך. כספך, ולא כסף
 אחרים...
- קרבן אהרן:** זו דרש בן פטורי כלומר זה הפירוש אמר בן פטורי בפסוק זה, וקראו
 <קא> דרש לפי שהוא רחוק מהפשט, אם שותהו אחד מגיע ליישוב וימצא שם
 מים ואם שותים אותו שניהם מתים שאינו מספיק לשניהם, ישתו שניהם וימותו שניהם,
 ולא שישתה הוא וימות חבירו, וגם לא יתנהו לחבירו וימות הוא, שגם בזה הוא מצער
 את חבירו בראותו מיתתו, והטוב הוא שלא יצטער שום אחד מהם במיתת חבירו, וזה
 מגדר האהבה שלימה שיאהב לאהובו יותר ממה שיאהב לעצמו באופן שמ'.. שהוא ...
 עצמי בו הוא אהובו ומה שהוא עצמות באהובו הוא הוא ולזה יצטער וירגיש יותר בצער
 חבירו ממה שירגיש צער בעצמו.
- שנאמר וחי אחיך עמך, בפרק איזהו נשך לא דרש לה בן פטורי מקרא ובספר לב אהרן
 בספר מלכים בפרשת אליהו עם הצרפתית הרחבת הביאור בו כפי נוסחת הגמרא ויעוין
 שם ואין כאן מקום ביאור אלא פשט דבריהם כפי נוסחת הברייתא, וזה שבן פטורי דרש
 בקרא שירצה כשתבא להחיות עצמך צריך שתראה שחי אחיך יהיה עמך, שאם תחיה אתה
 וימות הוא מוטב שתמותו שניהם, וכן אם יהיה אחיך צריך שיחיה עמך ולא שיחיה הוא
 ותמות אתה, ואם כן ישתו שניהם וימותו שניהם, א"נ לבן פטורי הכי קאמר קרא וחי אחיך

ירצה חיי אחיך הם אשר יהיו עמך החביבים אצלך וכפי זה בן פטורי מקרא דוחי אחיך עמך דריש ליה.

אמר לו רבי עקיבא שאומרו וחי אחיך עמך לא יורה על זה אלא הכוונה לומר כאשר תחיה עצמך, עם חייך יחיה אחיך, דמשמע דחייך קודמין ואח"כ החייהו גם הוא.

דברי הספרי (קטע קטע עם מפרשיו)

ספרי פיסקא קטז: (ז-ח) בך, ולא באחרים [=ולא בגוים, אבל משום דרכי שלום מרפנסם, עמק הנצי"ב]. אביון, [תאב] תאב קודם. אחיך, זה אחיך מאביך, כשהוא אומר מאחד אחיך, מלמד שאחיק מאביך קודם לאחיק מאמך. באחד שעריך, יושבי עירך קודמים ליושבי עיר אחרת. בארצך, יושבי הארץ קודמים ליושבי חוצה לארץ, כשהוא אומר באחד שעריך, היה יושב במקום אחד אתה מצוה לפרנסו היה מחזור על הפתחים אי אתה זקוק לו לכל דבר, אשר ה' אלהיך נתן לך, בכל מקום. עיין זית רענן וזרע אברהם ולא עיינתי כעת===

לא תאמץ את לבבך, יש בן אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן. ולא תקפוץ את ידך, יש בן אדם שפושט את ידו וחוזר וקופצה.

ספרי דבי רב: לר' דוד פרדו: לא תאמץ וכו' שמצטער וכו', פירוש אפילו אם נותן בא להזהיר שלא יצטער ויהיה קשה עליו ליתן, דאם כן מאבד שכר נתינה וכמ"ש מרן [הב"י] בסימן רמ"ט. ולא תקפוץ את ידך וכו', ונראה דאין הכוונה לשלול שלא יחזור בו ולא יתן, דהא פשיטא, אלא כלומר יש לך אדם שפושט ידו ליתן מתנה מרובה ושוב חושב וקופץ את ידו שלא ליתן כל כך, קמ"ל דמאחר שכבר פשט ידו אדעתא ליתן סלע, אינו יכול למעט, שזכה בו העני אף דלא מטי לידיה.

עמק הנצי"ב: יש בן אדם שמצטער וכו', והנה השכל מבין שיש ליתן אבל לבבו חושב מחשבות און ומצטער כי קשה עליו לגבר א' משתי אלה, ועל זה בא הפסוק לא תאמץ את לבבך, אלא תאמץ את שכלך. אבל באם אינו מצטער ואין בדעתו ליתן כלל לא שייך לא תאמץ את לבבך, אלא ולא ירע לבבך, ואזהרה שירצה ליתן. יש בן אדם שפושט וכו', ובכה"ג שהתחיל ליתן יש עוד אזהרה, לבד הלאו של מניעת צדקה.

ספרי מאחיק האביון, אם אין אתה נותן לו סופך ליטול הימנו. מנין שאם פתחת פעם אחת פותח אפילו מאה פעמים, ת"ל כי פתוח תפתח את ידך לו. גירסת הגר"א: ומנין וכו' שסופך לפתוח הרבה פעמים, ת"ל וכו', וכן הגירסה בספר יראים סימן קסז <?> עיי"ש.

ספרי דבי רב: ומנין שאם פתחת וכו', כלומר מנין שלא נפטרת במה שנתת פעם אחת לעני אחד אלא אתה חייב ליתן לו בכל עת שיצטרך אפילו מאה פעמים. אי נמי יש לפרש בלשון הבטחה שהצדקה סגולתה להעשיר ואע"ג דכתיב עשר תעשר, אשמעינן קרא דהכא דלאו דוקא אלא הוא הדין כל צדקה, וכ"כ מור"ם בסימן רמ"ז.

מלבי"ם: [נוקט כגירסת הגר"א סופך לפתוח אפילו מאה פעמים, ומסביר:] פירשו חז"ל שהוא הבטחה אם לא יקפוץ ידו ויפתח פעם א', אז תלבשהו רוח נדיבה ויפתח תמיד... < קו >

[בג"א נוסף כאן: והעבט תבעיטנו, פתוח תפתח, פתח לו בדברים, שאם היה ביישן אמור לו את צריך ללות, מיכן אמרו צדקה ניתנת כמלוה, וכן גרס רבינו הלל].

העבט תעביטנו, נותנים לו וחוזרים וממשכנים אותו דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים אומרים לו הבא משכון כדי להפיס [נ"א להגיס] את דעתו. [=כאן גירסא שונה בגר"א עיי"ש בפנים].

די מחסורו, אי אתה מצוה להעשירו. אשר יחסר לו, אפילו סוס ואפילו עבד, ומעשה בהלל הזקן שנתן לעני בן טובים סוס אחד שהיה מתעמל בו ועבד אחד שהיה משמשו, שוב מעשה בגליל העליון שהיו מעלים לאדם [נ"א: לאורח] ליטרא בשר של ציפור בכל יום.

לו, זו אשה כענין שנאמר (בראשית ב יח) אעשה לו עזר.

פיסקא קיז: (ט-י) נ"א: השמר לך, הוי זהיר שלא נמנע רחמים שכל המונע רחמים מוקש לעוברי עבירות ופורק עול שמים מעליו שנאמר בליעל בלי עול. דבר אחר - < קו >

השמר בלא תעשה, פן בלא תעשה.

פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר, זה שקרוי עבודה זרה, נאמר כאן בליעל ונאמר להלן (דברים יג יד) יצאו אנשים בני בלעיל, מה להלן עבודה זרה אף כאן עבודה זרה.

קרבה שנת השבע שנת השמטה, זו היא שאמר רבי יוסי הגלילי אם שבע שנים לכל אחד ואחד היא קרובה, אמור מעתה שבע שנים לכל העולם.

ורעה עינך באחיק האביון [ולא תתן לו וקרא עליך אל ה'], [נ"א: יכול מצוה שלא לקרות ת"ל וקרא] יכול מצוה לקרות ת"ל (דברים כד טו) ולא יקרא עליך, יכול אם קרא עליך יהיה בך חטא ואם לאו לא יהא בך חטא, ת"ל והיה בך חטא מכל מקום, אם כן למה נאמר וקרא עליך אל ה' ממחר אני ליפרע על ידי קורא יותר ממי שאינו קורא.

ומנין אם נתת פעם אחת אתה נותן לו אפילו מאה פעמים, ת"ל נתון נתן.

לו, בינך לבינו, מכאן אמרו לשכת חשאים היתה בירושלם.

כי בגלל הדבר הזה, אם אמר ליתן ונתן, נותנים לו שכר אמירה ושכר מעשה, אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן, נותנים לו שכר אמירה כשכר מעשה, לא אמר ליתן אבל אמר לאחרים תנו, נותנים לו שכר, או לא אמר ליתן ולא אמר לאחרים תנו אבל נוח לו בדברים טובים, מנין שנותנים לו שכר על כך, ת"ל כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך.

רבינו הלל: אמר ליתן ולא הספיק, משום דנאנס אי נמי מת או הלך לו המקבל. נותנין לו שכר אמירה, משום דכתיב את הדבר כלומר אפילו בגלל דיבור יברכך ה' אלהיך. < קח >

מלבי"ם: כי בגלל הדבר הזה, כבר הזכרתי שדרך חז"ל לדרוש תמיד מילת 'דבר' שמורה כמילת ענין מענין דיבור, כי הוה ליה לומר כי בגלל זה, ופירש שבצדקה יצויר שאומר ליתן ונותן או אומר ליתן ונאנס כמ"ש חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעליו עליו הכתוב כאילו עשה, ומוסיף שיקבל ברכה גם בעד דיבור היינו אם אמר לאחרים תנו, או שמנחמו בדברים.

אבל אמר לאחרים תנו וכו' אבל נוח לו בדברים וכו', בתוספתא פאה פ"ד [נעתק בסמוך <?>] מחלק זה לשתי דרשות מהאי פסוק גופא וגם כאן כיוון לזה, ודריש בגלגל מלשון גלגל כדאיתא בשבת קנא גלגל החזור בעולם, ומפרש באופן אחר כי בגלל הדבר הזה שגלגל וגרם לתת צדקה, ועוד דריש כפשוטו בגלל לשון חילוף, תחת הדבר הזה ופירש תחת דיבור שדיבר על לב העני והניח לו.

ספרי פיסקא קיח: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, ולהלן הוא אומר (דברים טו ד) אפס כי לא יהיה בך אביון, כיצד נתקיימו שני כתובים הללו, בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים, ובזמן שאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם. [עיין הסבר במלבי"ם]

על כן אנכי מצוך לאמר, עצה טובה אני נותן לך מטובתך.

פתוח תפתח, נתון תתן, למה נאמרו כולם, מגיד הכתוב הראוי ליתן לו פת נותנים לו פת, הראוי ליתן לו עיסה נותנים לו עיסה, הראוי ליתן לו מעה נותנים לו מעה, הראוי להאכילו בתוך פיו מאכילים אותו בתוך פיו.

ער כאן מהספרי

תוספתא פאה פרק ד: הלכה יז: אמר ליתן ונתן, נותנין לו שכר אמירה ושכר מעשה, אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן, נותנין לו שכר אמירה כשכר מעשה, לא אמר ליתן אבל אמר לאחרים תנו, נותנין לו שכר על כך שנאמר כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך, לא אמר לאחרים תנו אבל מניח לו בדברים טובים מנין שנותנין לו שכר על כך שנאמר כי בגלל הדבר הזה.

הלכה יח: מעשה במונבז המלך שעמד וביזבו אוצרותיו בשני בצרות שלחו לו (אבותיו) אחיו, אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה עמדת ובזבזת את כל אוצרותיך שלך ושל אבותיך, אמר להם אבותי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי למעלה שנאמר אמת מארץ תצמח, אבותי גנזו אוצרות מקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי מקום שאין היד שולטת בו שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך וגו', אבותי גנזו אוצרות שאין עושין פירות ואני גנזתי אוצרות שעושין פירות שנאמר אמרו צדיק כי טוב וגו', אבותי גנזו אוצרות ממון ואני גנזתי אוצרות של נפשות שנאמר פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפש וגו', אבותי גנזו אוצרות לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנאמר ולך תהי הצדקה וגו', אבותי גנזו אוצרות בעולם הזה ואני גנזתי לעצמי לעולם הבא שנאמר והלך לפניך צדקיך.

הלכה יט: צדקה וגמילות חסדים שקולין כנגד כל מצות שבתורה, אלא שהצדקה בחיים גמילות חסדים בחיים ובמתים, צדקה בעניים גמילות חסדים בעניים ובעשירים, צדקה בממונו גמילות חסדים בממונו ובגופו.

הלכה כ: אמר ר' יהושע בן קרחה מנין שכל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז שנאמר רק השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר, ולהלן הוא אומר יצאו אנשים בני בליעל, מה בליעל האמור להלן ע"ז אף בליעל האמור כאן ע"ז.

הלכה כא: אמר ר' לעזר בי ר' יוסה מנין שהצדקה וגמלות חסדים שלום גדול ופרקליט גדול בין ישראל לאביהם שבשמים שנאמר כה אמר ה' אל תבא בית מרוח וגו', חסד זו גמלות חסדים, הרחמים זו צדקה, מלמד שהצדקה וגמלות חסדים שלום גדול בין ישראל לאביהם שבשמים.

ע"פ מדרש הגדול מאת רד"צ הופמן

מדרש תנאים דברים טו ח: כי פתח תפתח את ירך לו, מנין אם פתחת פעם אחת פתח אפילו מאה פעמים ת"ל כי פתח תפתח כו', והעבט תעביטנו נותנין לו וחוזרין וממשכנין אותו דברי ר' יהודה, וחכמים אומרים אומריין לו הבא משכון וטול כדי להגיס את דעתו:

ד"א כי פתח תפתח, אין לי אלא עניי עירך עניי עיר אחרת מניין ת"ל פתח תפתח מכל מקום: והעבט תעביטנו, אין לי אלא שאין לו ואין רוצה להתפרנס, יש לו ואין רוצה להתפרנס מנין, ת"ל והעבט תעביטנו מכל מקום:

ד"א כי פתח תפתח, היה ר' יונתן בן יוסף אומר הנותן מתוך הדוחק סופו ליתן מתוך העושר, והחושך מתוך העושר סופו לחשוך מתוך הדוחק, שתי ידיים הן אחת עליונה ואחת תחתונה, העליונה פתוחה ליתן והתחתונה פתוחה ליטול, והנותן צריך ליתן הודאה לפני המקום שנותן ואינו נוטל שנאמר כי פתח תפתח, פתח עד שלא תפתח, פתח ירך ליתן עד שלא תפתח ירך ליטול, כדרך שאתה פתח כך פותחין לך, 'פתח ה' לך את אוצרו הטוב (כח יב) נמצא כל העושה צדקה מרויח לעניים ומרויח לכל העולם כולו:

אמר רבי כל מי שהוא עושה צדקה מעוניי הקב"ה מכפיל לו פרנסתו ואינו מחסרו דכתיב (משלי כח כז) נותן לרש אין מחסור, אבל מי שיש לו ממון ומעלים עיניו הקב"ה נותן מארה באותו הממון דכתיב ומעלים עיניו רב מארות:

וכל מי שהוא נותן צדקה לפועלי תורה הקב"ה שומרו לאלף דור דכתיב (ט) וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שומר הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור:

ועל נותני צדקה הוא אומר (משלי כט יג) רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' [הא כיצד עני פשט את ידו לבעל הבית והוא נותן לו מאיר עיני שניהם ה']: ואם אינו נותן לו עליהם הכתוב אומר (שם כב ב) עשיר ורש נפגשו עשה כולם ה' מי שעשה לזה עשיר יכול לעשותו עני ומי שעשה לזה עני יכול לעשותו עשיר: כיוצא בו תלמיד ששימש את הרב והרב רוצה להשנותו מאיר עיני שניהם ה' אבל תלמיד ששימש את הרב ואין הרב רוצה להשנותו עושה כולם ה' מי שעשה לזה חכם סופו לעשותו טפש ומי שעשה לזה טפש סופו לעשותו חכם:

ד"א כי פתח תפתח, ר' ישמעאל אומר אם היה בן טובים ובוש פתח לו בדברים ואמור לו בני שמא צריך את ללוות מיכן אמרו צדקה ניתנת כמלוה: ד"א שאם אין בידך ליתן לו פתח לו בדברים ואמור לו בני תצא נפשי עליך

שאין בידי ליתן לך זה"א (ישעה נח י) ותפק לרעב נפשך: ד"א שאם אין בידך ליתן לו תן לו את המשכון וילך ויתפרנס בו כדי שיהא מתפרנס משלו:

והעבט תעביטנו ר' ישמעאל אומר למה נאמר לפי שהוא אומר (שמות כב כד) אם כסף תלוה את עמי, חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל והעבט תעביטנו חובה ולא רשות:

די מחסורו אתה מצווה עליו להחיותו ואין אתה מצווה עליו לעשרו:

אשר יחסר לו הכל לפי כבודו אפלו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו, אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו שלא היה יכול לאכול עד שיהא מתעמל והעבד משמשו פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלשה מילין, מעשה באנשי גליל העליון שהיו לוקחין לעני בן טובים אחד ליטרא בשר בכל יום:

די מחסורו הרי שפגע בעני חייב להשלים לו חסרונו שנאמר די מחסורו לא היתה יד הנותן משגת נותן לו כפי השגת ידו וכמה עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר ואחד מעשרה בנכסיו בינוני פחות מיכן עין רעה:

אשר יחסר לו זו אשה:

ד"א די מחסורו יכול אפלו שעה ת"ל אשר יחסר לו פרנסת יום יום, מיכן אמרו אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מארבע סאין בסלע, לן נותנין לו פרנסת לינה שבת נותנין לו מזון שלש סעודות:

פרק ה: ראשונים

שאלתות דר' אחאי גאון

- שאלתות: שאילתא יא:** פרשת וירא: שאילתא דאילו מאן דאיכלע ענייא לגביה דקא אזיל מדוכתא לדוכתא מיחייב למיטרח ליה בשתי סעודות, ואי בעי אושפיזא מידעם דגני ביה מיחייב למתן ליה, דתנן אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר לפונדיון....
- שאלתא לא:** פרשת מקץ: שאילתא דמחייבין דבית ישראל לרחומי חד בחבריה, מאן דצריך פרנסה מיבעי ליה לפרנוסיה, ומאן דצריך לאוזפא מיבעי ליה לאוזפיה, ואילו מאן דאוזף ליה לחבריה על ידי ערבא לא מיתבעי ליה דתבעיה לערבא ברישא אלא תבע ליה ליזופא ברישא ואי לא פרע ליה אזיל בתר ערבא כדתנן המלוה את חבירו על ידי ערב לא יתבע מן הערב תחלה....
- שאלתא לח** פרשת שמות: שאילתא דמחייבין דבית ישראל לרחומי חד בחבריה שנאמר וחי אחיך עמך, ועדיף קמי שמיא לקיומי נפשה דאפילו שבת דאסור סקילה מחללין לקיומי נשמה.... [עיי"ש בהעמק שאלה]
- שאלתא לט:** פרשת שמות: שאילתא דאסיר להון לדבית ישראל לעלומי עיינא מן עניא וצריך למיעבד ביה צדקה וצריך לאלבושייה וכסוייה ומיתן ליה מזוניה שנאמר הלא פרוש לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם וא"ר יוחנן משום ר' יוסי בן קצרתא גדולה לגימא שריחקה שתי משפחות מיראאל ומאן נינהו עמון ומואב....
- שאלתא סב:** פרשת כי תשא: שאילתא דמחייבין דבית ישראל למיעבד צדקה מן ממוניהון ומיתן למאן דצריך ליה ומאן דרחים על ענייא דמי קמיה הקדוש ברוך הוא כמאן דההוא טיבותא קמיה עבדא שנאמר ויקחו לי תרומה וכד עביד לה מיתבעי ליה למעבד בצניעא ועדיף קמיה שמיא מן דעביד צדקה בצניעא יותר ממשא רבינו....
- שאלתא קיד:** פרשת בהר: שאילתא דאילו מאן דגרמא ליה מילתא ומיעני ומצטריך למיזף מיחייבין לאוזופיה כי היכי דניחי בהדן דכתיב וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, וכי מוזיף ליה אסיר ליה למישקל ריביתא וחיבוליא מיניה דכתיב אל תקח מאתו נשך ותרכי' והיכא דעבר ושקל מפקינן בדינא ממוזפנא ויהבינן ליזופא דאמר רבי אלעזר רבית קצוצה יוצאה בדינין....
- שאלתא קמו:** פרשת ראה: שאילתא דמחייבין דבית ישראל לרחומי חד על חבריה שנאמר' כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך, והיכא דבר אוזפיה הוא חייב לאוזפיה דכתי' כי פתוח תפתח את ירך לו, [עיי"ש בהעמק שאלה]
- וכל שאינו מרחם אין מרחמין עליה מן שמיא ולא מיחשב מזרע אברהם שנא' ולא ידבק בידך מאומה מן החרם וכתיב ונתן לך רחמים כל המרחם בידוע שהוא מזרע אברהם וכל שאין מרחם בידוע שאינו מזרע אברהם ולא מיבעי' דאפשר ליה דחייב לעשו' צדקה אלא אפי' עני המתפרנס מן הצדקה יעשו' מהן צדקה שנאמר ועניתך לא אענך עוד אמר רב יוסף שוב אין מראין לו סימני עניות ואילו בני מתא דכרו נהרא ואית מתא אחריתי דלית להון מיא....

- חובות הלבבות: שער עבודת אלהים: הקדמה:** עשיר הנותן צדקה לעני כדי שיזכה לשכר מה' ולעולם הבא, ואף שנותן מתנה קטנה מצדו, בכל זאת על העני להודות לו. גם אדם המטיב עם חברו על מנת לקבל כבוד מבני אדם, ראוי להודות לו... גם אדם הנותן לעני מפני עגמת נפש וכאב שמחול על מצבו וכו' ראוי להודות לו... יוצא כי אף שהנותן מתכוין (גם??) לתועלת עצמו, ראוי למקבל להודות לו ולגמול לו כגמולו הטוב. עיי"ש עוד.
- רמב"ם ספר המצוות: עשה קצה:** שצונו לעשות צדקה ולחזק החלשים ולהרחיב עליהם. וכבר בא הציווי במצוה זו במלות מתחלפות. אמר יתעלה (דברים טו ח) פתוח תפתח את ידך וכו', ואמר (ויקרא לה לה) והחזקת בו גר ותושב וכו', ואמר (שם לו) וחי אחיך עמך. והכוונה באלו הלשונות כולם אחת והיא שנעזור עניינו ונחזקם די ספקם. וכבר התבארו משפטי מצוה זו במקומות רבים רובם בכתובות (מח, ג, טו, סח) ובתרא (ח - יא) ובאה הקבלה (גטין ז): שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב במצוה זו, כלומר הצדקה, אם למי שלמטה ממנו או לדומה לו ואפילו בדבר מועט:
- לא תעשה רלב:** והמצוה הרל"ב היא שהזהירנו שלא למנוע צדקה והרחבה מהאביונים מאחינו אחר שנדע חולשת ענינם ויכלתנו להחזיק בהם והוא אמרו יתעלה (שם) לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיק האביון. וזה אזהרה מלקנות מדת הכילות והאכזריות שתמנע מעשות הראוי:
- עשה קצו:** והמצוה הקצ"ז היא שצונו להלוות לעני להרחיב לו ולהקל עניינו. ומצוה זו היא היותר חזקה ויותר מחוייבת מכל מצות צדקה. כי מי שנתבזה וגלה פניו לשאול מידי האנשים אין צרות עניינו סר מעליו כמו המכוסה שירצה להעזר עד שלא יתגלה עניינו ולא יתבזה. והציווי במצוה זו הוא אמרו יתעלה (שמות כב) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. ולשון מכילתא כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה אחד מהם אם כסף תלוה את עמי. אמרו אם כסף תלוה חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, ת"ל (דברים טו ח) והעבט תעביטנו חובה ולא רשות. וכבר התבארו משפטי מצוה זו במקומות מכתובות (זו) ובתרא (ח):
- רמב"ם יד החזקה: הלכות מתנות עניים:** בריש ההלכות: הלכות מתנות עניים יש בכללן שלש עשרה מצוה... (יב) ליתן צדקה כמסת יד, (יג) שלא יאמץ לבבו על העניים.
- פרק ז' הלכה א: מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי מה שראוי לעני, אם היתה יד הנותן משגת, שנאמר פתוח תפתח את ידך לו ונאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך ונאמר וחי אחיך עמך.
- הלכה ב: וכל הרואה עני מבקש והעלים ענינו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בלא תעשה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיק האביון.
- הלכה ג: לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו, אם אין לו כסות מכסים אותו, אם אין לו כלי בית קונין לו, אם אין לו אשה משיאין אותו, ואם היתה אשה משיאין אותה לאיש, אפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על הסוס ועבד רץ לפניו והעני וירד מנכסיו קונין לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו שנאמר די מחסורו אשר יחסר לו, ומצווה אתה להשלים חסרונו ואין אתה מצווה לעשרו.
- הלכות זכיה ומתנה:** פרק ג הלכה יא: אסור לישראל ליתן לעכו"ם מתנם חנם, אבל נותן הוא לגר תושב שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי, לנכרי במכירה ולא במתנה אבל לגר תושב בין במכירה בין בנתינה, מפני שאתה מצווה להחיותו שנאמר גר ותושב וחי עמך. [מס' עבודה זרה דף סד]

הלכות מלכים: פרק י הלכה י: בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצות התורה כדי לקבל שכר אין מונעין אותו לעשותו כהלכתה, ואם הביא עולה מקבלין ממנו, נתן צדקה מקבלין ממנו, ויראה לי שנותנין אותה לעניי ישראל הואיל והוא ניוון מישראל ומצוה עליהם להחיותו, אבל העכו"ם שנתן צדקה מקבלין ממנו ונותין אותה לעניי עכו"ם.

= עיין כסף משנה

הלכות מלוה ולוה: הקדמה: יש בכללן י"ב מצוות... (א) להלוות לעני ומך, (ב) שלא יגוש אותו...

פרק א הלכה א: מצוה עשה להלוות לעניי ישראל שנאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, יכול רשות ת"ל העבט תעביטנו וגו', ומצוה זו גדולה מן הצדקה אל העני השואל, שזה כבר נצרך לשאול וזה עדיין לא הגיע למידה זו, והתורה הקפידה על מי שימנע מלהלוות לעני שנאמר ורעה עינך באחיך האביון וגו'.

רמב"ם פיהמ"ש: פאה פרק א: וגמילות חסדים, פירושו "אלמכאפאה באלאפצ'אל"

(וענינה התגמול והשילום בהעדרה וביד רחבה, ובכללו גם למי שאינך חייב לו: הערת הרב קאפח), והוא שם נופל על שני סוגים מהמצות, האחד הוא השתתפות האדם עם ישראל בממונו, כגון הצדקה ופדיון שבויים. והשני השתתפות האדם עם ישראל בגופו, כגון ניהום אבלים, ולווית מתים, ושמחת חתנים, ודומיהם. ואמרו כאן שגמילות חסדים אין לה שיעור, ר"ל בהשתתפות האדם בגופו. אבל השתתפותו בממונו יש לו גבול והוא חמישית ממנו, ואינו חייב לתת יותר מחמישית ממנו אלא אם עשה כן במדת חסידות, ואמרו נמנו באושר להיות אדם מפריש חומש נכסיו למצוה.

וביאר השאלה הזו אצלי כך, אם ראה האדם שבויים, הרי הוטל עליו לפדותם כמו שצוה ה', או רעבים או ערומים הרי הוטל עליו להאכילם ולכסותם כמו שאמר ה' די מחסורו אשר יחסר לו, כלומר שישלים לו כל מה שחסר לו, והרי הוא חייב להשלים להם כל מחסורם כל זמן שמחסורם או צורך פדיונם הוא פחות מחומש ממנו או חמישית, אבל אם הם צריכים יותר מחומש ממנו נותן החומש בלבד ומסתלק, ואין עליו חטא בהמנעו מהשלים כל מה שהם צריכים כיון שהוא יותר מהחומש. אבל אם לא יודמן לו שום דבר מכל מה שאמרנו מפריש את החומש מכל הכנסותיו לא מן הקרן ומוציאו בדבר מצוה.

+ עיין מש"כ בזה ב"אהבת חסד" עמ' 87 בהגהה+

ופירוש קרן, העיקר. ופירותיהן, הרווחים. וענין אמרו אוכל מפירותיהן והקרן קיימת לו, הוא מה שאומר לך, כל המצות נחלקות חלוקה ראשונה לשנים, חלק במצות המיוחדות לאדם בעצמו בינו ובין ה' כגון הציצית והתפלים והשבת ועבודה זרה, וחלק במצות התלויות בתקינות יחסי בני אדם זה עם זה כגון האזהרה על הגניבה, והאונאה, והשנאה, והנטייה, והצווי לאהוב זה את זה, ושלא נרמה זה את זה, ושלא יעמוד אחד ממנו על נזק השני, ולכבד ההורים והחכמים שהם אבות הכל, אם קיים האדם המצות המיוחדות לו בעצמו במה שבינו לבין בוראו יש לו על זה שכר יגמלוהו ה' על כך לעולם הבא כמו שנבאר בפרק חלק. ואם קיים האדם המצות התלויות בתקינות יחסי בני אדם זה עם זה יש לו על זה שכר לעולם הבא על קיימו המצוה, וישיג תועלת בעולם הזה להתנהגותו התנהגות טובה עם בני אדם, לפי שאם הלך בדרך זו והלך זולתו בה יהנה גם הוא מאותה תועלת.

❖ מצות הלואה

יראים: סימן קנו (מז): הלואת אביון. צוה היוצר בפרשת ראה אנכי, כי יהיה בך אביון וגו' וכתוב העבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו. ותניא העבט פי' (העבט) [העבט, עיין מפרשים] משמע לשון משכון נותנין וחוזרין וממשכנין דברי ר' יהודה וחכמים

אומרים אומר לו הבא (דעתו) [דפ"י: משכון] כדי להגיס דעתו עליו. ותניא בכתובות במציאות האשה (זו): תעביטנו די מחסורו ואי אתה מצוה להעשירו, אשר יחסר לו אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, אמרו עליו על הלל הזקן וכו'. ותניא העבט זה שאין לו ואינו רוצה להתפרנס משל אחרים שנותנים לו לשם הלואה וחוזרים ונותנים לו לשם מתנה. תעביטנו זה שיש לו ואינו רוצה להתפרנס משל אחרים שנותנים לו לשם מתנה וחוזרים ונפרעין ממנו לאחר מיתה דברי יהודה וחכמים אומרים יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו מה ת"ל תעביטנו דברה תורה כלשון בני אדם.

ואם הוא עברין במזיד באחת מכל מצות האמורות בתורה ולא עשה תשובה אינו מחויב לא להחיותו ולא להלות לו דכתיב וחי אחיך ובהלואה כתיב מאחד אחיך וכיון שעבר במזיד יצא מכלל אחוה דאחוה במצות בעיני דקימא לן כרבנן דאמרי בב"ק בפרק החובל (פח.) יש לעבדים בשת דאחיו הוא במצות, ותניא במכות באלו הן הלוקין (כג.) ונקלה אחיך לעיניך [כיון שלקה הרי הוא אחיך, פירוש] כשקיבל דינו אבל קודם לכן אינו אחיך, למדנו שרשע יצא מכלל אחוה.

והיינו טעמא דתניא בע"ז בפרק ב' (כו.) העובדי כוכבים [ורועין] בהמה דקה לא מעלין ולא מורדין פי' גזלנים [הם הרועים] אלמא רועה בהמה דקה אין מצוה להחיותם דקתני [ולא] מעלין, ואע"ג דתניא בע"ז בפ"ב (כו:) לכל אבידת אחיך לרבות את [המשומד] [המומר וכן בהמשך], דוקא לענין אבידה איתרבי** ולא ילפינן אחוה להחיותו והלואתו מיניה, שאם ריבה הכתוב להחזיר שלו לא ריבה לתת לו [את שלי], וגם ברבית מותר להלוותו מהאי טעמא דאחוה כתיב לענין רבית דכתיב כי ימוך אחיך וגו' [וכתיב] אל תקח מאתו נשך ותרבית.

=**זכ"כ במצות השבת אבידה (סי' קס"ח): ...תניא אבידת אחיך אתה מחזיר, משבעה עממים וכו', לכל אבידת אחיך לרבות את הכופר, פירשו חכמים בע"ז פרק א"מ (כו:) [מומר] לתיאבון אבל אי שביק התיירא ואכיל איסורא מין הוי ולא הוי בכלל אבדת אחיך וכו'. ויש לעיין מה דעת היראים לענין מצות פריקה וטעינה אם מחוייב גם בעברין, עיין בסימן ר"ח (חמור לא תראה, טעינה) ובסימן (רכט רל, העשה של טעינה) שלא הזכיר שפטור על עברין, ויש לציין לשיטת הרמב"ם (הל' רוצח) שחייב לפרוק לרשע משום סכנת נפשות.

והא דאמרין בגיטין בהשולח (מו:) ההוא גברא דזבין נפשיה ללודאי אתא לקמיה דר' אמי ובעא למפרקיה ואמרו ליה רבנן לר' אמי האי ישראל משומד [הוא] דחזינא דאכיל נבילות. אמר להו אימור לתיאבון קא אכיל. והא זימנין דאיכא התיירא ואיסורא ושבק התיירא ואכיל איסורא א"ל [זיל] לא שבקן לי דאיפרקינן, [משמע] דאוכל נבילה לתיאבון אע"פ שהוא רשע מצוה לפדותו, נ"ל שר' אמי היה רוצה לפדותו לפנים משורת הדין, דהא דתני רועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורדין, פי' אין מצוה להעלותן אבל אין איסור להעלותן, ואע"ג דהעלאת עובדי כוכבים אסור כדאמרין התם בע"ז סבר רב יוסף למימר לאפוקי בשכר שרי משום איבה, והכי פי' העובדי כוכבים ורועי בהמה דקה לא מעלין, בשניהם, לעובדי כוכבים באיסורא ולגזלן [והרועים] ברשותא.

וקשה הדבר לפרש [ב' פירושים] וטוב [לן] [לי] לפרש כן מלפרש שיהא אסור לתת מתנה [לנגזל] וליהנות [לן], וכשאמרו לו שביק התיירא ואכיל איסורא מין הוא דלהכעיס עבד דאמרין בע"ז להכעיס מין הוה ואמר אחר שמין הוא אסור לפדותו דהא דתניא במינים והמסורות מורדין אבל לא מעלין פי' אסור להעלות. ואין לתמוה, אחרי לא [מעלין] אסור להעלות היכי מקשינן אחותי מחתינן אסוקי מיבעיא.

=בכל הקטע הזה עיין שני פירושים ב"תועפות ראם" =

ולהלוות לעברין במזיד ברבית שמעתי מרבתי שאסור אם אינו משומד אבל אם הוא משומד דשביק התיירא ואכיל איסורא מין הוא ורבית שלו מותר. והא דאמרין בסנהדרין [מ"ד א'] חטא ישראל אע"פ שחטא ישראל (אחיך) הוא, דוקא לענין קדושין דלא כתיב בהו אחוה כדאמרין ביבמות פ"א (טז:) גוי שקדש בזמן הזה חוששין לקדושין חיישי' שמא מעשרת השבטים הוא בא, אבל לענין רבית אחוה כתיב ביה.

ונראין דברי רבותי [לאסור] רבית במשומד לתיאבון וראיה אני מביא לדבריהם דרבית הוי כעין גזל כדאמרינן באיזהו נשך (סא.) למה לי למכתב לאו בגזל לאו ברבית, הלכך יש לומר כאשר ריבתה התורה לכל אבידת אחיך לרבות את המשומד הזהירה תורה על ממון חברך המשומד רבית נמי כיוצא בו דהא ממון חברך משומד הוא דהזהירה תורה שלא לקחתו.

=השווה סמ"ג לקמן עשה קסב, ובכל הענין עיין תועפות ראם בביאור שיטת היראים ובמה חולק על הרמב"ם ומסקנת טור ושו"ע

סמ"ג: ל"ח רפט: שלא יעלים עיניו מן הצדקה שנאמר' (דברים טו ז) לא תאמץ את לבבך < קבח > ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון:

שלא יעלים עיניו מן הצדקה וכל המעלים עיניו מן הצדקה עובר בלא תעשה שנאמר ולא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון ותניא בספרי (ראה) יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן פירש על אימוץ הלב מזהיר אדם כשלבנו נוטה לרחם שלא יסוב את לבבו ולא יאמץ להסב הרחמנות מלבבו, ויש לך אדם שפושט ידו וחוזר וקופצה על זה נאמר לא תקפוץ, והנותר צדקה בעין רעה עובר משום אל ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וענין הצדקה מפורשת בספר מצות עשה (קסב): [עיין עיר הצדק...]

עשה קס"ב: לתת צדקה לעניים שנאמר (דברים טו ח) פתוח תפתח את ירך לאחיך לענייך < קבט > ולאביוןך בארצך שם ביארנו הלכות צדקה: [עיין עיר הצדק...]

כתוב בפרשת ראה כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך וגומ' כי פתוח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך וגומ' נתן תתן ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך ובכל משלח ירך כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ירך לאחיך לעניך ולאביוןך בארצך.

הרי יש כאן שתי מצוות עשה, האחד לפתוח יד לעני וליתן לו צדקה על זה נאמר פתוח תפתח את ירך לו, מצות עשה השניה היא שאם לא רצה לקבל צדקה יתן לו בהלוואה ועל זה נאמר והעבט תעביטנו, כמו שכתוב אח"כ השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר וגומ' ועוד נתן תתן לו הכתוב אחר השמר לך על ההלוואה עומד ובפרשת אם כסף תלוה את עמי תניא א"ר ישמעאל (מכילתא משפטים) כל אם שבתורה רשות חוץ משלשה וזה אחד מהם שהוא חובה שנאמר העבט תעביטנו וכבר מנינו מצות ההלוואה למעלה (עשה צג):

ומצות הלוואה היא העליונה מן הכל ועליה נאמר כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך כלומר תלוהו או תמציא לו מלאכה שירויח בה טרם שיפול מכל וכל ויצטרך לבריות, אמרינן ביבמות (גס.) כל המלוה סלע לעני בשעת דוחקו עליו הכתוב אומר (ישע' נח ט) אז תקרא וה' יענה תניא בספרי (ראה) אחיך זה אחיך מאביך מאחד אחיך מלמד שאחיך מאביך קודם לאחיך דאמך באחד שעריך יושבי עירך קודמים ליושבי עיר אחרת מארצך יושבי ארץ ישראל קודמים ליושבי חוצה לארץ יושבי חוצה לארץ מנין דכתיב אשר ה' אלהיך נותן לך לרבות כל מקום ואמרינן בפ"ק דבבא בתרא (ט:) אמר רבי יצחק הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפיסו בדברים מתברך באחד עשרה ודורשו שם מן המקראות הכתובים בישעיה:

ותניא בספרי (ראה) ובתוספתא דפאה (פ"ד ה"י) די מחסורו אשר יחסר לו למה נאמרו כולם ללמדך הראוי לתת לו פת חמין נותנים לו פת חמין מצה מצה להאכילו לתוך פיו מאכילו, ובספרי שלפנינו גורס הראוי ליתן לו פת יתן לו פת ליתן לו עיסה יתן לו עיסה מעה יתן לו מעה כו',

וצריך הנותן שלא יתפאר בצדקה שנותן ואם מתפאר לא דיו שאינו מקבל שכר על מה שנותן אלא שמענישים אותו, דתניא בפ"ק דב"ב (י:) נענה ר"ג ואמר (משלי יד) צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת צדקה וחסד שאומות העולם עושים חטא הוא להם שאין עושים אלא להתיהר בה וכל המתיהר נופל בנהיגה שנאמר (משלי כא כד) זד יהיר לץ שמו עושה בעברה זדון ואין עברה אלא גהינם שנאמר (צפניה א טו) יום עברה היום ההוא.

תניא בספרי (ראה) העבט אומר לו הבא משכון כדי להגיס דעתו כדברי חכמים, תניא בכתובות פרק מציאת האשה (סו:) העבט זה שאין לו ואינו רוצה להתפרנס משל אחרים שנותנים לו לשום הלואה וחוזרים ונותנים לשום מתנה אם ירצה תעביטנו זה שיש לו ואינו רוצה להתפרנס שנותנים לו וחוזרים ונפרעים ממנו לאחר מיתה דברי רבי יהודה וחכמים אומרים יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקים לו מה ת"ל תעביטנו דברה תורה כלשון בני אדם, די מחסורו ואי אתה מצוה לעשרו אשר יחסר אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו לו זו אשה שמצוה להשיאו אשה אם יצטרך:

אומר הר"ר אליעזר ממ"ץ (קסו, קנו) שאם היה עבריין במזיד באחת מכל המצוות האמורות בתורה ולא עשה תשובה אינו חייב להחיותו ולא להלוותו דכתיב וחי אחיך עמך וכתוב מאחד אחיך, וכיון שעבר במזיד יצא מכלל האחוה עד שילקה דתניא בפרק אלו הן הלוקין (מכות כג.) ונקלה אחיך לעיניך כיון שלקה הרי הוא אחיך אבל קודם לכן אינו אחיך. ואע"ג דתניא בפרק שני דע"ז (כו:) לכל אבית אחיך לרבות את המשומד דוקא לענין אבדה נתרבה להחזיר לו את אשר לו ואין ללמד ליתן לו משל אחרים. ומה שמשמע בפרק השולח (גיטין מו) שרבי אמי היה רוצה לפדות משומד אוכל נבלות לתיאבון, לפניו משורת הדין היה עושה. וגם ברבית נמי היה אוסר להלוותו, אבל המשומד להכעיס מותר להלוותו ברבית שהרי גבי רבית כתיב אחוה כי ימוך אחיך וגו', אל תקח מאתו נשך ותרבית. והא דאמרינן בסנהדרין (מד.) אע"פ שחטא ישראל הוא, דוקא לענין דברים דלא כתיב בהו אחוה כגון לענין קידושין וגיטין כדאיתא ביבמות פרק קמא (טו:) גוי שקדש בזמן הזה חוששים לקידושין שמא מעשרת השבטים הוא בא, ע"ד כא"ן דבריו.

ואני מביא ראיה עוד להתיר דאמר בירושלמי (ע"ז פ"ה ה"ד) כותאי דקיסרי קלקלו במעשיהם והתירו להלוותם בריבית שתחילה היו מוחזקים בגירי אמת והרב רבי שמואל ברבי שלמה אוסר להלוות למשומד ברבית משום לפני עור לא תתן מכשול:

גרסינן בפ"ק דבבא בתרא (ט.) אמר רבי יוסי שקולה צדקה כנגד כל המצוות ולעולם אל ימנע אדם עצמו לכל הפחות מלתת שלישית השקל בשנה שנאמר (נחמיה י לג) העמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל לשנה,

בכתובות אמרינן (ג.) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות ואמרינן בירושלמי (פאה פ"א ה"א) שנה ראשונה לקרן מכאן ואילך בכל שנה ושנה חומש לריוח והם שני עשורין כענין שאמר יעקב (בראשית כח כב) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך:

עוד תניא בפ"ק דבבא בתרא (ט.) עני שאין מכירין אותו ואמר רעב אני האכילוני אין בודקין אחריו שמא רמאי הוא אלא מפרנסין אותו מיד היה ערום ואמר כסוני בודקים אחריו שמא רמאי הוא עני המחזר על הפתחים אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נותנים לו מתנה מועטת מפני שאסור להחזיר עני ריקם ואפילו נותן לו גרוגרת אחת שנאמר (תהלים עד כא) אל ישב דך נכלם,

שנינו בפרק אחרון דמסכת פאה (פ"ח מ"ז) אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר לפונדיון מארבע סאין בסלע ובסלע יש מ"ח פונדיון ובארבע סאה יש מ"ח חצאי קבין וחנווני משתכר מחצה נמצא הככר הלקוח בפונדיון הוא רובע הקב שהם ששה ביצים, לן נותנים לו פרנסת לינה והוא מצע שישן עליו וכסות ליתן תחת מראשותיו, שבת נותנים לו מזון שלש סעודות של שבת, אומר רבינו יצחק (שבת ק"ח.) שדומה שרובע הקב הם שתי סעודות שלש ביצים לכל סעודה מדאין נותנים לו בלילה כלום ומוכיח בפרק כל

כתבי (שבת קיח.) דלעולם מוליך עמו מזון סעודה אחת בצאתו מן העיר שיאכל כשיגיע לעיר אחרת והשתים סעודות שיתנו לו אחת יאכל בליל ה' ואחת למחר ודבר תימה הוא היאך הם שתי סעודות שהרי אומר בפרק כיצד משתתפים (עירובין פג:) והעומר עשירית האיפה הוא האוכל כשיעור הזה הרי הוא ברי ומבורך יתר על זה רעבתן פחות משיעור הזה הרי הוא מקולקל במעיו:

עשיר שאינו רוצה ליתן צדקה כופים אותו כדאמרין (ב"ב ח:) רבא אכפייה לרב נתן ברבי אמי ואפיק מיניה ארבע מאה זוזי לצדקה, וממשכנין על הצדקה אפילו בערב שבת אבל באדם שאינו עשיר אסור לדוחקו יותר מדאי כי אם בדבר הראוי שנאמר (ירמיה ל כ) ופקדתי על כל לוחציו, ואמר מר אפילו גבאי צדקה כדאמרין בבבא בתרא (ח:), ואין פוסקין צדקה על היתומין ואפילו לפדיון שבויים ובפרק קמא דבבא בתרא (שם) משמע שאם כוונת הדיין כדי להחשיבם מותר לפסוק עליהם,

בפרק הגזול (ב"ק קט.) גבאי צדקה לוקחים מן הנשים ומן העבדים ומן התינוקות דבר מועט אבל לא דבר מרובה שהמרובה חזקתו גניבה או גזל וכמה הוא מועט שלהם הכל לפי עושר הבעלים או לפי עניותן,

פרק בני העיר במגילה (כו.) תניא מי שהלך בסחורה ופסקו עליו אנשי העיר שהלך לשם צדקה הרי זה נותן לעניי אותה העיר ואם היו רבים ופסקו עליהם צדקה נותנים כשהם באים מביאים אותה עמהם ומפרנסים בה עניי עירם, ואם יש שם חבר עיר יתנו אותה לחבר עיר והוא מחלקה כמו שיראה לו,

תניא בתוספתא דהגזול (ב"ק פ"א ה"ב) האומר תנו מאתים דינרים לבית הכנסת או ספר תורה לבית הכנסת יתנו לבית הכנסת שהוא רגיל בו ואם היה רגיל בשנים יתנו לשניהם האומר תנו מאתים זוז לעניים יתנו לעניי אותה עיר:

בן האוכל משל אביו והעבד האוכל משל רבו קוצה ונותן פרוסה לעני או לבנו של אוהבו ואינו חושש משום גזל שכך נהגו בעלי בתים (תוספתא ב"ק פ"א ה"ב):

הצדקה הרי היא בכלל נדרים דכתיב בפין זו צדקה לפיכך האומר הרי עלי סלע לצדקה אמרינן בפרק קמא דר"ה (ו.) שחייב ליתנה לעניים מיד ואם איחר עובר משום בל תאחר שהרי בידו ליתן מיד והעניים מצויים הם ואומר רבינו יעקב שנדרי צדקה שאנו נודרים עכשיו אנו נודרים לדעת עצמינו ואנו כגזברין עליה ואם אנו ממתנינן עד שיבואו עניים הגונים אין כאן בל תאחר:

בפרק רביעי דב"ק (לו:) מעשה באחד שתקע בכפו על אוזן חבירו וחייבוהו ליתן לו חצי דינר כסף דמי בושתו ואמר המזכה איני חפץ לקבל דבר מועט כזה יתנוהו לעניים אחר כן חזר בו ואמר שיתנוהו לו ענהו רב יוסף אנו גבאי צדקה וכבר זכינו בו לצורך העניים דלא גרע מהדיוט שקונה במעמד שלשתן אבל אם לא כן היה יכול לחזור בו מפני שלא היה מעולם ברשותו כמו שמוכיח בפרק קמא דבבא מציעא (ו.) דהא דאמרין (ו.) כל ממון שיכול להוציאו בדיינים והקדישו קדוש דוקא בקרקעות אבל לא במטלטלין כך פירש רב אלפס (ב"ק פ"ד),

במסכת ערכין פרק קמא (ו.) האומר סלע זו לצדקה או האומר הרי עלי סלע לצדקה והפריש סלע אם רצה לשנותה באחרת מותר ואם משהגיעה ליד גבאי אסור לשנותה אומר רבינו יצחק (תד"ה משבאת) דוקא גבאי אבל בני העיר יכולים לשנותה אף לדבר הרשות ואם רצו הגבאים לצרף המעות ולעשותם דינרים אין רשאים אלא אם כן לא היו שם עניים לחלק מצרפים לאחרים ואין מצרפים לעצמם:

היה לעניים הנאה בעיכוב המעות ביד גבאי צדקה כדי לעשות אחרים ליתן הרי אותו הגבאי מותר ללוות אותם המעות של עניים ופורע כמו שאומר גבי ר' ינאי (ערכין ו:) דיזיף ופרע, מי שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת אסור לשנותה ואם לדבר מצוה מותר לשנותה אע"פ שלא נשתקע שם בעליה מעליה אלא אומר המנורה או נר של פלוני ואם

נשתקע שם בעליה מעליה אפילו לדבר הרשות ואם היה המתנדב גוי אסור לשנותה אפילו לדבר מצוה עד שישתקע שם בעליה מעליה כמו שאומר בפרק קמא דערכין (שם) מגוי מיפעא פעי פירוש צועק ואומר הקדשתי דבר לבית הכנסת של יהודים ומכרו אותו לעצמן:

בפרק זה בורר (סנהדרין כו:) משמע שאסור ליטול צדקה מן הגוים בפרהסיא ואם אינו יכול לחיות בצדקה של ישראל ואינו יכול ליטלה מן הגוים בצינעה הרי זה מותר ובפ"ק דבבא בתרא (י:) משמע שהמלך או שר של גוים ששלח ממון לישראל לצדקה אין מחזירין לו משום שלום מלכות אלא נוטלין ממנו וינתן לעניי גוים בסתר כדי שלא ישמע המלך כדמוכח בההיא דאימיה דשבור מלכא שדרא ארנקא דדינרי לצדקה וכו':

ואמרינן בפרק הניזקין (גיטין סא.) אין ממחין ביד עניי גוים בלקט ובשכחה ובפאה מפני דרכי שלום ומפרנסים עניי גוים ומבקרין חוליהם וקוברים מתיהם מפני דרכי שלום:

פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותם ואין מצוה גדולה כמו פדיון שבויים שהשבוי עומד בסכנת חרב ורעב וערום והמעלים עיניו מפדיונו עובר משום לא תאמץ את לבבך, ועל לא תעמוד על דם רעך, ועל לא ירדנו בפרך לעיניך, וביטל מצות פתוח תפתח את ידך, ומצות וחי אחיך עמך, ואהבת לרעך כמוך, והצל לקוחים למות, והרבה דברים כאלו, ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים:

מוכיח בפ"ק דב"ב (ג:) כי אנשי העיר שגבו מעות לבנין בית הכנסת ובא להם מצוה מוציאין בו את המעות קנו אבנים וקורות לא ימכרו אותם לדבר מצוה אלא לפדיון שבויים, אע"פ שהביאו את הלבנים וגזרו את האבנים ופצלו את הקורות והתקינו את הכל לבנין, מוכרים הכל לפדיון שבויים בלבד, אבל אם בנו וגמרו לא ימכרו בית הכנסת אלא יגבו לפדיונם מן הציבור,

אמרינן בפרק השולח (גיטין מה.) אין פודים את השבויים ביתר על כדי דמיהם מפני תיקון העולם שלא יהו האויבים רודפים אחריהם לשבותם אלא אם כן אדם חשוב הוא כדאמרינן בהניזקין (גיטין נח.) שיפדנו ככל מה שיפסקו עליו וכן אין לוקחים מן הגוים ספרים ותפילין ומזוזות יתר על כדי דמיהם מפני תיקון העולם ואין מברחים את השבויים מפני תיקון העולם שלא יהו האויבים מכבידים עליהם את העול ומוסיפים שמירה על שמירתן:

שנינו בפ"ג דהוריות (יג.) כל הגדול בחכמה מחבירו קודם לפדותו אפילו היה כהן גדול עם הארץ וממזר ת"ח תלמיד חכם קודם שנאמר (משלי ג טו) יקרה היא מפנינים מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים ובירושלמי דפרק הבונה (שבת יב ג) הביאו ר' יוחנן על שיקדים ללכת לפניו ועוד אומר שם סברין מימר לפדות ולהחיות ולכסות הא לשיבה לא אמר רבי אבין אף לשיבה ותניא בהוריות (שם) חכם קודם למלך חכם שמת אין לנו כיוצא בו מלך שמת כל ישראל ראויים למלכות:

בפ"ק דב"ב (ח:) אמרינן התמחוי נגבית בכל יום קופה מע"ש לע"ש קופה הוא דבר קצוב שנותן כל אחד ואחד בערבי שבתות ליתן לעניים ותמחוי מיני מאכל שמתנדב כל אחד לפי שעה בכל יום ונותנים לכל עני ממנו פרנסת יומו. וכשהייתי בספרד ראיתי שגבאי הקופה מחזירין בכל יום ומחלקים בערבי שבתות.

אמרינן בסנהדרין (לה.) כל תענית שמלינין בה צדקה ולא חלקה כאילו הם שופכי דמים, ומעמידה בדבר המוכן לאכול כגון פת ותמרים וכיוצא בהם אבל לא במעות וחיטין,

בפ"ק דב"ב (ח:) אמרינן הקופה אינה נגבית אלא בשנים שאין עושים שררה על הציבור בממון פחות משנים, ומותר להאמין אחד על המעות של קופה ואינה מתחלקת אלא בשלשה מפני שהיא כדיני ממונות שנותן לכל אחד די מחסורו לכל עני לשבת והתמחוי נגבה בשלשה ומתחלק בשלשה מפני שחילוקו וגיבוי שוה והתמחוי לעניי עולם והקופה לעניי אותה העיר בלבד,

רשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותה לכל מה שירצו בצרכי ציבור אע"פ שלא התנו בו בשעה שגבו, פירש רבינו יצחק (כ"ב ח: תד"ה ולשנותה) דוקא לדבר רשות אבל לדבר מצוה כל אדם יכול לשנותה ואע"פ שלא התנו בו בשעה שגבו ואם היה במדינה חכם גדול שהכל גובים על דעתו והוא יחלק לעניים כפי מה שיראה הרי זה רשאי לשנותה לכל מה שירצה כצרכי ציבור,

גבאי צדקה אין רשאים לפרוש זה מזה בשוק אלא כדי שיהא זה פורש לשער וזה פורש לחנות וגובים, מצא הגבאי מעות בשוק לא יתנם לתוך כיסו אלא נותנו לתוך ארנקי של צדקה ולכשיגיע לביתו יטלם היה הגבאי נושה בחבירו מנה ופרעו בשוק לא יתנם לתוך כיסו אלא נותנו לתוך ארנקי של צדקה ולכשיגיע לביתו יטלם ולא ימנה מעות הקופה שנים שנים אלא אחד אחד מפני החשד שנאמר (במדבר לב כב) והייתם נקיים מה' ומישראל,

גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק מצרפים המעות דינרים לאחרים ואין מצרפים לעצמם וכן גבאי התמחוי שאין להם עניים לחלק מוכרים לאחרים ואין מוכרים לעצמם ואין מחשבים בצדקה עם גבאי צדקה ולא בהקדש עם גזברים שנאמר (מלכים ב יב טז) [ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמנה הם עושים].

מי שישב במדינה שלשים יום כופים אותו ליתן צדקה לקופה עם בני המדינה ישב שם שלשה חדשים כופים אותו ליתן לתמחוי ישב שם שישה חדשים כופים אותו ליתן צדקה בכסות שמכסים בה עניי העיר ישב שם תשעה חדשים כופים אותו ליתן צדקה לקבורה שקוברים בה את העניים ועושים להם כל צרכי קבורה עד כאן בפרק קמא דבבא בתרא, ובפרק קמא דב"ב בירושלמי (ה"ד) גרסינן גבי שהה שנים עשר חדש בעיר הרי הוא כאנשי העיר אמר רבי יוסי ברבי בון לחיטי הפסח בין לישא בין ליתן.

שנינו במסכת פאה פרק אחרון (מ"ז) מי שיש לו מזון שתי סעודות אסור לו ליטול מן התמחוי היה לו מזון ארבע עשרה סעודות לא יטול מן הקופה, עני שגבו לו כדי להשלים די מחסורו והותירו על מה שהוא צריך הרי המותר שלו ותניא בתוספתא דשקלים (פ"א ה"ח) מותר עניים לעניים מותר השבויים לשבויים מותר שבוי לאותו שבוי וכן תניא בפרק נגמר הדין (סנהדרין מח). מותר מתים למתים כגון שגבו למתים סתם מותר המת כגון שגבו למת זה ליורשיו:

שנו חכמים במסכת אבות (א ה) ויהיו עניים בני ביתך כי מרבה עבדים מרבה גזל ורבי אליעזר (כ"ב י.) היה רגיל שהיה נותן בכל יום פרוטה לעני ואח"כ מתפלל שנאמר (תהלים יז טו) ואני בצדקה אחזה פניך, גדולי חכמים היו עניים גמורים כגון רבי יהושע בן חנניא במסכת ברכות (כח). שאמר לו רבן גמליאל מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה וכן רבי אלעזר במסכת תענית (כה). והרבה אחרים והיו מגלגלים עצמם בצער גדול שלא לקבל צדקה ואמר ליה רב לרב כהנא (פסחים ק"ג). פשוט נבלתא בשוקא ולא תימא כהנא אנא גברא רבא אנא ועוד אמרו חכמים (פסחים ק"ב). עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות:

שנינו בפרק אחרון דפאה (מ"ט) כל מי שאין צריך ליטול ונוטל אינו מת מן הזקנה עד שיצטרך לבריות וכל מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל אינו נפטר מן העולם עד שיפרנס אחרים משלו ועל זה נאמר (ירמיה יז ז) ברוך הגבר אשר יבטל בה' והיה ה' מבטחו וכל מי שאינו לא עור ולא פסח ולא סומא והוא משים עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיעשה כאחד מהם ובירושלמי דפאה (ח ח) אומר כל מי שצריך ליטול ואינו נוטל כאילו שופך דמים פירוש כגון חולה או זקן או בעל יסורין או יש לו בנות רבות ואינו יכול להשיאם ולפרנסם אא"כ יטול:

כבר ביארנו (תחילת המצוה) שגדול המפייס לעני בדברים יותר מן הנותן צדקה וכן איוב היה מתפאר במעשיו הטובים (איוב כט יג) אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון שהיה מתאונן עמו בצרתו ואומר ולב אלמנה ארנין כמו שאומר בבבא בתרא (טז). דכל

אלמנה שלא היתה יכולה לינשא היה נותן שמו עליה לומר שהיא קרובתו כדי שישאו אותה ואומר אב אנכי לאביונים שהיה מקרבם ויועצם בכל מיני עצות טובות,

כל המעלים עינו מן הצדקה נקרא בליעל ורשע ואכזרי וחוטא שנאמר (דברים טו ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא הרי בליעל וחוטא וכתוב (משלי יב י) ורחמי רשעים אכזרי ומכחיש יחוסו שאינו מזרע אברהם יצחק ויעקב שהם רחמנים אלא מזרע הגוים שכתוב בהם (ירמיה נ מב) אכזרי המה לא ירחמו וכל המרחם מרחמים עליו שנאמר (דברים יג יח) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך.

הנותן צדקה לעניים בסבר פנים רעות אבד זכותו אפילו נתן הרבה, ועבר על לא ירע לבבך בתתך לו, וטוב ממנו הנותן פרוטה בסבר פנים יפות,

עוד יש ענין שלישי טוב משניהם הנותן כראוי ליד העני בסבר פנים יפות, עוד יש ענין רביעי טוב משלשתן שנותן ליד העני כראוי קודם שישאל, ויש ענין חמישי טוב מארבעתן מה שאומר בפרק מציאת האשה (כתובות ז:ז) דהוה צייר זווי בסדיניה ושדי לאחוריה ובאים העניים ונוטלים אותם ואין הנותן יודע למי נותן ואין העני מתבייש כל כך,

ויש ענין ששי טוב מחמשתן מה שאומר שם שהיה משליך מעות מאחורי הדלת דרך צינורא דרשא שלא ידע העני כלל ממי לקח,

ויש ענין שביעי טוב מכולם הנותן לתוך קופה של צדקה שזה נותנה ואינו יודע למי נותנה וזה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה ובב"ב פ"ק (י) אומר שזו הצדקה מצילתו ממיתה משונה כדכתיב (משלי י ב) וצדקה תציל ממות ואומר (משלי כא יד) מתן בסתר יכפה אף.

תניא בתוספתא דשקלים (ב טז) כשם שהיתה לשכת חשאים במקדש כך היתה בכל עיר ועיר מפני שעניים בני טובים מתפרנסים ממנה בחשאי.

אמרינן בפ"ק דב"ב (ט) גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר (ישעי' לב יז) והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם פירוש עבודת הצדקה הוא העישוי שיש טורח שם ואמר להו רבא לבני מחוזא עושו אהדדי כי היכי דליהוי לכו שלמא דמלכותא, ועל גבאי צדקה וכיוצא בהם נאמר (דניאל יב ג) מצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד ואמרינן במדרש לשבעה מאורות צדיקים דומים לעתיד לבא לחמה וללבנה ולרקיע ולכוכבים לברקים לשושנים למנורת בית המקדש:

תניא בפ"ק דב"ב (ז) מי שהיו לו בתים שדות וכרמים ואם מוכרן עתה בימות הגשמים מוכרן בזול ואם ימתין עד ימות החמה מוכרן בשוויהן אין מחייבים אותו למכור אלא מאכילים אותו מעשר עני עד שימצא מי שיקנה אותם לכל הפחות בחצי דמיהם, היו שאר בני אדם מוכרין ביוקר והוא אינו מוצא מי שיקח ממנו אלא בזול מפני שהוא דחוק וטרוד אין מחייבין אותו למכור אלא מאכילין אותו מעשר עני והולך עד שידעו הכל שאינו דחוק למכור וימכור בשוה, וכן הגירסא בספר רב אלפס אילימא דזול ארעתא דכ"ע ודידיה נמי זל בהדיהו אפילו פורתא נמי לא ליספו ליה ולמה מאכילים אותו מעשר עני עד חצי דמיהם כיון ששוה מאתים לפי הזול אלא דאייקור ארעתא דכ"ע ודידיה אידי דקא עייל ונפיק אזוזי זל ארעאיה אפילו טובא נמי ליספו ליה כלומר אפילו יותר מחצי דמיהן אוכל מעשר עני והולך כאשר ביארנו וכל רבותינו הקדמונים שבצרפת אומרים שזו הגירסא ופירוש זה עיקר:

גדולה צדקה שנקראת דרך ה' שנאמר (בראשית יח יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ואומר (ישעיה נד יד) בצדקה תכונני שבזכות הצדקה מתיישבים ישראל על מכונם ונגאלים בזכות הצדקה שנאמר (ישעיה א כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ואומר (ישעיה נו א) שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות:

גרסינן בפרק לולב וערבה (מט:) אמר רבי יוחנן גדולה צדקה יותר מכל קרבנות שנאמר (משלי כא ג) צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח ותנו רבנן (שם) בשלש דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה צדקה בממונו וגמילות חסדים בגופו ובממונו צדקה לחיים גמילות חסדים בין חיים בין למתים צדקה לעניים וגמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים, וא"ר אלעזר כל העושה צדקה ומשפט כאילו מילא כל העולם חסד שנאמר (תהלים לג ה) אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ:

סמ"ג: עשה צ"ג: להלוות לעני שנאמר (שמות כב כד) אם כסף תלוה את עמי אם זה אינו רשות אלא מצוה שנאמר (דברים טו ח) העבט תעביטנו, שם ביארנו דין מלוה עם הלזה היאך יגבה חובו ומאיזה דבר יגבה:

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך אם זה הוא חובה כמו אם מזבח אבנים תעשה לי יכול רשות ת"ל העבט תעביטנו וגומר, הרי למדת שמצות עשה להלוות לעניי ישראל, ואמרו חכמים (סנהדרין עו:) כל המלוה סלע לעני בשעת דוחקו עליו הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה, וכל הנמנע מלהלוות לעני נקרא בליעל וחוטא שנאמר השומר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר וגומר וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא:

סמ"ק: מצוה כ: שלא לאמץ לבבו מלידת צדקה כדכתיב (דברים טו) לא תאמץ ולא תקפוץ. פ"י קפיצת ידיים שלא יאמר אם אתן פרוטה לעני לא יהא קרני שלם, מוטב שלא אתן, תלמוד לומר לא תקפוץ. ולא תאמץ שלא יאמר מה לנו לסייע לפלוני אם היה רוצה היה מרויח יותר מצרכו, ת"ל לא תאמץ, שאפילו אתה נותן מהמחשב' הזא' אתה עובר בלא תאמץ.

סמ"ק מצוה כא: שלא ירע לבבך בתתך לו דכתיב (דברים טו) נתן נתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו, פ"י שלא יצטער אחר הנתינה אלא ישמח.

סמ"ק מצוה רמח: לתת צדקה לעני כדכתיב (דברים טו) נתון נתן לו, וצריך ליתנה (ב"ב ו) בסתר ולא יתפאר בצדקה ולא יתהר בה.

ואומר הרב רבי אליעזר ממיץ שאם היה העני עובר עבירה להכעיס אינו חייב לזונו דלא קרינא ביה אחיך עד שישוב ויקבל עליו דין או ילקה כדמוכח בגיטין (מו) גבי ההוא דזבן גרמיה ללודאי וכולי, וגם משומד לתיאבון היה אומר כן, ורב (שם מז) אמי שהיה רוצה לפדות משומד האוכל נבילות לתיאבון, לפנים משורת הדין היה עושה.

אמרו חכמים המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ואמרינן בירושלמי דפאה פעם ראשון לקרן מכאן ואילך לריוח.

עשיר שאינו רוצה ליתן צדקה כופין אותו בדין, כדאמרינן רבא אכפייה לרב נתן בר אמי ואפיק מיניה ד' מאה זוזי לצדקה, וגדול המעשה יותר מן העושה, ודוקא באדם עשיר אבל באדם שאינו עשיר אין לדוחקו יותר מדאי רק בדבר הראוי.

וגבאי צדקה מקבלין מן הנשים ומן התינוקות דבר מועט הכל לפי עושר הבעלים או עניותם.

האומר תנו מאתים דינרים לבית הכנסת או לספר תורה, ינתנו לבית הכנסת או לספר תורה הרגיל בה, האומר תנו מאתים זוז לעניים ינתנו לעניי אותה העיר. ואומר רבינו תם שנדרי צדקה שאנו נודרים עתה אנו נודרים לדעת עצמינו ואנו כגזברים ממנה, ואם אנו ממתנינים עד שיבאו עניים מהוגנים אין כאן משום בל תאחר. וצדקה הבאה ליד גבאי אסור לשנותה אם לא ברשות בני אותה העיר, אבל בני העיר משנין אותה לכל דבר שירצו אפילו לדבר הרשות דלב ב"ד מתנה עליהם.

ועני שאין מכירין אותו ואומר פרנסוני או כסוני אין בודקין לפרנסה, אבל בודקין לכסות פי' שלא יהא רמאי.

מי שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת אסור לשנותה ואם לדבר מצוה מותר לשנותה, אף על פי שלא נשתקע שם בעליה מעליה, ומהו שם בעלים שאומרים המנורה או נר של פלוני, ואם נשתקע אפילו לדבר הרשות מותר, ואם היה המתנדב עכו"ם אסור לשנותה אפילו לדבר מצוה עד שישתקע שם בעליה מעליה, כמו שאמרו בערכין פרק קמא דעכו"ם מפעא פעי, פירוש צועק ואומר הקדשתי דבר לבית הכנסת ומכרו אותו לעצמן. ובפרק קמא דבבא בתרא משמע דמלך או שר מן העכו"ם ששלח ממון לישראל בצדקה אין מחזירין מפני דרכי שלום ושלום מלכות אלא נוטלים ממנו, כמו בההיא דאמרין דשבור מלכא שלח אנקי וכו'. בפרק הניזקין אין ממחין ביד עניי עכו"ם לקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום, ומפרנסין עני עכו"ם עם עניי ישראל, ומבקרין חוליהם וקוברין מתיהם מפני דרכי שלום.

פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים, פרנסת עניים קודם מלכסותם ואין מצוה גדולה כמו פדיון שבויים, שהשבוי עומד בסכנת מות וחרב ורעב. והמעלים עינו מפדיונם עובר בלא תאמץ לבבך, ולא תעמוד על דם רעך, ולא ירדנו בפרך לעיניך, ומבטל מצות פתח את ידך, ומצות וחי אחיך עמך, ואהבת לרעך כמוך, ומצות הצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו, ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים.

בפרק קמא דבבא בתרא מוכיח כי אנשי העיר שגבו מעות לבנות בית הכנסת ובא להם דבר מצוה מוציאים בו את המעות, ואם קנו בהם אבנים וקורות לא ימכרו אותן לדבר מצוה אלא לפדיון שבויים אף על פי שהביאו הלבנים וגזרו את האבנים ופסלו הקורות והתקינו את הכל ימכרו הכל מפני פדיון שבויים בלבד, אבל אם בנו וגמרו לא ימכרו בית הכנסת אלא יגבו לפדיונם מן הצבור.

ואמרין בפרק השולח אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהם מפני תקון העולם, משום דלא אתא לאיגרוי בהו, או משום דוחקא דצבורא, ואין מבריחין את השבויים מפני תקון העולם, שלא יהיו האויבים מכבידין עליהם עולם ומוסיפין שמירה על שמירה וכן אין לוקחין מן העכו"ם ספרים תפילין ומזוזות יתר על כדי דמיהם מפני תקון העולם.

שנינו בפרק אחרון דהוריות כל הגדול בחכמה מחבירו הוא קודם לפדותו, אפילו היה כהן גדול עם הארץ וממזר תלמיד חכם, תלמיד חכם קודם.

מי שישב במדינה שלשים יום כופין אותו לתת לקופה של צדקה עם בני המדינה, ואם ישב שם שלשה חדשים כופין אותו ליתן תמחוי, ישב שם ששה חדשים כופין אותו לתת בכסות עניי העיר, ישב שם תשעה חדשים כופין אותו ליתן צדקה לקבורה שקוברין בה את העניים ועושים בהם כל צרכי קבורה, ובירושלמי דב"ב שהה שנים עשר חדש בעיר הרי הוא כאנשי העיר, אמר רבי יוסי בר בון בין לחיטי פסח בין לישא בין ליתן ועתה מרוב הגלות נהגו העם עתה דין ל' יום.

שנינו במסכת פאה מי שיש לו מזון שתי סעודות אסור לו ליטול מן התמחוי, היו לו מזון ארבעה עשר סעודות לא יטול מן הקופה.

עני שגבו לו להשלים כל מחסורו והותירו הרי המותר שלו, ותניא בתוספתא דשקלים מותר עניים לעניים מותר שבויים לשבויים מותר שבוי לאותו שבוי, וכן תניא פרק נגמר הדין (מח) מותר מתים למתים מותר אותו המת ליורשיו.

שנינו בפרק אחרון דפיאה כל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו מת מן הזקנה עד שיצטרך לבריות, וכל מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל אינו נפטר מן העולם עד שיפרנס אחרים משלו, ועל זה נאמר ברוך הגבר אשר יבטח בה' וכו', וכל מי שאינו לא עור ולא פסח והוא משים עצמו כאחד מהם אינו מת מהזקנה עד שיעשה כאחד מהם, ובירושלמי דפיאה

אומר כל מי שצריך ליטול ואינו נוטל כאילו שופך דמים (פירוש כגון חולה או בעל יסורין, או יש לו בנות רבות ואינו יכול להשיאן ולפרנסן אלא אם כן יטול).

כבר בארנו שגדול המפייס העני בדברים יותר מהנותן צדקה, וכן איוב אומר אם לא בכיתי לקשה יום, כל המעלים (ב"ב י) עניו מן הצדקה נקרא בליעל ורשע אכזרי וחוטא, שנאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וכולי, וכתוב ורחמי רשעים אכזרי, ומכחיש יחוסו (יבמות מט) שאינו מזרע אברהם יצחק ויעקב שהם רחמנים, אלא מזרע עובדי עכו"ם שכתוב בהם אכזרי המה ולא ירחמו, וכל המרחם מרחמין עליו שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך.

הנותן לצדקה לעני בסבר פנים רעות אבד זכותו אפי' נתן הרבה ועובר משום אל ירע לבבך בתתך לו, וטוב ממנו הנותן פרוטה בסבר פנים יפות. עוד יש ענין שלישי טוב משניהם, הנותן כראוי לידי העני בסבר פנים יפות, עוד יש ענין רביעי טוב משלשתן שיתן לעני כראוי קודם שישאל, ויש ענין חמישי טוב מארבעתן מה שאומר פר' מציאת (סז) האשה מההוא חסידא דהוא צריך זווי בסדיניה ושדיה לאחוריה ובאים עניים ונטלים אותן ואין הנותן יודע למי נותן ואין העני מתבייש, ויש ענין ששי טוב מחמשתן שאומר שם היה משליך מעות מאחורי הדלת כי לא ידע העני כלל ממי לקח, ויש ענין שביעי טוב מכלל הנותן (ב"ב י) לתוך קופה של צדקה ואינו יודע ממי נוטלה ולמי נותנה,

אבל עתה שאנו רגילין לעשות מקופה של האוצר שקורין קבל"א כמה דברים שאינו צורך עניים נראה להרב רבי יצחק זצ"ל דאין חייב לתת לתוך מקבל"א,

ודין תמחוי וקופה אינו נוהג בזמן הזה בינינו, לכן דלגתי חלוקתם שאינם נוהגים במלכיות האלה, וכן דין מי שיש לו מאתים זוז אינו נוהג בינינו וגדולה (סוכה מט) הצדקה שחשובה ומוקבלת יותר מכל הקרבנות שנאמר עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח.

=נעתק כמעט בלשונו בכל בו הל' צדקה עי"ש ובמגיה החדש

סמ"ק מצוה רמט: להלוות לעני דכתיב (דברים טו) והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו, ודרשו רבותינו מי שאין לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו בתורת הלואה כדי שתנוח דעתו וזו היא מצות יתירה מן הנותן, ומטיל לכיס יותר מכולן (שבת סג) (פירוש שלוקח מעות מן ת"ח או מן העני ומרויח בהם לצורכם).

ספר החינוך: מצוה תעח: שלא למנוע מלהחיות העני ומליתן לו מה שהוא צריך: שלא נמנע החסד והצדקה מאחינו בני ישראל, וכל שכן מן הקרובים. בדעתנו חולשת ענינם ויש בנו יכולת לסעדם, ועל זה נאמר (דברים טו ז), לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיק האביון, כלומר אל תשליט עליך מדת הכילות והנבלה, אבל הכן לבבך על כל פנים במדת הנדיבות והחמלה. ואל תחשוב שיהיה לך בדבר חסרון ממנו, כי בגלל הדבר ההוא יברכך ה', ויפה לך ברכתו רגע קטן מכמה אוצרות של זהב וכסף. משרשי מצות הצדקה כתבתי בכסף תלזה מצוה ראשונה בסימן ס"ו, וקצת דיניה וענינה כמנהגי.

חינוך מצוה תעט: מצות צדקה: לעשות צדקה עם הצריך אליה בשמחה ובטוב לבב. כלומר שנתן מממונו למי שיחסר לו, ולחזק העני בכל מה שצריך למחיתו בכל יכלתנו, ועל זה נאמר פתוח תפתח את ירך לו, ודרשו ז"ל פתוח תפתח, ואפילו כמה פעמים, ועוד נאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, ואמר עוד וחי אחיך עמך.

משרשי המצוה כתבתי בכסף תלזה מצוה א' בסימן ס"ו מה שידעתי.

מדיני המצוה מה שאמרו ז"ל (ב"ב י): שעיקר מצוה זו ליתן הצדקה ליד גבאי שיתננה למי שצריך לה, כדי שלא יתבייש המקבל כשהוא מקבלה מיד הנותנה בכל עת שיראנו, וגם הנותן לא יביישנו עליה לעולם, שזה אינו יודע למי נותנה וזה אינו יודע ממי מקבלה.

ואתה בני אל תחשוב שענין מצות הצדקה לא יהיה רק בעני אשר אין לו לחם ושמלה, כי אף בעשירים גדולים תתקיים גם כן מצות הצדקה לפעמים, כגון עשיר שהוא במקום שאין מכירין אותו וצריך ללוות, ואפילו בעשיר שהוא בעירו ובמקום מכירו פעמים שיצטרך מפני חולי או מפני שום מקרה אחר לדבר אחד שהוא בידך ולא ימצא ממנו במקום אחר, גם זה בכלל מצות הצדקה הוא בלי ספק, כי התורה תבחר לעולם בגמילות חסדים ותצוה אותנו להשלים רצון הנבראים בני ברית באשר תשיג ידנו. וכלל הענין שכל המהנה את חברו בין בממון בין במאכל או בשאר צרכיו או אפילו בדברים טובים דברים נחומים בכלל מצות הצדקה היא, ושכרו הרבה מאד, ויכנסו דברי באזניך כי טובים המה, באזן תבחן מלים.

ואמרו ז"ל (כתובות טו): שעני שאינו רוצה ליקח מערימין עליו ונותנין לו לשם הלואה ואחר כך אין שואלין אותה ממנו, אבל עשיר המסגף עצמו ועינו צרה בממונו אין משגיחין בו. ואמרו ז"ל, די מחסורו, אתה מצווה להשלים חסרונו אבל אין אתה מצווה להעשירו. וכתב הרמב"ם ז"ל (מתנ"ע ט ג) כי מעולם לא ראה ולא שמע עיר שיהיו בה עשרה מירשאל שלא יהיה להם קופה של צדקה. ואמרו ז"ל (גיטין ז): שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב לעשות צדקה אם ימצא למטה ממנו שצריך לה. ואמרו ז"ל (שמות רבה לו ג) שאין שום אדם בא לעניות לעולם בשביל רבוי הצדקה שיעשה, שנאמר (ישעיה לב יז) והיה מעשה הצדקה שלום, ואין ישראל נגאלין אלא בזכות הצדקה, שנאמר (שם א כו) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. ויתר פרטיה במקומות בתלמוד בפזור, ורובם במסכת כתובות (פ"ו) ובבבא בתרא (פ"א).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר על זה ולא עשה צדקה בעת שנשאל עליה או שראה שצריך הדבר ויש יכולת בידו לעשותה, ביטל עשה זה.

חינוך מצוה טו: מצות הלואה לעני: להלוות לעני, כהשגת היד כפי מה שצריך לו, למען הרחיב לו ולהקל מעליו אנחתו. וזאת המצוה של הלואה היא יותר חזקה ומחוייבת ממצות נתינת הצדקה, שמי שנתגלה ונודע דחקו בין בני אדם וגילה פניו לשאול מהן אין דחקו ואפילו כמי שעדיין לא בא לאותה בושא וירא מהכנס בה, ואם יהיה לו מעט סעד של הלואה, במה שירוח מעט אולי לא יצטרך לבא לשאלה לעולם, וכשירחמנו האל בריוח ישלם נשיו ויחיה בנותר. ועל כן הזהירנו תורתנו השלימה על זה לסעוד המן בהלואה טרם יצטרך לבוא אל השאלה, שנאמר (שמות כב כד), אם כסף תלוה את עמי, ואמרו זכרונם לברכה במכילתא (כאן) כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה שהם חובה, וזה אחד מהם, ויכריחו הדבר מדכתיב במקום אחר בתורה דרך צואה והעבט תעביטנו (דברים טו).

שורש המצוה, שרצה האל להיות ברואיו מלומדים ומורגלים במדת החסד והרחמים, כי היא מדה משובחת, ומתוך הכשר גופם במדות הטובות יהיו ראויים לקבלת הטובה, כמו שאמרנו שחלות הטוב והברכה לעולם על הטוב לא בהפכו, ובהיטיב השם יתברך לטובים יושלם חפצו שחפץ להיטיב לעולם. ואם לאו מצד שורש זה הלא הוא ברוך הוא יספיק לעני די מחסורו זולתנו, אלא שהיה מחסדו ברוך הוא שנעשינו שלוחים לו לזכותנו. ועוד טעם אחר בדבר, שרצה האל ברוך הוא לפרנס העני על ידי בני אדם מגודל חטאו, כדי שיוכח במכאוב בשני פנים, בקבלת הבושא מאשר כגילו ובצמצום מזונו. וכענין זה שאמרנו כדי לזכותנו השיב חכם מחכמינו למין אחד ששאלו, אם אלהים אוהב עניים שהרי ציוה עליהם, למה אינו מפרנסן, וכו', כמו שבא במסכת בבא בתרא.

דיני המצוה, כגון איזה עני קודם במצוה זו, והאזהרות הרבה שהזהירנו ז"ל עליה, שאמרו (כתובות סח). שהאדם מרוחק ונמאס ונתעב ונאלח ומשוקץ עד שקרוב להיות מיאוסו כמיאוס עבודה זרה, אם יש לו ומושך ידו ממצוה זו, וכמה נחמד ונאהב ומרוחם ומתברך בכמה ברכות המחזיק בה. הכל מבואר במקומות מכתובות, ובבבא בתרא, ובמקומות רבים מן התלמוד.

< קלז >

מדברי רבינו יונה

שערי תשובה: סימן ט: ...וכן גמילות חסדים שהיא מצות עשה... ואמרו גדולה גמ"ח יותר מן הצדקה... והנה הצדקה בממונו וגמ"ח בין בגופו בין בממונו כי חייב אדם לטרוח בדרישת טוב לעמו ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חבירו אם דל אם עשיר...

סימן ל: לא תנסו את ה' אלקיכם (דברים ו טז). הוזהרנו בזה שלא יאמר אדם, אנסה נא בעבודת הצדקה היצליח ה' דרכי, ואבחן בכשרון המעשה עם כסף וזהב ירבה לי. והאיש הטוב לא נמצא בו רפיון ידים אם עמלו בחכמה ודעת וכשרון המעשה ולא צלחה דרכו בענין קנין כספו ובשאר טובת חפצי הגוף. ואמרו רבותינו ז"ל (תענית ט) כי במצות המעשרות בלבד הותרה הבחינה, שנאמר (מלאכי ג י) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר והי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת. ואמר שלמה עליו השלום (משלי ג ט) כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך. וימלאו אסמך שבע ותירוש יקביך יפרוץ. מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו. פירוש, אם לא יהיה לך כן להמלא אסמך שבע, בתתך מהונך ומראשית כל תבואתך לעבודת הצדקה, אבל יאחזוך ימי עוני, אל תמאס מוסר ה', ודע כי גם זה לטובתך, כי את אשר יאהב ה' יוכיח (שם פסוק יב) - להיטיב באחריתו, להיות תמורת שכר העולם הזה ותחת כבודו, שכר אמת והטוב הצפון העומד לעד לעולם.

סימן לה: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו (דברים טו י). הוזהרנו בזה להרחיק מנפשנו צרות העין ולהיותנו טובי עין, כענין שנאמר (משלי כב ט) טוב עין הוא יבורך ולא די במתנת היד לבד, כי אם אשר נטע בנפשותינו מדת הנדיבות, על כן הזהיר ואמר "ולא ירע לבבך" אחר שאמר נתון תתן לו.

אות לו: לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך (דברים טו ז). הוזהרנו להסיר מנפשנו מדת האכזריות, ולנטוע בה נטעי נעמים, הם הרחמים והחסדים הנאמנים, כמו שכתוב (שם כח, ט): והלכת בדרכיו. ובעבור כי מן האפשר שלא יקפוץ את ידו ויחון את העני ולא מדרך הרחמנות, כענין שנאמר (משלי יב י) ורחמי רשעים אכזרי, על כן כתוב לא תאמץ את לבבך. ועונש האכזריות רע ומר, כאשר יתבאר בשער האכזריות בעזרת האל. ואמרו רבותינו ז"ל (שבת קנא). ונתן לך רחמים והרבך (דברים יג, יח) - כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים, וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים. [=נעתק בספר חרדים פכ"א אות כ"ז]

סימן סז: [מן האזהרות התלויות בקפיצת יד והמונע מן המעשה]: ולא תקפוץ את ירך מאחיק האביון. השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עיניך באחיק האביון ולא תתן לו (דברים טו ז). למדנו מזה, כי הנמנע מהלוות לעני עובר בשני לאוין שהם "השמר פן". ואם לעת אשר קרבה שנת השבע הוזהרנו שלא נחדול מלהלוות מיראת דבר השמטה, אף כי בזמן שלא יפסיד חובו, כי יגדל חטא הקופץ ידו מלהלוות, ועל גודל העון קרא הכתוב מחשבת צר העין מלהלוות דבר בליעל. ואמרו רבותינו ז"ל (כתובות סח). כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד עבודת כוכבים. כתיב כאן פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, ושם כתיב (דברים יג יד): יצאו אנשים בני בליעל מקרבך. ואמרו רבותינו ז"ל (ילקוט ש"א קלד) כי נקרא צר העין בליעל, וכן כתוב (ש"א כה כה) אל איש הבליעל הזה על נבל - על שהיה צר עין, שאמר לעבדי דוד (פסוק יא) ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי וגו'. ואמרו רבותינו ז"ל (שבת סג). גדול המלוה לעני יותר מן העושה צדקה.

שער ד סימן יא: ואם עבר אדם על כריתות ומיתות ב"ד... יכין לבו לעשות מצוות המגינות מן היסורים כמו מצות הצדקה כי היא מצילה ממות שנאמר וצדקה תציל ממות, ומי שאין לו ממון לעשות צדקה ידבר טוב על העני ויהיה לו לפה לבקש אחרים להיטיב עמו, ואמרו רז"ל (ב"ב ט). גדול המעשה יותר מן העושה, וכן יעסוק במצות גמילות חסדים לעזור את

חבירו בעצמו והשתדלותו כמו שאמרו רז"ל (סוכה מט:): גדולה גמ"ח מן הצדקה שהצדקה בממונו וגמ"ח בין בגופו בין בממונו, והצדקה לעניין בלבד וגמ"ח בין לעניים ובין לעשירים, וכן ידבר על לב העני ויכבדהו וניחמהו מצרות כענין שנאמר ותפק לרעב נפשך ואמרו רז"ל כי המפייסו בדברים גדול מן הנותן צדקה...

ספר היראה: והיה רגיל בצדקה כפי כחך, ולכל הפחות שעבד עצמך לבורא לתת כופר נפשך חק קבוע בכל שבוע פרוטה או מחצה, כי אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יש לו לעשות צדקה. וכשתתן לעני תן לו בסתר כי מתן בסתר יכפה אף, ואל תקפוץ ידך מהלוות לעני בשעת דחקו, כי גדול המלוה יותר מן העושה צדקה, וצדקתו עומדת לעד, כי איננו חסר בדבר, ויחשוב כי לכמה הוא מלוה בלא רבית, ואם יקשה בעיניו להלוותו בלא משכון ילונו במשכון, ויקבע לו זמן להלוואתו, ובתוך ימי ההלוואה לא יקראהו לעשות מלאכתו או כל דבר, אם לא יתן לו שכרו משלם, שנראה כרבית.

פירוש לאבות: א ב: ועל גמילות חסדים: כענין שאמרו גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שגמילות חסדים היא בין לעניים בין לעשירים והצדקה אינה אלא לעניים. גדולה גמילות חסדים שהיא בין בגופו בין בממונו והצדקה אינו אלא בממונו, וזהו שאמרו (כ"ב ט) הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה.

ומענין גמילות חסדים הוא להשגיח לעניים ולבחור בין טוב לרע ולהקדים הצנוע וירא שמים על אחרים שאינם כמותו (ואם בכלם נעשה צדקה) וכמו שאמר ירמיה ע"ה (ירמיה יח כג) ויהיו מכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם. אפי' בשעה שיעשו צדקה הכשלים (שיתנוה במקום שאינו הגון) [בבני אדם שאינם מהוגנים].

וגמ"ח היא אף לעשירים להלוות להם ממון בשעה שאינם מצוי בידם ולתת להם עצה כמו שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי כו ט) שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש. כלומר כאשר שמן וקטרת הן משמחין את הלב כך ימתק רעהו מעצת נפש וכשתתן לו עצה טובה ישמח עליה. והיא מדת חסד גורמת להיות רצון לפני ה' ובשבילה נברא העולם כדי לעשותה ועל זה אמר שלמה בחכמתו (משלי יד לד) צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת וסמך רצון מלך לעבד משכיל. רצון הקב"ה אינו אלא לישראל המשכילים לעשות דברים שהם לרצון לפניו:

פרק ב משנה ז: מרבה צדקה מרבה שלום: הנותן צדקה על ידי שנהנין מממונו אוהבין אותו ומרבה שלום בעולם וגם כי נותן עצה לאחרים לעשות צדקה נחשב אליו כאילו הוא עשאה. ובני אדם אוהבין אותו גם על זה ועל זה הוא כנגד מה שאמר מרבה עבדים מרבה גזל כי מפני מעשה אחרים שונאין אותו על ידי גזלת עבדיו. והמרבה צדקה שגורם לאחרים ליתנה תרבה אהבתו עם הבריות:

פרק ג משנה יג: מעשרות סייג לעושר. וכדאמרינן במסכת תענית (דף ט') על אותו תינוק שהיה קורא עשר תעשר, אמר לו ר' יוחנן עשר בשביל שתתעשר ואמר לו וכי מותר לנסות והא כתיב לא תנסו את ה' אמר ליה [הכי אמר] רבי אושעיא חוץ מזו שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת וגו' וע"ז נאמר מעשרות סייג לעושר שהרוצה להתעשר יתן מעשרות בעין יפה, ושלא יאמר אלף כורין איך אתן מאה למעשר והם שוין כמה אלא יתנם, כי השם ית' וית' נאמן לשלם לו כל מה שיתן ולהכפיל את השכר והוא אמת גם על פי הנסיון. וענין הצדקה הוא כמו המעשרות ובהרבות צדקה יוסיף עושר על עשרו, ואל ימנע לב

האדם מליתן מתנות גדולות לאביונים פן ימעט עושרו ולא יספיק וידוע ידע כי זאת תהיה הסיבה אליו לעשות במשפט, ואל יחשוב העשיר הגדול בתתו הרבה בצדקה, אם לא נתן לפי עשרו ורוב נכסיו שינקה כי יעלה בלבבו דבר רע לאמר, כמה מעות פזרתי בצדקה כמה וכמה נפשות ימותו ברעב והצלתיים, והוא לא ידע בכל אלה כי טוב העני ונותן הון רב כמו המעשר, כי הרש ואין לו אלא סאה ונותן מעשרו כראוי והעשיר יש לו אלפים סאה ונתן למעשר מאתים חסר אחת, יצא העני נקי מנכסיו והעשיר נתחייב בהם, כך הצדקה כל אדם שיש לו ליתן כפי כל מה שיש לו אם מעט ואם הרבה:

פירוש למשלי: פרק יד צדקה תרומם גוי, אם שאינם יודעים לעשותה לשמה רק < קמא > להתפאר וחסד לאומים חטאת, תכפר על השגגות כחטאת.

שם פרק יט מלוה ה' חונן דל וגמולו גור', עיי' ש להעתיק...

שם פרק כא אוטם אזנו מזעקת דל... מתן בסתר יכפה אף... עיי"ש ומה להעתיק..

רבינו בחיי: פרשת וירא (יח כ) ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה ארדה נא וגו', < קמב > הכתובים דבקים זה עם זה, יאמר זעקת סדום ועמורה וחטאתם שגדלה מאד ארדה ואראה, אם כולם חטאו ואם לא אדעה מי החוטאים. החטאת הזאת היתה שהיו בהם כל המדות הרעות, וכמו שדרשו רז"ל ואנשי סדום רעים וחטאים, רעים בממונם שנאמר (דברים טו) ורעה עינך באחיק האביון, וחטאים בגופם וכד"א (בראשית לט) וחטאתי לאלהים. לה' זו ברכת השם. מאד זו שפיכות דמים, שנאמר (מלכים ב כא) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד.

אבל נגמר דינם בעון שהיו מואסים את הצדקה ולא היו משגיחים על ענייהם ועל רעיהם שהיו מוטלים ברעב. וזהו ביאר הכתוב על דרך הפשט ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד שהיה חטאם מגיע לה', כענין שכתוב בענין העניים (דברים טו) וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. והנביא העיד כן באמרו (יחזקאל טז) הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה, וכתוב (שם) ותגבהנה ותעשנה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי. ולפי שהיו תדירין בחטא הזה לכך נגמר גזר דינם עליו, שהרי אין לך אומה בעולם שלא יעשו צדקה אלו עם אלו, ואנשי סדום היו מואסים בה והיו אכזרים בתכלית,

ואע"פ שלא נתנה תורה עדיין, הנה הצדקה מן המצות המושכלות, ודבר מתועב הוא שיראה אדם את מינו מוטל ברעב והוא עשיר ושבע מכל טוב ואינו מרחם עליו להשיב את נפשו, על אחת כמה וכמה על מי שהוא מאומתו ודר עמו בעיר אחת,

ועל כן אבדן הש"י לאנשי סדום שהיו מונעים אותה ולקח נקמת העניים. ומזה דרשו רז"ל נקמתן של עו"ג ביד ישראל ונקמתם של ישראל ביד ענייהן. נקמתן של עו"ג ביד ישראל שנאמר (יחזקאל כה יד) ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל. ונקמתו של ישראל ביד ענייהן שנאמר (דברים טו) וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. באורו שאין העושר נתן לעשיר אלא להבחין בו איך יתנהג. אמר רבי כיון שעני הזה עומד על פתח הקב"ה עומד על ימינו, אם נתן לו זה שעומד על ימינו מברכך, ואם לאו זה שעומד על ימינו נפרע ממך, שנאמר (תהילים קט לא) כי יעמוד לימין אביון, כתוב אחד אומר (משלי כב) עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה', וכתוב אחד אומר (שם כט) רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה', הא כיצד כאן כשנתן לו כאן כשלא נתן לו:

ספר חסידים: סימן סא: כתיב בקהלת (ד' ו') טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח, נחת רוח ליוצרם כי טוב מלא כף כשאדם נותן ליראי שמים עניים שירדו מנכסיהם, ממלא חפנים לעניים שאינם מהוגנים אשר בהם עמל ורעות רוח, ולא עוד אלא שנחשב לו לעון כשהוא נותן לפריצים ונותן להם אתנני זנות ומקיים מורדין בהקב"ה בעולם. לפיכך יתפלל אדם להקב"ה לעולם שיזמין לו בני אדם מהוגנים.

ד"א מלא כף נחת, בצדקה ברצונו הטוב ושלא בגערה, ממלא חפנים שנותן שלא ברצונו ולבו רעה כדכתיב (דברים טו') אל ירע לבבך בתתך לו.

ד"א טוב לאדם לפרנס אחד אם אין לו אלא לפרנס נפש אחת, טוב משיתן לחמשה ולא יספיקו, נמצא חפנים עמל לפי שכל אחד חסר, אבל אם גם אחרים נותנים לכל אחד ואחד טוב לו לתת גם הוא לכל אחד ואחד ועל זה נאמר (תהלים קיב ט) פזר נתן לאביונים.

ואפי' עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה. וצריך כל אחד הן עשיר הן עני לפי כחו להיות משועבד להקב"ה רנטייר בלעז, ליתן פרוטה או מחצה לשבוע להיות חק קבוע ולא יעבור להראות שהוא עבד למקום ומה שהוא נותן הוא כפרת נפשו. וכל פרוטה מצטרפת לחשבון גדול והעני שאינו יכול להרבות בנתינה יעשה מצוה בגופו. ואסור לפרנס לכוף העני לעשות צדקה והעושה כן נעשה כגוזלו גזול מזה ונותן לאיש אחר.

פארמא תתפ"ח: מי שקרוביו עניים ואינו נותן להם ונותן לאחרים שאינם כך טובים, דומה למי שמשלם למי שחייב בלא אחריות ואינו משלם למי שחייב באחריות, כי לקרוביו הטובים, חייב, שנאמר וחי אחיך עמך (וע"ע שם תתפ"צ שאחיו קודם)

שם תתקט"ו: [מה שאמרו שאם תשמישו בכלי זהב אין דוחקין אותו למכור להשתמש בכלי כסף זה לא שייך היום שהעשירים מתכוונים לטובת עצמם... עיי"ש וא"ת מהלל הזקן, שאני הלל שעשה עמו חסידות שרץ לפניו.]

=רשימת מראה מקומות – סימנים: קמד, שטז, שיז, שיט, שכ - שכז, תתלה, תתרנו,

=תורת המידות ארטאן עמודים רג-רז =הרבה מ"מ גם מתוך כ"י פארמא עיי"ש היטב

אור זרוע: ח"א אלפא ביתא סימן לא: כף פשוטה, כף כפופה. בנותני צדקה קמירי שבסתר תהא כפך פשוטה לתת צדקה כההיא דפ"ק דב"ב דא"ר אלעזר גדול העושה צדקה בסתר יותר ממה רבינו דאילו במשה כתיב כי יגורתי מפני האף והחמה ובעושה צדקה כתיב מתן בסתר יכפה אף. ואמרינן התם לקמן איזה היא צדקה שמצלת מן המיתה נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה,

אבל בפרהסיא אין ליתן צדקה לאדם חשוב מפני שמלבין פניו ברכים כדאשכחן פרק מציאות האשה גבי מר עוקבא דהא ליה ההוא עניא בשיבכותיה דהוה רגיל כל יומא דהוה שדי ל' ארבעה זוזי בצינורא דדרשא יומא חד אמר איזול ואחזי מאן עביד בי האי טיבותא ההוא יומא נגה ל' למר עוקבא בי מדרשה אתה דביתהו בהדיה כיון דחזיה דקא מצלי ל' לדשא נפק בתרייהו רהוט [מקמי' עיילי] בההוא אתונא דהוה גריפא נורא הוה קא מיקליין כרעי' דמר עוקבא אמרה ל' דביתהו שקול כרעך ואותיב אכרעאי חלש דעתיה אמרה ל' אנא שכיחא בגו ביתא ומקרבא הנייתי ומאי כולי האי דאמר רב זוטרא בר טובי אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברכים מנ"ל מתמר וכו',

הא למדת דגדול עונשו של נותן צדקה לאדם חשוב בפרהסיא אלא יתן לו בצנעה, והיינו דדרישנא כף פשוטה כף כפופה שתהיה כפך פשוטה לתת צדקה בסתר ותהי' כפיך כפופה שלא ליתן בפרהסיא שלא תמצא זכותך חובתך:

< קמו >

רש"י: כתובות טו: אלא להחיותו, [אם רוב ישראל וכו'], בית דין מצווין לפרנסו משום < קמו > וחי אחיך עמך.

פרק ו: אחרונים

טור: יורה דעה: סימן רמז, הלכות צדקה: מצות עשה ליתן צדקה כפי השגת ידו, ומאד מאד צריך אדם לזהר בה יותר מכל מצות עשה כי איפשר שיבא לידי שפיכות דמים שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד כההיא עובדא דבן זומא, וכמה פעמים נצטוינו בה בעשה, ועוד יש לא תעשה למעלים עיניו ממנה שנאמר (דברים טו) לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון... ע"כ צריך אדם לזהר מאד מאד ליתנה כראוי.

והנני מבאר כל ענינה כפי שמצאתי כתוב על שם ה"ר סעדיה ומדברי הרמב"ם עם קצת שאר דעות, ואבאר תחלה מי החייב בה וכמה חייב ליתן וכיצד יתן אותה וכמה ראוי ליתן לכל אחד ולמי יתן אותה ואיזה קודם ומי הראוי לקבל וממי והיאך נגבית ומתחלקת והתנדבותה ושינויה קודם שתבא לידי גבאי ואחרי כן:

שלחן ערוך: יורה דעה: סימן רמז סעיף א: מצות עשה ליתן צדקה כפי השגת יד, וכמה פעמים נצטוינו בה במצות עשה. ויש לא תעשה במעלים עיניו ממנו, שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך. וכל המעלים עיניו ממנה נקרא בליעל, וכאילו עובר עבודת כוכבים. ומאד יש לזהר בה, כי אפשר שיבא לידי שפיכות דמים, שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד, כעובדא דנחום איש גס זו.

סעיף ב: לעולם אין אדם מעני מן הצדקה, ולא דבר רע ולא היזק מתגלגל על ידה, שנאמר: והיה מעשה הצדקה שלום. (ישעיה לב יז).

סעיף ג: כל המרחם על העניים, הקב"ה מרחם עליו.

הגה: ויתן האדם על לבו שהוא מבקש כל שעה פרנסתו מהקב"ה, וכמו שהוא מבקש שהקב"ה ישמע שועתו כך הוא ישמע שועת עניים. גם יתן אל לבו כי הוא גלגל החזור בעולם, וסוף האדם שיבא הוא או בנו או בן בנו לידי מדה זו, וכל המרחם על אחרים מרחמין עליו (מלשון הטור).

סעיף ד: הצדקה דוחה את הגזירות הקשות, וברעב תציל ממות, כמו שאירע לצרפית.

הגה: והיא מעשרת, ואסור לנסות הקב"ה כי אם בדבר זה, שנאמר ובחנוני נא בזאת וגו' (מלאכי ג י) (טור מגמרא פ"ק דתענית). וי"א דוקא בנתינת מעשר מותר לנסות הקב"ה, אבל לא בשאר צדקה (ב"י דכך משמע מש"ס שם).

בשאלות יעבץ ח"א סי' ג' חולק על הרמ"א כאן וס"ל דמותר לנסות רק במעשר דאורייתא... עיי"ש.

טור חושן משפט: סימן צז, הלכות גביית מלוה: מצות עשה להלוות לעניי ישראל: ומצוה גדולה היא יותר מן הצדקה שהמקבל הצדקה כבר נצרך לשאול וזה שלוח עדיין לא הגיע לידי כך: וקרובו עני הוא קודם לעניי אחרים ועני עירו קודמין לעניי עיר אחרת: ואפילו עשיר שצריך ללוות מצוה להלוותו לפי שעה ולההנותו אף בדברים ולייעצו עצה ההוגנת לו: וכו' וכו'

שולחן ערוך חושן משפט: סימן צו: סעיף א: מצות עשה להלוות לעניי ישראל, והיא מצוה גדולה יותר מהצדקה, וקרובו עני קודם לעניים אחרים, ועניי עירו קודמים לעניי עיר אחרת, ואפילו עשיר שצריך להלוות, מצוה להלוותו לפי שעה ולההנותו אף בדברים ולעצו עצה ההוגנת לו.

סמ"ע: שו"ע שם: א. מצות עשה להלוות לעניי וכו', דכתיב בפרשת משפטים אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה, ופרש"י שם והוא מהגמ' ד"אם" זה הוא מלשון "אשר" וחובה הוא, וכן משמעו כאשר תלוה כספך את עמי תלוהו ולא לעכו"ם, ולא יזהר מעמי, את העני, ולא יזהר עני את שעמך, ולכולם לא תהיה כנושה שאחר שלות לאחר מהן לא תתבוע ממנו בחזקה אם אתה יודע שאין לו.

ומדכתב סתם את עמי ולא מיעט אלא לעכו"ם שמע מינה דמצות עשה היא אפילו להלוות לעשיר הצריך לפי שעה, אלא שעני קודם לו.

ובפרשת ראה כתיב וכי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך, ודרשו רז"ל ג"כ ממנו עניי עריך קודמין, וממה שכתוב מאחד אחיך דרשו דאח מאב קודם לאח מאם, ומינה דקרוביו קודמין לאחרים ולא כמ"ש בעיר שושן דלמדו ממ"ש שכתוב בישעיה (נח) ומבשרך לא תתעלם שהרי הרמב"ם והטור והמחבר ממצות עשה שבתורה איירי וק"ל.

מנחת חינוך: מצות טו, הלואה לעני: [א] דיני המצוה כגון איזה וכו'. עיין ר"מ

פ"א ממלוה ה"א, ואינו מבואר שם דין קדימה. ובטור חו"מ ריש סי' צ"ז כתב, קרובו קודם לאחרים ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת. ואפילו עשיר מצוה להלוותו, עיין בבא מציעא ע"א ע"א. וצ"ע על הר"מ שהשמיט כאן דיני קדימה, ובפ"ז ממתנות עניים ה"ג גבי צדקה, כתב דקרובו ומעירו קודמים שנאמר (דברים טו יא) לאחיך לענייך ולאביונך בארצך, ולא כתבו כאן, והכסף משנה שם הרשים מוצא הדין מבבא מציעא שם, ובאמת בבבא מציעא מיירי בהלואה ושם מיירי בצדקה, וכאן אינו מוזכר צדקה, וגם הפסוק שמביא הר"מ לאחיך אינו מוזכר בגמ' רק פסוק זה דאם כסף וגו', דמיירי בהלואה.

:

[ב] ועיין ר"מ פ"י ממתנות עניים ה"ז, חשב שמונה מעלות בצדקה, הראשונה, שמלוה לו, ועל זה נאמר (ויקרא כה לה) והחזקת בו גר ותושב וגו'. נראה קצת, דהלואה מצוה בגר תושב ג"כ. ובאמת לא ראיתי דין זה בר"מ כאן, ובטור ובדברי הרב המחבר משמע דמצוה זו רק לישראל, וכן הוא בר"מ כאן להדיא, מצות עשה להלוות לעניי ישראל. ובשו"ע יו"ד סי' רמ"ט ס"ו, כתב מעלה הראשונה המחזיק ביד ישראל המך וכו', מבואר דדוקא ישראל, אלא שאין ראיה, דאין צריך להזכיר גר תושב, דאינו כותב אלא מה שנוהג בזמן הזה, וגר תושב אינו נוהג בזמן הזה, עיין ש"ס ערכין כ"ט ע"א, ור"מ פ"ד מאיסורי ביאה ה"ח. אך באמת כן הוא דאין נוהגת מצוה זו רק בישראל, ומצוה להחיות גר תושב יתבאר במקומו, אבל מצוה זו דהלואה אינה רק לישראל.

>וגם מצוה להלוות אפילו לעבד כנעני אם צריך ואין הריוח לרבו, כי עבד כנעני הרי הוא בכלל אח ועמי, עיין בבא קמא פרק החובל פ"ח ע"א ובתוס' שם ד"ה דכתיב, לענין צדקה לעבד כנעני. ועיין מה שכתבנו לקמן בדיני צדקה [מצוה תע"ט] <:

[ג] ועיין יו"ד סי' רנ"א ס"ג, קדימת הקרובים, אחיו מאב וכו', וכן עניי ארץ ישראל, עי"ש, אפשר כאן נמי. וגם מבואר שם ס"ט, קדימת כהן לוי וישראל וגר ושתוקי, עי"ש, נראה דכאן נמי יש דין קדימה באנשים הללו, ואי"ה במצות צדקה יבואר:

[ד] ומצוה זו כל האישים חייבים, וחרש שוטה וקטן פטורים ממצוה זו ככל המצוות, אך להלוות להם, בחרש ושוטה דאינם צריכין לשלם, עיין חו"מ סי' רל"ה [סט"ו ובסמ"ע], אין מצוה להלוותם, ובקטן תלוי, אם הגיע לעונת הפעוטות דחייב לשלם אפשר דיש מצוה, עיין חו"מ סי' רל"ה סט"ו וסי' צ"ו ס"ג. ומ"מ נראה, דאפשר דאינו עובר על מצוה עשה, כיון דמ"מ אינו נושא ונותן כגדול, יכול לומר שמתיירא דלמא יפסיד ולא יהיה לו ממה לשלם, כן הסברא נותנת:

מנחת חינוך: מצוה תע"ח תעט: שלא למנוע מלהחיות עני – מצוה צדקה: < קנר >

[א] שלא נמנע החסד והצדקה וכו'. לעשות צדקה עם הצריך אליה בשמחה ובטוב לב וכו'. דין מצוה זו מבואר בר"מ פרק ז'–י' ממתנות עניים, ובטור ובשו"ע יו"ד הל' צדקה סי' רמ"ז–רנ"ט, והוא ענין עמוק. וכבר ידעת שמה שמבואר הרבה בראשונים ובאחרונים אין דרכי להאריך, וממש צריך חיבור מיוחד, על כן באתי בקיצור נמרץ. כל אדם מישראל חייב ליתן צדקה, אפילו עני המתפרנס מהצדקה חייב במצוה זו, ועיין בש"ך בס' רמ"ח סק"א דהיינו כשיש לו פרנסה בלאו הכי, דאי לאו הכי אינו חייב ליתן צדקה, דפרנסתו קודמת כמבואר בס' רנ"א ס"ג בהגהה, ועיין בס' רנ"ג בש"ך ס"ק י"א:

[ב] והנה הר"מ בפ"ז ה"א והרב המחבר מביאים פסוקים הרבה, וגם מביאים פסוק גר ותושב וחי עמך (ויקרא כה לה), מבואר דזה ג"כ בכלל מצוה זו, היינו גר תושב. ונראה דדוקא בכלל העשה איתיה, דכתיב גר תושב להדיא, אבל בכלל הלא תעשה לא תאמץ וגו' דכתיב מאחריך האביון, גר תושב אינו בכלל אחריך, כמבואר הרבה פעמים בש"ס, ועיין ב"מ ע"א ע"א, א"כ אינו עובר על הלאו גבי גר תושב, רק על העשה, וזה פשוט. וגם המתן שכר שנכתב כאן בצדקה לא קאי ג"כ רק על המבואר בפסוק זה אחריך, אבל גר תושב אינו בכלל שכר זה. ולפי זה לשיטת הסוברים דאין הבית דין כופים על הצדקה דהויא לה מצוה עשה שמתן שכרה כתוב בצידה, ובעזה"י יבואר בסמוך [אות ג'], א"כ לצדקה של גר תושב כופין, ולצדקה של ישראל אין כופין, יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא, אך אפשר כיון דהא דאין כופין אין זה מחמת פחיתת המצוה, רק דמתן שכרה גדול, כמו כיבוד אב ואם דמצוה גדולה ואין כופין, א"כ הכי נמי בגר תושב דאין המצוה גדולה כל כך באמת כופין. או אפשר כיון דכל זה נחשב בכלל מצוה עשה אחת והמקראות מרבין והולכין עוד אישים, א"כ כיון דבמצוה זו נכלל דאין כופין אין כופין כלל כנ"ל:

[ג] והנה אם כופין על מצוה זו כמו על שאר מצוות כגון לולב וכו' דמכין אותו עד שתצא נפשו (כתובות פו.), דעת הרמב"ם כאן פ"ז ה"י והרבה ראשונים דכופין. אך הקושיא הא הויא לה מצוה עשה שמתן שכרה בצדה וכל מצוה עשה שמתן שכרה בצדה אין כופין, ותירצו דאיכא לאוין לא תאמץ וכו', וזה כמבואר בתוס' כמה פעמים בחולין ק"י ע"ב ד"ה כל וב"ב ח' ע"ב ד"ה אכפיה ובכתובות מ"ט ע"ב ד"ה אכפיה, גבי רבא דאכפיה לרב נתן, והתוס' תירצו עוד תירוצים, דבאמת אין כופין ואכפיה בדברים, או שהוא רשות ביד בית דין, או היה קיצותא דמתא, ועיין בב"י סי' רמ"ח דהכריע דכופין דכן דעת רוב הראשונים.

ולולא דברי רבותינו הראשונים שכולם תפסו במושלם דצדקה הויא לה מצוה עשה שמתן שכרה בצדה, איני מבין, דכתיב בפסוק נתן נתן וגו' ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל וגו' יברכך, א"כ אפשר דמתן שכר קאי על טובת הלב, אבל על עיקר הצדקה אינו מבואר מתן שכרה כלל.

גם נראה כיון דבמצוה צדקה יש כמה מקראות, כמו שהביאו הר"מ והרב המחבר וחי אחריך וגו', ולא נזכר שם מתן שכר, לא דמי לכיבוד אב ואם, דשם כל פעם דנכתב כיבוד אב ואם נזכר המתן שכר, אבל כאן נזכרת המצוה כמה פעמים בלא מתן שכרה בצידה, ופעם אחת נזכר, אין זה מצוה עשה שמתן שכרה בצידה.

וראיה לדבר דלא שמענו מעולם ולא ראינו בפוסקים דעל מזוזה אין כופין דמתן שכרה בצדה למען ירבו וגו' (דברים יא כא), כמבואר בקידושין ל"ד ע"א דנשים חייבות במזוזה מהאי טעמא דכתיב למען ירבו וכו' וגברי בעי חיי ונשי לא בעי חיי, והוה להו להפוסקים להזכיר זה דבמזוזה אין כופין כמו שיש כמה דעות בזה [בצדקה], ובמזוזה הוא רק עשה. אלא כיון דבפרשה ראשונה מבוארת מצות מזוזה, ושם אין מוזכר מתן שכרה, אף שבפסוק זה מוזכר, לא היא מצות עשה שמתן שכרה כתוב בצידה. הכי נמי בצדקה דיש הרבה פסוקים דלא נכתב המתן שכר אין זה מצות עשה ששכרה בצידה. אך דברי בטלים נגד רבותינו הראשונים. ובעזה"י יבואר עוד במצות השבת העבוט (מצוה תקפ"ז אות א'), עיין בשו"ע חו"מ סי' צ"ז וסי' ק"ז, ובמצות שלוח הקן (מצוה תקמ"ה) בעזרת הגומר עלי:

[ד] ואם איכא שעבוד נכסים גבי צדקה לענין שיורדים לנכסיו, הנה מבואר בר"מ כאן פ"ז ה"י דיוורדים לנכסיו בפניו, מבואר דאיכא שעבוד נכסים. אך נוכל לומר כמו שכתב הרמב"ן ב"ב קע"ה ע"ב, אף למאן דסובר שעבודא לאו דאורייתא מ"מ בפניו כיון דבר כפיה הוא לשלם א"כ הוא הדין דנחתין לנכסיו, כמו שמכין אותו עד שתצא נפשו גם זה הוה כפיה, והדברים עתיקים. אלא שלא בפניו אם יורדים לנכסיו, אם איכא שעבוד נכסים או לא, הוא מחלוקת בין הראשונים, עיין בר"ן כתובות פרק נערה שנתפתתה (יח בדפי הרי"ף), והאריכו בזה בספר מחנה אפרים בהלכות צדקה סי' א' ובעל קצות החושן בסי' ר"צ סק"ג. ודעת הקצות החושן דאיכא שעבוד נכסים, הן מה שחייב בתורת צדקה או שנדר לצדקה מחוייבים היורשים לשלם, ולא הוה כנודר ומת דאין היורשים מחוייבים לקיים, דאשתעבדו הנכסים. ובספר נתיבות המשפט שם סק"ח הסכים לדעתו דוקא במה שמחוייב ליתן בתורת צדקה, אבל מה שנדר לצדקה שחייב בתורת נדר ליכא שעבוד נכסים ע"ש. ובדבר שפלפלו האחרונים באריכות אין דרכי להאריך, ע"ש, ומראה מקום אני לך, ועיין בקצות החושן סי' ל"ט סק"א:

[ה] ואם אמרינן אמירה לגבוה כמסירה להדיוט גבי צדקה כמו בשל הקדש, או לא וחייב רק בתורת נדר, ונפקא מינה במת, אי מתורת נדר פטורים היורשים, ואי הוה קנין חייבים היורשים, ועוד הרבה נפקא מינה, דבר זה מחלוקת הראשונים, עיין בטור ושו"ע חו"מ בסי' רנ"ח גבי מכירת שטר, ועיין בב"י שם, ועיין חו"מ סי' ס"ו בש"ך סק"א בשם הריטב"א כתובות פ"ה ע"ב ד"ה הכותב, ובספר אורים ותומים ס"ק ב' האריך שם ומביא שם הרבה ראשונים שמחולקים בזה, ועיין כאן בספר מחנה אפרים סי' ב' שפלפל ג"כ באריכות והדברים ארוכים ועתיקים ומראה מקום אני לך:

[ו] וצדקה בכלל נדרים, ויכול לשאול עליה קודם שבא ליד גבאי. ולענין תוך כדי דיבור יכול ג"כ לחזור דהוה ליה כמו שאלה כמו שכתבתי כמה פעמים בחיבור זה (מצוה ד' אות כ'). אך אי אמרינן דאמירתו לגבוה שייך גבי עניים כמו הקדש, אפשר לענין תוך כדי דיבור ג"כ דינו כהקדש. ולשיטת הר"מ בפירוש המשנה תמורה פ"ה מ"ג לא מהני תוך כדי דיבור בהקדש, עיין בשו"ע חו"מ סי' רנ"ה (בש"ך סוף סק"ח), והדברים עתיקים:

[ז] ופשוט דמופלא סמוך לאיש נדרו נדר לצדקה כמו בכל הנדרים וההקדשות, אך בקטנות אין כופין אותו כי לאו בר כפיה הוא, אך בגדלותו צריך לשלם ולקיים נדרו. וכל אישי ישראל חייבים במצוה זו חוץ מחרש שוטה וקטן ככל העשין והלאוין, ולהאריך בדיני המצוה צריך חיבור מיוחד, ולענין ספק בצדקה עיין יו"ד סי' רנ"ט ס"ה:

ביאור רס"ג: לגרי"פ פערלא: עשה כ"ה, והעבט תעביט די חסרון. [עמ' 327] הכונה < קנה > למצות עשה (בפרשת ראה) והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו. ואמנם בביאור עשה זו צ"ע כמו שאבאר, כי הרמב"ם ז"ל (בסה"מ עשין קצ"ז) כללה עם מצות אם כסף תלוה את עמי וגו', וכמו שאמרו במכילתא ד"אם" זו חובה, דהיינו שנצטוינו

להלוות לעני, ומביא שם לשון המכילתא (פרשת משפטים) דקתני אם כסף חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל העבט תעביטנו, חובה ולא רשות עיי"ש. וכן כתבו כל הנמשכים אחריו כמו הסמ"ג (עשין צ"ג) והסמ"ק (סי' רמ"ח) והחינוך (פרשת משפטים מצוה ס"ו) והרשב"ץ בזהר הרקיע (עשין י"ט) עיי"ש. וכן דעת הרמב"ן ז"ל שהרי לא נחלק בזה על הרמב"ם.

אבל הבה"ג וכל הנמשכים אחריו ע"כ אין דעתם כן שהרי חלקום לשתי מצוות בפ"ע ומנו מצות הלוואת עני בלבד ומצות העבט תעביטנו בלבד. וראיתי להרשב"ץ ז"ל (בזה"ר עשין ע"ו) שהתלונן בזה על הרשב"ג שמנה מצות עשה דהעבט תעביטנו אחר שכבר מנה שם לעיל מ"ע דהלוואת עני עיי"ש. ובאמת אין בזה תלונה על הרשב"ג שהוא ז"ל הולך תמיד בעקבות הבה"ג, ועל הבה"ג הוא שהיה לו להתלונן שמנאן בשתי מצוות נפרדות בפ"ע. וכן הר"א הזקן והר"י אלברגלוני ז"ל מנאום לשתי עשין חלוקות בפ"ע,

ועכצ"ל דס"ל דקרא דהעבט תעביטנו לא קאי להלוואת עני אלא למצות צדקה, וכברייאתא דמיייתנן בכתובות (סז:) ובב"מ (לא:) דקתני העבט זה שאין לו ואינו רוצה להתפרנס שנותנין לו לשום הלוואה וחוזרין ונותנין לו לשום מתנה, תעביטנו זה שיש לו ואינו רוצה להתפרנס שנותנין לו לשום מתנה וחוזרין ונפרעין ממנו לאחר מיתה דברי ר' יהודה, וחכ"א יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו, ואלא מה אני מקיים תעביטנו, דברה תורה כלשון בני אדם. ומבואר מזה דלחכמים דר"י קרא דהעבט תעביטנו לא קאי כלל על הלוואה אלא על נתינת צדקה שלא ע"מ לפרוע כלל, אלא דאפקיה קרא בלשון העבט דהיינו הלוואה לענין שאם מתבייש ליטול נותנין לו לשם הלוואה ואין חוזרין ונפרעין ממנו, ואין כאן אלא שם הלוואה בעלמא כדי שלא לביישו, אבל באמת אין זו אלא מתנה לחלוטין, ואפילו לר"י דמוקי תעביטנו למי שיש לו ואינו רוצה להתפרנס משלו שנותנין לו לשם מתנה וחוזרין ונפרעין ממנו, וא"כ מיירי קרא נמי בהלוואה אלא שנתנה לשם מתנה כדי שיקבל ויתפרנס, מ"מ הרי עכ"פ לא מיירי קרא בהלוואת עני אלא בהלוואת עשיר מתרושש, ולהכי מנאיה הבה"ג וסייעתו לפ"ז.

ואמנם יש לתמוה לכאורה על הבה"ג וסייעתו לפ"ז דאיך מנו מצות עשה דאם כסף תלוה דהיינו עשה דהלוואת עני והרי הא דאמרינן במכילתא (סוף פ' יתרו ובפרשת משפטים) דאם כסף תלוה אינו רשות אלא חובה, לא נפק"ל התם אלא מקרא דכתיב והעבט תעביטנו, והרי זה לא יתכן אלא לר"י דדריש תעביטנו למי שיש לו ואינו רוצה להתפרנס שנותנין לו לשם מתנה וחוזרין ונפרעין ממנו לאחר מיתה, וכיון דאפילו למי שיש לו ואינו רוצה להתפרנס צוה הכתוב להערים ולהלוותו לשם מתנה כדי שיסבור שמתפרנס משל אחרים ולא יהא מענה את נפשו, כ"ש דאיכא מצוה להלוות למי שאין לו ובא ללוות מעות כדי להתעסק בהם לפרנסתו, או שצריך לו לפי שעה ואח"כ תשיג ידו לשלם, וא"כ מזה מוכח שפיר דאם כסף תלוה אינו אלא חובה, אבל לחכמים דפליגי עליה וקיי"ל כוותיהו דאם יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו, וקרא דתעביטנו אינו אלא משום שדברה תורה כלשון בני אדם וא"כ לא מיירי קרא דהעבט תעביטנו בהלוואה כלל אלא בנתינת צדקה לחלוטין, והיכי נשמע מיניה דאם כסף תלוה חובה, וכיון דליכא ראייה ממילא אית לן למימר דאינו אלא רשות דמהיכא תיתי לן לאפוקי קרא מפשטיה, וע"כ הך ברייתא דמכילתא כר"י איתא אבל לחכמים ליתא.

ובאמת דקושיא זו תקשה לכאורה גם על הרמב"ם וסייעתו ז"ל שהרי גם הם מנו מצות הלוואת עני ע"פ הברייתא דמכילתא שם, והא לדידן דקיי"ל כחכמים כמו שפסק הרמב"ם ז"ל גופיה (בפ"ז מהלכות מתנות עניים) ע"כ הך ברייתא ליתא להלכה.

ובאמת דלכאורה היה נראה לי' רא' מוכרחת לזה דלדידן אין הלוואה מצוה מדאמרינן (בפרק איזהו נשך עא.) עלה דתניא אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, עמי ונכרי עמי קודם וכו', אמר מר עמי ונכרי עמי קודם פשיטא, אמר ר"נ אמר לי הונא לא נצרכה דאפילו לנכרי ברבית ולישראל בחנם עיי"ש. ולכאורה אכתי תקשה פשיטא דכיון דהלוואה לישראל

חובה דהו"ל מצוה עשה דאורייתא, משא"כ הלואה לנכרי דאינה אלא רשות, א"כ היכי תיסק אדעתין למידחי מ"ע גמורה דאורייתא מקמי רשות. ולא מיבעיא לדעת רוב הראשונים ז"ל דקרא דלנכרי תשיך אינו אלא רשות גמור ומאי דקתני בספרי דלנכרי תשיך מצוה עשה אינו אלא לומר דלגבי ישראל הו"ל לאו הבא מכלל עשה נוסף על הלאו דלא תשיך, דלנכרי תשיך ולא לישראל ולא הבא מכלל עשה עשה, אבל לגבי נכרי ליכא שום מצוה בהכי דלנכרי תשיך פירושו דרשאי לישון, אלא אפילו לדעת הרמב"ם וסייעתו ז"ל דס"ל דעשה גמורה היא לגבי נכרי וא"כ כמו שיש מ"ע בהלואת ישראל הכי נמי יש מ"ע בהלואת נכרי מדכתיב לנכרי תשיך, מ"מ קשה שהרי גם לדעת הרמב"ם וסייעתו ליכא... [=אריכות בענין לנכרי תשיך=]

איברא דנראה דע"כ אי אפשר לאוקמי ההיא ברייתא כחכמים ולומר דס"ל דאם כסף תלוה רשות הוא ולא חובה דהרי ההיא ברייתא גופא דמייתי בפרק איזהו נשך שם היא שנויה במכילתא (שם) בסיפא דההיא ברייתא עצמה שהביא הרמב"ם בסה"מ שם דקתני בה אם כסף תלוה חובה עיי"ש, וא"כ הדק"ל. ולכן נראה לומר דמהא לא איריא דאפילו למ"ד אם כסף תלוה חובה נראה דהיינו דוקא בגוונא דלדידיה גופיה לא צריך כסף זה עכשיו דלית ליה פסידא בהלואתו, אבל כשצריך ליה לדידי' גופיה לקנות בהן בית או שדה או קנין אחר לשאת ולתת בו להרווחה ודאי נראה דהוא קודם לכל אדם, אלא דבהלואה גלי קרא דכל דלדידי' גופיה לא צריך כסף זה למשאו ומתנו אלא שמזדמן לו להלוותו לעכו"ם ברבית ויש ישראל לפניו שמבקש ממנו הלוואת חנם, יש לו להקדים הלוואת חנם דישראל להלוואת עכו"ם ברבית, והשתא א"כ טובא קמ"ל קרא, דאי לאו קרא הוא סד"א דל"ש הלוואת עכו"ם ברבית משאר משא ומתן שלו דלית בי' מצוה דהלואה כשצריך לי' לדידי' גופי' השתא למשא ומתן.

ויותר בפשיטות י"ל לפמש"כ הר"ב [פני יהושע] שם להקשות אמאי אמרין באמת דלישראל חנם קודם לעכו"ם ברבית הא בכל דוכתי אמרין דשלו קודם לכל אדם וילפינן לה מדכתיב אפס כי לא יהיה בך אביון, וכתב לתרץ דדוקא היכא דעיקר המצוה אינו אלא משום הפסד ממון חבירו בזה אמרין דבמקום פסידא דידיה שלו קודם, משא"כ הכא דעיקר המצוה להלוות לעני כדי להחיותו, אין זו אלא אחת ממצוות צדקה דלא שייך לומר שלו קודם עיי"ש.

ואמנם נראה דע"כ אין זו סברא פשוטה כ"כ דא"כ הדק"ל פשיטא ולמה לי' קרא להקדים ישראל בחנם, אלא ודאי אי לאו דגלי קרא היה ראוי לומר גם כאן דשלו קודם דהא הכא לא מיירי קרא בעני המתפרנס מן הצדקה אלא במלווה ע"מ לשלם ומתעסק במעות להרויח בהם לפרנסתו, וכדמוכח מעניינא דקרא דמסיים לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך וגו'. וא"כ כשהוא מפסיד מה שהיה יכול להרויח בהן בהלואתו לעכו"ם ברבית ודאי היה ראוי לומר דשלו קודם דקרינן בי' אפס כי לא יהיה בך אביון, אלא דגלי לן קרא דהכא לא אמרין הכי, וא"כ ממילא גם קושייתנו לק"מ וכמבואר.

ומיהו לעיקר קשייתו אין צורך לתירוצו דהדבר ברור כמש"כ דדוקא לענין הלוואה הוא דגלי קרא דהלוואת ישראל קודמת להלוואת עכו"ם ברבית, משא"כ כשהוא עצמו צריך לכסף להתעסק בו במשא ומתן ודאי הוא קודם לכל אדם, וא"כ אין מקום כלל לקושייתו....

❖ אם בישראל עשיר שייך מצות הלוואה

[עמ' 330]...**עכ"פ מבואר** דאין הכרח מהך ברייתא דמכילתא וסוגיא דגמרא (פרק איזהו נשך שם) לומר דלדידן דקיי"ל כחכמים דפליגי אדר"י ליכא מצוה בהלואה, אלא דמ"מ הוא ודאי קשה כקושייתנו דלדידן דקיי"ל כחכמים אין לנו הכרח לאפוקי קרא דאם כסף תלוה מפשטיה ולומר דפירושו חובה ובלא הכרח ודאי אית לן למימר דאינו אלא רשות

< קנו >

כפשטי' דקרא וכמבואר במכילתא שם דרק ע"פ קרא דהעבט תעביטנו הכריח לומר דאם זה הוא חובה.

וראיתי להסמ"ק (סי' רמ"ח? רמ"ט) שכתב וז"ל: להלוות לעני דכתיב העבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו, ודרשו רבותינו מי שאין לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו בתורת הלוואה כדי שתנוח דעתו עכ"ל עיי"ש. ומבואר מדבריו ז"ל דס"ל דליכא מצוה בהלוואה אלא בהלוואה כזו שהיא ע"מ שלא לפרוע כשזה מתבייש לקבל צדקה, אבל בהלוואה ממש ע"מ לפרוע ס"ל דליכא עשה, ולא הביא כלל קרא דאם כסף תלוה וגו', ולא מנה שום מצוה בהלוואה אלא זו. והוא תמוה טובא לכאורה ונגד ברייתא מפורשת במכילתא שם, אבל עפ"מ ש"כ דברי הסמ"ק בזה ברורים ומוכרחים ולק"מ מברייתא דמכילתא, דהך ברייתא איתא כר"י אבל אנן דקי"ל כחכמים אתי קרא דאם כסף תלוה כפשטי' ואין לנו מצות עשה בהלוואה אלא במי שאין לו ואינו רוצה להתפרנס מצדקה שחייבין ליתן לו בתורה הלוואה ואין נפרעין ממנו, אבל בהלוואה ממש דהיינו כשאינו עני כ"כ אלא שיש סיפוק בידו לחזור ולפרוע לאחר זמן אין לנו מצוה עשה.

והסמ"ק אינו יחיד בזה כי גם רבינו אלעזר ממין ז"ל ביראים (סי' מ"ז) קאי בשיטה זו ממש כדברי הסמ"ק עיי"ש. ומאחר דדברי הרא"ם ז"ל ביראים סובבים הולכים על דברי הבה"ג במנין המצוות ולבאר דבריו כמבואר בכל ספרו, נראה שכן היתה הנוסחא שלו בבה"ג שלא מנה אלא מצות הלוואת אביון בלבד ולא העבט תעביטנו, דהיינו הך, ולא כמש"כ בבה"ג שלפנינו שמנה מצות הלוואת אביון ומנה ג"כ בפ"ע מצות העבט תעביטנו, וכן נראה ודאי מלשון הלוואת אביון שכתב הבה"ג שכוונתו לעשה דהעבט תעביטנו דכתיב בה בריש הפרשה כי יהיה בך אביון וגו', דאם כוונתו לקרא דאם כסף תלוה וגו' הו"ל למינקט לשון הלוואה סתם או הלוואת עני כלישנא דקרא בההוא ענינא דכתיב את העני עמך.

ואמנם להנוסחא שלפנינו בה"ג והיא ג"כ נוסחת הר"י אלברגלוני והר"א הזקן והרשב"ג ז"ל ודאי הדבר תמוה בתרתי, חדא מה שחלקום ומנאום בשתי עשין בפ"ע והרי היינו כך וכמו שכבר השיג הרשב"ץ על הרשב"ג, ועוד דכיון שמנו עשה דהעבט תעביטנו בפ"ע ע"כ מה שמנו עשה דהלוואת אביון כוונתם לעשה דאם כסף תלוה, וקשה הרי לדידן דקי"ל כחכמים לית לן למימר דאם כסף תלוה חובה וכמו שביארנו. וקושיא זו תקשה ג"כ ביותר לדעת הרמב"ם וסייעתו ז"ל דבהדיא הביאו עשה זו מקרא דאם כסף תלוה, וכ"כ הרמב"ם (ריש פ"א מהלכות מלוה ולוה) עיי"ש ובמש"כ הר"ב לח"מ שם.

ולפי חומר הנושא היה נראה בזה עפ"מ ש"כ בשאלתות (פרשת בהר שאילתא קי"ד) וז"ל: שאילתא דאילו מאן דגרמה ליה מילתא ומיעני ומיצטריך למיזף, מחייבין לאיזופיה כי היכי דניחי בהדן דכתיב וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך וכו' עכ"ל עיי"ש. הרי שהביא מצות עשה דהלוואת עני מקרא דוחי אחיך עמך, וכן משמע מדברי התוס' (בפ"ב דע"ז כו:): בד"ה אני שונא וכו' שכתבו וז"ל: מ"מ כיון דאין אתה מצוות להחיותו אי אתה מצווה להלוותו בלא רבית דלא קרינן ביה וחי אחיך עמך עכ"ל עיי"ש. נראה מדבריהם דמהך קרא דוחי אחיך עמך נפקא לן מ"ע להלוות לישראל בלא רבית, והיינו כדברי השאלתות. מיהו יש לדחות ואין להאריך, עכ"פ כן מבואר בהדיא בשאלתות.

והנה (בפרשת ראה שאילתא קמ"ז) כתב עוד וז"ל: שאילתא דמחייבין דבית ישראל לרחומי חד על חבריה שנאמר כי יהיה בך אביון וגו' והיכא דבר אוזפיה הוא חייב לאוזפיה דכתיב כי פתוח תפתח את ידך לו וכו' עכ"ל עיי"ש. והנה מה שהביא ראה מדכתיב פתוח תפתח את ידך לו לכאורה עיקר כוונתו מסיפא דההוא קרא דכתיב והעבט תעביטנו וכדרשין בגמ' בכתובות שם, אבל אין צורך די"ל כמש"כ בהגהות הספרי (דפוס ויין) בשם כת"י (בפ' ראה פיסקא קט"ז) דגריס התם כי פתוח תפתח פתח לו בדברים שאם היה ביישן וכו' מכאן אמרו צדקה ניתנה במלוה, דצריך אתה לומר לו ללוות והדר נותנה לו במתנה,

וכל כך למה שלא יתבייש עיי"ש. וכ"כ בפסיקתא זוטרתא שם כי פתוח תפתח שאם אינו רוצה ליטול נותנין לו דרך הלואה עיי"ש, וזו היא ג"כ כוונת השאלתות.

ומ"מ אנו רואין דשם מיייתי מצוה דהלואה מקרא דכי פתוח תפתח וגו' העבט תעביטנו, אבל נראה דשם כוונתו אינה להלואה ממש אלא לצדקה הניתנת בשם הלואה כדי שלא לביישו, ומש"כ והיכא דבר אוזפיה הוא וכו', כוונתו לומר דהיכא דמתבייש ליקח בתורת צדקה אם לא שיתן לו בתורת הלואה, חייב לאוזפיה, אבל הלואה ממש ע"מ לפרוע ודאי לא נפק"ל אלא מקרא דוכי ימוך אחיך ומטה וגו' והחזקת בו וחי עמך, דהך קרא לא מייירי בשכבר הגיע למדרגת אביון שצריך ליתן לו צדקה אלא שמטה ידו ונוטה ליפול וצריך חיוזק וכדכתיב והחזקת בו ודרשינן בספרא אל תניחהו שיפול, הא למה זה דומה למשוי על גבי חמור עודנו במקומו אחד תופש בו ומעמידו וכו' עיי"ש.

ומ"מ חזינן דלשאלתות מצות הלואה נפקא לן מקרא דוהחזקת בו וגו' וחי עמך, והוא תמוה לכאורה דהא במכילתא נפק"ל מקרא דאם כסף תלוה ומקרא [עמ' 331] דהעבט תעביטנו, גם תמוה לכאורה מסוגיא דפרק איזהו נשך...

[מאריך בפלוגתא דר"י ורבנן וגם בענין חכמים וכן פטורא לבאר שיטת השאלתות ==

...[עמ' 332] **ואמנם דברי הבה"ג** וסייעתו ז"ל עדיין מוקשים שהם מנו הלואה אביון, והעבט תעביטנו, וגם החייאת אח דהיינו קרא דוחי אחיך עמך, כל חדא במצות עשה בפ"ע ומלבד זה מנו ג"כ עשה דצדקה בפ"ע, וזה ודאי קשה טובה דא"כ עשה דהלואה אביון שמנו מאי היא. ונראה ע"פ דברי הסמ"ג (בעשין קס"ב) שכתב וז"ל: כתוב (בפרשת ראה) כי יהיה בך אביון וגו' כי פתוח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסורו וגו', הרי יש כאן שתי מצות עשה, האחת לפתוח יד לעני וליתן לו צדקה, על זה נאמר פתוח תפתח את ידך לו, מצות עשה השנייה היא שאם לא רצה לקבל צדקה יתן לו בהלואה, ועל זה נאמר והעבט תעביטנו, כמש"כ אח"כ השמר לך וכו'. ובמכילתא (פרשת אם כסף תלוה) תניא אר"י כל אם שבתורה רשות חוץ משלשה וזה אחד מהם שהוא חובה שנאמר העבט תעביטנו, וכבר מנינו מצות ההלואה למעלה (עשה צ"ג), ומצות הלואה העליונה מן הכל ועליה נאמר כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, כלומר תלוה או תמציא לו מלאכה שירויח בה טרם שיפול מכל וכל ויצטרך לבריות עכ"ל עיי"ש.

מבואר מזה דס"ל להסמ"ג דליכא מצוה בהלואה אלא בהלואה שע"מ שלא לפרוע, וכדעת הסמ"ק והרא"ם שהבאתי לעיל, שהרי בהדיא מבאר הסמ"ג ענין המצוה בשראוי לקבל צדקה אלא שמתבייש בזה וכדי שלא יתבייש נותנין לו בתורת הלואה ואין חוזרין ונפרעין ממנו אלא מוחלין לו וכמש"כ הסמ"ג בהדיא שם אח"כ עיי"ש. וביאר בהדיא דזו היא מצות הלואה שכבר מנה (לעיל עשין צ"ג).

אלא שיש לתמוה לכאורה במש"כ מיד אח"כ דעל מצות הלואה נאמר והחזקת בו וכו' וחי עמך, כלומר תלוהו או תמציא לו מלאכה שירויח בה טרם שיפול ויצטרך לבריות, וזה מבואר דהיינו הלואה שע"מ לפרוע, אלא שמתעסק ומרויח בהלואתו אבל עדיין לא הוצרך לבריות לקבל צדקה וכמש"כ בדעת הרמב"ם ז"ל, וא"כ דברי הסמ"ג נראין כסותרין זא"ז תוך כדי דיבור.

ולפי הנראה ס"ל לסמ"ג דודאי מקרא דהעבט תעביטנו לא שמענו אלא מצות הלואה בדרך צדקה דהיינו ע"מ שלא לפרוע ואינו נותן לו לשם הלואה אלא כדי שלא לביישו, ובעני המתבייש בקבלת צדקה, כרבנן דר"י דקיי"ל כוותיהו, ואע"ג דמברייתא דמכילתא לא נראה כן וכמש"כ הרב לח"מ (ריש הל' מלוה ולוה) עיי"ש, מ"מ י"ל דההיא ברייתא רכי יהודה מיתוקמא ואנן לא קיי"ל הכי אלא כרבנן דפליגי עליה כמו שביארנו לעיל, אלא דמ"מ מקרא דכי ימוך אחיך וגו' וחי עמך וכו' שמעינן נמי מצות הלואה למי שעדיין לא צריך לבריות ומלוה לו ע"מ להתעסק במעות זמן ידוע ולפרוע אח"כ, ומ"מ ס"ל לסמ"ג

דאין בזה מצות עשה נמנית בפ"ע אלא חלק ממצות הלואה שכבר מנה שזו וזו מצות הלואה ניהו אע"פ שבפרטיהן לא נשתוו.

ועכ"פ מתבאר לן מדברי הסמ"ג אלו דגם הלואה ע"מ שלא לפרוע אלא כדי שלא לביישו מצוה בפ"ע היא ואינה נכללת בכלל מצות עשה צדקה, ומעתה עפ"י נראה לפרש דעת הבה"ג וסייעתו ז"ל דמה שמנו עשה דהלואה אביון היינו מקרא דאם כסף תלוה שהוא חובה, ואע"ג דמקרא דהעבט תעביטנו אין ראיה לדידן דקיי"ל כרבנן דר"י מ"מ הכי מוכח מקרא דכי ימוך אחיך וגו' והחזקת בו וגו' דמיירי בשעדיין לא הוצרך לבריות כמ"ש הרמב"ם והסמ"ג, ואע"פ שכבר מנו הבה"ג וסייעתו מצות עשה דהחייאת אח בפ"ע, היינו מקרא דוחי אחיך עמך הכתוב אח"כ באותה פרשה, וס"ל לבה"ג וסייעתו דזו מצוה עשה אחרת בפ"ע להחזרת רבית קצוצה כשעבר ולקח וכדעת הרמב"ן ז"ל בעשין הנוספות לדעתו (מצוה י"ז) עיי"ש בדבריו.

הן אמת שראיתי להרמב"ן ז"ל (שם לעיל מצוה טז) שהבין בכוונת הבה"ג בזה דכוונתו לקרא דוחי עמך דלעיל מיניה, וענין המצוה היא להחיות גר תושב וכמו שאמרו בתלמוד גר אתה מצווה להחיותו עיי"ש בדבריו, אבל דבריו ז"ל תמוהים אצלי ולא ידענא מי הכריחו לכך דודאי לשון החייאת אח לא מתפרש על גר תושב, ולא משמע דקאי אלא על קרא דוחי אחיך עמך דמיירי בישראל, אבל כאן לא כתיב לשון אחוה אלא וחי עמך, אבל מצוה להחיות גר תושב מנאה הבה"ג בפ"ע לקמן במה שמנה עשה דנתינת נבלה לגר, וכ"כ כל הנמשכים אחריו וזה מבואר ע"פ סוגיא דגמרא (פ"ב דפסחים כא: ובע"ז כ.) עיי"ש. ויבואר במקומו [- בעשה כט נעתק להלן עיי"ש] ואכמ"ל בזה.

ולכן נראה מוכרח כדכתיבנא, וא"כ מצות הלואה נפק"ל לדעת הבה"ג מהך קרא דכי ימוך אחיך וגו' והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, ואע"ג דהך קרא איצטריך לומר דגר אתה מצווה להחיותו, י"ל דס"ל להבה"ג דכיון דכתיב בההוא קרא גר ותושב ודרשינן בספרא גר זה גר צדק ותושב זה גר אוכל נבילות עיי"ש, ולגבי גר צדק הוא מיותר שכבר הוא בכלל קרא דוחי אחיך עמך דכתיב בתריה שהרי ישראל גמור הוא, לכן נפק"ל מיני' מצות הלואה ע"מ לפרוע למי שעדיין לא הוצרך לבריות כדכתיב ברישא דקרא והחזקת בו, ואע"ג דלהבה"ג שני פרטים הנכללים בעשה אחת אין נמנין אלא באחת וכדרכו של הרמב"ם בזה כידוע וכאן גר ותושב נכללו שניהם כאחד בעשה זו, הרי כבר מנה הבה"ג החייאת גר בפ"ע כמ"שכ"ל, מ"מ הכא אין המצוה נמנית אלא מפרשת אם כסף תלוה ומהך קרא לא מיייתין אלא ראיה דאם כסף תלוה חובה כמו שביארנו. וא"כ מצות הלואה כתיבא בפ"ע ולהכי נמנית בעשה בפ"ע... [עמ' 333 להשלים=] ...

ומעתה לפי"ז נראה דמה שמנה הבה"ג וסייעתו העבט תעביטנו היינו עשה לעני שכבר הוצרך לבריות ליטול צדקה אלא שמתבייש בכך, ולזה צוה הכתוב ליתן לו בתורה הלואה ע"מ שלא לפרוע ממנו, ומ"מ אין זה בכלל עשה דנתינת צדקה שכבר מנה הבה"ג וסייעתו בפ"ע וכמ"ש הסמ"ג דזו נמנית בפ"ע. ומה שמנו הבה"ג וסייעתו תו הלואה אביון היינו עשה דאם כסף תלוה את עמי דקאי לעני שעדיין לא הוצרך לבריות ליטול צדקה ומלוהו לפרוע ממנו מדכתיב בקרא והחזקת בו וחי עמך, ומיניה שמעינן דאם כסף תלוה חובה והלכך נמנה מצוה בפ"ע ודלא כהסמ"ג בזה דס"ל דשם הלואה אחד הוא וכמ"שכ"ל...

[עמ' 334 בתוך הקטע]... וכבר ראיתי להר"ש בן גבירול ז"ל באזהרותיו שמנה עשה זו דוהחזקת בו לעשה בפ"ע וכתב וז"ל: וחזק מן ימוט ולעד לא תמוט עיי"ש, ופשוט דכוונתו לקרא דכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו, אמת דדבריו תמוהים שמלבד שמנה עשה זו מנה ג"כ עשה דהלואה אביון וגם עשה דהעבט תעביטנו וגם עשה דהחייאת אח כל אחת בפ"ע עיי"ש, ועי' מש"כ עליו בזה הרשב"ץ ז"ל (בזה"ר עשין סי' ל"ו) ...

...ואמנם עדיין דברי הבה"ג וסייעתו צריכין ביאור במה שמנו עוד עשה דפתוח תפתח את ידך, ועשה דנתן תתן לו, מלבד מה שמנו כבר עשה לעשות צדקה, וזה ודאי תמוה טובא לכאורה, דהרי היינו הך, דנראה פשוט לכאורה דכולהו הנך עשין אינן אלא ריבוי

עשין שנכפלו במצות צדקה ואין למנותן אלא במצוה אחת, וכן דעת הרמב"ם ז"ל וסייעתו ובודאי משום מה שדרשו בספרי (פרשת ראה) ושאר דוכתי פתוח תפתח אפילו מאה פעמים וכן בנתון תתן עיי"ש, אין למנותן מצוה בפ"ע כיון דלא בא הכתוב אלא לגלויי דבפעם אחת בלבד לא נפטר ממצותו וחייב להוסיף ולחזור וליהן כשיצטרך, ואין בזה שום מצוה חדשה כלל...

אבל מה שמנו הבה"ג...

[עמ' 335 בענין שיטת הרמב"ם בפסוק השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, שדורש על הלואה ולכאורה כל דבריו הם בענין צדקה ומתרץ:]

...ועכצ"ל דס"ל דאע"ג דודאי עיקר הך קרא לא קאי אלא להזהיר על מניעת הלואה קרוב לשנת השמיטה מ"מ משמע להו לחז"ל דגם נתינת צדקה בכלל מדאפקיה קרא בלשון נתינה, או מסמוכין יליף משום דבההיא פרשה מיירי נמי בצדקה וכיו"ב כתבו הראשונים ז"ל בההיא דפ"ב דמציעא (לג.) יכול מרחוק ת"ל כי תפגע עיי"ש בדבריהם, ולהכי מייתי בגמרא מהך קרא גם על צדקה.

[335-336 בענין הלאו של שמיטת כספים ושמיטה ועוד=]

[עמ' 337] ומעתה נשובה ונחזה בבאור דברי רבינו הגאון...

❖ ביאור דעת מוני המצוות במצוות לא תאמץ, לא תקפוץ, לא ירע לבבך

[עמ' 338 סוף טור א] והנה הבה"ג וכל סייעתו מנו שני לאוין – לאו דלא תאמץ את לבבך, ולא דלא תקפוץ את ירך וגו', ותרווייהו בחד קרא כתיבי תכופים וסמוכים, אבל הרמב"ם ז"ל וכל סייעתו מנאום שניהם באזהרה אחת, והרשב"ץ ז"ל בזהר הרקיע (לאוין סי' ע"ח) ביאר הטעם משום דהו"ל כאחד משאר לאוין שנכפלו במצוה אחת שאין נמנין אלא באזהרה אחת עיי"ש בדבריו.

ובאמת דבספרי (פרשת ראה פסקא קט"ז) דריש להו להנך לאוין כל אחד לענין בפני עצמו, דאמרו שם לא תאמץ את לבבך, יש לך בן אדם שמצער אם יתן אם לא יתן, ולא תקפץ את ירך, יש בן אדם שהוא פושט ידו וחוזר וקופצה עיי"ש. אלא דמ"מ ס"ל להרמב"ם וסייעתו דמשום זה אין למנותן בשתי אזהרות בפני עצמן, דהכל עולה לענין אחד, דכוונת הכתוב רק לומר שלא ימנע למיתן צדקה לעני מלב טוב ובעין יפה, ואין זה חשיב רק כאזהרה אחת.

וראיתי לרבינו הגאון ז"ל [-הרס"ג] לקמן במנין הלאוין שלא הביא אלא לאו דלא תאמץ את לבבך בלבד, וכפי הנראה גם דעתו בזה כדעת הרמב"ם וסייעתו דס"ל דדינם רק כלאו אחד, אבל באזהרות רבינו הגאון שעל פי עשרת הדברות (בדיבור כבד) מנה שניהן כדעת הבה"ג.

אלא שראיתי בזה דבר חדש להסמ"ק שמנאן בשני לאוין בפני עצמן כהבה"ג וסייעתו, וכתב לאו דלא תאמץ את לבבך (בסימן כ') לאזהרה על צדקה, ולא דלא תקפוץ כתבו (בסי' רנ"ו) וביאר הלאו הזה לענין הלואה עני, וז"ל שם: שלא לקפוץ ידו מלהלוות כדכתיב לא תקפוץ ירך מאחריך האביון עכ"ל עיי"ש. ולפי זה הם שני ענינים נפרדים לגמרי, ואפשר דזהו ג"כ טעמן של הבה"ג וסייעתו שמנאום בשתי אזהרות מיוחדות בפני עצמן.

ובאמת דמשמעות הכתוב נראה כן, דבנתינת צדקה שהיא מתנה לחלוטין ויש בה חסרון כיס, שייך אימון הלב, אבל בהלואה שאינו אלא לזמן על מנת לחזור ולפרוע לאחר זמן לא שייך בה אלא קפיצת היד כמבואר, והרמב"ם שמנאן באחת לטעמיה אזיל ועי' בקיצור מנין המצוות שלו לאוין רל"ב עיי"ש.

ולפי"ז יתכן לומר דזו היא ג"כ דעת רבינו הגאון ז"ל, ומ"מ לא מנה לאו דלא תקפוץ לפי משכ"ל דהלואה על דעת לפרוע ג"כ היא מצוה לדעת רבינו הגאון ז"ל והיא בכלל עשה

דוחי אחיך עמך וכדעת השאלות, וא"כ יש בה עשה ול"ת, עשה דוחי אחיך ול"ת דלא תקפוץ את ירך, ולפי"ז לדרכו של רבינו ז"ל אחר שמנה עשה דוחי אחיך עמך שכוללת יותר מהלאו, דמינה שמעינן נמי לריבית קצוצה שיוצאה בדיינין וכמשכ"ל, שוב לא הוצרך עוד למנות הלאו דלא תקפוץ.

ועדיין צריך לבאר מה שמנו הבה"ג וסייעתו לאו דלא ירע לבבך בתוך לו וגו', והסכימו לזה הרמב"ן (בלאויך הנוספים לדעתו ל"ת יז) והרשב"ן בזה"ר (לאויך ר"ה) עיי"ש, וגם הסמ"ק (סי' כא) מנה לאו זה עיי"ש, אבל הרמב"ם וסייעתו לא מנו לאו זה, וגם רבינו הגאון השמיט לאו זה.

והנה הרמב"ן ז"ל שם ביאר ענין לאו זה שבא להזהיר על הצדקה שלא יחר לנו בתתנו צדקה לעניים ולא ניתן אותה להם בעין רעה להיותנו חושבין אותה לנו להפסד, אלא אדרבא יחשב בעינינו שכר ותועלת לפי שהוא יתברך ישלם לנו כפלי כפלים, וזהו שכתוב נתון נתן לו ולא ירע לבבך בתוך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וגו', עיי"ש בדבריו, ולפי"ז אפשר לומר דלפי מה שביאר הסמ"ק ענין הלאו דלא תאמץ את לבבך שהבאתי לעיל, וכתבתי לעיל שזו היא גם דעת רבינו ז"ל, שוב אין למנות לאו זה דלא ירע לבבך, משום דהיינו הך ואין זה אלא כשאר לאויך כפולין במצוה אחת שאין נמנין, דהא גם לאו דלא תאמץ מזהיר ליתן צדקה בעין יפה, ואפילו אם נתן עובר בלאו זה משום שלא נתנה בעין יפה, ודלא כמש"כ הרשב"ן בזה"ר שם עיי"ש.

ונראה עוד לפי מה שראיתי להרשב"ן ז"ל בזהר הרקיע שם שכתב וז"ל: ולא ירע לבבך, מפרש האזהרות ז"ל מכניס בזה ענין אזהרה אחת והוא השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה וכו', ואזהרה זו במנין היא באה, אבל לא כיון המשורר ז"ל אליה אלא למה שכתב הגאון ז"ל (בה"ג) שהוא מוסיף לאו בענין הצדקה, והוא לא ירע לבבך בתוך לו וכו' עכ"ל עיי"ש.

ואני תמה עליו מה ראה בדברי הבה"ג ואיזו משמעות מצא בדבריו שהוא מפרש לאו זה לענין צדקה, הרי הבה"ג לא הביא אלא לשון הכתוב ממש בלבד, ואם משום שכתב לאו זה מיד אחר לאו דלא תאמץ ולא תקפוץ דמיירי בצדקה, תמיהני טובא אם נתכוון לזה הרשב"ן ז"ל שהרי ידוע דהבה"ג סידר האזהרות כסדר שהן כתובין בתורה, ואיך נדרוש בזה סמוכין הרי הבה"ג הוכרח לכתוב כן לפי דרכו דהא לאו זה דלא ירע לבבך כתיב בתר הנך לאויך דלא תאמץ ולא תקפוץ, ואין שום לאו אחר בינתיים לפי מנינו של הבה"ג, ולכן לא זכיתי לירד לסוף דעתו של הרשב"ן ז"ל בזה.

ולענ"ד העיקר כדעת מפרש האזהרות ז"ל דמאחר דחזינן דהמשורר הרשב"ג ז"ל וכן הבה"ג וכל סייעתו ז"ל לא מנו לאו דהשמר לך פן יהיה דבר עם לבבך וגו', נראה ברור דס"ל דקרא דולא ירע לבבך וגו', לא קאי אלא על מניעת ההלוואה מפני השמיטה וכמבואר בהדיא מפשטיה דקרא דכתיב השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע וגו' ורעה עינך באחיך האביון ולא נתן לו וגו' נתון נתן לו ולא ירע לבבך בתוך לו וגו', דמשמע בהדיא דקרא דולא ירע לבבך אינו אלא סופה של האזהרה דהשמר לך וגו', דמזהיר הכתוב השמר לך פן יהיה רעה עינך באחיך האביון מפני השמיטה ולא נתן לו, אבל נתון נתן לו ולא ירע לבבך (ובמה אדע כי לא רעה לבבך) בתוך לו, וכדכתיב ברישא דקרא ורעה עינך ולא נתן לו, הרי דהרעה היא במה שאינו נותן.

ולכן נקט הבה"ג לשון האזהרה מסיפא דקרא שהיא מסקנת האזהרה וגם מפורש בה לשון לאו, דאף דקיי"ל כל מקום שנאמר השמר פן אינו אלא לא תעשה, מ"מ אינו מפורש כל כך, משא"כ כאן דכתיב בהדיא ולא ירע לבבך גו', כן נראה ברור אצלי בכוונת המפרש, וכן נראה בהדיא מלשון הר' אליהו הזקן ז"ל באזהרותיו עיי"ש.

ומעתה א"כ ממילא מבואר שאין בזה מחלוקת כלל בין הבה"ג וסייעתו ז"ל ובין רבינו הגאון והרמב"ם וסייעתו ז"ל, אלא דהך אזהרה גופא נקטה הבה"ג מסיפא דקרא והרמב"ם

נקטה מרישא דקרא. וכן נראה בהדיא מדברי הרמב"ם (סוף פ"ט מהלכות שמיטה) שהבאתי לעיל. ובזה אין צורך לדברי הר"ב מגילת אסתר שם במה שטרח לתרץ דעת הרמב"ם שלא מנה לאו דלא ירע לבבך וגו', דלפמ"ש נ"חא שפיר. וזו היא ג"כ דעת רבינו הגאון ז"ל.

ובאמת דבלא"ה לולא דברי הרמב"ם ז"ל היה נראה לי יותר לומר דהך קרא דלא ירע לבבך איננו אזהרה כלל, דמשמעות הכתוב אינו אלא כמדובר תנחומין על לב הנותן, כלומר אין לך להתעצב ולא להתאונן על הפסד ממונך בתתך לעני מכספך, כי בכלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך גו', וימלא חסרונך בתוספת מרובה.

ועיקר דברי הרמב"ם ז"ל בזה צ"ע אצלי טובא, דא"כ איך אמרין (בפ"ד דנדירים לג: ובשאר דוכתי) דשומר אבידה כשומר שכר דמי משום דלא בעי למיתב פרוטה לעניא, ואפילו לרבא דאמר כשומר חנם דמי לא פליג אלא משום דלא שכיחא עיי"ש, ולהרמב"ם ז"ל היכי שייך בזה שכר וריוח כיון דמוזהר ועומד בלאו דאורייתא שלא לחשוב אותה פרוטה שנותן לעני להפסד אלא אדרבא חייב להיות נתינתה חשובה בעיניו כשכר ותועלת לעצמו ותוספת בממונו, ואם חשב אותה להפסד הרי הוא עובר בלאו, וא"כ אדרבא מאי דלא יהיב פרוטה לעניא נמצא נפסד, שאם יחשב זה לשכר נמצא דכשנותן חשיבא ליה פסידא והרי יש בזה איסור לאו דאורייתא, והיכי נימא דמשום שכר זה דלא יהיב פרוטה לעניא יהא דינו כשומר שכר, ועי' בפ"ק דתענית (ט). ובטור (יו"ד סי' רמ"ז) ובאור זרוע (ח"א הלכות צדקה סי' י"ג) עייש"ה ואכמ"ל בזה, ועי' מש"כ בזה עוד לקמן (לאוין פו) עיי"ש.

עשה כט: וחי אחיך עמך: הבה"ג וכל סייעתו ז"ל מנו עשה זו, אבל הרמב"ם ז"ל לא מנא אלא כללה במ"ע דצדקה (עשין קצ"ה), וכבר השיג עליו הרמב"ם ז"ל בהשגותיו (בעשין הנוספות מצוה ט"ז) עיי"ש. אלא שדברי הרמב"ם ז"ל שם תמוהים שהחליף עשה דוחי אחיך עמך בעשה דוחי עמך האמור אצל גר תושב. ואולי נוסחא אחרת היתה לו בדברי הרמב"ם ז"ל דלפי הנוסחא שלפנינו בספר המצוות להרמב"ם שם, רק עשה דוחי אחיך עמך שאצל ישראל כלל הרמב"ם בעשה דצדקה ולא עשה דוחי עמך כמש"כ הרמב"ם שם. אלא שראיתי להרמב"ם ז"ל בחבורו הגדול (ריש פ"ז מהלכות מתנות עניים) שמבואר בדבריו דמלבד עשה דוחי אחיך עמך כולל ג"כ עשה דוחי עמך בכלל עשה דצדקה עיי"ש בדבריו. ואפשר שמוזהבין הרמב"ם דכוונת הרמב"ם בזה"מ שם לכלול גם עשה זו בעשה דצדקה, שהרי באמת לא מנה הרמב"ם בזה"מ גם עשה זו במספר העשין בפ"ע ואכמ"ל בזה ויתבאר עוד לפנינו בזה. [בעשה פג]

[וז"ל הגריפ"פ ז"ל שם: [ח"א עמ' 660, עשה פ"ג, המצוה ליתן נבלה לגר תושב] וראיתי להרמב"ם ז"ל במצוות הנוספות לדעתו (עשין טז) דגם הוא מנה עשה דוחי עמך האמורה בגר תושב, אלא דדבריו ז"ל תמוהים בעיני, וז"ל שם: שנצטוינו להחיות גר ותושב להצילו מרעתו... והם שתי מצוות באמת עכ"ל עיי"ש. ודבריו תמוהים אצלי דהחיות אח שמונה הבה"ג ע"כ אין כוונתו למצות וחי עמך דכתיב בגר תושב דבהך קרא לא כתיב אחוה כלל, ואע"ג דמגר תושב שמעינן דכ"ש לגר צדק וישראל מ"מ בקרא לא כתיב אלא גר תושב אלא דאנן ממילא נפקא לן בק"ו דכ"ש לישראל, והיכי נקט הבה"ג לשון אחוה דליכא בקרא, וגם איכא למיטעי דאין המצוה אלא בישראל ובגר צדק שהם בכלל אח משא"כ גר תושב דלאו בכלל אחיך הוא, ועוד שהרי כבר מנה הבה"ג מצוה ליתן נבלה לגר תושב והיינו ע"כ משום קרא דוחי עמך דשמעינן דמצוה להחיותו לרבי יהודה דקיי"ל כוותיה וכמו שתנבאר, וא"כ כבר מנה מצוה זו דהחיות גר תושב, והדבר ברור דמצות החיות אח שמונה הבה"ג אינה אלא מקרא דוחי אחיך עמך דכתיב בתר הכי בההיא פרשה, וגם הרמב"ם ז"ל מנה עשה זו לקמן (במצוה י"ז) והיא מצוה כללית להחיותו בכל ענין שהוא צריך, אלא משום דכתיב סמוך אצל לאו דרבית דרשינן מיניה ג"כ להחזיר לו הרבית

< קנ"ט >

אם עבר ולקח מישראל, וכ"כ באסיפת זקנים שם בשם תלמידי הר"פ ז"ל (בפרק איזהו נשך סב.) וכן מתבאר משאר ראשונים שם עיי"ש.

או שנאמר דכוונת הבה"ג בעשה זו להחזרת רבית בלבד, וכבר ביארנו בזה לעיל עשה כ"ה עיי"ש. ועכ"פ אין ספק דעשה דהחזרת אח שמנאוה הבה"ג וסייעתו היינו מקרא דוחי אחיך עמך, וכן מתבאר ביראים (סי' מ"ו) וז"ל צוה הקב"ה בפרשת בהר סיני וחי אחיך עמך ותניא עמך חייך קודמין לכל אדם ומכלל וחי אחיך למדנו לפדותו מן השבי ולהלבישו בקרה להשקות במצאונו ולהאכילו ברעבונו עכ"ל עיי"ש. ושוב ראיתי ביראים השלם (סי' קנ"ה) דשם ביאר בפירוש דזו היא מצות החזרת אח עיי"ש. ודברי הרמב"ן ז"ל תמוהים אצלי. וגם בלא"ה יש לתמוה... עכ"ל בעשה פג

והנה כבר נתבאר אצלנו (לעיל עשה כ"ה) דלדעת רבינו הגאון ז"ל עשה זו מלבד מה שכוללת מצות החזרת רבית קצוצה כדדרשו (בפרק איזהו נשך) אהדר לי' כי היכי דניחי עמך, כוללת נמי מצות הלואה עני, וכדעת השאילתות שהבאתי לעיל שם. ובפ"ט דנדרים סה: תנן ועוד אמר רבי מאיר פותחין לו מן הכתוב שבתורה ואומרים לו אילו היית יודע שאתה עובר על לא תקום וכו' וחי אחיך עמך שמא יעני ואין אתה יכול לפרנסו וכו', ובגמ' (נדרים שם) אמרין עליה: נימא כל דמעני לאו עלי נפיל מאי דמטי לפרנסו בהדי כ"ע מפרנסא ליה, א"ל אני אומר כל הנופל אינו נופל ליד גבאי תחילה עיי"ש, ובמש"כ הראשונים ז"ל שם, מבואר מזה דדריש מצות צדקה מקרא דוחי אחיך עמך, וזה מסייע להמרב"ם ז"ל דאין זו עשה בפני עצמה אלא היינו מ"ע דצדקה.

אבל נראה דאין זה מוכרח דאפשר לומר דמאי דתנן שמא יעני וכו' לאו על קרא דוחי אחיך עמך קאי אלא מילתא באנפי נפשא היא לומר דגם במצות צדקה פותחין לו שמפורשת בקרא דפתוח תפתח וכו' ויש בה לאו דלא תאמץ את לבבך וגו', ומשום דמצוה צדקה ידועה לכל לא הוצרך לפרש כמו אינך קראי דאזיל וחשיב במתניתין. ובאמת שכן משמע מפירש"י שם עיי"ש. אם כי שאר ראשונים שם לא פירשו כן עיי"ש. וראיתי במאירי שם שהעתיק בלשון המשנה או שמא יעני וכו' עיי"ש, ולפי"ז הדבר מבואר כדכתיבנא דמילתא באנפי נפשה היא ולא קאי אקרא דוחי אחיך עמך, אלא דהרב המאירי ז"ל גופיה שם לא פירש כן אלא כדפירשו שאר ראשונים שם עיי"ש, ואין להאריך בזה.

וראיתי לרבינו יונה ז"ל בשערי תשובה (ש"ג סי' ס"ז) שכתב וז"ל: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע וגו', למדנו מזה כי הנמנע מלהלוות לעני עובר בשני לאוין שהם השמר פן, ואם לעת אשר קרבה שנת השבע הוזהרנו שלא נחדול מלהלוות מיראת דבר השמיטה, אף כי בזמן שלא יפסיד חובו כי יגדל חטא הקופץ ידו מלהלוות וכו' עכ"ל עיי"ש. ולפי"ז לא היה לו לרבינו הגאון ז"ל למנות עשה דוחי אחיך עמך שהיא אזהרה להלוות עני לדעת רבינו הגאון ז"ל כמשכ"ל אחר שכבר מנה במספר הלאוין לאו דהשמר לך פן וגו'.

ואיפכא לא תקשה, שכבר ביארנו לעיל (עשה כה) דנראה ג"כ מדברי רבינו יונה ז"ל גופיה שם שרמז לסברא זו, אבל לאידך גיסא קשה דאחר שמנה הלואה אין לו למנות העשה לפי דרכו ז"ל. ואף דאכתי צריך למנות העשה משום שנכלל בה המצוה להחזיר רבית קצוצה, מ"מ לפי המבואר באזהרות רבינו הגאון שעל סדר עשרת הדברות שהבאתי לעיל (עשה כה) שמנה מצות הלואה אח ולא מנה עשה דוחי אחיך עמך דמבואר מזה דס"ל דהיינו הך דגם עשה דוחי אחיך עמך לא באה אלא להזהיר על מצות הלואה אח וכמשכ"ל, וא"כ ע"כ צ"ל דמאי דדרשינן מינה להחזיר רבית קצוצה היינו משום דכיון דמצות עשה היא להלוות בחנם לאחיו שמעינן נמי מינה שאם עבר ולקח רבית בעד הלואתו חייב להחזיר ללווה כדי שתהא הלואה חנם דאל"כ עובר בעשה זו, והיינו דאמרין התם אהדר לי' כי היכי דליחי בהדך, כלומר החזר לו אם לקחת רבית כי היכי דליתקיים העשה וחי אחיך עמך דשמעינן מינה דמצווה ועומד להלוותו בחנם, וא"כ כיון דמאזהרה דהשמר לך פן

יהיה דבר עם לבבך וגו' שמעינן אזהרה שלא למנוע מלהלוות בחנם, דאל"כ עובר בלאו, שוב לא היה לו לגאון למנות העשה דוחי אחיך עמך דהרי מזה גופא שמעינן נמי חיובא דהחזרת רבית וכמו שנתבאר.

מיהו נראה דאין דברי רבינו יונה ז"ל מוכרחים, ואפשר דרבינו הגאון ז"ל לא ס"ל הכי משום דאפשר לומר דאע"ג דליכא מצוה להלוות בחנם מ"מ הזהיר הכתוב השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע וגו', משום שאם נמנע מלהלוות מיראת השמיטה הרי זה כמורד במצות השמיטה ומבקש תחבולות להנצל ממנה, וא"כ אין לנו מהך קרא אזהרה למניעת הלואה אי לאו דגלי קרא עשה דוחי אחיך עמך.

ובאמת דיש לסברת רבינו יונה ז"ל מדתניא במכילתא אם כסף תלוה חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל והעבט תעביטנו, והשתא היכי ס"ד לומר רשות הרי מוזהר ועומד בלאו דהשמר לך פן וגו' שלא למנוע מלהלוות לישראל, אלא ודאי מוכרח מזה דלא שמענו מלאו זה אלא דוקא אזהרה למנוע מלהלוות מחמת יראת השמיטה אבל על מניעת הלואה בעלמא ליכא אזהרה זו מטעם שביארנו. ויש לדחות ואין להאריך בזה.

ל"ת פו: ויאמצו לבב. (בפרשת ראה) לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך < קס > האביון. הבה"ג וסייעתו ז"ל מנו שני לאוין אלו במנין הלאוין, אבל הרמב"ם ז"ל וסייעתו לא מנאום אלא בלאו אחד, וטעמא דמילתא ביאר הרשב"ץ ז"ל (בזה"ר לאוין סי' ע"ח) וז"ל: כמו שבאו הרבה מצות במצות הצדקה כן באו הרבה אזהרות על המנע ממנו וכולן הן באות במנין אחד לבד, וכבר כתב ולבך לא תאמץ ובכללו הוא לא תקפוץ את ירך הנכתב בסמוך לו עכ"ל עיי"ש.

וכוונתו בזה להשיג על הר"ש בן גבירול ז"ל שמנה שני הלאוין, אבל אין בזה שום השגה על הרשב"ג ז"ל שהוא נמשך בזה אחר הבה"ג וכדרכו ז"ל בכל מקום ועל הבה"ג הוא שהיה לו להקשות.

אבל עיקר דבריו אינם מספיקים לפי מאי דאמרין בספרי (פרשת ראה פסקא קט"ז) לא תאמץ את לבבך יש בן אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן, ולא תקפוץ את ירך יש בן אדם שהוא פושט ידו וחוזר וקופצה עיי"ש. וא"כ שני הלאוין אינם בענין אחד, ויש לומר דשניהם באים במנין הלאוין כדעת הבמ"ג וסייעתו ז"ל.

ורבינו הגאון ז"ל אע"ג דבאזהרותיו אשר ע"פ עשרת הדברות (בדיבור כבוד) מנה שני הלאוין כדעת הבה"ג מ"מ כאן חזר בו ולא מנאן אלא באזהרה אחת וכדעת הרמב"ם וסייעתו, וכבר ביארנו טעמו בזה לעיל (עשין כ"ה) עיי"ש.

ונראה עוד בזה דלשיטתו אזיל דהרי לכאורה קשה בדברי הספרי דמוקי לאו דלא תקפוץ את ירך לאדם שפושט את ידו וחוזר וקופצה, ולמה לי קרא להכי ותיפוק ליה משום אמוץ הלב שהרי גם בזה מצטער הוא בנתינתו עד שחוזר וקוץ ידו אחר שכבר פשטה, וזה חמור טפי ממי שאינו עושה מעשה בידים אלא שמצטער בלבד, ועכצ"ל דאין ה"נ ולא בא הכתוב אלא להוסיף בפושט ידו וחוזר וקופצה עוד לאו מיוחד בו ולעבור גם בלאו דלא תקפוץ את ירך, דעביד מעשה ונשתרש בחטא מלבד מאי דעבר בלאו דלא תאמץ את לבבך,

והשתא לפי"ז רבינו הגאון ז"ל אזיל לשיטתו דבכל כיו"ב לדעתו אינו בא במנין כיון דבלא"ה הו"ל בכלל לאו דלא תאמץ את לבבך, וליכא נפק"מ בלאו דלא תקפוץ את ירך אלא כדי לעבור עליו בשני לאוין, כמו שביארנו בכמה דוכתי.

חידושי רי"ז הלוי: עה"ת פרשת ראה: ברמב"ם בפ"ז ממתנות עניים הל"א ז"ל: <קפא> מצות עשה ליתן צדקה לעניי ישראל וכו'.

נראה פשוט מדברי הרמב"ם דמצות צדקה לא נהגא רק על עניי ישראל בלבד, ואף דגם גר תושב מצוה להחיותו כמבואר בכמה דוכתי וברמב"ם פ"י מהל' מלכים עיי"ש, זהו דין אחר, והמצוה היא רק להחיותו בלבד, אבל כל ענין הצדקה האמורה בפרשה שאנו מצווין להמציא לו די מחסורו אשר יחסר לו, זה אינו נוהג רק בישראל לבד, דאין מצות צדקה רק בישראל לבד ולא בגר תושב. וכ"ה בספרי שם "בך ולא באחרים" עיי"ש.

ועיין ברמב"ן בסה"מ שמנה לשתי מצות, מצות וחי אחיך עמך שהיא על הצלה ופקוח נפש, ומצות הצדקה, והרמב"ם כללם יחד במצוה אחת של צדקה עיי"ש בדברי הרמב"ן מצוה ט"ז. ולפי"ז לדעת הרמב"ן הדבר מבואר היטב דבמצות ההצלה כתיב בקרא גר ותושב וגו' דגם גר תושב אנו מצווין להצילו ולהחיותו כמבואר בספרי שם, אבל מצות הצדקה כתיב כי יהיה 'בך' אביון, ולא נהגא רק בישראל לבד.

אולם לדעת הרמב"ם דהכל מצוה אחת וגם מצות וחי עמך יסודה ממצות הצדקה א"כ לכאורה צ"ב מ"ש מצות להחיותו דנוהגת גם בגר תושב משאר עניי צדקה שנוהגין רק בישראל לבד כיון דהכל מצוה אחת של צדקה ומ"ש זמ"ז, וצ"ע.

וצ"ל דגם לדעת הרמב"ם עכ"פ שני דינים הם, אלא דשניהם נכללות במצוה אחת של צדקה, והקרא דגר ותושב דמרבין מיניה גר תושב נאמר גבי וחי עמך ומשו"ה לא איתרבי רק להחיותו בלבד ולא זולת.

ויותר נראה מדברי הרמב"ם דלא פסק כלל כהך תנא דספרא דהקרא דגר ותושב קאתי לרבות גר תושב למצות וחי עמך, וכדחזינן מדבריו בהל' מלכים ובהל' ע"ז דקמייתי ראייה דגר תושב מצוה להחיותו מקרא דלגר אשר בשעריך תתנה ואכלה, ולא קמייתי מהקרא דגר ותושב וחי עמך הנאמר בעיקר המצוה, שנתרבה בו מפורש גר תושב למצות וחי עמך, ובע"כ דהרמב"ם אינו פוסק כהך תנא דספרא רק מפרש להקרא דגר ותושב כפירוש התרגום אונקלוס ידור ויתותב וגו', עיין בפירוש הרמב"ן על התורה שם, וא"כ לא קאי זאת כלל על גר תושב רק על ישראל כדכתיב בקרא אחיך, וגם מצות וחי עמך נאמר רק בישראל לבד כמו כל הדינים של צדקה, והא דגר תושב מצוה להחיותו הוא דין אחר לגמרי הנלמד מהקרא דלגר אשר בשעריך וגו', וצ"ע בזה בשיטת הרמב"ם.

שוב מצאתי הדבר מפורש ברמב"ם פ"ג מהל' זכיה ומתנה הלי"א דהא דגר תושב מצוה להחיותו הוא מהקרא דגר ותושב וחי עמך עיי"ש.

חפץ חיים: חפץ חיים: פתיחה עשין ד': ואם ע"י סיפורו הלשה"ר או הרכילות השפיל <קפב> את חבירו עד שאבד מחייתו... שאינו איש מהימן... שאינו ראוי למלאכו... עובר על מ"ע שנאמר גר ותושב וחי עמך... להחזיק ביד ישראל שמך וליתן לו מתנה או הלואה... עיי"ש בבאר מים חיים.

הל' לשון הרע כלל ו' אות יב בהג"ה בסוף הענין (נתיב חיים החדש עמ' קלז) הוציא דיבה על אחד שבאמת אינו עני...

אהבת חסד:

-- פתיחה ל"ת א'... השמר לך פן וגו' עיי"ש ובנתיב החסד <קפג> עשין ג' גר ותושב וחי עמך,,, ובנתיב החסד

עשין ד' אם כסף תלוה
דיני הלואה פ"א ה"א ... מצות עשה
שם ה"ז אין שיעור למצות גמ"ח...
פ"ה בדיני קדימה והקדמת ישראל על גוי

הערות

ביסוד האחרונים שעיקר מצות צדקה הוא המעשה והנתינה שהעני נהנה בפועל, ולכן לא חשובה כ"כ כוונת הנותן בשעת מעשה ועוד נפק"מ למשל הגיע ליד העני במקרה כגון אם נאבד לו סלע ומצאה העני שמקיים מצות צדקה (ומקורו בספרי כי תצא בפרשת ושכחת עומד בשדה, הוצאת מלבי"ם ס"ס קמט עיי"ש) ועוד.
ויש להתיישב בכמה נקודות: א' דברי הסמ"ג בשם היראים שאם מתכוון לקנות שם ולהתפאר (ובשו"ע הל' צדקה) שאבד את שכרו, ולמה אם העיקר הוא מה שהעני נהנה. וע"ע בכת"ס עה"ת פ' תצא דף צז (ועוד מחברים שמביא הגר"י סופר עמ' 104) שכתב שכסף שהשיג בגזילה (רבית גזל אונאה שקר במידות ומשקולות) יטרפו ממנו גם את מצות הצדקה שעושה בכסף זה, וצ"ע שהעיקר הוא התועלת לעני, וצ"ע.

רמב"ם פיהמ"ש אבות פ"ג מט"ו עדיף לתת סכום קטן לכמה עניים וכו', המהר"ל בנתיב הצדקה פ"ד ד"ה אמר, וחידושי אגרות ח"ג עמ' ס"א חולק עליו עיי"ש.

גריפ"פ ח"א דף קסו

העמק שאלה שאלתא קמז אות ד

פרק ז: ...בשביל שיחיה בני

- פסחים ח.:** תנא אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק מפני הסכנה, וכו' וכו' – והא אמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אינן ניזוקין, אמר רב אשי שמא תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה, וכהאי גוונא לאו מצוה הוא והתני האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העולם הבא הרי זה צדיק גמור, דילמא בתר דבדק אתי לעיוני בתרה.
- רש"י:** וכהאי גוונא, דמתכוין למצוה ולצרכו, לאו שליח מצוה הוא, בתמיה. הרי זה צדיק גמור, בדבר זה, ולא אמרינן שלא לשמה עושה, אלא קיים מצות בוראו שצוהו לעשות צדקה, ומתכוין אף להנאת עצמו שיזכה בה לעולם הבא או שיחיו בניו.
- תוספות:** שיזכה לעולם הבא הרי זה צדיק גמור, והדתנן (אבות א ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס היינו בכה"ג שאם לא תבוא לו אותה הטובה שהוא מצפה תוהא ומתחרט על הצדקה שעשה אבל מי שאינו תוהא ומתחרט ה"ז צדיק גמור וכן משמע בריש מסכת ר"ה (ד.) ובפ"ק דב"ב (י.).
- מאירי:** האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני או כדי שאזכה לחיי העולם הבא אינו מפקיע שכר צדקתו בלשון זה אף על פי שדומה כעובד על מנת לקבל פרס שאין זה אלא כמתעורר לידור מחמת יראת עונש ולא שאם יבואהו עונש אחר אח"כ שיהא קורא תגר אלא מצדיק את דינו ואינו מהרהר אחר מדותיו ית' וכבר ביארנוה בראשון של ראש השנה:
- חידושי הר"ן:** הרי זה צדיק גמור. ואע"ג דתנן (אבות א ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, היינו לומר שמדה מעולה היא ביותר שיהיו עובדין מאהבה, ואפ"ה העובד כדי שיזכה לחיי העולם הבא צדיק גמור הוא אבל לא חסיד, אבל בתוספות כתבו דההיא דהתם היינו שאם לא תבא אליו הטובה שהוא מצפה יהא מתחרט ותוהא כדרך שעושין אומות העולם כדאיתא בפרק קמא דראש השנה, אבל הא דהכא מיירי שאפילו לא תבא אליו הטובה לא יהא תוהא ומתחרט ומשו"ה הוי צדיק גמור:
- חתם סופר:** [שם] סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני כו'. יש לעי' מה מקשה ממצות צדקה לשארי מצות דמותר לנסות את הקב"ה בנתינת צדקה וכן הק' במהרש"א ח"א ולפע"ד דוקא בשכר ממון עשר בשביל שתתעשר וכן מורה קרא בחנוני נא בזאת אם לא אמלא אוצרותיכם בר אבל לא שיחיו בני ושיהי' בן עוה"ב ואפ"ה אמרינן שהוא צדיק גמור ומקשה שפיר וק"ל:

=לבדוק במהרש"א=

- ראש השנה:** אמר רבי יצחק לא קשיא כאן קודם שהחמיץ כאן לאחר שהחמיץ, מתקיף לה רב כהנא ומי החמיץ והכתיב (עזרא ו) ומה חשחן ובני תורין ודכרין ואמרין לעלון לאלה שמיא חנטין מלח חמר ומשח כמאמר כהניא די בירושלם להוא מתיבה להם יום ביום די לא שלו, אמר לו רבי יצחק רבי מטונך די להון מהקרבינן ניוחחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי,
- ומאן דעבד הכי לאו מעליותא היא, והתניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה בה לחיי העולם הבא הרי זה צדיק גמור, לא קשיא כאן, בישראל כאן בנכרים.
- רש"י:** הרי זה צדיק גמור, אם רגיל בכך. כאן בישראל, שלבו לשמים, ואם מריעין לו בחייו, אינו קורא לו תגר, אלא תולה היסורין בעונו, אבל נכרי אם אין מטיבין לו כגמולו קורא תגר.
- רבינו חננאל:** ...והתניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה לעוה"ב הרי זה צדיק גמור, ויש שמפרשין הרי זה צדקה גמורה, ושננין ה"מ לישראל אבל בעובדי כוכבים לא. השווה לדברי הערוך ערך צדק מובא להלן
- תוספות:** בשביל שיחיו בני, והא דתנן פרק קמא דמסכת אבות (מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס היינו באומות העולם שתוהין על הראשונות.
- ריטב"א:** כאן בישראל. פי' דישראל אם אינו נשכר בעוה"ז אינו חושש כי מאמין בעוה"ב אבל רשע כשאינו נשכר מקלל באלהיו:
- מאירי:** האומר סלע זו לצדקה כדי שיחיו בני או כדי שאזכה לחיי העולם הבא אינו מפקיע שכר צדקתו בלשון זה אף על פי שהדבר דומה כעובד על מנת לקבל פרס שאין זה אלא כמתעורר לעמוס על עצמו עול מצות מחמת יראת העונש ואם מגיעה עונש אח"כ אינו קורא תגר ואינו מהרהר אחר מדותיו של הקב"ה בכך אלא שמצדיק את דינו ומברך על הרעה כעל הטובה ואם עשה על מנת כן ר"ל שאם יגיעהו אח"כ שיקרא תגר ויהרהר אחר מדותיו ית' הרי זה רשע וסכל גמור וזהו שאמרו כאן בישראל כאן באומות העולם ופירשו עליה בתלמוד המערב מפני שהגוי קורא תגר אבל ישראל אינו קורא תגר אלא מברך על הרעה כעל הטובה:
- תוס' הרא"ש:** בשביל שיחיו בני כו', והתנן בפ"ק דמסכת אבות אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, היינו בתוהה על הראשונות כעין אומות העולם: הרי זה צדיק גמור, פרש"י אם הוא רגיל בכך ואית דגרסי הרי זה צדיק גמור[ה]:
- פני יהושע:** בתוספות ד"ה בשביל שיחיה בני והא דתנן פ"ק דמסכת אבות עכ"ל. ועיין במהרש"א אבל הר"ן ז"ל בדברותיו כתב בענין אחר דידוע הוא שיש הפרש והבדל בין צדיק גמור ובין חסיד. וראיה לדבריו דלקמן בפירקין (דף י"ז ע"ב) רמי קראי אהדדי כתיב צדיק ה' בכל דרכיו וכתוב וחסיד בכל מעשיו, נמצא דלפי"ז לא קשיא

דהכא בישראל נמי לא קאמר אלא דהוי צדיק גמור כשאומר בשביל שיחיה בני אבל חסיד לא הוי משא"כ ההיא דאבות משנת חסידים היא כדאמרינן בעלמא מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דאבות. ולענ"ד הדבר ברור דההיא דשביל שיחיה בני לא גרע מעובד מיראה ואפ"ה איתא בסוטה (דף ל"א ע"ב) דאקריינהו בחלמא דתרוייהו צדיקי גמורי אתון מר מאהבה ומר מיראה, וא"כ על כרחך ההיא דאבות עצה טובה היא שלא לעבוד אלא מאהבה גמורה:

ערוך לנר: בתוס' ד"ה בשביל שיחיו. על מנת לקבל פרס. לענ"ד י"ל דודאי מי שאומר לרבו אעבוד אותך באמונה בשביל שתתן לי שכר הרי זה מגונה. אבל האומר לרבו אעבוד אותך באמונה בשביל שתתן לי שכר רבות להיות עבדך אין זה מגונה אדרבה הרי זה משובח שמראה דבקות לרבו ולכן מי שאומר ה"ז סלע לצדקה בשביל שיחיה בני או שאזכה לחיי עוה"ב הרי הוא חפץ חיים לו ולבניו בלבד וכבר נאמר כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך א"כ אינו חפץ רק ענינים להודות לה' חסדו ושיעבדו בניו להקב"ה ימים רבים לזה באמת צדיק גמור יקרא ולכן מקשה שפיר שהרי גם ארתחשסתא רק בקש שיבקשו חיים מהקב"ה לו ולבניו ודלמא כוונתו למען יכול עוד להטיב לישראל הוא ובניו. ולמה קרא לו על זה שהחמיץ:

בבא בתרא י: תניא אמר להן רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו בני מהו שאמר הכתוב (משלי יד) צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת, נענה רבי אליעזר ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל, דכתיב (שמואל ב ז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, וחסד לאומים חטאת, כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן שאינם עושין אלא להתגדל בו, כמו שנאמר (עזרא ו) די להוון מהקרבין ניוחחין לאלהה שמיא ומצליין לחיי מלכא ובנוהי. ודעביד הכי לאו צדקה גמורה היא והתניא האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני, ובשביל שאזכה לעולם הבא הרי זה צדיק גמור, לא קשיא כאן בישראל כאן בעובד כוכבים.

רש"י: ה"ז צדיק גמור, על דבר זה ומחשבה זו. כאן בישראל וכאן בעובד כוכבים, ישראל דעתן לשמים בין יחיה בין לא יחיה אינו מהרהר אחר מדת הדין אבל עכו"ם אינו נותן אלא ע"מ כן ואם לאו מתחרט.

יד רמ"ה: קל. תניא אמר להם ריב"ז לתלמידיו בני מהו שאמר הכתוב צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת נענה רבי אליעזר ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וחסד לאומים חטאת כל חסד וצדקה שאומות העולם עושים חטאת הוא להם שאין עושים אלא כדי להתגדל בו שנאמר די להוון מהקרבין ניוחחין לאלה שמיא ומצליין לחיי מלכא ולבנוהי. ומקשי' ודעביד הכי לאו מעליותא היא והתניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני בשביל שאזכה בה לחיי העולם הבא הרי זה צדיק גמור בישראל דעיקר מילתא לשם שמים קא מכוון וכי אמר בשביל שיחיו בני שיעסקו בתורה ובמצות הוא דקאמר, וכי אמר נמי בשביל שאזכה לחיי העולם הבא כדי שיוסיף לדעת את בוראו קאמר, אבל באה"ע דכי קא מכווני להנאה דגופייהו קא מכווני לאו מעליותא היא:

מאירי: הצדקה יש בה מדרגות מדרגות... תשיעית פחות מן הראוי ובפנים זעומות וכדי בה בזיון לנותן ולמקבל. יש מדרגה אחת בצדקה אלא ישאנה ראוייה למנות

והוא הנותן לקנות לו שם ולהתגדל ולפרסם עצמו עליהם וזו אינה מדת ישראל והיא מדה מגונה עד למאד לא דיו שאינה נחשבת בצדקה אלא שהוא נקרא חוטא ועליה נאמר והסד לאומים חטאת ומ"מ הנותן לכוונת נטילת פרס כגון האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני בשביל שאזכה לעולם הבא או שתמשך הצלחתי וכיוצא באלו הרי זו צדקה גמורה ובלבד במי שאם לא נתקיימה מחשבתו אינו קורא תגר ואינו מתחרט על שנתן ולא הועיל כאלו היה שכר רופא ואינו מהרהר אחר מדותיו של מקום אלא שמצדיק עליו את דינו:

ערוך: ערך צדק: סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה בה לעולם הבא הרי זה צדיק גמור, כך קבלנו מרבי משה הדרשן, צדיק גמור פירושו צדקה חשובה היא אע"פ שהזכיר שיחיו בניו, זוכה לחיי עד.

תוספות: עבודה זרה יט. על מנת לקבל פרס, פירוש בתוהא אם לא תבא שאילתו כמו שעושים עובדי כוכבים אבל אם אינו תוהא דמי להא דאמרינן בפ"ק דב"ב (י:): ובפ"ק דפסחים (ח) ובר"ה (ד). דתניא סלע זה לצדקה ע"מ שיחיה בני הרי זה צדיק גמור.

תוספות: סוטה כב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמה, ואי קשיא הא אמרינן בפ"ק דתענית (ז). כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות, ובשלהי פרק היה קורא במסכת ברכות (יז). כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא,

נראה לתרץ עוסק שלא לשמה כגון מיראת היסורין כי הכא ומאהבת קיבול פרס, שאינו מתכוין להשלים רצון יוצרו שצוהו על כך אלא להנאתו כדאמרינן בפ"ק דמסכת ע"ז (יט). במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו, והיינו דתנן (אבות א ג) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס, וכי הא דאמר בפרק עגלה ערופה (סוטה מז). ואיתא בנזיר (כג): ובפרק בתרא דהוריות (י:): לעולם יעסוק אדם וכו', שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק זכה ויצאה ממנו רות, גם הוא נתכוין להנאתו שהעלה קרבן לשם להשלים חפציו בשכרו ולא לשם שמים וכדאמרינן פ"ק דר"ה (ד). האומר סלע זה לצדקה ע"מ שיחיה בני הרי זה צדיק גמור.

אבל ההיא שלא לשמה דתענית ומס' ברכות אינו עוסק בתורה כדי לקיים לא מאהבה ולא מיראה אלא להוסיף על חטאתו פשע שעתה שגגות נעשו לו ודונות שאע"פ שידע שעובר לא מנע מכל תאות לבו כדמפרש התם (ברכות יז). תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ובוועט באביו ובאמו וברבו או במי שגדול הימנו, שנאמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם, ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה:

ריטב"א: מגילה כה: מהו דתימא ניחוש דלמא עבדי מיראה, פירוש שלא יכוננו לשמים לבם כלל אבל במתכוין לבו לשמים צדיק גמור כדמפרש בכמה דוכתין שזה אפי' לא יסורין לא יקרא שלא לשמה בא לשמה איתמר בפ"ק דר"ה גבי האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו == חסר ==

החינוך: מצוה תכד: שלא לנסות נביא אמת: ...וכמו כן בכלל האזהרה שלא לעשות מצוות ה' ברוך הוא על דרך הנסיון, כלומר שיעשה אדם מצוה לנסות אם יגמלוהו ה' כצדקו, לא לאהבת האל ויראתו אותו.

ואל יקשה עליך מה שאמרו ז"ל בפרק קמא דמסכת תענית (ט). עשר תעשר (דברים יד כב) עשר בשביל שתתעשר, שכבר תירצוה שם ואמרו שבכל המצוות נאמר לא תנסו חוץ מזו דמעשר, שנאמר (מלאכי ג י) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' ובחנוני נא בזאת וגו', והטעם בזו כענין שכתוב (משלי יז יז) מלוה ה' חנון דל, כלומר שהודיענו האל ברוך הוא כי בפרנסנו משרתי ביתו במעשר נמצא התועלת והברכה בממונו על כל פנים ולא יעכב זה שום דבר חטא ועון.

וטעם איסור הנסיון במצוות מפני ששכר מצוות אינו בעולם הזה, וכמו שדרשו ז"ל בריש מסכת עבודה זרה (ג) היום לעשותם (דברים ז יא) ולמחר כלומר לעולם הבא ליטול שכרם. וזה שאמרו ז"ל (ב"ב י:) האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, תירצוה חכמים המפרשים כשגומר הנותן בלבו לתת אותה בין שיחיה או לא יחיה שאין זה מנסה את ה'.

אבות: פרק א: אנטיגנוס איש סוכו וכו' אל תהיו כעבדים וכו' < קפח >

מגן אבות: לרשב"ץ: וכו' וזו היא העבודה השלימה שצוה עליה השם יתברך כאמרו 'ואהבת את ה' אלהיך' (דברים ו ה). וזאת היתה עבודתו של אברהם שנקרא אוהב שנאמר 'זרע אברהם אוהבי' (ישעיהו מא ח). וזהו שאמר הכתוב אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד, ואמרו רז"ל בפרק ראשון מע"ז (יט א), במצותיו ולא בשכר מצותיו, כדתנן אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס וכו', וזו היא תכלית המעלה בעבודה. אבל כבר אמרו בא' מבטרא (בבא בתרא י ב) ובא' מפסחים (ח א) ובא' מראש השנה (ד א) האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או בשביל שאזכה לחיי העולם הבא, הרי זה צדיק גמור. וזו היא מדת הבינונים שלא הגיעו למדת האבות הקדושים, ואין זה סותר דברי אנטיגנוס. ובתוספות (ר"ה ד. ד"ה בשביל) מתרצין שלא הזהיר אנטיגנוס, אלא שלא יהיה כאותן שכשלא תבוא הטובה שהם מצפים, הם תוהים על הצדקות שעושים, כמו העכו"ם. כמו שנזכר בא' מראש השנה (ג ב, ד א) שכורש החמיץ דכתיב 'ודכרין לאלה שמייא די להון מצלין לחיי מלכא ובנוהי' (עזרא ו ט). וכן פירשו שם בגמ'.

פרקי משה: אנטיגנוס איש שוכו קבל משמעון הצדיק, הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס וכו'. אחר אשר הושת ליסוד מוסד מאמר שמעון הצדיק ע"ה, הובאו מאמרי שלשת החכמים השלמים האלה והם אנטיגנוס ויוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן, יען שלשתם ביארו הג' חלקים שזכר שמעון הצדיק. והנה אנטיגנוס ביאר חלק העבודה והוא החלק המעשי אשר בין אדם למקום ואמר שלהיות שיש שני אופני מיני עבדים המשמשים את הרב המין הא' הוא המשמשים על מנת ותנאי שיתנו להם פרס ושכר על עבודתם ואלה יראו מאד מאדוניהם פן יעכב שכרם. ויש מין אחר שהם עובדים מאהבה בלי תקות שכר אך אמנה אלה אינם יראים מאדוניהם אחר שעובדים אותם מאהבה ואינם חייבים בעבודה ההיא. והזהיר התנא שהעובדים לשם ית' אין ראוי שיהיו מהמין הא' שכל מגמתם בעבודתם איננו רק מצד השכר והפרס הנתן להם רק שיהיו מהמין הב' המשמשים שלא על מנת לקבל פרס, אבל עם כל זה יזהרו שלא תחסר מורא שמים מעליהם עם היותם עובדים מאהבה כנו'.

וזהו לפי הגרסא שאומרת אלא הו' כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. אמנם לפי הגירסא שגורסים קצת מהמפרשים וז"ל אלא הו' כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס אפשר שירמוז שיש מן העבדים המשמשים בלתי פרס ושכר שני מינים, המין הא' הוא האנשים המשמשים מאהבה כמדובר ושאינם חייבים בעבודת ההוא ועם כל זה עושים אותו מאהבה, וזה המין מהעבודות אם ימנע ממנו העובד לא יגונה ולא

יענש ואם יעבוד ישובח למה שמשמעבד במה שאינו חייב וזה איננו ירא מהאדון או מהרב אשר יעבוד לו להיות עבודתו בלתי מחוייבת כמדובר. והמין הזה הם המשמשים שלא על מנת לקבל פרס ר"ל שאינם משמשים בעבור פרס כאמור.

והמין השני הם המשמשים מצד החיוב שחייבים לשמש לאחרים, אם מפני שהם קנויים להם מצד קנין כספם, ואם למה שעשו להם טובה והם חייבים לשרת ולעבוד לשלם חובם בחוב גמור. ואלה הם המשמשים על מנת שלא לקבל פרס, שעל תנאי שלא יקבלו פרס משמעבדים להיות עליהם בחוב גמור כאמור. והנה המין הזה השני עם שהם עובדים על מנת שלא לקבל פרס הם יראים להיות עבודתם חוב גמור, ואם אינן עובדים יהיו נענשים ונתבעים על חובם. ואמר התנא כפי הגרסא הזאת השנית שהעובדים את השי"ת ראוי שיהיו כמו זה המין האחרון מהעבדים המשמשים על מנת ותנאי שלא יקבלו פרס, כי ימשך מזה שתהיה מורא שמים עליהם כי בחושבם ותתם על לב שהם חייבים בחיוב גמור בעבודה הזאת ושיענשו אם לא יעשו אותה, הנה בזה תהיה מורא שמים עליהם, ותהיה מלת ויהי כאלו אמר כי בזה תהיה מורא שמים וכו' ולא צווי.

והנה להמלט משבכת מבוכת ספק המפרשים בזה במה שהקשו שמצאנו ראינו כל התורה כלה ומדרשי רז"ל תזל כטל אמרתם היות העבודה מכוונת בעבור השכר כאומ' למען ייטב לך וכו', ולמען תאריך ימים וכו', וכן במקומות רבים. וכן אמרו רז"ל בפסחים האומר אתן סלע לצדקה כדי שיחיה בני כדי שיהיה לי חלק לע"ה הרי זה צדיק גמור כו'.

אומר אני שאין זה חולק כלל לדברי התנא האלהי הזה כפי מה שפירשנו, לפי שהתנא לא אמר שישמשו את השם ית' שלא על מנת לקבל פרס או על מנת שלא לקבל פרס, כי אם היתה זאת כונתו היל"ל אל תשמשו את המקום על מנת לקבל וכו' אלא שמשו לו על מנת שלא לקבל וכו'. אבל אמר אל תהיו כעבדים וכו' שכונתם בזה שלא יהיו כמו העבדים המשמשים על מנת לקבל פרס אלא כמו העבדים המשמשים על מנת שלא לקבל פרס, כלומר, שתהיה העבודה ממין העבודה ההיא במה שתהיה מורא שמים עליהם. ולא דמה עבודתם לעבודת מין העבד הנז' לשיהיה מסכים עמו מכל צד, רק לדמיון החיוב לבד אשר ממנו תמשך היראה כאמור.

ומלבד זה אני אומר כי לפי הגרסא הראשונה המצוייה אצלנו בכל הספרים אף אם היה אומר שישמשו את השי"ת שלא על מנת לקבל פרס עדין אינו חולק עם הכתובים ומאמרי רז"ל, שלא הזהיר התנא אלא שלא תהיה העבודה כמו העבד העובד על תנאי שאם יתנו לו שכר קצוב יעבוד ואם לאו לא יעבוד, רק שתהיה העבודה שלא על מנת, רוצה לומר, בלתי תנאי כלל. כי השכר הנמשך מעשיית הטוב לא יחסר לעולם ויכול האדם העובד ליבטח בו, על כן האומר אעשה מצוה פלונית כדי שיהיה לי חלק לעולם הבא זה אינו תנאי, אלא הודעת התכלית המכוון לו בה אשר ידע בלי ספק שימשך לו מעבודתו, כי מלת כדי אינה תנאית אלא ודאית, מה שאין כן מלת על מנת שיורה על התנאי כאמור.

תוס' יום טוב: (וראיתי בתוס' פרק קמא דר"ה ריש דף ד' שכתבו דמתני' בנכרים שתוהין על הראשונות. ע"כ. ותמיהני היאך אפשר לומר כן שהתנא נקט מלתיה על העכו"ם. וכ"ש דכל הני מילי דאבות מרגלא בפומיהו הוי. לפי פ"י אחד דהר"ב לעיל במשנה ב'. וגם רבינו הקדוש לא הוה ליה לקבועו במשנה. אם אין דבריו כי אם על העכו"ם. ונחה שקטה דעתי בראותי דבריהם ריש פרק קמא דפסחים דף ח' ריש עמוד ב' שכתבו דמתני' מיירי בכה"ג שאם לא תבא לו הטובה שהוא מצפה. תוהו ומתחרט על הצדקה שעשה אבל מי שאינו תוהו ומתחרט הרי זה צדיק גמור. וכן משמע בריש ר"ה ובפ"ק דב"ב (שם). ולפ"ז הא דנקטי ב"ה עכו"ם לדוגמא בעלמא שהם תוהים כדאיתא התם בגמרא. אבל משנתינו בישראל התוהה. ודבריהם הכי קאמרי דמתני' בכגון עכו"ם וכו'. והיינו ישראל התוהה. כמו עכו"ם שהוא מן הסתם תוהה):

< קצא >

מהר"ל: דרך החיים: שם: ושואלים על זה איך אמר אל תהיו כעבדים המשמשים לקבל פרס, והלא כל התורה מלא מזה למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך וכן במקומות הרבה, ועוד הרי אמרנו בפרק קמא דבבא בתרא (י:) האומר סלע זו לצדקה על מנת שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, ואיך אמר אלא הו' כעבדים המשמשים את הרב שלא לקבל פרס, ועוד קשה שאמר אלא כעבדים המשמשים את הרב שלא לקבל פרס, וכי איזה הם העבדים המשמשים שלא לקבל פרס לא היה צריך לומר רק אל תשמשו לקבל פרס ולא שלא לקבל פרס, ועוד קשה מה שאמר ויהא מורא שמים עליכם ולא אמר ויהא מורא המקום עליכם או מורא הקב"ה עליכם.

ופירוש מאמר הזה שוודאי עיקר העבודה שיעבוד הש"י מאהבה, ואם יעשה בשביל שכר, דבר זה אינו עיקר העבודה, אמנם מ"מ אף אם עובד בשביל השכר שיגיע לו הוא צדיק גמור, כי הטוב לישראל היא רצונו יתברך, וא"כ בזה שאמר שיהיה בן עולם הבא זהו רצון הש"י, ואין פ"י צדיק גמור גדול, אבל פירוש צדיק בלי חסרון ובלי תוס' חסידות, אבל מדה העליונה שיהיה נקרא עובד מאהבה לגמרי אין לו אם משמש על מנת לקבל פרס, ובפ"י אמרו כן בפ"ק דע"ז (ט). במצותיו חפץ מאוד אמר רבי אליעזר במצותיו חפץ ולא בשכר מצותיו כדתנן הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, הרי לך מבואר כי עיקר המצוה שיחפץ במצותיו, וע"ז אמר דוד (תהלים א) אשרי האיש, כלומר שהוא האיש המאושר על כל כאשר במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו, אלא דמ"מ צדיק הוא אף אם עובד שיהיה בן עולם הבא, והתורה דברה מזה הצדיק ולכך אמר למען ייטב לך.

ואפשר לפרש שאין הכתוב מדבר שיעשה תכלית כונתו אל הטוב דהיינו השכר, אבל הכתוב אמר שכך יהיה נמשך מהש"י הטוב, אבל שיעבוד בשביל זה להקב"ה זה אינו, אבל עיקר העבודה שיהי' עובד הש"י בשביל אהבה ולא ישים תכליתו כלל אל השכר המגיע, רק שהשכר נמשך מן הש"י מעצמו. ואין פ"י למען ייטב לך שיעשה המצוה בשביל זה, שכן כתיב ג"כ למען ספות הרוה וגו' וכמו שפ"י הרמב"ן ז"ל בפירוש התורה, רק שהכתוב ר"ל כי דבר זה נמשך ממנו. וכן למען ייטב לך, ואין הפירוש שיעבוד את הש"י בשביל הטוב רק שהטוב נמשך מזה, ופ"י ברור הוא שאין ראוי שיהיה עיקר העבודה בשביל זה. ומה שלא אמר תהיו עובדים מאהבה, כי לא היה משמע שיהיה אוהב הש"י מצד עצמו ולא בשביל טוב שעשה לו או שיעשה לו, רק היה משמע שכל מי שעשה הש"י טוב אליו יש לו לאהוב אותו ויעבוד אליו, כי גם זה אהבה היא שהרי אוהב אותו יתברך בשביל הטוב שעשה לו, ולפיכך אמר שיהיו משמשים שלא לקבל פרס שאין עיקר העבודה כן, אף כי בוודאי וברור שהוא צדיק גמור כאשר עובד הש"י הן בשביל הטוב שעשה או בשביל הטוב שיעשה, אבל עיקר העבודה שיאהב את הש"י ויחפץ לעשות מצותיו ובה יש לו דביקות בו יתברך מצד עצמו.

ויש אשר האריכו דברים בפ"י זה, ונטו מדברי חכמים ומדרך האמת, כי הדברים האלו ברורים. ואיך לא יהי' הדבר הזה פשוט, שעיקר האהבה כאשר אוהב את הש"י מצד עצמו כאשר יכיר גדולתו ורוממותו, והוא אמת ודבריו ומצותיו אמת ולכך הוא אוהב לעשות מצותיו, וזהו בודאי יותר ממי שהוא עובד הש"י בשביל הטובה שעשה לו או שיעשה לו, ולפיכך אותן הדברים הם יוצאים מדעת חכמים ז"ל: =עיי"ש שיש עוד וצ"ע אם שייך??

מהר"ט: דרשות צפנת פענח: פרשת קדושים דרוש ראשון: (דף קכו.) [בתוך דבריו:] < קצב > ...וזו היא כונת התנא בפרקי אבות אנטיגנוס איש סוכו אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס...

והנה יש לחקור בעיקר זה הרי אמרו בפרק א' דפסחים האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיה בני בשביל שאזכה לחיי ע"ה הרי זה צדיק גמור. וכבר עוררו תוס' ז"ל שם על דבר זה ותירצו כי מה שהזהירו כאן אל תהיו כעבדים וכו' היינו באותו ענין שאם לא יבוא לו הטובה תוהא ומתחרט על דבר זה וכו'.

וצריך להבין דבריהם ז"ל דבשלמא בשביל שיחיה בני על זה אמר שאם מת הוא (דף קכז:) ולא יחיה נמצא תוהא, אבל שיהיה בן עולם הבא, כל ימי חייו אינו תוהא ולאחר מיתתו אינו יודע.

ועוד יקשה שבראשון מבתרא אמר חסד לאומים חטאת היא להם שאינם עושים אלא להתגדל שנאמר וכו' והקשה והתניא האומר סלע זה לצדקה וכו', ותירצו כאן בישראל כאן באומות העולם. והרי כאן דאל תהיו כעבדים לישראל הוא דקאמר, א"כ אמאי מפליג התם בין ישראל לאומות אטו פסקא דאומות העולם כולם תוהים.

ועוד קשה מהמאמר בפרקא קמא דראש השנה גבי כורש וכו'.

ומלבד זה יקשה עלינו מכמה כתובים שהביא הרב בעל העקידה שמורים עשיית המצות על הכונה הזאת אינה מגונה ולא רחוקה היא כמו שאמר ועשית מצותיו ושמרת כל חוקיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך, וכתוב מי יתן והיה לבבם זה להם וגו' ולשמור את כל מצותיו למען ייטב להם ולבניהם לעולם. וגם הביא מלשון ספרא ששנו הפך מזה יכול יאמר אדם הרינו לומד תורה בשביל שאעשיר בשביל שיקראוני רבי בשביל שאהיה בן העולם הבא ת"ל לאהבה, הרי בשביל שיהיה בן [העולם הבא] גינו אותו ואמר שאין זה מאהבה.

שוב ראיתי שברייטא זו הביאה הרמב"ם בפירושו המשנה בפרק חלק וכלשון הזה: בשביל שאקבל שכר לעולם הבא ל"ת לאהבה, ויש הבדל גדול בין לשון זה ללשון האחר, כי האומר בשביל שאזכה לחיי עולם הבא שם פניו נגד התכלית האמתית אשר תכסוף הנפש המשכלת כמו שאמר העולם הבא אין בו לא אכילה ולא תשייה וכו' אלא צדיקים יושבים ועטרתיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה, ועל זה אמר דוד...

והנה הרב"ע ז"ל אמר כי אותה הכונה שנתגנית בשביל שאהיה בן העולם הבא היא כשיעשה האדם העבודה בכוונה בבחינה שהיא עצמה נותנת שלימות בנפש בבחינה הכרחית לא בבחינת תגמול מאתו יתב' והיא דעת הפילוסופים שמקנים שלימות בחכמתם ובעמלתם? על הדרך הזאת.

ולדעתי כי זה סברא נפסדת לא היה צריך למעטה מן הכתוב שנאמר לאהבה, אבל היא שורש פורה ראש ולענה, כי אשר יאמין בה הטובות גם הרעות בדרך השגחה פרטית את דבר ה' בזה ואת מצותו הפר. ובעלי סברא זו יולדה ומחזיקה העמיקן שחתו כפרו בהשגחתו ובאצילותו.

וראה מה שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק ח' מהלכות מלכים על חסידי אומות העולם שאם עשאו מהכרע הדעת אינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם, אלא על אריסטו כי נסרחה חכמתו.

ועוד יש לדקדק מה ענין אל תהיו כעבדים הול"ל אל תשמשו את הקב"ה על מנת לקבל פרס ולא היה צריך לכפול אלא הו' כעבדים וכו'.

והנראה לענ"ד שהענין....

[דף קכז: ד"ה ולזה] ולזה הזהיר אנטיגנוס על המצות המעשיות השכליות בין על האזהרות השכליות אשר לא תעשינה, שתהא עיקר עשייתן לשם פועלן ואל יהיו כילדי נכרים, הם אותן העבדים שתחילת שימושן אצל הרב ע"מ לקבל פרס, אלא הו' כעבדים המשמשים את הרב לעשות רצונו שהם מחוייבים לעבדו. וכן לענין האזהרות לא יירא מהעונש המגיע אליו שא"כ לא יקבל שכר על הפרישה מהם, אלא יפרוש ממוראו ומרוממותו, אשר עליה

חייבים כל הנבראים לעבדו, וז"ש ויהי מורא שמים עליכם, לא יראת הפורענות. וכן בדור הוא אומר יראו מה' כל הארץ ממנו יגורו וכו', כלומר מה שאני אומר שיראו מה' לא ממשפטיו הרעים אלא ממנו ומרוממותו ית' כי הוא אמר ויהי, אחר שאין לך הויה בעולם שלא נאצלה ממאמרו ית' ואין לך העמדה קיימת בעולם אלא מצויו ית', מעתה ראוי לירא מפניו ואותו לעבוד.

ועוד יש לפרש קושיית התוס' מעיקרא, שלא אמרו צדיק גמור [אצ"ל: אלא] במצות הצדקה וכיוצא בה שנמשך תועלת לאחרים בה, וזהו טוב לשמים וטוב לבריות. והנה במה שנוגע לשמים שנצטוו על המצות, בזה ראוי לעשות לשם מי שצוה עליה לא זולת, אבל לחלק ההנאה המגיעת לבריות בזה אמרו שהאומר בשביל שיחיה בני בשביל שאזכה לעולם הבא הרי זה צדיק גמור, ולא מטעם שהתירה תורה בכיוצא בזה לנסות כדאמרינן התם עשר בשביל שתתעשר ומי שרי לנסויי והכתיב לא תנסו ומשני שאני הכא דכתיב ובחנוני נא בזאת, דההוא דוקא במעשר כדכתב רבינו יונה ז"ל ודלא כהטור יו"ד וכמו שביארתי

והיינו טעמא מפני חלק הנאה המגיעת לפנינו. וכן בשאר דברים שטוב בהם לבריות ומזכה אותם ומקרבן לתורה, יכול הוא לומר שבגללן יזכה לעוה"ב כמ"ש כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו שלא יאמרו הוא בגיהנם ותלמידו בגן עדן, אבל בשאר מצות [עמוד קכח]. שבינו למקום שאין בהם הנאה לאחרים בהא ודאי אסור, וזו היא שאמרו בספרא שלא יאמר אדם אקרא בשביל שיקראוני רבי שאהיה בן העוה"ב דלא מאהבה עבר.

והיינו דכתיב אמרו צדיק כי טוב וכו' פרי מעלליהם יאכלו, פירוש יכולים אתם להבטיח הצדיק כי אז טוב לו ואין זה שלא לשמה כי פרי מעלליהם של בריות שזוכים עמהם יאכלו לא פרי קיום המצוה עצמה.

והא דפריך גמרא בפסחים אההיא דשמא תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה מהא דסלע זה לצדקה, אע"ג דלא דמו אהדדי דזו בינו למקום, פריך שפיר שזה שנאבד לו מחט לא אמר בתחילה שהוא בודק עליה אלא חיישינן שגם דעתו עליה וקא מתהני מהמצוה, ופריך וכי מתהני מאי הוי הא אמרינן בשביל שיחיו בני בהנאת העניים הרי זה צדיק אע"ג דקם מינה אגב אורחיה.

ועוד י"ל...

פרשת דרכים: דרוש שלישי: ונראה דזה יובן בהא דאמרינן בפרק השותפין (י): אמר

להן ריב"ז לתלמידיו מהו זה שאמר הכתוב צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת, נענה ר"א ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שבני נח עושים חטא הוא להם שאינם עושים אלא להתגדל בו כו'. והקשה ודעביד הכי לאו צדקה גמורה היא, והתניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני ובשביל שאזכה לעוה"ב ה"ז צדיק גמור. ותירץ לא קשיא כאן בישראל כאן בבני נח, וכיוצא בזה אמרינן בפ"ק דר"ה (ד) יע"ש.

והא דאמרינן דבישראל הוי צדיק גמור, לאו דוקא במצות הצדקה, אלא באיזו מצוה שתהיה הותר לעשותה ע"מ שיחיו בניו, וראיה לדבר מדאמרינן בפ"ק דפסחים (ת) תנא אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק מפני הסכנה. והקשו והא אמר ר"א שלוחי מצוה אינן ניזוקין, ותירץ א"ר אשי שמא תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה, והקשו וכה"ג לאו מצוה היא והתניא האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני וכו', ותירץ דלמא בתר דבדיק אתי לעיוני בתרה, ע"כ. נתבאר מכאן דבישראל בכל מצוה שתהיה מותר לו לעשותה כדי לזכות באיזה דבר אבל בבני נח חטא הוא להם:

וראיתי למהרימ"ט (צפנת פענח הנעתק לעיל) סוף פרשת קדושים שכתב דלא אמרו הרי זה צדיק גמור אלא במצות הצדקה וכיוצא בה שנמשך בה תועלת לאחרים. והוקשה לו מסוגיא זו דפסחים ויישבה יע"ש. ומ"מ דברי הרב שם הם ליישב קושיית התוס' שם שהקשו

ממתני' דאבות. אך דעת התוס' הוא דאין לחלק בין מצות צדקה לשאר מצות. ומהראנ"ח פרשת שופטים חילק חלוק זה דמוהרימ"ט ליישב קושיית התוס', אך בפרשת בהר הכריח מסוגיא זו דפסחים דאין לחלק בין צדקה לשאר מצות, יע"ש.

והנה כפי מה שכתבנו שאברהם היה נבון בחקירה זו אם יצא מכלל בן נח לגמרי או לא, מש"ה כשהיה ה' מבטיחו על נתינת הארץ לא שאל מאת ה' באיזה זכות תתקיים בידו, דא"ל דלא יצא מכלל בני נח חטא הוא לו לעשות שום דבר כדי לזכות בירושת הארץ. אבל עכשיו שראה שאמר לו ה' צא מאיצטגנינות שלך לפי שאין מזל לישראל, ואמר לו ג"כ שכרך הרבה מאד שזה מורה בהדיא איך יצא מכלל בני נח לגמרי, ואדרבה ה' תמה עליו איך היה מסתפק בזה ואמר לו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, ומאחר דהצלתך מכבשן האש תפשוט מינה שאין לך דין בן נח, דאם היה לך דין בני נח לא הייתי עושה לך נס, וכמו שנתבאר כל זה לעיל בדרוש שני. א"כ איפא מאחר שנתברר לו בירור גמור שיצא מכלל בני נח, אז שאל מאת ה' במה אדע כי אירשנה, כלומר באיזה זכות תתקיים בידי דישראל העושה מצוה כדי לזכות באיזה דבר הרי זה צדיק גמור...

ספר הברית: ח"ב מ"ד אהבת ויראה פי"ח: ואתה בן חכם יודע שכל אם בין תבין את

אשר לפניך יתורץ לך תימה רבה וקושיא עצומה בדרך נפלא, והוא אחר שנתבאר למעלה (פרק י"ב מ' זה) שהאובד והירא את אלהים בקטנה היא מזוייפת א"כ היה ראוי להיות העבודה הזאת פסולה ולא ירצה ולמה נמצא בתורה מפורש כי רוצה ה' את יראיו בזה וחפץ בהצדקו בשביל שכר מצוה כי הנה אלהינו זה בא בשכרו ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה (דברים יא), ואמר לשמור את מצות ה' ואת חקותיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך (שם י'), ואמר ועשית הישר והטוב בעיני ה' למען ייטב לך (שם ו'), ואמר ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים (שם), וכן רבים בתורה. וחז"ל אמרו (בפרק קמא דראש השנה ובפרק קמא דפסחים) האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור לא די באמרם צדיק אלא אמרו צדיק גמור, אבל הטעם הוא כאשר אומר, והוא:

מודעת זאת שהקב"ה אוהב אותנו כמה שנאמר אהבתי אתכם אמר ה' (מלאכי א'), ובאהבת ה' את ישראל אינו בקטנה שגדרה הוא מה שחושש לעצמו אבל הוא בגדולה שגדרה מה שחושש להנאה אליו, ע"כ אין כוונתו יתברך בתורה ובמצות אשר נתן לנו אלא כדי להטיב לנו בלבד, כמלך גדול וחסיד שיש לו כמה פרדסים כגן ה' בעירו וצוה לכל עמו בכל מדינות מלכותו שיעשו גנות ויטעו כרמים בכל עיר ועיר בשבילו והמלך לא בא שם לעולם ולא צום אלא כדי לשלם להם שכר טוב בעמלם, כי בבחינת השפע הנצרך לספירות עצמן לא צריך למעשה אדם ואם צדקת מה תתן לו כמובא למעלה (פרק ט"ז מאמר א' חלק זה), ואם בשביל תוספת השפע בספירות ופרצופים גם זה אינו אלא כדי ליתן שפע לבני אדם ולכל בריותיו כאשר אמרו חז"ל רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, וע"כ אמר לטוב לך לך דייקא ואילו לא היתה כוונתו יתברך להטיב לנו היתה לכבוד עצמו ואז היתה האהבה שב אליו לא לנו והיתה אהבה הקטנה, וכבר נודע בשערים שאהבתו אותנו היא בגדולה, ומפני שכוונת הקב"ה אינה אלא כדי להטיב לנו ע"כ העובד בשביל כן הרי הוא משלים כוונתו ורצון ה' בו וע"כ עבודתו כשרה והרי הוא צדיק גמור:

ואתה תמשיל בו האב שעשה לבנו בגדי כבוד ולבושי יקר כדי שיהנה בהם בנו והבן הלובש אותם לכבוד עצמו כדי ליהנות בו הרי הוא משלים רצון אביו והוא ואביו שניהם לדבר אחד נתכוונו, אבל אם אין כוונת האב באלה הבגדים אלא לכבוד עצמו להיות לו לשם ולתהלה בארץ הרי האהבה שאוהב את בנו שב אליו והיא האהבה הקטנה ולא בזה אוהב אותנו הבורא יתברך אלא בגדולה לכן עבודתו כשרה והרי הוא צדיק גמור:

והא דאמר אנטיגנוס איש סוכו אל תהיו כעבדים המשמשיך את הרב על מנת לקבל פרס כבר כתבו התוספות (בראש השנה ובפרק קמא דפסחים) שכוונתו הוא שלא יהיו כדרך הגוים שאם לא יגיע להם הפרס המקווה המה תוהים על הראשונות, או כאשר כתב איש חכם לב הר"י עראמ"ה ז"ל (בפרשת יתרו) שהפרס הוא שכר עבודה הנצרך לבעלים והשכר הוא תשלום עבודה שלא נצרך לבעלים, ועל זה הזהיר איש סוכו שלא תחשבו שהעבודה נצרך הוא לו רק אינו אלא כדי ליתן להם שכר טוב:

מהר"ל: חידושי אגדות: סוטה כה? ז' פרושים הם וכו'... פרוש מאהבה, נראה שר"ל בשביל אהבת האדם הוא עושה המצוה ובשביל יראת האדם הוא עושה המצוה, כמו שאמר בפר' ד' מיתות (סנהדרין סב.) העובד מאהבה העובד מיראה והוא אהבת האדם ויראת אדם.

ורבא אמר כי פרוש מאהבה ופרוש מיראה אינם בכלל הצבועים כלל, כי לבסוף בא לידי אהבת אמת ולידי יראת חטא, וזה נקרא שלא לשמה כאשר הוא עושה בשביל אהבת אדם ויראת אדם, אבל כאשר הוא בעצמו רע ורוצה להראות לאדם שיהיה נראה צדיק, אותו יש לקרא רשע.

ורש"י פירש פרוש מאהבה היינו אהבת שכר ויראת עונש, ואין נראה כלל שיהיה נמנה זה בכלל הז' פרושים שהרי אמרו (פסחים ח:) האומר סלע זו לצדקה כדי שיחיה [בני] הרי זה צדיק גמור, ואע"ג דחשיב פרוש שכמי היינו שעושה מעשה שכם שמל עצמו כדי שתנשא לו דינה, זה אינו דומה לזה, שהוא היה רשע בעצמו רק שהיה עושה להראות עצמו מהול, ואת זה מנאו בכלל ז' פרושים, אבל עושה מאהבת אדם מיראת אדם אינו עושה בשביל להראות כלל, שכך הוא עושה באמת בשביל אהבה וירא:

חפץ חיים: לשון הרע כלל ב' בהגה"ה... ויותר מזה שמוציאין לעז עליו ואומרים שכל הדרשה שהוא דורש אין כונתו רק בשביל הנאת עצמו, ובאמת לא כן הדבר, כי אפלו אם נאמר שאם לא דחקו הכרח ביתו לא היה נוסע מביתו כדי להוכיח, אבל מכל מקום מנין להמלעיג לומר שאין כונתו רק בשביל עצמו, דילמא בשעה שהוא דורש מכוין העיקר שהעולם ישמעו דברי מוסר ויראת ה' רק שרצונו גם כן שהעולם יספיקו אותו, כמו שמצינו במאמרי חז"ל שמחביבין אנו להחזיק תופשי התורה בכל יכלתנו –

ובמחשבה כזו הוא נחשב לצדיק גמור כמו שאמרו חז"ל בבבא בתרא (י:), האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, וכעין זה בבבא מציעא (פב) במלוה צריך למשכון, מר סבר מצוה קעביד שהלוה ומר סבר שלהנאתו מתכון ואין כאן מצוה, וידוע דהלכה כר' עקיבא מחבירו. רק שצריך לזהר שמאיזה סיבה שיתהווה אחר כך לבנו חס ושלום, או בעניינו שלא יספיקו לו אנשי העיר, לא יתחרט אחר כך למפרע על המצוה של צדקה או הוכחה שלו, ועין בתוספות פסחים (ח), ועל פי אמת נצטוינו דבר זה בתורה לדנונו לכף זכות שזה הוא כונתו כמה דכתיב בצדק תשפט עמיתך:

מכתבי חפץ חיים: סי' ע"ו (חומת הדת מאמר חיי עולם??) בו יבואר עצה שתהיה נשמתו זכה בעת שיזכה לעמוד לתחיית המתים ... וכו'

והנה אחרי דברינו אלה, כשיתבונן האדם הנבון בכל הענין הזה, בודאי יחפש אחרי עצה ותרופה שעל ידה יוכל לזכות נשמתו שתהיה ברורה ונקיה ועצתי היעוצה לזה, שבכל עיר ועיר, תתייסד חברה בשם "חיי עולם", שמטרתה תהיה לכתוב בפנקס את אלו האנשים הרוצים לזכות את נשמתם שתהיה זכה וברורה לתחיית המתים. וכל מי שיחפץ להיות נכתב בחברה זו, עליו לשלם ח"י זהובים (לא פחות) לצדקה, והמעות הללו יהיו מיוחדים רק לשם החזקת התשב"ר הלומדים בישיבות קטנות אשר כל קיומן עתה עומד בסכנה להסגר ח"ו מאין מוצא לכסף להחזיקן ולתומכן. ובזכות המצוה הגדולה של החזקת התורה

אשר אין קץ למתן שכרה בימינו אלה, וגם מצות הצדקה שהיא גדולה גם כן למאד, על ידי שתי זכויות אלו יוכל האדם לזכות את נשמתו מכל החטאים והעוונות, ומה אם האומר הרי עלי סלע לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, מכל שכן האומר הרי עלי צדקה בשביל לזכות את נשתי שבוודאי יועיל הדבר הזה בעז"ה. ויחד עם הצדקה שיתן יהרהר בתשובה על חטאיו ויתחרט עליהם חרטה גמורה ויקבל עליו שלא יעשה עוד מהיום ההוא והלאה כאשר עשה עד עתה. ובעת שיכתוב האדם את עצמו בפנקס ויתן מעות לצדקה, יתפלל תפלה קצרה זו:

רבון העולמים ארון כל הנשמות אשר בידך נפש כל חי ורוח כל בשר איש, הנני מנדב בזה סך חיי זהובים לצדקה כדי שאזכה על ידי זה לזכות את נשתי שתהיה זכה ברורה בעת תחית המתים. והנני שב ומתוודה ומתחרט בחרטה גמורה על כל החטאים והעוונות והפשעים שחטאתי ושעויתי ופשעתי מעודי עד היום הזה, והנני מקבל עלי בלא נדר בקבלה שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורים וחלאים רעים:

ותקוותי חזקה, שבוודאי ימצאו רבים מאחינו בני ישראל שיתבוננו ויקחו על לב את כל הענין הזה וישמעו לעצתי היעוצה ויהיה להם טוב בזה וכל שכן בבא:

גינת ורדים: חלק או"ח כלל ב סימן כח: ...אין זו תמיהה של כלום דהא לא נגע ולא פגע למזווה כלל, דהתם כונתם הוא לשם מצוה כאשר צונו ה' אלקינו, ושכר האדם לא נהיה מצד עשית הפועל ההוא אלא מצד עשותו מצותו ית', ובשכר זה השי"ת ישמרהו מכל רע, אבל העושה מצוה להנאתו וטובתו, לא לצדקה תחשב לו כי עבירה היא בידו והרי הוא מועל בקדושתה של תורה.

והא דאמרינן בגמ' האומר סלע זו לצדקה ע"מ שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, היינו כשמתנדבין בעשית צדקה לשם מצוה אלא שאינו עושה אותה לשמה אלא כדי שיהא לו הנאה, וזה הוא שכתבו התוס' שם דההיא דאנטונינוס מיירי במי שתוהא על הראשונות וכאן מיירי במי שאינו תוהא, דהיינו דכיון שעושה לשם מצוה אף אם לא יבוא השכר שממתין אינו מתחרט ותוהא על מה שעשה, שהרי אומר סוף סוף מצוה עשיתי, אבל כשאינו מכיון לשם מצוה אלא שעושה אותה קרדום לחפור בהם ומניח מזווה בפתחו לשמור את ביתו אין לו שמירה, אלא סכין בעיניו ולא תמוש רעה מביתו.

משיב דבר: חלק ב סימן מה: ...וזה"ל הגהת הרמ"א יו"ד ס' ר"כ אבל אם פירש דבריו כגון מי שנדר ואמר אם יחיה פלוני החולה כו' אז אתן כך וכך לצדקה, אם מת אותו פלוני פטור מנדרו כו', וכש"כ האומר אתן סלע לצדקה כדי שיחיה בני ואם לא יחיה לא אתן אע"ג דעובד ע"מ לקבל פרס מ"מ פטור אם לא יחיה עכ"ל,

ואם נפרש שלא בא הרמ"א במש"כ וכש"כ האומר כו' אלא ללמדנו שהוא כש"כ במה שפירש תנאי אם לא יחיה לא אתן, היה להרמ"א לכתוב בקצור וכש"כ אם אמר בפ"י אם לא יחיה לא אתן, ויהא קאי על מש"כ תחלה אם יחיה פלוני כו', אלא שלא כפל תנאו, וע"ז הלשון עצמו היה לו לסיים וכש"כ כשכפל תנאו, אלא אגב מלמדנו באומר כדי שיחיה בני ולא בלשון יחיה בני הוא חייב באמת לשלם נדרו אפילו מת הבן, אם לא שפירש ואמר אם לא יחיה לא אתן, אבל בלא פירש אע"ג שאמר כדי שיחיה בני מסתמא אינו עובד ע"מ לקבל פרס, היינו אם לא יחיה ולא יקבל זה הפרס, ולא יחיה זה הבן, אלא שנותן בתקוהו שבזכות המצוה יחיה הבן,

וכ"כ הרא"ש תענית (פ"א ס"ו) בזה"ל, ונראה דה"ה נמי אם מת החולה דכיון דקבל עליו תענית סתם ולא התנה דעתו היה אקבלה זו מתוך שקבל עליו תענית הללו תהיה מקובלת תפלתו שיתפלל על החולה ועל הצרה עכ"ל, ור"ל מש"ה אפילו לא נתקבל תפלתו מ"מ נדרו נדר מצוה, ואינו דומה לתולה נדרו בדבר כהא דתנן בנדרים (סה) קונם שאני נכנס

לבית זה שהכלב רע בתוכו א"ל מת הכלב כו' ה"ז מותר, וקיי"ל ביו"ד (סי' רל"ב) שהוא כתולה נדרו בדבר וא"צ התרה אע"ג שלא התנה מ"מ הוי כאלו פירש שנודר ע"ז התנאי, דשאני התם שאין בנדרו שום מצוה ורק בשביל אותו טעם נדר, מש"ה בטל הטעם בטל הנדר, משא"כ בנדר מצוה הרי גם בלא זה הטעם איכא מצוה בנדרו, אלא שלא הגיע לעשות מצוה זו כי אם בשביל הצרה, אבל אחר שהגיע למצוה זו בתקנתו שיהא לתועלת, שוב אין לנו לחשוב שהוא עובד ע"מ לקבל פרס היינו שיהא לתועלת ואם לא אינו חפץ בנדרו, אלא מסתמא הוא עובד בכל אופן, אם לא שאמר בפירוש אם לא יחיה הבן לא אתן או לא אתענה,

ולשון הרמ"א אתן סלע זו לצדקה כדי שיחיה בני, מלמדני זה הדין מלשון הברייתא הידוע במס' ר"ה (דף ד') האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני ה"ז צדיק גמור, ומפרש בגמ' שם הוא בישראל שאינו חוזר בו אפילו אם אין בנו חי, דמסתמא אינו עובד ע"מ לקבל פרס, ומפרשי עובד ע"מ לקבל פרס, היינו בתולה מעשיו בזה הפרס שמבקש ואם לא ימלא הקב"ה מבוקשו אינו עושה זהו מיקרי עובד ע"מ לקבל פרס, אבל אם אפילו לא ימלא הקב"ה מבוקשו יעשה, מיקרי שלא ע"מ לקבל פרס, ולמד הרמ"א משם דאם לא פי' ואם לא יחיה לא אתן ה"ז חייב,

ואין לדחות דהברייתא מיירי באומר סלע זו לצדקה הרי כבר פירש הסלע לצדקה, מש"ה מחויב אפילו באין הבן חי, אבל אם אמר אתן סלע לצדקה ע"מ שיחיה בני ומת בנו אינו חייב לשלם נדרו—

אי אפשר לומר כן דהרי הגמ' מקשה שם במס' ר"ה בהא דקאמר דכורש החמיץ במה שאמר להוי מתיבה להם יום ביום די לא שלו די להוין מהקרבין לאלה שמיא ומצליין לחיי מלכא ובנוהי, וע"ז מקשה מהברייתא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני, ומשני הא בעו"ג הא בישראל, ותיפוק לן בישראל ג"כ אם אמר להוי מתיבה יום ביום וגו' לחיי בנוהי, דמשמע הא אם ימותו לא יתן, מש"ה אינו צדיק, אלא ודאי סתם האומר אתן סלע לצדקה כדי שיחיה בני ה"ז ממש כמו שאומר סלע זו לצדקה, דאם נימא דאתן סלע לצדקה כדי שיחיה בני פטור, ה"ה סלע זו לצדקה כדי שיחיה בני ה"ז חוזר שהרי משמעות סלע זו לצדקה עדיין לא ניתן ליד גבאי ומכש"כ לעני, אלא הרי הוא בידו כלשון הברייתא דערכין (ו) האומר סלע זו לצדקה עד שלא בא ליד גבאי כו', וא"כ אם משמעות בשביל שיחיה בני, דאם לא יחיה אינו רוצה בנדר, אפילו מפריש הסלע מאי הוי, הרי הפריש על תנאי—

אלא ודאי משמעות בשביל שיחיה בני, אינו לתנאי, אלא בזכות זה אקוה שיחיה בני, אבל מ"מ אפילו אם ימות הרי נדרו קיים ומש"ה ה"ז צדיק גמור, וממילא ה"ה באומר אתן סלע לצדקה בשביל שיחיה בני, ומש"ה מקשה שפיר, ומשני דישאל ודאי הכי הוא דלעולם מקיים נדרו וה"ז צדיק גמור, אבל עו"ג אינו כן, הרי מבואר מסוגיא דר"ה דהנודר בשביל שיחיה הבן, מחויב לקיים תנאו אפילו מת הבן:

דין צדקה בכוונה להתגאות ולהתפאר

הפלאה: כתובות סז. לכבודו הוא דעבד, כתב מהרש"א ז"ל אף שאמרו חז"ל על מנת שיחיו בני הוי צדיק גמור. מ"מ לכבודו גרע. ולכאורה קשה ע"ז דהא אמרינן בנזיר (כג:) דלעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמן, ופירשו התוס' אפילו על מנת להתגדר ולקנות לו שם, הרי אף לכבודו מעליותא הוא.

אך נראה דלא דמי דהתם אינו מתגאה בשעה שעוסק בתורה ובמצות, אלא שהוא עושה כדי שיבא הכבוד אח"כ, בזה אמרינן דלא יבא לידי זה שבתוך כך יבא שישכיל ללמוד לשמה, אבל המתגאה בעשותו מצוה או בעסקו בתורה הרי אמרינן בעירובין בפסוק

ומנחליאל במות ומבמות הגיא אף שפסקו לו גדולה לדורי דורות אם מתגאה הקב"ה משפילו.

(ובזה נלענ"ד דיש לתרץ קושית התוס' שם דאמרינן בעלמא דכל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, דיש לומר דהתם מיירי במתגאה בשעת לימודו שבוה אמרינן ודאשתמש בתגא חלף ואפשר שהוא בכלל מ"ש התוס' שם דמיירי בעל מנת לקנטר)

ותו דאיך אפשר שיהיה זה בכלל מצוה שלא לשמה הא אמרו חז"ל במתגאה דה"ל כעובד ע"ז, א"כ הוא מצוה הבא בעבירה, ועוד אמרו במתגאה אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ורבים טועים בזה בעו"ה.

ויש לפרש בזה מה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קז) יורדי הים באניות וגו', דקאי על יורדי ים התלמוד ומשוטטים בה, המה ראו מעשה ה' ונפלאותיו במצולות עומקה של הלכה, ואומר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו, ר"ל כשאמר בפני רבים ויעמד רוח סערה שהוא היצה"ר, ותרומם גליו שמתגאה וסובר כי יעלה שמים ובאמת הוא יורד תהומות כמ"ש משפטיך תהום רבה, ונפשו ברעה תתמוגג שחכמתו מסתלקת עד כי יחוגו וינועו כשכור בידים סופקים ורגלים דופקים, ובאמת כל חכמתם תתבלע. וראוי להם לזעוק אל ה' ולהתפלל על זה כמו שמצינו בחז"ל שהתפללו על זה. ואומר יקם סערה לדממה וגו', יש לומר ע"ד שאחז"ל בריש ברכות לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצה"ר וכו' יעסוק בתורה, ואי לא יזכור לו יום המיתה שנאמר רגזו ואל תחטאו וגו' ודומו סלה, ופי' עניינו שבעסק התורה הוא בודאי רפואה מספקת שאם אבן הוא נמוח, אלא הא דקאמר ואי לא היינו שאם יסיתיהו להתגאות בעת לימוד התורה, על זה מועיל יום המיתה להכניע שלא יתגאה בלימודו, וז"ש יקם סערה לדממה שיחשוב יום המיתה כמ"ש ודומו סלה ואז יחשו גליהם.

וז"ש כאן 'לכבודו הוא דעביד' שנתגאה בשעת הצדקה, ולכך אפילו פסקו לו גדולה לדורי דורות אם מתגאה הקב"ה משפילו. ויש לנו אריכות רב בזה ואין כאן מקום להאריך.

ומיהו נראה דאין צריך לזה דאפילו אם הוא צדיק גמור, מ"מ כיון דדרך גלגל החוזר בעולם לבא לידי מדה זו, אלא דאם עושה לשמה הוא עולה למעלה מן מערכת הגלגלים כמ"ש בכה"ג אין מזל לישראל, אבל שלא לשמה אף דמצוה הוא, אבל אינו יוצא מן הטבע, כדמשמע מהא דאמר רבי חייא לדבתהו אקדים ריפתא לעניא כי היכי דלקדמי לבנך, אלמא אע"פ שנותנת צדקה אפ"ה הוא גלגל החוזר.

ויש לפרש בזה הפסוק 'ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה וגו'', וע"ז הפסוק אמרו חז"ל גלגל החוזר בעולם, דהיינו שאם ירע לבבך בתתך לו, אף שתתן לו, כיון שאין המחשבה כראוי ממילא בגלל הדבר הזה, כי גלגל החוזר בעולם הוא, א"כ ממילא כיון דלכבודו עביד לא יצא מדרך הטבע.

ואפשר עוד לפרש דהקושיא היה כיון דעביד מילתא יתירא בכלי מילת פשיטא שפיזר שאר צדקות הרבה לעניים, על זה משני שזה עשה לכבודו ואפשר ששאר צדקות לא נתן, וק"ל.

פרק ח: נסיון במעשר ובצדקה

ואתחנן דברים פרק ו

<רב> (טז) לא תנסו את ה' אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמֶּסֶה: (יז) שְׁמֹר תִּשְׁמְרוּן
את מצות ה' אֱלֹהֵיכֶם וְעֲדֹתָיו וְחֻקֵּי אֲשֶׁר צִוָּךְ: (יח) וְעֲשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב
בְּעֵינֵי ה' לְמַעַן יִיטֹב לָךְ וּבָאתָ וִירְשָׁתָּ אֶת הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה'
לְאַבְרָהָם: (יט) לְהֵדֹף אֶת כָּל אֹיְבֶיךָ מִפְּנֵיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה':

<רש"י> (טז) במסה, כשיצאו ממצרים שנסוהו במים, שנאמר (שמות יז, ז) היש ה' בקרבנו:

<רב> **אבן עזרא:** (טז) במסה, שם מקום הנזכר, ויקרא שם המקום מסה (שמות יז, ז). ונפתח
הבי"ת, כמו וזבח וצלמונע בקרקר (שופ' ח, י'); ויפקדם בטלאים (ש"א טו,
ד), ושם פירשתיו. והטעם, שאמרו היש השם בקרבנו. ואם הוא נעבדנו, רק אין לך צורך,
לבד שתשמור מצותיו. ואם אתה תעשה הטוב בעיניו, יעשה לך כל טוב ויהדוף את כל
אויביך:

<רמב"ן> (טז) לא תנסו את ה' אלהיכם, פירוש כאשר נסיתם במסה. שלא תאמר, אם יש
ה' בקרבנו לעשות לנו נסים, או שנצליח בהיותנו עובדים לפניו ונשבוע לחם
ונהיה טובים, נשמור תורתו, כי הכוונה שם כך היתה, שאם יראו שהשם יתן להם מים
בנס מאתו ילכו אחריו במדבר, ואם לא יעזבוהו. ונחשב להם לעון גדול, כי אחרי שנתאמת
אצלם באותות ובמופתים כי משה נביא השם ודבר ה' בפיהו אמת, אין ראוי לעשות עוד
שום דבר לנסיון, והעושה כן איננו מנסה הנביא רק השם יתברך הוא מנסה לדעת היד ה'
תקצר. ולכך אסר לדורות לנסות התורה או הנביאים, כי אין ראוי לעבוד השם על דרך
הסתפק או שאלת מופת ונסיון, כי אין רצון השם לעשות נסים לכל אדם ובכל עת, ואין
ראוי לעבדו על מנת לקבל פרס, אלא אולי ימצא בעבודתו ולכתו בדרכי התורה צער ואסון
וראוי שיקבל הכל במשפט צדק, ולא כאשר אמרו אוילי עמנו (מלאכי ג יד) וכי הלכנו
קדורנית מפני ה':

ולכך אמר הכתוב בכאן, שמור תשמרו מצותיו ועדותיו, שהם הנסים שעשה לכם מכבר
להיות לכם לעדות כגון הפסח והמצה והסוכה, ותשמרו חקיו אע"פ שלא תדעו טעמם, כי
באמת ייטב לכם בסוף, אין צורך לנסיון בתורה ובמצות אחרי שכבר נתאמת אצלכם שהוא
מאתו יתברך. וכן בכל דבר נביא המנוסה והמוחזק בנביא אמת באותות ובמופתים כדין
התורה, לא תנסו את דבריו בכל גמול ובכל עונש שיאמר לכם, ולא תסתפקו ביכלתו
יתעלה, אבל האמינו בתורתו ותאמינו בנביאיו והצליחו. והנה הבטיח כי סוף הכבוד לבוא
בירושת הארץ ונצוח האויבים, כי היא הטובה הגדולה, והצריכה לאותו הדור. ואחרי כן
אמר, כי גם לדורות הבאים אין צורך לנסיון בעשיית המצות, אלא שישאלו מאבותיהם
וזקניהם ויגידו להם אמתת התורה והמצות, כאשר יפרש (פסוק כ) כי ישאלך בנך וגמר
הפרשה:

רבינו בחיי: (טז) לא תנסו את ה' אלהיכם, יזהיר הכתוב שלא ינסה האדם להקב"ה <רו> לאמר אעבוד הש"י ואראה אם יצליחו עניני בעבודתו, לפי שאין ראוי לעבדו עבודה מסופקת, אלא שיגמור בלבו לעבדו עבודה שלמה מאהבה בין יצליח בין לא יצליח, שהרי פעמים ששיגו אל האדם צרות ומקרים והוא עובד הש"י ויש לו להאמין כי הכל במשפט השופט צדק, והנשפט סכל מהכיר דרכיו, ולפיכך אין ראוי לנסותו. ואמר כאשר נסיתם במסה, כי כן נסוהו ישראל ברפידים בבקשת המים ואמרו (שמות יז) היש ה' בקרבנו אם אין, וכתוב (שם) על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה', הנסיון היה שאם יתן להם מים ילכו אחריו ואם לא יתן לא ילכו אחריו, וזהו לשון במסה בלשון ידיעה, שהרי על זה קרא שם המקום מסה ומריבה, ואמר הכתוב (תהלים עח) וינסו אל בלבבם, והנה זו היתה עבודה מסופקת אין בו שלמות כלל ולכך אסר הכתוב בכאן הנסיון. אבל מצינו שהותר הנסיון במדת הצדקה, ואמרו רז"ל חוץ מזו, שנאמר (מלאכי ג) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות, וכן אמר שלמה (משלי ג) כבד את ה' מהונך וגו' וימלאו אסמך שבע ותירוש יקביך יפרוצו:

העמק דבר: (טז) לא תנסו. פרשה זו ג"כ מיירי בשעת מלחמה והזהיר במקרא זה <רו> באשר אמרתי כי ה' אלהיך בקרבך וגו' לא תנסו לדעת שכן הוא כאשר נסיתם במסה. שבקשתם לשתות בעוד לא צמאו רק לדעת היש ה' בקרבנו אם אין כמוש ביארנו בפ' בשלח:

העמק דבר: שמות יז: היש ה' בקרבנו אם אין. הדבר פלא איך נסתפקו אחרי רואם אמורד אש וענן ועוד הרבה נסים דכ"ע ידעי דלא עביד אלא קוב"ה. וגם כבר כתיב ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אמנם יש ע"ז שני אופנים צודקים. חדא שידעו היטב שכעת ה' הולך עמם ועושה נסים. אבל כ"ז אינו אלא בעוד משה חי וקים והקב"ה מוליך לימין משה זרוע תפארתו. אבל לא לעולם חוסן משה קיים בישראל. ואנו מחויבים להאמין שגם בלי נסים נגלים הקב"ה והשגחתו שורה בקרבנו. ועל דבר זה נסתפקו היש ה' בקרבנו בלי כח משה. ומשגיה עלינו בהליכות הטבע ובשביל חסרון אמונה זו בא מלמת עמלק ביחוד כאשר יבואר לפנינו. שנית נסתפקו אם יודע ה' מה שבקרבם אם צמאים המה או לא. וכ"ה ברבה היש ה' בקרבנו במעין שלנו. ובאמת שני האופנים הללו תלויים זב"ז. אם הקב"ה יודע מחסור כל אדם ממילא מובן שיכול לתקנו בהשגחתו. אע"ג שאינו ראוי לנס נגלה. וע"ע ס' דברים כ"ה י"ז בענין סמיכת פ' משקלות לזכירת עמלק:

ובתבערה ובמסה ובקברת תמאנה מקצפים הייתם את ה': דברים ט כב

רמב"ן: (כב-כד) ואמר ר"א כי טעם ובתבערה ובמסה, בעבור כי בתבערה היו העם <רח> כמתאוננים מנסים השם בתואנות, הזכיר להם כי הייתם מקציפים את השם בנסיון אשר נסיתם בתבערה כאשר עשיתם כבר פעם אחרת במסה, ולא לקחתם מוסר. ויפה פירש. והנה החטא לנסות את השם הוא חטא גדול ואשמה רבה, כאשר הזהיר ממנו (לעיל ו טז) לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה, על כן החזיר אותו להם בכאן. וכך הזכיר פעם אחרת חטא המרגלים בקצרה, בעבור העון הגדול, כי בו ישלים ממרים הייתם עם ה', ואמר מיום דעתי אתכם, לרמוז על תלונותיהם קודם מתן תורה:

ויאמר גִּדְעוֹן אֶל הָאֱלֹהִים אֵל יִחַד אֶפְדָּ בִּי וְאֶדְבַּרְהָ אֵךְ הַפַּעַם אֲנִסָּה נָא רַק הַפַּעַם בִּגְזָה יְהִי נָא חֶרֶב אֶל הַגְּזָה לְבִדָּה וְעַל פֶּל הָאָרֶץ יִהְיֶה טָל: שופטים ו לט

רד"ק: (לט) אנסה נא, והנה כתיב לא תנסו את ה' והנה עשה עמו האל אות ובא לנסותו > רט <
אם יעשו לו זה האות שהוא חזק מהראשון, כתב רבי' סעדיה ז"ל כי הנסיון
ביכולת הבורא אסור כמו שאמר וינסו אל בלבבם ויאמרו הגם לחם יוכל תת אבל גדעון
לא היה לו ספק ביכולת הבורא אלא רצה לנסות אם הוא ראוי לנס גדול כזה:

תענית ט. ואמר רבי יוחנן מאי דכתיב (דברים יד) עשר תעשר, עשר בשביל > רי <
שתתעשר. אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש אמר ליה אימא
לי פסוקיך, אמר ליה עשר תעשר. אמר ליה ומאי עשר תעשר, אמר ליה עשר
בשביל שתתעשר.

אמר ליה מנא לך, אמר ליה זיל נסי, אמר ליה ומי שרי לנסוייה להקדוש
ברוך הוא והכתיב (דברים ו) לא תנסו את ה', אמר ליה הכי אמר רבי הושעיא
חוץ מזו שנאמר (מלאכי ג) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף
בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים
והריקתי לכם ברכה עד בלי די, מאי עד בלי די, אמר רמי בר חמא אמר רב
עד שיבלו שפתותיכם מלומר די, אמר ליה אי הות מטי התם להאי פסוקא
לא הוית צריכנא לך ולהושעיא רבך.

רש"י: לינוקא דריש לקיש, בן אחותו של רבי יוחנן, ולאחר מיתתו של ריש לקיש כדמוכח > ריא <
לקמן. אמר, ינוקא לרבי יוחנן מאי עשר תעשר. אמר ליה ינוקא, והכתיב לא תנסו.
שיבלו, כלומר שייגעו דולוראנ"ט בלעז. אי הוה מטינא להתם, להאי קרא דהביאו את כל
המעשר הוה ידעית ליה ממילא. לרבי הושעיא רבך, דאמרית לי משמיה.

תוספות: עשר תעשר, הכי איתא בסיפרי עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה > ריב <
שנה שנה אין לי אלא תבואת זרעך שחייב במעשר רבית ופרקמטיא וכל שאר
רווחים מנין ת"ל את כל דהוה מצי למימר את תבואתך מאי כל לרבות רבית ופרקמטיא
וכל דבר שמרויח בו

והכי נמי איכא בהגדה היוצא השדה שנה [שנה] כלומר אם לא תעשר שדך כהוגן לא
יהיה לך אלא היוצא מן השדה כלומר לא יעשה שדך אלא כפי מעשרות שהיו קודם לכן
דהיינו היוצא מן השדה כלומר מה שהיית רגיל להוציא למעשר מן השדה

ומעשה באדם אחד שהיה עשיר והיה לו שדה שעשתה אלף כור והיה אותו עשיר נוטל
ק' כורין למעשר ומפריש כל שנה ושנה, וכן עשה כל ימיו כשחלה למות קרא לבנו ואמר
לו בני דע ששדה זו שאני מוריש לך עושה בכל שנה ושנה אלף כורין הזהר שתפריש ק'
כורין כאשר עשיתי ומת אותו האיש ועמד הבן במקומו ועשה השדה אלף כורין כאשר
היה עושה בחיי האב והפריש ממנה ק' כורין בשנה שניה נסתכל וראה הבן שמעשר היה
דבר גדול ואמר שלא יפריש לשנה אחרת נתמעט השדה ולא עשה כי אם מאה כורין
נצטער עליו ושמעו קרוביו שכך מיעט ולא הפריש מעשר באו כולם אצלו מלובשים לבנים
ושמחים אמר להם כמדומה לי שאתם שמחים בקלקלתי אמרו לו נצטער עליך כי גרמת
לך כל הרעה הזאת ומפני מה לא הפרשת מעשר כראוי היטב בא וראה כי מתחלה כשבא
השדה לידך היית בעל הבית והקב"ה כהן שהיה המעשר חלקו ליתן לעניים ועכשיו שלא
הפרשת חלקו לו היה הקב"ה בעל הבית ואתה כהן שאין שדך עושה מה שהיה עושה
מתחלה אלף כורין והפריש לך מאה כורין והיינו דכתיב (במדבר ה) ואיש את קדשיו לו
היו כלומר כשאנינו מפריש כהוגן לא יהיה לו אלא הקדשים כלומר המעשר

ועל זה אמרו חכמים המעכב מעשרותיו לסוף בא שלא יהיה לו אלא אחד מעשר כדכתיב (ישעיה ה) וזרע חומר יעשה איפה דהיינו המעשר דאיפה ג' סאין ובחומר יש (לו) ל' סאין וכן כתיב כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת וה"ר נתן האופניא"ל פי' היוצא מן השדה כלומר ואם לאו שאין אתה מפריש העישור יהיה לאותו היוצא לשדה דהיינו עשו הרשע כלומר שיקחוהו העובדי כוכבים.

מאירי: כתוב בתורה לא תנסו את ה' אלהיכם ועקר ענינו בה על נביא שכבר נתפרסמה נבואתו על פי האותות הידועים על זה כמו שיתבאר במקומו או שהעיד עליו נביא והיה מהלך בדרכים הישרים שאדם חייב להאמין בנבואתו ושלא להרהר עליו ושלא לנסותו יותר מן הראוי ועם כל זה נכללו בלאו זה ענינים אחרים והוא להזהר שלא לעשות המצוה על מנת לקבל פרס עליה עד שינסה את השם בכך כלומר לראות אם יעשה מצוה זו אם יגמל עליה אם לאו

ואף על פי שהתורה מיעדת שכר עליהם באמרו אם בחקתי תלכו וכו' ונתתי גשמיכם וכו' ביאור הדברים שאם יעשו המצות סוף השכר לבא ולא שהחירה לעשותם על מנת כך אלא שהבטיחם על כך והוא אמרם עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר כלומר שסוף השכר לבא כאלו אמר עשר ותתעשר ולא שיעשר על מנת שיתעשר ואף על פי שאמר הביאו את המעשר אל בית האוצר ובחנוני נא בזאת וכו' ביאורו כן שהדבר ברור על השכר לבא אא"כ יתגלגלו לו חובה?? מצד אחר ומ"מ כל לעשות על מנת כך אסור

וכן מה שאמרו נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו וכו' ביאורו גם כן ותהא הבטחתכם שסוף ברכה לבא

וכן סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני ר"ל והבטחתי שיחיו בני לא שיהרהר על מדותיו יתברך יקרה לו מה שיקרה

ומה שאמר כאן עשר בשביל שתתעשר והקשה התלמוד ומי בעיי לנסויי קודשא בריך הוא והוא השיב חוץ מזו מדכתיב ובחנוני נא בזאת וכו', לא שאף בזה יהא מותר לנסות ולעשות על מנת כך אלא שאף על פי שבשאר יעדים לבו של אדם בטוח בשכרם מ"מ אינו סמוך בהם מכל וכל אבל בזו יהא בטוח לגמרי שכל מדותיו של הב"ה מדה כנגד מדה:

גבורות ארי: מאי דכתיב עשר תעשר, עשר בשביל שתתעשר, וקשה לי הא אצטרך להא דדרשינן בפרק קמא דראש השנה (ח) עשר תעשר בשני מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשה בהמה ואחד מעשר דגן, ונפקא לה מינה דאין מעשרין מן החדש על הישן כמו במעשר דגן. ונראה לי דאם כן ליכתוב רחמנא עשר עשר מאי עשר תעשר שמע מינה עשר בשביל שתתעשר, וכהאי גוונא אמרינן לעיל (דף ג') אם כן ליכתוב רחמנא או הסך הסך או נסך נסך מאי הסך נסך כו', ובכמה דוכתין נמי אמרינן הכי. מכל מקום קשה לי אימא כולה קרא לעשר בשביל שתתעשר אתא דהאי לישנא דתעשר כדי שתתעשר משמע להכי לא קאמר קרא עשר עשר שני פעמים. ואכתי מנלן דבשני מעשרות הכתוב מדבר ושמא אי כתב רחמנא עשר עשר ב' פעמים הוי נמי נפקא ליה מיניה כדי שתתעשר ומדשני קרא בדיבוריה שמע מינה תרתי:

אמר ליה מנא לך הא. קשה לי הא קרא קדריש מדכתיב עשר תעשר ועוד הוא בעצמו שאל ליה מאי עשר תעשר ולבתר דאמר פירושא דקרא פריך ליה מנא לך. ועוד אמאי השיב לו זיל נסי הוה ליה למימר האי קרא דאיתי במסקנא בחנוני נא בזאת. ויש לומר מדהשיב לו בלישנא עשר בשביל שתתעשר משמע דלאו למימרא שהבטחה היא זו. שבשכר מצות מעשר תזכה להתעשר. וכדאשכחן בהרבה מצות שמתן שכרן בצידן. ותני ריש פרק קמא דפיאה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב. אלא הכי קאמר דכאן חידש קרא שתכוין בכוונת מכוין בשעת הפרשת מעשר על מנת שתתעשר. והיינו אפילו כדי לנסות דאילו בלא נסיון בכל המצות שרי לעשותה על מנת שיבא לו

טובה בזכותו וכדאמרין בפרק קמא דראש השנה דף ד' האומר סלע זו לצדקה כדי שיחיה בני כדי שיזכה בה לחיי העולם הבא הרי זה צדיק גמור. והיינו דקאמר ליה עשר בשביל נסיון על מנת שתתעשר. משום הכי פריך ליה מנא לך הא דילמא קרא הבטחה הוא ולא להתיר נסיון אתי והשיב ליה ר' יוחנן זיל נסי ולהלכה למעשה אני אומר לך ושפיר דמי דאין לגמגם בדבר זה דודאי שרי. והשתא פירש לו התינוק קושיתו הא כתיב לא תנסו והשיב לו חוץ מזו:

=====עיינ רי"ף פינטו בעין יעקב=====

ראשונים

ספר המצוות: לרמב"ם: ל"ת סד: שהזהירנו מנסות ייעודיו וייחוליו יתעלה שייעדו וייחלו אותנו בהם נביאיו, על צד שנסתפק בהם אחר שנדע אמתת נבואת הנביא שיספר בהם, והוא אמרו יתעלה (ואתחנן ו) לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה:

רמב"ם: הלכות יסודי התורה פרק י הלכה ה: נביא שהעיד לו נביא אחר שהוא נביא הרי הוא בחזקת נביא ואין זה השני צריך חקירה, שהרי משה רבינו העיד ליהושע והאמינו בו כל ישראל קודם שיעשה אות, וכן לדורות, נביא שנודעה נבואתו והאמינו בדבריו פעם אחר פעם או שהעיד לו נביא והיה הולך בדרכי הנבואה אסור לחשב אחריו ולהרהר בנבואתו שמא אינה אמת, ואסור לנסותו יותר מדאי ולא נהיה הולכים ומנסים לעולם שנאמר לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין, אלא מאחר שנודע שזה נביא יאמינו וידעו כי ה' בקרבם ולא יהרהרו ולא יחשבו אחריו, כענין שנאמר וידעו כי נביא היה בתוכם.

ספר יראים: סימן שסא (ז) לא תנסו את ה'. כתוב בפ' ואתחנן לא תנסו את ה', פירוש הזהיר הקב"ה שלא יאמר אדם אעשה מצוה זו ואראה אם אתברך, והא דתניא (פסחים ח) האומר סלע זו לצדקה כדי שאחיה אני ובני הר"ז צדיק גמור, בבב"ב פ"ק (י) מוקמינן ליה כגון דלא בעי אלא גומר בלבו ליתן הן יחיה הן לא יחיה.

ומזה המקרא שנינו במס' אבות (פ"א) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס אלא היו כעבדים שמנסה וחושב אם יקבל פרס עבור מצוה אחת, פי' אל תהיו כעבדים שעיקר מחשבתם לקבל פרס אלא היו כבנים שעיקר מחשבתם אפי' לא יקבלו פרס לבסוף אינם מתחרטים על עבודתם ולא תהו, אבל עבדים כשאינם מקבלים פרס תהו ומתרעמים על עבודתם שעשו.

ובתענית פ"א (ט) מקשינן עלה מכתוב עשר תעשר, ופי' ר' יוחנן עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר, ותי' ר' יוחנן התם הכי א"ר אושעיא חוץ מזו דכתיב הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ובחנוני נא בזאת אמר ה' אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די.

סמ"ק: מצוה יח שלא לנסות השם דכתיב (דברים ו) לא תנסו את ה' אלהיכם שלא יאמר אעשה מצוה זו ואראה אם יעשה לי השם מה שתלוי בשכרהב) אבל בהפרשת מעשר מותר שנאמר (מלאכי ג) בחנוני נא בזאת וגומר.

ספר חסידים: סימן קמד: הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' ובחנוני נא בזאת (מלאכי ג י), גדול הפרשת מעשר שאמר הקב"ה בחנוני, מכל דברים אחרים שאסור לנסותו, שנאמר (דברים ו טז) לא תנסו את ה' אלהיכם, אותו המעשר הוא

מעשר עני, לתת לעניים מעשר מכל אשר ירויח אדם, הן בריבית, הן להשכיר את עצמו, הן מכל דברים אשר בא ליד אדם ברויח, אם מצא גניבה או הביאו לו גניבה, צריך לעשר ולהפריש כאשר נכתב בפסוק. (כי עדיין לא היו לישראל בין אומות העולם ומלוין בריבית). ואוי להם המעכבים מעשרותיהם, כי לבסוף לא ישאר להם בידם כי אם המעשר, והיינו דכתיב (במדבר ה') ואיש את קדשיו לו יהיו:

דס"ג: האמונות והדעות: מאמר ז: ...וכמצאנו לאמרו ובחנוני נא בזאת, אחר אמרו לא תנסו את ה' הפרש, והוא שהבחינה על שני פנים, אחד מהם יכולת הבורא היכול על הדבר אם לא, וזה הוא האסור כאשר אמר (תהלים עח) וינסו אל בלבכם וגו' היכול אל לערך שלחן במדבר, והשני בחינת האדם ענינו אצל הבורא, היש לו אצלו מעלה יתירה אם לא, אחר שהוא מודה שהוא יכול על המעשה ההוא, וזה מותר כאשר אמר בגדעון (שופטים ו') ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מושיע בידי את ישראל אנסה נא רק הפעם בגזה וגו' והוא כמו שאמרו בחנוני נא בזאת.

שערי תשובה: שער ג ל: לא תנסו את ה' אלקיכם (דברים ו' טז), הוזהרנו בזה שלא יאמר אדם אנסה נא בעבודת הצדקה היצליח ה' דרכי, ואבחן בכשרון המעשה עם כסף וזהב ירבה לי. והאיש הטוב לא נמצא בו רפיון ידים אם עמלו בחכמה ודעת וכשרון המעשה, ולא צלחה דרכו בענין קנין כספו ובשאר טובת חפצי הגוף. ואמרו רבותינו ז"ל (תענית ט) כי במצות המעשרות בלבד הותרה הבחינה שנאמר (מלאכי ג') הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת.

ואמר שלמה עליו השלום (משלי ג ט) כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך, וימלאו אסמך שבע ותירוש יקביך יפרצו, מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו, פירוש אם לא יהיה לך כן להמלא אסמך שבע, בתוך מהונך ומראשית כל תבואתך לעבודת הצדקה, אבל יאחזוך ימי עוני, אל תמאס מוסר ה', ודע כי גם זה לטובתך, כי את אשר יאהב ה' יוכיח להיטיב באחריתו, להיות תמורת שכר העולם הזה ותחת כבודו שכר אמת והטוב הצפון העומד לעד לעולם.

רבינו יונה: אבות ג יג: מעשרות סייג לעושר, וכדאמרינן במסכת תענית (ט) על אותו תינוק שהיה קורא עשר תעשר, אמר לו ר' יוחנן עשר בשביל שתתעשר ואמר לו וכי מותר לנסות והא כתיב לא תנסו את ה', אמר ליה [הכי אמר] רבי אושעיא חוץ מזו שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת וגו', וע"ז נאמר מעשרות סייג לעושר שהרוצה להתעשר יתן מעשרות בעין יפה. ושלא יאמר אלף כורין איך אתן מאה למעשר והם שוין כמה אלא יתנם, כי השם ית' וית' נאמן לשלם לו כל מה שיתן ולהכפיל את השכר והוא אמת גם על פי הנסיון.

וענין הצדקה הוא כמו המעשרות ובהרבות צדקה יוסיף עושר על עשרו. ואל ימנע לב האדם מליתן מתנות גדולות לאביונים פן ימעט עושרו ולא יספיק וידוע ידע כי זאת תהיה הסיבה אליו לעשות במשפט. ואל יחשוב העשיר הגדול בתתו הרבה בצדקה, אם לא נתן לפי עשרו ורוב נכסיו שינקה כי יעלה בלבבו דבר רע לאמר כמה מעות פזרתי בצדקה כמה וכמה נפשות ימותו ברעב והצלתיים. והוא לא ידע בכל אלה כי טוב העני ונותן הון רב כמו המעשר. כי הרש ואין לו אלא סאה ונותן מעשרו כראוי והעשיר יש לו אלפים סאה ונותן למעשר מאתיים חסר אחת. יצא העני נקי מנכסיו והעשיר נתחייב בהם. כך הצדקה כל אדם שיש לו ליתן כפי כל מה שיש לו אם מעט ואם הרבה:

=שייך לענין צדקה בכלל ??

מגן אבות: לרשב"ץ אבות ג יג: מעשרות סייג לעושר, זהו כנגד מחשבתן של בני אדם

< רכב > אשר עיניהם רעה בשלהם, כי חושבים חסרון בנכסיהן מה שנותנים מהמעשרות גם מהצדקות. ואמרינן בפרק מציאת האשה (כתובות סו), לאו כדין מתלין מלח ממונא חסר, כלומר שקיום הממון הוא כשמחסרין אותו, כמו שהמלח הוא סיבת קיום הבער מפני שמחסרו מהלחות אשר בו אשר הוא סיבת סרחונו, והמלח מיבשו ומקיימו.

והתנא אמר דבר גדול מזה שמקיימו ומוסיף עליו, כמו שנאמר 'יש מפזר ונוסף עוד' (משלי יא כד), כי לא אמר סייג לנכסים מעשרות, אלא סייג לעושר, וכן דרשו בילמדנו (תנחומא ראה סימן יח ד"ה עשר תעשר), 'עשר תעשר' עשר כדי שתתעשר. וכבר הביאו שם (תנחומא ראה סימן יב ד"ה דכתיב), 'מעשה באדם אחד שהיתה לו שדה המוציאה אלף מדות ומתפרנס ממנה אחר שהיה נותן מאה למעשר, ובשעת פטירתו אמר לבנו לעשות כן ועבר על צויו ובכל שנה ושנה היתה פוחתת והולכת עד שלא הוציאה אלא המעשר ממה שהיתה למודה, ואמרו לו קרוביו עד עתה היית אתה בעל הבית והקב"ה כהן, ועכשיו הקב"ה בעל הבית ואתה כהן שנוטל המעשר, וכן הוא במדרש ואלה שמות רבה (פרשה לא פסקא יז).

וכבר הקשו במסכת תעניות (ט) על מה שדרשו עשר כדי שתתעשר, ומי שרי לנסויי קב"ה והא כתיב 'לא תנסו את ה' אלהיכם', ותירצו חוץ מזו שנאמר 'הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די'. והנה נתבאר כי המעשרות סייג לעושר מהכתוב, ומהקבלה, ומהנסיון. ואין במשניות שלנו מעשרות סייג לעושר אלא בקצתן.

של"ה: מס' מגילה: ...יש מפזר ונוסף, בפרק קמא דגיטין (ז), אם רואה אדם שמזונותיו

< רכב > מצומצמין, יעשה מהם צדקה. ואמרו במסכת כתובות (סו) מלח ממון חסר. ומכל מקום אסור לאדם לנסות את השם יתברך בזה, כמו שנאמר לא תנסון את ה', ולא שרי לנסות אלא במעשר תבואה, כדאיתא בפרק קמא דתענית (ט) אבל בצדקה לא. ונראה אפילו במעשר כספים נמי לא, דהיכא דגלי הפסוק דשרי לנסות זה דהיינו במעשר תבואה שם מותר, אבל היכא דלא גלי בהדיא הוא בכלל הלאו דלא תנסון.

והטור יורה דעה סימן רמ"ז כתב וזה לשונו, הדבר בדוק ומנוסה כי בשביל הצדקה שנותן לא יחסר לו, אלא אדרבה תוסיף לו עושר וכבוד, כדכתיב מהחל התרומה לבא לבית ה' אכול ושבע והותר עד לרוב כי ברך את עמו, וכתיב הביאו את המעשר אל בית האוצר ויהיה טרף בביתו ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם ארובות השמים והריקותי עליכם ברכה עד בלי די, ואמרו חכמים (תענית ט) בכל דבר אסור לנסות את ה' חוץ מדבר זה, כדכתיב ובחנוני נא בזאת, עד כאן לשונו.

משמע לכאורה מדבריו דאפילו בצדקה מותר לנסות, וזה דבר תימה. על כן נראה דגם הטור סבירא ליה דבצדקה אסור לנסות, ואף שכתב הדבר בדוק ומנוסה, רצה לומר העין רואה שהוא על כרחך כך, וכמו שהעיד שלמה המלך עליו השלום (משלי יא, כד) יש מפזר ונוסף, אבל לעשות כן ולנסות זה אסור. והראיה שהביא מהחל בתרומה כו' ואחר כך ממעשר, זה לא הביא רק להראות השפעת השם יתברך למפזרים שמוסיף עליהם, והא ראיה ששם היה עד לרוב, ומכל מקום גם בצדקה עושה הקב"ה כן, אבל לא התיר להאדם לנסותו רק במעשר. ודיקא נמי דכוונת הטור כן, שהרי בענין הצדקה לא כתב דמותר לנסותו, רק כתב הוא בדוק ומנוסה, רק בענין מעשר הביא לשון הגמרא שמותר לנסות.

והגאון רמ"א בשולחן ערוך (רמז ד) בהגהותיו שהעתיק דברי הטור דמותר לנסות אף בצדקה לא נראה לי. ומכל מקום זה יכול אדם לעשות כשנותן צדקה, להתפלל להקדוש ב"ה שלא

יבוא הוא וזרעו לידי מידה זו, כדאיתא במסכת שבת פרק שואל דף קנ"א, תניא ר' אליעזר הקפר אומר, לעולם יבקש אדם רחמים על מידה זו, שאם הוא לא בא בנו בא, ואם בנו לא בא בן בנו בא, שנאמר, כי בגלל הדבר הזה. תניא דבי רבי ישמעאל, גלגל הוא שחוזר בעולם, עד כאן. הגה"ה, 'צדקה' בא"ת ב"ש חוזר גם כן לאותיות 'צדקה', זהו גלגל החוזר. במסכת שבת פרק כמה אשה (סג) אמר רבי שמעון בן לקיש, גדול המלוה יותר מהעושה צדקה, והמטיל לכיס יותר מכולם:

יש שיטות שהנסיון נאמר רק במעשר (ענין), עיין שו"ע יו"ד רמ"ז סעיף ד בהג"ה, ולעיל גבורות ארי תענית ט

==רמב"ם פרנקל יסודי התורה בענין נסיון לנביא ==

ציונים והוספות – נסיון בצדקה

אהלה של תורה, ארגון בני תורה בדרום, ק. גת
בשביל שיחיה בני, ב, ג, 50
אמרי שפר, ר' שמואל פרימו
המאמר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני לא
דומה לשאר המצוות כי דוקא בצדקה שהוא
לא מחוייב וכאן נותן תוספת עיי"ש, 54
באר שבע, ר' יששכר בער איילינבורג
בדברי הגמ' בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק
גמור, סוטה יד
בית הלל קובץ, כמה מחברים
בשביל שיחיה בני / מאמר של הגר"ש אלישיב
שליט"א, יא 19
בן יהודע, רבינו יוסף חיים
וויכוח ר"י עם הינוקא, תענית ט
ברית משה, ר' משה חיים
לנסות בצדקה ומעשר / בשביל שיחיה בני,
ל"ת ד
גליוני הש"ס, ר' יוסף ענגיל
בצדקה ומעשר / ע"מ שיחיה בני, תענית ט
גרי"פ פערלא, ר' ירוחם פישל פערלא
בשביל שיחיה בני, ב ל"ת קכז 308
דברי שאול, ר' יוסף שאול הלוי נטון
בסוגיא תענית ט, אגדות תענית ט
דינא דחיי, ר' חיים בנבנשתי
לנסות בצדקה ומעשר / בשביל שיחיה בני,
ל"ת ד
דרשות ראנ"ח, ראנ"ח
בשביל שיחיה בני נאמר רק בצדקה / בצדקה
יותר לכוון בשביל שכר כמו שמותר לנסות
וגם בכל מצוה של נתינת ממון כדי לתרץ את

אבות הראש, ר' רחמים נסים פאלאג'י
בשביל שיחיה בני / להתאים עם המשנה של
אנטיגונוס וכו', י"ג חילוקים, 642
אבן יעקב, ר' יעקב מסקין
בשביל שיחיה בני, ר"ה 18
אהבת חסד, ר' ישראל מאיר הכהן
בענין עשיית מצוות לשמה ודין ע"מ שיחיה
בני, ב כג
אהבת ציון, רבי יחזקאל לנדא ובנו ר' שמואל
"אמנם בעשיית צדקה מועילה המחשבה אף
בלי מחשבת מצוה כמו דאמרינן האומר סלע
זה לצדקה על מנת שיחיה בני הרי זה צדיק
גמור, ואמרו [בעל נודע ביהודה] הגאון זצ"ל
נתן טעם לזה למה בכל המצוות צריך לעשות
המצוה לשם שמים ולא על מנת לקבל פרס
ובמצוות צדקה הוא צדיק גמור אם נותן על
מנת שיחיה בני,
ואמר אאמ"ו הגאון זצ"ל שכל מצוות ה' אם
אינו עושה לשם מצוה אין בו ממש ואינו עושה
כלום דהא אם נטל לולב או מניח תפילין
וציצית ולולא שיש בו מצות הבורא ב"ה אשר
צוה לעשות דבר זה אין במעשה הזה שום
תועלת מצד עצמותו רק המצוה במה שמקיים
מצות הבורא ב"ה אשר צונו... אבל בנתינת
צדקה אף שאין בו מחשבת מצוה אפ"ה יש
תועלת ופעולה בעשייתו דהא העני נהנה
ממנו ואין חילוק להעני אם מקבל אותה צדקה
לשמה או לא, =וכן מציינים בשם ר' יונתן
אייבשיטץ בספר אהבת יונתן הפטרת פרשת
עקב בפסוק מי מנשי אשר מכרתי וגו'. דרוש
י ד"ה ואיתא בפ"ק דב"ב

הגמ' של כורש / ועיי"ש שגם פירש את קושית
הגמ' מבדיקת חמץ עיי"ש, שופטים 171

חררי דעה (חבל יעקב), ר' יוסף זונדל הוטנר
בענין לנסות במעשר וצדקה, יו"ד רמז
הנותן בשביל להתפאר גרוע מדין נותן בשביל
שיחיה בני דומה לע"מ לקנטר, יו"ד רמז ס"ג

יביע אומר, ר' עובדיה יוסף
מצות צדקה אין צריך לשמה אין צריך כוונה
/ בשביל שיחיה בני, ו יו"ד כט אות ה

יד המלך,
בשביל שיחיה בני, בענין עבודה מיראה
ומאהבת ולמה שונה מצות צדקה, ועוד עיי"ש,
הל' תשובה פ"י ה"ד

יד רמה, רבינו מאיר אבולאפינא
בשביל שיחיה בני, ב"ב י:

מגילת ספר, ר' בנימין קאזיש
==מודפס== בעבור שיחיה בני וכו', ל"ת ד

מהרש"א
-- , כתובות סז

מנחת אשר, ר' אשר זעליג וייס
שלא לשמה / בשביל שיחיה בני, תרומה 341

מנחת יצחק, ר' יצחק וייס ז"ל
בשביל שיחיה בני, ב פד

מקור הלכה, ר' בנימין זילבר
סלע לצדקה בשביל שיחיה בני / עיי"ש, 771

משנת חיים, ר' חיים מאיר שטינברג
לא תנסו בצדקה, תענית ס"ב כא 67

משנת חכמים, ר' יוסף הוכנעלרטר
לנסות בצדקה ומעשר בתוך לאו דלא לנסות
את ה' ובהמשך דבריו, סימן ד' עמ' טז-יז:

נזר התורה קובץ
ביאורים בהלכות צדקה לר' יעקב חיים סופר
/ בשביל שיחיה בני ועוד, י 100

נחל יצחק, ר' יצחק אלחנן ספקטור
בצדקה לא צריך לשמה מביא בשם נו"ב
אהבת ציון / פתיחה לח"ב אות יד והלאה /
בשביל שיחיה בני, ח"ב 4-6

נחלת אבות, ר"י אברבנל
ביאור מאמר סלע לצדקה בשביל שיחיה בני,
נח

נחלת יעקב, ר' יעקב מליסא
עשר בשביל שתתשר / סלע זו לצדקה ע"מ
שיחיה בני, פ"ר ראה

ספר הברית, ר' אליהו פנחס מווילנא
סלע זו לצדקה ע"מ שיחיה בני ה"ז צדיק גמור,
ח"ב מאמר ד' אהבת ויראה פרק כ

עונג יו"ט, ר' יו"ט ליפמן הלפרין
מי שאסר נכסיו עליו האם מותר לתת מהן
צדקה לעני, בשביל שיחיה בני הכוונה
שהצדקה היא תוספת על המצוה ולא חיוב
מינימלי עיי"ש עוד, פט

עיון יעקב, ר' יעקב רישר
נסיון בצדקה / ע"מ שיחיה בני, תענית ט

עמודי הארזים, ר' אלעזר חזן
לנסות בצדקה ובמעשר / בשביל שיחיה בני,
ל"ת ז

עמודי שלמה, ר' שלמה לוריא
לנסות בצדקה ומעשר / בשביל שיחיה בני,
ל"ת ד

ענינו של יום, ר' דוד פלק
על מנת שיחיה בני, 692

עקידת יצחק, רבינו יצחק ערמאה
בשביל שיחיה בני עיי"ש, שער מד

פתח עינים, החיד"א
ע"מ שיחיה בני // וע"ע מראית עין ר"ה ד //

כסא רחמים אבות, פסחים ט

צביון העמודים, ר' צבי שפירא
בדין סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני, ג עמ'
יג-יד

לנסות בצדקה ומעשר / בשביל שיחיה בני, יח

צפנת פענח, ר' יוסף מטרנאני מהרי"ט
האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיה בני,
קדושים

קובץ שיעורים, / ר' אלחנן ואסרמן
כוונה לכבוד עצמו גרע מכוונה של בשביל
שיחיה בני, כתובות רכד

רדב"ז
מותר לנסות בצדקה כי העיקר הוא תקנת
העניים / בשביל שיחיה בני, שו"ת ח"ג תמא

שבת ומועד, ר' יצחק קוסובסקי
שלא לשמה, בשביל שיחיה בני, 14

שדי חמד, ר' חזקיה מדיני
בשביל שיחיה בני אינו ענין של נסיון והחילוק
שביניהם, ה 150

לנסות בצדקה ובמעשר, ה 150

שו"ע הרב, הגר"ז מלאדי בעל התניא
באו"ח סי' קנו סעיף ג בתוך דבריו בדיון על
הדרך הבינונית של הרמב"ם כותב שכדי
להרגיל עצמו במידה כגון אם היה כילי יפור
וכו', ומסיים שאחרי שנקבע המידה בו אז יכול
לחזור לדין הרגיל של המבזבז אל יבזבז יותר
מחומש.

==, או"ח תלג לב

== מראה מקומות לענין צדקה בכלל ==

רמב"ן עה"ת אהיה אשר אהיה, אם אתם נותנים צדקה גם אני עושה לכם צדקה עיי"ש

מהר"ל נתיב הצדקה

=הוספות: רמב"ם פירוש המשנה ב"מ פ"ב מי"א, המקור לחיך קודמין - אפס כי לא יהיה בך אביון, שאם אתה תהיה עני אינך חייב לתת לאחרים עיי"ש ולהעתיק = גם בחוברת והלכת גמ"ח = [על פי גמ' ב"מ (דף ל.): "... אלא לשלו מרובה משל חבירו מדרב יהודה אמר רב נפקא דאמר רב יהודה אמר רב (דברים טו) אפס כי (דף ל:) לא יהיה בך אביון, שלך קודם לשל כל אדם", ומוזכר גם ב"מ לג. כנ"ל, והוא קצת חידוש שלימוד זה בפשטות בגמ' נאמר רק לענין השבת אבידה שאינו צריך לטרוח להחזיר ולא דין כללי במצוות צדקה ששלך קודם, אלא שמהפסוק עצמו משמע שפיר שהוא כלל בענין צדקה בכלל כי זה ענין הפרשה שם בפר' כי תצא.

יוצא גם מקור נוסף לדין חיך קודמין שגמ' ב"מ ותו"כ נלמד מפסוק וחי אמיך עמך שחיך קודמין, ולפי מש"כ הרמב"ם הנ"ל יש לנו מקור גם בפסוק אפס כי וגו' ובגמ' כאן לענין השבת אבידה.

רמב"ם פירוש המשנה ב"מ פ"ב מי"א, המקור לחיך קודמין - אפס כי לא יהיה בך אביון, שאם אתה תהיה עני אינך חייב לתת לאחרים עיי"ש ולהעתיק = גם בחוברת והלכת גמ"ח = [על פי גמ' ב"מ (דף ל.): "... אלא לשלו מרובה משל חבירו מדרב יהודה אמר רב נפקא דאמר רב יהודה אמר רב (דברים טו) אפס כי (דף ל:) לא יהיה בך אביון, שלך קודם לשל כל אדם", ומוזכר גם ב"מ לג. כנ"ל, והוא קצת חידוש שלימוד זה בפשטות בגמ' נאמר רק לענין השבת אבידה שאינו צריך לטרוח להחזיר ולא דין כללי במצוות צדקה ששלך קודם, אלא שמהפסוק עצמו משמע שפיר שהוא כלל בענין צדקה בכלל כי זה ענין הפרשה שם בפר' כי תצא.

יוצא גם מקור נוסף לדין חיך קודמין שגמ' ב"מ ותו"כ נלמד מפסוק וחי אמיך עמך שחיך קודמין, ולפי מש"כ הרמב"ם הנ"ל יש לנו מקור גם בפסוק אפס כי וגו' ובגמ' כאן לענין השבת אבידה.

=יוסף אומץ פרק על צדקה עיי"ש =

=בנושא של צדקה "לעני שאינו הגון" דעיין ב"ב ט: הכשילם בבנ"א שאינם הגונים, וביד רמה שם כתב "ושמענין מינה לדברי הכל דהאי מאן דיהיב צדקה לבני אדם שאינן מהוגנין לאו צדקה היא", וע"ע נמוק"י ספ"ק דב"ק ו: בדפי הרי"ף דהיינו דוקא במי שיודע בו אבל באינו מכירו ואפשר שהוא הגון שכר יש לו שהרי לשם מצוה מכוין, וע"ע גליוני הש"ס ב"ק טז שמביא מספר יראים שהמשהה צדקה עד שימצא עני הגון אינו בכלל כל תאחר, ומסתפק אם בכה"ג שאינו הגון לא מקיים כלל מצות צדקה או רק עדיף בהגון...

בקובץ שיעורים ב"ב י. המעלים עין מן הצדקה כאילו עובד עבודה זרה - מבאר שעובד ע"ז סבור דבידה להטיב ולהרע, והמעלים עין מצדקה ג"כ מפני שסבור שיש כח בממונו

להטיב לו וחסרון ממון יריע לו...
הערת יעב"ץ בפיהמ"ש לרמב"ם פאה = עם דברי ערוך השלחן =חשוב==

ציונים והוספות - צדקה כללי

עיקר המצוה שהעני מקבל והכוונה לא מעכבת וראיה מגמ' בשביל שיחיה בני / דרשה של ר"ש לנדא בשם אביו הגאון ז"ל, דרוש י

אהל מועד

שער ראשית חמכה הארוך דרך ט נתיב א ...
אהלה של תורה, ארגון בני תורה בדרום, ק. גת
בשביל שיחיה בני, ב, ג, 50
מאמר בענין צדקה, לענין חרש ושוטה אם כופין ובכלל בענין כופין על הצדקה, מאת ר' אליקים דבורקס, ב, ג, 50

אהלי יהודה, יהודה בן שלמה הכהן
מי שאינו רוצה לתת צדקה / אות צ צדקה,

332

אהלי שם

צדקה בפחות משה פרוטה / הרב שמואל יחזקאל הכהן, ב, 108
אוצר האגדה, ר' משה דוד גרוס

= צדקה

אור המזרח, ר' ישראל שציפנסקי: עורך
סקירה על מקורות של מצות מעשר כספים / הרב ישראל שציפנסקי, לו, 68
אור ישראל, קובץ, מונסי

בזבח יותר מחומש לכפרת עוונותיו / הרב יעקב חיים סופר, יז, 97

אור פני משה, ר' משה זונטהיים
בענין מעשר כספים, חומש ומקורות בחז"ל ועוד, כא

אורות הגר"א, ליקט ר' יששכר דב רובין
ליקוט מדברי הגר"א בענין צדקה, ריח
אורחות צדיקים, לא נודע

הכל לפי רוב המעשה, דוגמאות וכן כתב לענין פדיון שבויים עיי"ש, שער נדיבות
אני הים, ר' יהודה ליב עדיל (אדל)

בסוגיא של צדקה, ב"ב פ"א

אמרי בינה, ר' מאיר אורבך

לא עוברים בלאו דלא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ וכו' בעני המחזור אחר הפתחים כי אם לא יקבל מזה יקבל מזה, או"ח יג, ג
אמרי שפר, ר' שמואל פרימו

המאמר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני לא דומה לשאר המצוות כי דוקא בצדקה שהוא לא מחוייב וכאן נותן תוספת עיי"ש, 54

אשל אברהם, הגאון מברשטאטש
אע"פ שכתוב בירושלמי פאה שמי שאין לו

אבות דר' נתן

צדקה מצילה ממות וכמה מאמרים בנושא זה, פ"ג

אבות הראש, ר' רחמים נסים פאלאגי

בשביל שיחיה בני / להתאים עם המשנה של אנטיגונוס וכו' - י"ג חילוקים, 642
דן אם שמעיה ואבטליון היו בני גרים או גרים ממש ומוכיח שלא היו גרים ממש כי א"כ איך אפשר למנותם לנשיא ואב"ד שכל משימות לא יהיו אלא מאחזיק עיי"ש באריכות, 982

אבן יעקב, ר' יעקב מסקין

בשביל שיחיה בני, ר"ה 18

אבן ישראל, ר' ישראל יעקב פישר

גוי, שו"ת 150

משתלמת לפי חסד, דרשות 64

אבן ישראל, ר' ישראל מסלנט

הבדל בין צדקה לפדיון שבויים בין עני ועשיר עיי"ש / צדקה אינו מחוייב לתת א"כ יש לו אבל פדיון שבויים הוא סכנת נפשות וגם עני צריך לתת כי מי שיש לו ובלבד שנשאר לו להחיות את נפשו עיי"ש עוד, טז יז

אבני נזר, ר' אברהם בורנשטיין

אין צריך לחזור אחר עניים ועוד, יו"ד שמו ג

אבקת רובל, מרן בית יוסף

להפריש מעשר כספים בידוק עשירות לא פחות ולא יותר / ולתת מזהקין עוד לפני שמרויח / לתת מעשר כספים לקרוביו, ג

אגרות משה, ר' משה פיינשטיין

אין הנותן יוצא ידי חובתו אלא אם הוציא את הכסף ברשותו, יו"ד א קמ"ד ממילא
אם יוכל להפריש צדקה שלו כדי שאחיו ישב בכולל אחר כמה שנים, יו"ד א קמ"ד

אגרת התשובה, רבינו יונה

בענין האיסור להיות צר עין / ואסור להעלים עין מהעני, בב, כה

אהבת חסד, ר' ישראל מאיר הכהן

פוסק כדעת הרמב"ם בפיהמ"ש אבות פ"ג שעדיף לתת סכום קטן לכמה עניים וכו', וזה דלא כמנהר"ל נתיב הצדקה פ"ד, ח"א פ"ג

אהבת יהונתן, ר' יונתן אייבשיץ

אע"פ שלא נתן בלב שלם ולא לעשות רצון ה' נחשב צדקה / פרשת עקב ד"ה מי מנשני,

641

אהבת ציון, רבי יחזקאל לנדא ובנו ר' שמואל

כסף פטור מתפילין ואין צריך לחזור על
הפתחים, מ"מ מי שנתן לו בודאי קיים מצות
צדקה כי זה בכלל די מחסורו כי תהיה לו
בושה בעוה"ב, תנינא או"ח כה 17
אשר לשלמה, ר' מרדכי שלמה ברמן
האם כופין על הצדקה, ח"ג ס"א
באורח צדקה, ר' יחזקאל פיינהנדלר
= ספר שלם =
באר משה, ר' משה יחיאל הלוי אפשטיין
מאמר "מהות הצדקה ומעלתה", דברים תקס"ט
והלאה
באר משה, ר' משה שטרן
בדברי הרמב"ם בעדיפות של מאה עניים כ"א
פרוטה על עני אחד במאה פרוטות, ה 106
באר שבע, ר' יששכר בער איילינבורג
בדברי הגמ' בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק
גמור, סוטה יד
בחי רבינו בחיי, רבינו בחיי
מנהג חסידים בצרפת שעושים ארון לקבורה
משלחנו להורות כי האדם לא ישא מאומה
כי אם הצדקה שעשה בחייו והטובה שהוא
מטיב על שולחנו, שמות כה כג
מצות צדקה מן המושכולות ודבר מתועב
לראות בן מינו מוטל ברעב והוא עשיר ואינו
מרחם עליו / שכליות, וירא יח כ
פתיחה לפרשת ואתחנן, פתיחה ואתחנן
בינה ודעת, ר' מנחם אדלר
, פרק טו
בינה לעתים, ר' עזריה פיגו
דרוש על צדקה, ח"ב עמ' שסה, שעג
בית אהרן וישראל, כמה מחברים שליט"א
איזוהי מעולה שבצדקות / הרב אברהם צבי
הכהן, נט סו-סט
בעניני צדקה / הרב ישראל ברונשטיין, צא 73
בית דינו של שלמה, ר' רפאל לאניאדו
פסק ארוך בענין מעשר כספים וצדקה, יו"ד א
99
בית הלוי, ר' יוסף דב הלוי
בענין צדקה, דרשה א'
חילוק בין צדקה לשאר מצוות לענין לשמה
ועוד, דרשה א'
בית הלל, ר' הלל בן נפתלי הירץ
בשם בן המחבר, אם נתן צדקה והעני לא רצה
לקבלו הרי הוא מקיים מצות צדקה וראיה
ממשלוח מנות שכתבו ברמ"א שאם לא רצה
לקבל וכו' שיצא / והגר"ח קניבסקי בדרך
אמונה חולק עליו עיי"ש, 971 יו"ד רמ"ז
בית הלל קובץ, כמה מחברים
בשביל שיחיה בני / מאמר של הגרי"ש אלישיב
שליט"א, יא 19
בית יהודה, ר' יהודה עייאש

לפרנס גוי ולהחיותו, יו"ד ד
בית ישראל, ר' ישראל דאוויד
כמה דינים בענין צדקה. ובלאו דלא ירע לבבך
שיש פוסקים שאם נתן לעני בפנים זועמות
עובר על לאו זה, ובענין כוונה בצדקה,
ובחידוש הבית הלל שאם העני לא רוצה לקבל
בכ"ז יוצא את המ"ע, סימן ט
בנין אב, ר' אליהו בקשי דורון
עיין מפתחות, ג 413
בצל החכמה, ר' בצלאל שטרן
הבטיח להשאל שמלת כלה אם בכלל נדרי
צדקה, ג עח
ברית יעקב סופר, ר' יעקב חיים סופר
האם גוי חייב בצדקה / מציין להרבה ספרי
הפוסקים עיי"ש, סימן כב
ברית משה, ר' משה חיים
לנסות בצדקה ומעשר / בשביל שיחיה בני,
ל"ה ד
ברכת אבות, ר' ברוך רקובסקי
צדקה בגוי, סימן טו, עמ' קעד
בתי מדרשות, ערוך ע"י הרש"א ורטהיימר
מסכת צדקות, ח"א ??
גבורת ארי, ר' אריה לייב ממיץ
בשביל שיחיה בני עיי"ש, תענית ט
גינת ורדים, הרב אברהם הלוי
בשביל שיחיה בני, או"ח כלל ב כח
גרי"פ פערלא, ר' ירוחם פישל פערלא
== עשה פג
בשביל שיחיה בני, ב ל"ה קכז 308
לא ירע לבבך / צדקה, עשה כח ח"א 338
לא תאמץ את לבבך, ל"ה פו
לא תאמץ את לבבך / צדקה, עשה כח ח"א 338
מצות צדקה, עשה כח ח"א 332, 733
דברות משה, ר' משה פיינשטיין
== נדרים 29
דברי יעקב, ר' יעקב שור
כשיש עני בפניו אינו יכול לומר אני אתן לעני
אחר ואינו דומה לתרומות ומעשרות מוכיח
כך מראיות ועוד נושאים עיי"ש, קמא ס' נז 87
דברי יציב, אדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל
מפתחות עיי"ש כמה ענינים, 346 ז
דברי שאול, ר' יוסף שאול הלוי נטנזון
עיי"ש עמ' צ', בהר עמ' צ'
דברי שלום, ר' שמואל יצחק ידידין
מראה מקומות בענין: קבלת צדקה מעכו"ם,
ציונים ח"א עמ' מא
דינא דחיי, ר' חיים בנבנשתי
לנסות בצדקה ובמעשר / בשביל שיחיה בני,
ל"ה ד
דעת תורה, ר' שלום מרדכי הכהן
לנסות בצדקה ומעשר, יו"ד רמז

דרך אמונה, ר' חיים קניבסקי שליט"א

אין מברכים על מצות צדקה, או משום הרשב"א שמא לא יקבל או משום הראב"ד שזה מצוה שיש בה קלקול דהיינו שיש עני ואם יברך נראה כמודה על הקלקול, ובשם רבינו אליהו שהיה מברך מובא בחרדים על ירושלמי ברכות ר"פ כיצד מברכין, מתנ"ע פ"ז עמ' קבא

חולק על הבית הלל שפסק (הג"ה של בן המחבר) שאם העני לא רצה לקבל את הצדקה שיצא ידי חובתו ומקשה הגר"ח שמדברי הרשב"א לענין ברכת צדקה מוכח שלא יצא, מתנ"ע פ"ז עמ' קבא

דרש משה, מה"ת, ר' משה פינשטיין

כמה נקודות במצות צדקה / לומדים מהפסוק לא תקפוץ את ירך וכו' שבעניני בין אדם לחבירו צריך לעשות ברצון ובכוונה, ח"ב פ' ראה

דרשות ראנ"ח, ראנ"ח

בשביל שיחיה בני נאמר רק בצדקה / בצדקה מותר לכוון בשביל שכר כמו שמותר לנסות וגם בכל מצוה של נתינת ממון כדי לתרץ את הגמ' של כורש / ועיי"ש שגם פירש את קושית הגמ' מבדיקת חמץ עיי"ש, שופטים 171

הליכות שלמה

הנהגותיו בצדקה בשעת התפילה / לנשים שהסתובבו בין גברים לא נתן כי אינן עושות על פי הדין, עמ' פד פה

המאור הגדול, לקט: ר' יששכר דב קרויזר

גדול העושה צדקה בסתר וכו' (ב"ב ט: הכוונה לזמן הזה שהנהגת ה' היא בסתר ולא רואים השכר של הצדקה וכו', עמ' תשס

המדרש כהלכה, ר' ישראל בארי קולונדר

==, רפ

אף דקי"ל בצדקה שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה זה דוקא בנותן לשם שמים ולא משום לב טוב עיי"ש, צג

הנאמן, ר' פנחס ביברפלד העורך

בדין כופין על הצדקה / הרב שלום צבי שפירא, טו 64

העמק שאלה, הנצי"ב מוולאזין

ביאור דעת השאילתות ועוד ראשונים במקור למצות צדקה בפסוקי התורה, קמז אות א

הפלאה, ר' פנחס הורוביץ

המתפאר ומתנאה בצדקה / כוונה בצדקה / בשביל שיחיה בני, כתובות סז.

הצבי והצדק, ר' צבי אריה בש

ביאורים בהלכות צדקה / סימן ט"ז מצות הלואה לעני או לעשיר והיחס למצות גמילות חסדים, טז

הצבי והצדק, ר' צבי אריה בש

כל הספר, כל הספר

צדקה בגוי / לתת לגוי או לקבל מגוי, יג

וצדקתו עומדת לעד, ר' יואל שוורץ

חשיבות מצות צדקה

חבל יוסף חרירי דעה ==כפול==, ר' יוסף זונדל הוטנר

בענין לנסות במעשר וצדקה, יו"ד רמז

הנותן בשביל להתפאר גרוע מדין נותן בשביל שיחיה בני ודומה לע"מ לקנטר, יו"ד רמז סי"ג

חבצלת השרון, ר' מרדכי קרליבך

עני שאינו מהוגן, דוקא אם יודע מראש לא קיים מצות צדקה בשם רמ"ה, 122

חובות הלבבות, רבינו בחיי'ן פקודא

מי שנותן צדקה לתועלת עצמו ולא של העני בכל זאת חייבים להודות לו ולהחזיר לו טובתו וכו', הקדמה עבודת אלקים

חורב, רש"ר הירש

רחמים, לא תאמץ את לבבך, 26

חינא וחסדא ח"ג, ר' יהושע שלמה ארדיט

ביאור מעלת צדקה "מקבלה ואינו יודע ממי מקבלה", כתובות סו:

חכם צבי, ר' צבי אשכנזי

שני דינים בהקדמת צדקה (א) בנותן משלו צריך להקדים קרוביו אבל בן הנותן מקופת צדקה להקדים לפי חשיבות וכו' גן וכל זה שאין סכנה בדבר... ראה מאמרו של הרב אונטרמן ביד שאול, ע

חמדת ישראל, ר' מאיר דן פלאצקי

בעניים שנדע עניים אבל בספר אין לאוין של לא תקפוץ וכו', 38

לאו דלא תאמץ את לבבך רק כשיודע שהוא בודאי עני אבל בספק אינו עובר על הלאו / מתרץ קושית הנהלת יעקב עיי"ש, עמ' 27

חסד לאברהם, ר' אברהם יעלין

==, סימן ה

חרדים, ר' אלעזר אזכרי

לא ירע לבבך ולא תקפוץ את ירך, שתתן בהרגשת רחמים וכו' / לעקור מידת האכזריות, עמ' קיד

חתן סופר, ר' שמואל ערנפלד

פתיחה בניות ברמה עמוד הצדקה עיי"ש, בניות ברמה

יביע אומר, ר' עובדיה יוסף

מצות צדקה אין צריך לשמה אין צריך כוונה / ח"י יו"ד סימן כט אות ה' ד"ה ואנכי / בשביל שיחיה בני, ו יו"ד כט

יד מלכים, ר' דוד זויברמן

אם נודע שהעני היה רמאי האם קיים מצוות צדקה / כנ"ל אם נתן לגבאי והגבאי נתן לרמאי, עמ' קעו

עיי"ש כל הספר = וצריך לציין הרבה מקורות =

יד רמה, רבינו מאיר אבולאפיעא

בשביל שיחיה בני, ב"ב י:

הנותן לעני שאינו מהוגן לא מקיים מצות צדקה, ב"ב ט: אות קיט

יוסף אומץ, ר' יוסף יחפא האן נורלינגן

פרק הצדקה 321, הלואות עני 328, אוצ"ה 321, 823

יחזיה דעת, ר' עובדיה יוסף

בדין מעשר כספים, ח"ג עו

יערות רבש, ר' יונתן אייבשיץ

מעלת הצדקה, עי' מפתח ענינים

יראה ואהבה, ר' שמואל אהרן ראבין

לנסות בצדקה, 92

יראים, רבינו אליעזר ממין

במצות עלייה לרגל כותב שצריכים לעשות צדקה* או קרבן, ותמוה / עיין שות יחל ישראל

(הרב לאון) סימן יד, תכה

כד הקמת, רבינו בחיי תלמיד הרשב"א

צדקה, ערך צדקה

כל בו

הל' צדקה, הל' צדקה

כלי חמדה, ר' מאיר דן פלאצקי

ביתו זו צדקה, סנהדרין צו. חידושי הר"ן למד מכאן דבני נח מצווין על צדקה, וחולק כל חמדה שהיו שומרה רק נשים, עיי"ש בגמ', נראה דהכוונה שנשים חייבות בפשרה והיינו הגברים בדינין והנשים לעשות שלום וכו', ריש יירא

לב אברהם, ר' אברהם וויינפלד

נתן צדקה לרמאי אם יוכל להוציאו בדינים ועוד דיני צדקה, סי' פ"ו

לחם לפי הטף, ר' יצחק בוכבנא

מביא אהבת יהונתן שצדקה אין צריך לכוון לשם מצוה אבל להתפאר ולהתיהר יותר גרוע

ואסור, 152

ליקוטי שושנים, ר' מנשה כהן

==, 544

לקט תשובה וצדקה, ר' מנשה כהן

הרבה שלאות ותשובות / מעמוד קצו והלאה

מאירי, רבינו מנחם המאירי

בענין צדקה וכו', משלי יא כו

מגילת ספר, ר' בנימין קאזיש

בעבור שיחיה בני וכו', ל"ת ד

מהרי"ט, ר' יוסף מטרנאני

בשביל שיחיה בני, דרשות פ' קדושים

כל שהענינים נהנים מנכסיו אע"פ שאין היתום נותן מדעתו זכות הוא לו כאותה ששנינו הרי שנפלה סלע ומצאה עני זכות הוא לו... א קז ד"ה ועוד נראה

מהרל מפראג

חולק על הרמב"ם שעדיף לתת מתנה קטנה לכמה עניים ולא סכום גדול לאחד, ושיטתו

להיפך שעדיף סכום גדול לאחד / נתיב הצדקה פ"ד ד"ה אמר וחידושי אגדות ח"ג עמ' ס"א, נתיב הצדקה פ"ד

מהרש"א

אף שמי שנותן צדקה שלא לשמה מקבל עליה שכר אבל מי שנותן כדי להשיג לעצמו כבוד נענש על זה וגרוע טפי, והוי מצוה הבא בעבירה ואינו מלח לממון, כתובות סו:

אלו שמתעשרים בחלול השם וגזל ונותנים צדקה אח"כ לשם ולתהילה אין זו אלא מצוה הבאה בעבירה ואין מציל את ממונו, כתובות סז

בשביל שיחיה בני, אבל לשם כבוד יותר גרוע, כתובות סז

מהרש"ל, ר' שלמה לוריא

לנסות בצדקה ומעשר, ל"ת ד

מועדים וזמנים, ר' משה שטרנבוך

בל תאחר בצדקה / וביסוד מצות צדקה לשיטת הרמב"ם, ר"ה סימן י"ג א 24

מוריה

שיטת הרמב"ם בהפרשת צדקה / הרב ברונשפיגל, עח

מוזכרת קובץ תורני, עורכים: הרב זיון וז. ורהפטיג

כפיה בצדקה / הרב שמחה הכהן קפלן, 053

מים חיים, ר' חזקיה די סילה

פוסק לענין פדיון הבן דנתינה בעל כרחו שמי נתינה ע"פ גמ' גיטין, וצ"ע לפי"ז דברי ר"ן פלאט ורשב"א שאין ברכת המצוות בצדקה כי אם העני לא יקבלם אינו מקיים מצות צדקה / ועיין בקושיא זו ביריעות האהל על ספר אהל מועד עמ' צ, שו"ת ה

מכילתא דרשב"י, הוצאת רד"צ הופמן

==עייש, כי תצא

מלאכת שמואל, ר' שמואל אליעזרי

האם יש שיעור לצדקה מן התורה / מחלוקת בבלי ירושלמי (פאה) / ומסתפק לענין שיעור של גמילות חסדים, טו, 341 והלאה

מנורת המאור, ר' יוסף אלנקאווה

עמוד שלם עם הרבה חומר, 32

מנחת אשר, ר' אשר זעליג וייס

שלא לשמה / בשביל שיחיה בני, תרומה 341

מנחת חינוך, ר' יוסף באבד

לנסות בצדקה ומעשר, תכד

מנחת יצחק, ר' יצחק וייס ז"ל

בשביל שיחיה בני, ב פד

ספרים שקנה ממעות מעשר כספים ועכשיו רוצה לפדותן וליתן המעות לעניים / ואם יורשם ליורשיו, ח פד

מעדני שמואל, ר' שמואל טרוביץ

בחידושו של בית הלוי נותן צדקה שלא לשמה ועוד, תורה ב 125

ג' סוגי צדקה ומבאר לפי"ז דברי הגמ' ב"ב
שצדקה תציל ממות וכו', פר' ראה
לא תאמץ את לבבך, רק באוכל ולא בממון,
מתוך הקושיא למה פטור שומר אבידה
מצדקה הרי יש גם לאו דלא תאצץ, פר' ראה
ניצוצי אור, ר' ראובן מרגליות
לשאינו מהוגן / מתי הקב"ה מחשיב לו לצדקה
ועוד עיי"ש, ב"ק טז:

נר מצוה, ר' משה פיזאנטי

==

סדר משנה, ר' וואלף הלוי באסקוויץ
לנסות בצדקה ומעשר, יסוה"ת פ"י ה"ה
סידורו של שבת, ר' חיים מצ'רנוביץ
עניני צדקה - עיין במפתחות עמ' 18 ערך
"צדקה"

סיני, עורך: שילה רפאל

אכיפת בית דין על מצות צדקה / הרב ישראל
צבי גילת, קיד עמ' ריז

ספר הברית, ר' פנחס אליהו [הורוביץ]

במצות צדקה, מאמר י"ב פרק ז

ספר המשלים, ר' יוסף גיקטיליא

היונק מתוסף חלב עיי"ש כך הצדקה מוסיפה
ממון לנותן

ספר זכרון, כמה מחברים

"הצדקה בראי תקנות הקהל באיטליא" ד"ר
אליהו צ. בן זמרה, עמ' 781

"חבורות צדקה וחסד בספרד הנוצרית",
שמעון שטובר, עמ' 151

"מצות הצדקה מקבלת צפת ואילך", ד"ר משה
חלמיש, עמ' 961

"שיתופם של גויים במפעלי צדקה יהודיים",
ד"ר רפאל ינקלביץ, עמ' 541

"תורה הצדקה במשנתו העיונית של
הרמב"ם", ד"ר יונה בן-ששון, עמ' 101

צדקה מגוי וצדקה לגוי, "צדקה של חסד
וצדקה של משפט" הרב משה צבי נריה, עמ'

17

ספר זכרון לרב שניידר

בדיני צדקה / הרב משה שטרנבוך שליט"א,
231 והלאה

ספר חסידים, רבינו יהודה החסיד

==, שטז

==, שיט

==, שב-שכו

==, שיו

==, שיח

הצדקה המעולה לקנות מעני שאין מי שקונה
אצלו או שנותן לו עבודה וכו', התהלה

מי שיוצא לדרך או במקום סכנה יתן קודם
לעני לחם או שום דבר שהנאותו קרובה וכו',

תתרו

מעשה הצדקה, ר' צבי אלימלך טייכר

הלכות צדקה

מעשה הצדקה, ר' אלחנן פרץ

הרבה נושאים עיי"ש כל הספר, כל הספר
נסיון בצדקה, 87

מעשר כספים, ר' אלברט

==

מקור הלכה, ר' בנימין זילבר

סלע לצדקה בשביל שיחיה בני / עיי"ש, 771

מרגליות הים, הר' ראובן מרגליות

בענין צדקה לאינו הגון, צב. אות יד

משנת אברהם / ספר, הרב אברהם אהרן פרייס
אם בצדקה יש טובת הנאה לבעלים / תתמב,

ח"ב 148

אם הלאו דלא תאמץ תלוי בהעשה של צדקה,

ח"ב 150

גבאי צדקה אם יש בו לאו דלא תאמץ / סי

תתמב, ח"ב 149

כמה עניינים מבקשים צדקה ואין לו לתת אלא

לאחת / סי' תתמב, ח"ב 147

צדקה בסבר פנים רעות / סי' תתמא, ח"ב 147

צדקה לעניים שאינם מהוגנים / סי' תת"מ, ח"ב

146

משנת חיים, ר' חיים מאיר שטינברג

לא תנסו בצדקה, תענית סי' כא 67

משנת חכמים, ר' יוסף הוכגעלטר

לנסות בצדקה ומעשר / בתוך מצות שלא
לנסות את ה' עיין יסודי התורה סימן ד ובפרט

לענין צדקה בהמשך דבריו, עמ' טז-יז:

משפטי הלוי, ר' הלל יצחק הלוי

אחריות גבאי הצדקה על הכפסים ועוד, א 38

משפטי התורה, ר' צבי שפיץ

, ג סימן יח

בדיני מעשר כספים, ח"ג סי' כד-כח

מצות צדקה, ח"ג סי' יח-כג

משפטי שמואל, ר' שמואל ברוך ורנר

לא תאמץ ולא תקפץ את ירך, עמ' נה אוצה"ח

71, סימן ד ענף טז 71

נזר התורה

ביאורים בהלכות צדקה לר' יעקב חיים סופר

/ בשביל שיחיה בני ועוד, י 100

נחל יצחק, ר' יצחק אלחנן ספקטור

בצדקה לא צריך לשמה מביא בשם נו"ב
אהבת ציון / פתיחה לח"ב אות יד והלאה /

בשביל שיחיה בני, ח"ב 6-4

נחלת אבות, ר"י אברבנל

ביאור מאמר סלע לצדקה בשביל שיחיה בני,

נח

נחלת יעקב, ר' יעקב מליסא

עשר בשביל שתתשר / סלע זו לצדקה ע"מ

שיחיה בני, פר' ראה

מעשר כספים, קמ"ד

ספר חסידים / כת"י, השווה עם משנת אברהם
יתן לעני בצנעא שאין אדם אחר כדי לא
לביישו, תתתצג

עוללות אפרים, ר' אפרים מלוניץ

עמוד גמילות חסדים באריכות וצריך ללקט
משם עיי"ש, גמ"ח

עונג יו"ט, ר' יו"ט ליפמן הלפרין

מי שאסר נכסיו עליו האם מותר לתת מהן
צדקה לעני / בשביל שיחיה בני הכוונה
שהצדקה היא תוספת על המצוה ולא חיוב
מינימלי עיי"ש, עוד, פט

עטרת פז, ר' פנחס זביחי

אין מברכים על מצות צדקה בשם תורה
תמימה וערוה"ש, / כרך ב יו"ד הערות סימן י
הערה ד, ב יו"ד הערות

עטרת שלום, ר' משה פריד

לא נתנו בצדקה ושאר דברים, עמ' רמא 373
ביאור הפסוקים של צדקה והלואה, עשה קטב
לא יקפוץ את ידו וכו', ל"ת רפט

עמודי הארזים, ר' אלעזר חזן

לנסות בצדקה ובמעשר / בשביל שיחיה בני,
ל"ת ז

עמודי שלמה, ר' שלמה לוריא

לנסות בצדקה ומעשר / בשביל שיחיה בני,
ל"ת ד

ענינו של יום, ר' דוד פלק

על מנת שיחיה בני, 692
פרק על מצות צדקה, 192 והלאה
בשביל שיחיה בני, 692
לשובת הנותן או המקבל, 392
ראה כל פרק לח, 192

עקידת יצחק, רבינו יצחק ערמאה

בשביל שיחיה בני עיי"ש, שער מד
דורש הפרשה, שער צד
נתון תתן לו ולא ירע לבבך, ע"י הנתינה יקנה
מידת הצדקה לטבע ואז לפחות לא ירע לבבו
עיי"ש ורפ"ח, שער צד

פנים יפות, ר' פנחס הורוביץ

בפרשת צדקה ראה טו וכו' / מי שחסר בעיקר
חיותו לא נכלל בדיני הקדימות וצריך ליתנו
קודם / צדקה לפי חסד שבו היינו העין טובה
/ טענת היצד"ר שבגלל שנת השמיטה
הבעה"ב יוריד תמיד שישת מהצדקה וכו'
עיי"ש, ראה

פרשת רכבים, משנה למלך

סלע לצדקה בשביל שיחיה בני / גם בכל מצוה
יכול לכונן כך, מביא מהרי"ט וראנ"ח עיי"ש,
דרוש שלישי

פתח עינים, החיד"א

==עיי"ש, ב"ב ט-יא

צביון העמודים, ר' צבי שפירא

בדין סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני, ג עמ'
יג-יד

לנסות בצדקה ומעשר / בשביל שיחיה בני, יח

צהר דבורקס

בגדר מצות צדקה / רבי איסר זלמן מלצר, אהל
אבי עזרי 94

צפנת פענח, ר' יוסף מטרנאני מהרי"ט

האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיה בני,
קדושים

קובץ על יד, ר' אהרן יצחק זסלנסקי

האם יש חיוב צדקה לגר תושב / בענין וחי
אחיק עמך, כתבים ב' 13

קובץ שיעורים, /, ר' אלחנן ואסרמן

ביאור כל המענין עין מן הצדקה כאילו עובד
ע"ז, ב"ב נא

במצוה שהתכלית היא תוצאת המעשה -] כמו
פרו ורבו שיהיו לו בנים] אין הכוונה מעכבת
- לעומת מצוות שעצם העשייה היא המצוה
כמו מצה ושופר ששם הכוונה מעכבת / ויש
ללמוד מזה לענין מצוות שבין אדם לחבירו
כמו צדקה וכו', כתובות רמט

גוי חייב בצדקה, ב"ב כד נד

כוונה לכבוד עצמו גרע מכוונה של בשביל
שיחיה בני, כתובות רכד

קול התורה, כמה מחברים

בדין קדימת קרובים בצדקה (לפני ת"ח), נה 76
פסקי דינים בענין מעשה כספים להרב שלמה
זלמן אויברך, לט פו, קמב

צדקה שלא לשמה / הרב פריד, נה 328

ר"ן חידושי הר"ן, רבינו נסים

ב' מצוות בני נח יש גם שתי מצוות עשה א)
צדקה ב) לעשות מלאכה בשבת כדי לא
לשבות / ובי"ד רמה שם סנהדרין לומד
שצדקה שייכת לדינים והך צדקה היינו פשרה
וכ"כ רש"י שם. ומדברי הרמב"ם מלכים י י
משמע שאין גוי חייב בצדקה אלא אם נתן
צדקה מקבלים ממנו, סנהדרין נו:
בשביל שיחיה בני, פסחים ח.

ראשון לציון, בעל אור החיים הק'

חייב ליתן צדקה גם כשאין תובעים ומצוה
לחפש עני, רמז

רבינו יונה על משלי, רבינו יונה

אין נזק בחסרון ההון לצדקה, י ב-ג
אפילו הון המקובץ מיגיע כפיים לא יועיל ביום
עברה רק הצדקה, יא ד

יוסיפו על ימי אדם בעד צדקה, יב כח

רדב"ז, שו"ת

להגיד הרי זו צדקה או הרי עלי או לתת בלא
קבלה, ג תמא

מותר לנסות בצדקה כי העיקר הוא תקנת
העניים / בשביל שיחיה בני, ג תמא

==

שערי צדקה, אדמו"ר מלובביץ

=הרבה מקורות ואמרות בענין צדקה, כל הספר

שערי קודש, ח"ג-ד-ה, ר' יצחק הכט

בדין צדקה מצילה ממיתה משונה אם אף בהגיע זמנו למות, ח"ג סי' קמו

שערי תשובה, רבינו יונה

אנשי סדום נשמדו בעון ביטול צדקה ועיין באות לפני זה (יד) שמקדים שיש אנשים שחושבים שעיקר ההפסד הוא בעבירות בפועל ולא נכון כי צריך בפועל לעשות מצות ומעשים טובים, ג' טו

ולא ירע לבבך בתתך לו, הוזהרנו בזה להרחיק מנפשנו צרות עין... / ועיין עוד ג' סז בענין צר עין, ג' לה

לא כתוב בפירוש על צדקה אלא להסיר מדת האכזריות שנאמר לא תאמץ את לבבך, ג' לו נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו / הוזהרנו להרחיק מנפשנו צרת העין ונטע מדת הנדיבות, ג' לה

תאזהר לעינים, ר' נסים שלמה אלגאזי

גדולה גמ"ח יותר מן הצדקה, סוכה 105

תוכחת חיים, ר' חיים פאלאגי

מעלת צדקה שייך גם לגמילות חסדים, ח"ג ראה

תוס' יו"ט, ר' יו"ט ליפא הלר

בשביל שיחיה בני, א ג

לא תאמץ את לבבך / ד' מידות בנותני צדקה עיי"ש, ג יג

תורה לשמה, ר' יוסף חיים מבגדאד

לא לתת צדקה יותר מאפשרותו, רלח, רלט

תורה שבעל פה, כמה מחברים

צדקה כחיוב וכמצוה, הרב מיכאל רחצוויג, לא עמ' קמט

צדקה כחיוב משפטי, הרב שלמה דיכובסקי, לא עמ' קיב

תורת המידות, ר' ישראל יעקב ארטן

אריכות גדולה שפ"ה עמודים / עיי"ש ותמצא הרבה מאד מפרשים ועובדות וכו'

תורת המנחה, ר' יעקב סקילי

אשרי משכיל אל דל, להתבונן בצרכיו של העני

תניא, ליקוטי אמרים, הגר"ז מלאדי

, אגרת הקודש ד

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך

בדין קדימה בצדקה / היום שיש שפע אין דין עניי עירך קודמין בשם הרב מפונוביץ, ב' תע קונטרס בדיני צדקה עיי"ש, ב' תסז-תעד

שאלת יעב"ץ, ר' יעקב עמדין

לנסות בצדקה ומעשר / בדברי הרמ"א יו"ד

סי' רמ"ז, א ג

ענין מצות צדקה כולל שני סוגים א' דאורייתא וא' דרבנן עיי"ש / מעשר כספים, א ג

שאלות דר' אחאי, רבינו אחאי גאון

מי שמעני וצריך הלאוה כדי לחיות דכתיב וכי ימוך אחיך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, קיד צדקה / דין גבאי צדקה / קצת כפילות עם אות סב, סד

צדקה / דיני קופה של צדקה / כופין על צדקה / המבזבז לא יבזבז יותר מחומש / גדול מצות צדקה בכמה מאמרי חז"ל, סב

צדקה / לפרנס עניים והכנסת אורחים / דין מפנים ד' וד' קופות מפני האורחים, יא

צדקה / לפרנס עניים והכנסת אורחים / דין מפנים ד' וד' קופות מפני האורחים, יא

צדקה / לרחם על העני / דין חייך קודמין לענין מעיין / (עין גריפ"פ ח"א עשה כה עמ' 033), קמז

צדקה לעני ולתת לו אוכל ואסור להעלים עין ממנו / גדולה לגימא / בודקין למזונות ולא לכסות ועוד, לט

שבת הלוי, ר' שמואל הלוי וואזנר**שבת ומועד**, ר' יצחק קוסובסקי

שלא לשמה, בשביל שיחיה בני, 14

שרי חמד, ר' חזקיה מדיני

בשביל שיחיה בני אינו ענין של נסיון והחילוק שביניהם, ה 150

לנסות בצדקה ובמעשר, ה 150

שיורי כנסת הגדולה, ר' חיים בנבנשתי

הלכות צדקה, יו"ד רמח

שלחן של ארבע, רבינו בחי

מסורת מגדולי ספרד והפרנסים בעלי אכסניא שהיו עושים ארון קבורה להם מהשלחן שהאכילו עליו אורחים וכו', ד"ה גמר מלאכול

שם אריה, ר' אריה בולחובר

מי שנתן משכון לגבאי צדקה על התחייבות שלו, ונאבד המשכון האם עדיין חייב / עוד בדיני צדקה, א 282

שנה בשנה

פסק הרב זוין בהגבלה חוקית על פושטי יד ברשות הרבים, תשל 143

שני לוחות הברית, ר' ישעיה הורוביץ

הרבה עניני צדקה עיי"ש, מס' מגילה

לנסות בצדקה ומעשר, מס' מגילה

עין ווי העמודים פי"ז ועוד, ווי העמודים יז

שער הצדקה והכנסת כלה, ר' אהרן רוט

סמ"ג: ל"ח ד: רמזים בתחילת הספר: לא תנסו את ה', ביארנו שם מהו נסיון ושמותר לנסות במעשר:

לא תעשה ד: כתוב בפרשת ואתחנן ולא תנסו את ה' אלהיכם, פירוש שלא יאמר אדם אעשה מצוה זו ואראה אם אתברך, ובתענית פרק קמא (ט) מקשה עלה מדכתיב עשר תעשר, ופירש רבי יוחנן עשר בשביל שתתעשר, ותירץ שם חוץ מזו שנאמר הביאו את [כל] המעשר אל בית האוצר [וגו'] ובחנוני נא בזאת אמר ה' [צבאות] אם לא אפתח לכם [את] ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די, מאי עד בלי די עד שיכלו שפתותיכם מלומר די.

והא דתניא (ב"ב י) האומר סלע זו לצדקה כדי שאחיה אני ובני הרי זה צדיק גמור, בפרק קמא דב"ב מעמידה בישראל שגומרין בלבם לתת הן יחיה הן לא יחיה. ועל דרך זה שנינו (אבות ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס ואם לא יקבלו פרס מתחרטין.

עמודי שלמה (מהרש"ל): סמ"ג לאוין ד: עשר בשביל שתתעשר וכו', ואין לומר דאיירי בגומר בלבד וכו' כדלקמן דזה לא צריך קרא ובכל המצוות ידעין דיש להן שכר, רק שלא ינסה, ודו"ק.

ותירץ שם חוץ מזו וכו', יש מפרשים תיפוק ליה משום דכתיב עשר תעשר בשביל שתתעשר, ומתוצין דעשר תעשר אין ראיה כל כך דדילמא דברה תורה כלשון בני אדם כמו דסבר ר"ל דפליג עליה שם.

ואני אומר דלא צריכנ' לכל זאת דהספר בא לומר מאיזה טעם התורה כן נוסח וליתן בשביל שתתעשר, אלא משום שאין שייך כאן שום נסיון דאין שייך לומר אם לא יהיה הדבר מתחרט, דבודאי הקב"ה מעשירו ומקיים הבטחתו כמו שאמר ובחנוני נא.

הרי זה צדיק גמור וכו', ואין לומר שהותר בכלל מעשר, דלא הותר לנסותו אפילו במעשר אלא שיתברך בעושר ולא בשאר מילי, ועוד דמעשר לחוד וצדקה לחוד שהרי למעשר יש לו קצבה וצדקה אין לו קצבה.

דינא דחיי: סמ"ג לאוין ד: כתוב בפרשת ואתחנן ולא תנסו וכו', אין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה, וכ"כ הסמ"ק במצות ?? והרשב"ץ ז"ל בספר זוהר הרקיע.

פירוש שלא יאמר אדם אעשה מצוה זו ואראה אם אתברך, והרמב"ם ז"ל בספר המצוות מצוות ל"ח סי' ס"ד כתב בענין הנסיון שלא לנסות את הנביא על צד הספק שנספק בהם אחר שנדע אמיתת הנביא, וכ"כ בהל' יסודי התורה פ"י אסור לנסות את הנביא יותר מדאי שנאמר לא תנסו את ה' אלקיכם וכו' ע"כ.

וקשה על זה דבפרק קמא דתענית אמרין דא"ל ר' יוחנן לינוקא עשר בשביל שתתעשר וא"ל הנ"ל הא א"ל נסי, ומי שרי לנסויי להקב"ה והכתיב לא תנסו את ה' אלקיכם, חוץ ממעשר וכו', הנה בביאור נראה שאזהרת הכתוב שלא לנסות את ה' כמ"ש הרב המחבר [-סמ"ג] והסמ"ק ודלא כמ"ש הרמב"ם ז"ל.

גם על דברי הרב המחבר ז"ל יש לדקדק דהיכי קאמר קרא לא תנסו את ה' אלקיכם כאשר נסיתם במסה, והלא הנסיון הוא שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין כמ"ש רש"י ז"ל בפרשת

ואתחנן. ובפרשת בשלח בענין נסיון במסה נראה שהנסיון הזה שהיו מנסין את משה שלא היו מאמינים שהקב"ה אמר שיעלם ממצרים אלא הוא מדעתו העלם, וזה מורה שלא תנסו את ה' האזהרה הזאת כדברי הרמב"ם ולא כדברי הרב המחבר והרשב"ץ והסמ"ק.

ונ"ל שהרב המחבר והסמ"ק ז"ל מפרשים הפסוק בדרך זו – לא תנסו את ה' אלקיכם לומר אעשה מצוה זו כדי שאתברך כאשר נסיתם במסה שנסיתם את הנביא ובקשתם לדעת אם מעצמו אמר את הדבר הזה או מפי הגבורה, אף כאן לא תנסו את ה' ותבקשו לדעת אם בשביל עשיית המצוה מעשה ידכם מתברך, אלא שמור תשמרון את מצות ה' אלקיכם אשר ציון, כלומר לפי שכך צוה ולא בשביל שתתעשר. והזיקקם לזה סוגיא דתענית כמו שכתבתי.

עוד יש לפרש לדעת הרב המחבר והסמ"ק ז"ל שענין הנסיון במסה היתה לה' ולא לנביא, ובקשו לנסות את ה' היוכל לתת מים בארץ ציה כמ"ש רש"י ז"ל בפרשת בשלח, וזה מ"ש הכתוב על נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין, כלומר בזה נדע אם יש ה' בקרבנו שיוכל לתת מים בארץ ציה ונעבדהו, אם אין. וזה ענין הכתוב כאן לא תנסו את ה' לומר נראה אם יוכל לברך מעשי ידי עושי רצונו ומצותו כאשר נסיתם במסה שאמרתם היש ה' בקרבנו שיוכל לתת מים בארץ ציה.

ופשט הפסוק מורה כדבריהם שאמר לא תנסו את ה' אלקיכם שנראה שעיקר הצווי הוא שלא ינסו את השם, לא כדברי הרמב"ם שעיקר הציווי שלא לנסות את הנביא, שאם כן הו"ל לומר לא תנסו כאשר נסיתם במסה, ויהיה הפירוש לא תנסו את הנביא כאשר נסיתם במסה.

ולדעת הרמב"ם ז"ל י"ל, שהמנסה את הנביא מנסה את ה', כמ"ש במכילתא ויאמר להם משה מה תריבון עמדו מה תנסון את ה', כל זמן שאתם מדיינים עמדי אתם מנסים למקום שנאמר מה תנסון את ה', אלא דסוגיא דתענית קשה לדעת הרמב"ם ז"ל. אלא ש"ל לדעתו ז"ל שאזהרת הכתוב לא תנסו את הנביא כאשר נסיתם במסה שאמרתם היש ה' בקרבנו אם אין, אלא מאחר שנודע שזה נביא יאמינו וידעו כי ה' בקרבם ולא יהרהרו ולא יחשבו אחריו וכו', כמ"ש הוא ז"ל בהל' יסודי התורה פ"י, וזה שהקשו בסוגיא דתענית והכתיב לא תנסו את ה', וענין הכתוב שלא ינסו את הנביא כדי שלא נבוא להרהר ולחשוב אחר הקב"ה, כל שכן שאין לנסות את ה' כדי שלא נהרהר אחריו. ומ"מ דברי הרמב"ם המחבר נראין עיקר בפשט ההלכה.

וכתוב בספר משמרת המצות: וראיתי מי שפירש כי עיקר צווי הוא לנסיון הנביא כדברי הרב וחכמים אסרו שאר נסיונות ואסמכוהו אקרא דלא תנסו, ולכך פריך ומי שרי לנסויי ולא קאמר איתיביה, כראוי, לפי שעיקר הלאו הוא לנסיון הנביא אלא דמתקנת חכמים פריך, כלומר אע"ג דלא אזהר קרא בהדיא אלא לנסיון דמשה מ"מ דרבנן אסור, ולכך אמר ומי שרי, כלומר דרבנן וכו' ע"כ.

ונכון הוא אלא שמה שהכריח דמדלא קאמר איתיביה מתקנת חכמים פריך אינו מובן אצלי דאין דרך התלמוד לומר איתיביה או מיתיבי אלא כשמקשה ממשנה אבל כשמקשה מפסוק אין דרך התלמוד לומר איתיביה.

ותירץ שם חוץ מזו שנאמר הביאו את המעשר וכו', הוצרכו להאי קרא דובחנוני נא בזאת וכו' משום דמקרא דעשר תעשר ליכא ראיא דאיכא למימר דברה תורה כלשון בני אדם כמו הכרת תכרת דאיכא למ"ד דברה תורה כלשון בני אדם, וכמו איש איש דאיכא למ"ד דברה תורה כלשון בני אדם בפ"ד מיתות, ובעשר תעשר גופיה סבר הכי ינוקא דריש לקיש כדאיתא פ"ק דתענית.

והא דתניא האומר סלע זו לצדקה וכו' הרי זה צדיק גמור, דמשמע דשרי לומר אעשה מצוה זו ואראה אם אתברך, דליכא למימר צדקה בכלל מעשר, דבמעשר הותר לנסות להקב"ה, דהא מעשר יש לו קצבה וצדקה אין לה קצבה. [-עין מהרש"ל בסמוך לעיל].

מאי עד בלי די, עד שיבלו שפתותיכם מלומר די, מפני שפשט הפסוק הוא שיריק להם ברכה בלי די ועל זה לא שייך לומר לשון עד, ועוד דאתא לנחומי וצעורי קא מצער, לזה פירש הפסוק מילת 'בלי' מלשון בלויי הסחבות, והכוונה לומר עד שיבלו שפתותיכם מלומר די.

בפ"ק דב"ב מעמידה בישראל שגומרין בלבם לתת הן יחיה הן לא יחיה, בב"ב ובר"ה פ"ק ובפסחים פ"ק אמרינן דהך ברייתא איירי בישראל, ופירש"י ז"ל ישראל דעתן לשמים בין יחיה בין לא יחיה אינו מהרהר אחר מידת הדין ע"כ. והן הן דברי הרב ז"ל. וא"ת א"כ מאי הקשו בפ"ק דתענית שהביא הרב המחבר למעלה מדכתיב עשר בשביל שתתעשר, נימא דהתם איירי בגומר בלבו לתת בין יחיה בין לא יחיה, וי"ל דמדהוצרך קרא לומר עשר בשביל שתתעשר ודאי דלא מיירי בגומר בלבו דאי בגומר בלבו לא צריך קרא שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה.

ועל דרך זו שנינו אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב וכו', שאין הכוונה לומר שלא נקוה שכר טוב בעשיית המצוות ובעבודתו ית' כמו שטעו צדוק ובייתוס, דאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ובריה, והכתוב צוות ואומר אם בחקתי תלכו וכו' ונתתי גשמכם בעתם, אלא הכוונה לומר לא תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס ואם לא יקבלו פרס מתחרטין, אלא הו' כעבדים המשמשים את הרב ע"מ שלא לקבל פרס, כלומר שמשו לפניו בין תקבלו בין לא תקבלו ולסוף שהקב"ה ישלם שכרכם, וכ"כ התוספות בפסחים ובר"ה.

מגילת ספר: סמ"ג לאוין ד: האומר סלע זו לצדקה כדי שאחיה אני ובני, הרי זה צדיק גמור, אבל בנוסח גמרא שלפנינו כתוב 'שיחיו בני' לבד, והכל אחד. ואע"פ שאמר רבא במד"ק דף כח בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא, כבר כתוב התוס' בשבת פכ"ד דף קנו וביבמות פ"ד דף מט דעל ידי זכות גדול משתנה המזל יעו"ש.

ועוד איתא בגמרא בשביל שאזכה לעולם הבא הרי זה צדיק גמור, ומה שלא הביאו הרב משום דבזה ליכא חילוק בין ישראל לאומות העולם דלעולם הבא לא יש חרטה. אף קשה דאיך מוקים ברייתא בישראל ולא באומות שמתחרטים, דבשביל שאזכה לעה"ב בכולהו שייך, ומדסיפא בכולהו איירי אף ברישא בכולהו איירי, ואפשר דבמקום דשייך חרטה בישראל איירי דוקא, מפני שאינם מתחרטים ובמקום דלא שייך חרטה מיירי בכולהו.

ופירש רש"י הרי זה צדיק גמור על דבר זה ומחשבה זו ע"כ, כוונתו נ"ל דר"ל דלא נעשה בשביל דבר זה צדיק גמור, דצדיק גמור לא הו' אלא מי שרובו זכויות כדאיתא בר"ה פ"ק אלא הכי פירושו דזה הדבר ומחשבה זו שחישב הו' צדיקות גמור ותתחשב לו לצדקה גמורה. ובר"ה דף ד. פירש הרי זה צדיק גמור אם רגיל בכך ע"כ, כוונתו אפילו שהיה רגיל לעשות כל הזכויות שהוא עושה עד שרוב הזכויות שיש לו הם בכך, הרי זה צדיק גמור.

ומה ששינה הפירוש מהכא להתם, משום דבב"ב הקשו ודעבד הכי לאו צדקה גמורה, משמע דמודים דצדקה הו' אלא שאינה צדקה גמורה, והקשו מהברייתא דאמר הרי זה צדיק גמור, דהיינו על דבר זה ומחשבה זו הו' צדיקות גמור, אבל בר"ה רצה לומר דכורש נעשה רשע על מה שאמר ומצליין לחיי מלכא ובנוהי, והקשו על זה ומאן דעבד הכי לאו מעליותא היא, דנהי דצדקה לא הו' אבל רשע לא מיקרי דהא קאמר הרי זה צדיק גמור, ואפשר לפרושי דאם יהיה רגיל בכך יקרא צדיק גמור, ובזה ניחא דמאן דהקשה מהאי ברייתא הוה ידע מה שמתרץ בב"ב כאן בישראל כאן באומות, אלא דהוה ס"ד דהאי שיש חילוק בין ישראל לאומות העולם היינו לענין שיחשב צדיק גמור.

ספר חומת הדת לחפץ חיים פרק יד בתו"ד: שייך לענין צדקה:

וכן להתחזק במדת הצדקה והחסד בכל היכולת, שכהיום נמצאים כמה וכמה נפשות רעבים ללחם וערומים, וצריך לטכס עצה אודותם איך להחיותם, שכל זה מקרב את הגאולה, כמו שאמרו חז"ל גדולה צדקה שמקרב את הגאולה, שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות, והיינו שעל ידי הרחמים שמרחם אחד על חבירו ומתחסד עמו מתעוררת מדת החסד העליונה, ואמרו חז"ל שאומר הקב"ה ומה אלו שהם בעצמם צריכים חסד, עושים חסד אלו עם אלו, אני שאני מלא חסד ורחמים על אחת כמה וכמה שאני צריך לגמול חסד עם הבריות. ומועיל כח החסד העליון שנתעורר, להתחסד בזה עם כל העולם, ובפרט עם האיש הזה גופא בודאי חסד יסובבנו בכל ענינו.

ועל כן כיום הזה, שרבו מצוקות התבל, מה מאוד צריך להתחזק בתורה ובגמילות חסדים כדי שתגן עליו הזכות, וכדאיתא בתנא דבי אליהו זוטא, שאלו תלמידי את רבי אליעזר הגדול מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח אמר להם יעסוק בתורה ובגמילות חסדים. וכן היה גם כן במצרים קודם הגאולה שנתקבצו יחד ועשו חיזוק לעבודת ה' ולמדת החסד, וכדאיתא בתנא דבי אליהו פרק כ"ג, כשהיו ישראל במצרים, נתקבצו כולם וישבו יחד משום שהיו כולם באגודה אחת, וכתרו ברית יחד שיעשו גמילות חסד זה עם זה, וישמרו בלבבם ברית אברהם יצחק ויעקב ולעבוד את אביהן שבשמים לבדו, ושלא יניחו לשון בית יעקב אביהן, ושלא ילמדו לשון מצרים מפני דרכי עכו"ם שבהם ע"ש. ומה שאמר שישמרו בלבבם ברית אברהם יצחק ויעקב, הוא מרמז על התורה, כדאיתא ביומא (דף כח), דאף שהתורה לא ניתנה עדיין, למדו שם כל המצוות פרטיות שקבלו מפי האבות, ואיתא בגמרא דמסכת עבודה זרה דאברהם אבינו היתה מחזקת ארבע מאות פרקי, ובודאי בשאר שבע מצוות היה גם כן באופן זה, ומקרא מפורש באברהם אבינו עקב אשר שמע וגו' וישמור משמרת מצותי חוקותי ותורותי. ולכן אמר שישמרו בלבבם, כמו שנאמר והיו הדברים האלה וגו' על לבבך וזהו שנאמר ואזכור את בריתי, ואיתא בתנא דבי אליהו דא היא התורה, וזה שעסקו בתורה ובגמילות חסד היה סיוע גדול לגאולה, וכדאיתא בפסיקתא על הפסוק נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעוזך, נחית בחסדך זו גמילות חסד, נהלת בעוזך זו התורה. ובאופן זה אנו צריכים לעשות גם כן בימינו, להתחזק בשני העיקרים, תורה וחסד, ויתכפרו לנו עונותינו, כדכתיב בחסד ואמת יכופר עון (ואיתא במדרש שאמת היא התורה שנאמר אמת קנה ואל תמכור) ויקרב הגאולה על ידי זה:

כאשר מלוה בלי רבית נחשב לו צדקה / איסור לקחת רבית הוא ממצוות החסד

רמב"ן: (כי תצא דברים כג כ) לא תשיך לאחריך נשך כסף נשך אוכל וגו', לנכרי תשיך וגו' למען יברכך ה' אלקיך וגו'. לא תשיך לאחריך, גם זו מצוה מבוארת (ויקרא כה לו לו), יוסיף בכאן אזהרה גם ללוה, מה שאין כן בכל דיני ממונות שאם רצה הוא לזוק בנכסיו רשאי, אבל מפני רגילות החטא הזה יזהיר בו גם הלוה:

וביאר בכאן שיהיה רבית הנכרי מותר ולא הזכיר כן בגזל ובגנבה כמו שאמרו (ב"ק קיג:): גזל גוי אסור. אבל הרבית שהוא נעשה לדעת שניהם וברצונם לא נאסר אלא מצד האחזה והחסד, כמו שצוה (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך, וכמו שאמר (לעיל טו ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', ועל כן אמר למען יברכך ה' אלהיך - כי חסד ורחמים יעשה עם אחיו כאשר ילוננו בלא רבית ותחשב לו לצדקה. וכן השמיטה חסד באחים, לכך אמר (שם פסוק ג) את הנכרי תגוש, וקבע לו ברכה, כי הכתוב לא יזכיר הברכה רק בצדקה ובחסדים, לא בגזל ובגנבה ובאונאה: ==להעיר כאן נפשגים הלואה וצדקה

הבן==

== צדקה חסר ==
 פסוקי צדקה
 ראשון לציון סיכום
 מהר"ם שיק צדקה
 אבן האזל השמטות לענין חומש

== בענין לא תנסו :
 משנת חכמים
 תשב"ץ זוה"ר
 מהרש"א כל הגמרות
 מהרי"ט = לעבור שוב ולסדר
 מהר"ש פרימו לסדר
 באר שבע סוטה ??
 == לעיין בקלסר צילומים נראה שיש שם צילומים שלא נכנסו כאן ==

מחרש"א צדקה בכל המוגיות / לעבור ולסדר (הלכות אגרות)

בבא בתרא ט ב

מה שריון כל קליפה כו', דימה הצדקה השלימה שעושה הקדוש ברוך הוא עם כל חי לשריון שצורפו צרוף גמור וחזק אבל אנו ונהי כטמא כלנו נחשב לבני אדם שאינן מהוגנין וע"כ כל צדקותינו שאנו עושים אינה שלימה והוא כבגד עדים שהוא כבגד בלוי שצורפו קלוש וחלוש וק"ל:

ופליגא דר"י דאמר אף כופה חימה אינו כופה, יראה בזה דתלמודא סמך עצמו אמאי דאמרינן בפרק ד' נדרים דמשה הרגו לחימה והשתא ע"כ לר"א דאמר גדול העושה כו' היינו דעושה צדקה כופה תרוייהו אף וחימה ומשה לא כפה רק חימה אבל אי הצדקה אינו כופה רק אף ולא חימה אין כאן גדול העושה צדקה דאם בצדקה כופה האף ומשה לא כפה אותו הרי גם משה גדול מעושה צדקה שהוא כפה החימה משא"כ עושה הצדקה והשתא קאמר שפיר ופליגא כו' דלר"י דאמר בצדקה דאינו כופה חימה אין כאן גדול עושה צדקה כו' כיון דמשה כפה חימה וק"ל:

ובתוס' שם תימה אינו כופה חימה דבשלהי פ' ד' נדרים אמרינן דחימה משה הרגו עכ"ל מהאי קרא דכי יגורתי מפני האף והחימה פריך התם אהך דחימה משה הרגו ומשני לה תרי חימה הוו אבל ר"ל דתמיהא ליה לר"י דקאמר הכא יותר יש לכפות האף מן החימה ולגבי משה אמרינן התם בהיפך דחימה הרגו ולא האף ק"ל ויותר נראה לי שטעות נפל בדבריהם תימא במקום פי' וכונתם דסמך תלמודא אהך דנדרים דחימה משה הרגו וע"כ הא דר"י פליגא ולא ס"ל גדול העושה צדקה כו' כמ"ש לעיל ודו"ק:

אף על פי ששוחד בחיק כו', פרש"י שהוא עושה צדקה בסתר כו' עכ"ל, כי הצדקה היא כעין השוחד שנותן להקב"ה ובחיק הוא מקום סתר וכן לדרש כל דיין שנוטל שוחד כו' יהיה בחיק לשון סתר שדרך נותן שוחד לדיין אינו נותן בפרהסיא רק בסתר וק"ל:

כל הרודף צדקה הקדוש ברוך הוא ממציא לו, פי' מיירי במי שאין לו ליתן ורודף אחרים ומעשה אותן לצדקה זוכה שהקב"ה ממציא לו מעות שיתן הוא ממונו לצדקה וכן משמע לקמן דרודף צדקה איירי במעשה דקאמר כל הרגיל לעשות כו' ומייתי ליה מהאי קרא וק"ל:

ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפיך כו', עיין בחידושינו ספ"ק דב"ק:

בעלי חכמה דכתיב ימצא חיים כו', היינו קרא דמייתי לעיל ורודף צדקה היינו שאין לו אבל רגיל לעשות אחרים לצדקה ימצא חיים שזוכה לבעלי חכמה שנאמר והחכמה תחיה בעליה ובעלי עושר דהיינו שזוכין ליתן צדקה ובעלי אגדה דכתיב וכבוד כו' כי בעלי אגדה דורשין בכבוד התורה כדאמרינן ואין כבוד אלא תורה כו' וק"ל:

בבא בתרא י א

כדי שניצול מדינה של גיהנם, כדאמרינן לקמן וא' שמצלת מדינה של גיהנם וק"ל:

א"ל זו היא שמחייבתן לגיהנם כו', יראה שהודה המין הזה כשישראל על אדמתן שמצות צדקה עלינו ומה שהקב"ה אינו מפרנסן כדי שניצולו אנו כו'. כמו שהשיב לו ר' עקיבא אבל אמר כשישראל במאסר הגלות נמשלו לעבד החבוש בבית האסורין וצוה עליו שלא להאכילו ולהשקותו כדכתיב ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' כך ברעב ובצמא וגו' וע"ז השיב לו ר' עקיבא דאף ע"פ שכעס עליהן נמשלו לבנים כדאמרינן בנים משחיתים אף בזמן שהם משחיתים מעשיהם נקראים בנים לה' ולפי שהמין הזה לא הודה לו ואמר שאינן קרויין בנים רק כשעושין רצונו של מקום הביא לו ר"ע ראיה לדבריו דאימתי עניים מרודים כו' דהיינו חיל המלך העכו"ם הרודים בישראל כמ"ש לעיל ודו"ק:

כשם שמוזנותיו כו' מר"ה כך חסרונו של אדם כו', תלה חסרונו במוזנותיו דלגבי מוזנותיו של אדם אמרינן פרק ב' דביצה מפורש בקרא בכסא ליום חגיגו זה ר"ה וכתוב כי חוק הוא לישראל וגו' ומאי משמע דהאי חוק לישנא דמוזני הוא דכתיב ואכלו את חקם וכתוב הטריפני לחם חקי ואמר דחסרונו שמחסר אדם ממונו כמ"ש מלח ממון חסר נמי קצובין לו מאז כי הם קצובין מר"ה אם לזכות למוזנות של עני כדקאמר הכא זכה הלא פרוס גו' ואם לחובה לעניים מרודים חיל המלך ואפשר שע"ז רמז האי קרא רש ועושר אל תתן וגו' אל תתן לי רש ועוני שיהיו מוזנותי קצובין בחסרונו של אחר וכן עושר שיהיו מוזנות אחרים קצובים בחסרוני אך הטריפני לחם חקי וגו' וק"ל:

חזאי חלמא, פרש"י במוצאי יו"כ עכ"ל, דקדק לפרש כן דמסתמא הנהו בני אחתיה דריב"ז לאו רשעים הוו שנגמר דינן בר"ה אלא בינונים דהוה דין חסרונם נגמר ביוה"כ ואח"כ במוצאי יוה"כ חזא ההוא חלמא דבעו למחסר בשנה זו ז' מאה דינרי עשינהו כו' כדי לקיים בהו זכה הלא פרוס וגו' ואמר פש גבייהו י"ז פרש"י ערב ר"ה שיבסר דינרי שלא נתנו לצדקה עכ"ל נראה דה"נ דקדק לפרש ער"ה משום דמר"ה ואילך מתחיל דין אחר וזה החסרון כבר נידון משנה שעברה בר"ה ונגמר ביוה"כ שעבר כמו שחזה אז בחלמא אבל מה שאמר בגמרא כי מטא מעלי יומא דכפורי שדור בי קיסר כו' נראה דפש בהו בעויה"כ בשנה שנייה וההוא דינא דיוה"כ נמשך עד יוה"כ הבא וכמ"ד פ"ק דר"ה אדם שאירע בו קרי או אונס קודם י"ה נידון לשעבר לאחר י"ה נידון להבא ולפי זה נראה להגיה בפירוש רש"י פש גבייהו ע"כ י"ז דינרי שלא כו' ודו"ק:

א"ל אמינא כי היכי דתעבדו מצוה כו', ועשינהו דקאמר לאו בכפייה אלא בדברים מצוה לשמה וק"ל:

איחייב מאן דסני לן כמחללי כו', עיין פרש"י, ועוד נ"ל לפרש השתא אלו נפלתי דמאן דסני לן השונא לי הוה מחייב לי שהייתי מחלל שבת ועוד עכו"ם וחייב סקילה וק"ל:

שמה עני בא לידך ולא פרנסתו, אפשר שרמז לו אעבודא דמייתי לעיל ההוא עניא דהוה מחזור על הפתחים ולא אודקק ליה רב פפא וק"ל:

כתיב הכא כו' עם לבבך כו' וכתיב התם יצאו אנשים בני בליעל כו', הרבה כתובים לשון בליעל במקרא גם בשאר עבירות אבל בתורה אינן כתובים רק אלו שנים ויש לנו ללמוד זה מזה וק"ל:

כל צדקה וחסד שישראל עושין בעוה"ז שלום גדול כו', שלומי מאת העם הזה החסד והרחמים כו', לפי פשוטו החסד והרחמים שלו שהיה לו עם ישראל שנאמר ושמר לך ה' את הברית ואת החסד וגו' ונתן לך רחמים אמר לאסוף מהם אבל את שלומי דריש דמשמע דבר שהיה עושה שלום אצלי שהם החסד והרחמים שהיו הם עושין היו פרקליטין ושלום הגדול אצלי כדאמרינן כל המרחם מרחמין עליו שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך וגו' וע"פ דרך זה אמר ג"כ שמקרבת הגאולה שנאמר ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות כי הצדקה שיהיו עושין יהיו זוכין לעשות עמהן צדקה בנגלה בעת הישועה כי הצדקה שעושה הקדוש ברוך הוא עמנו בגלות היא בסתר וק"ל:

יין קשה שינה מפכתו ומיתה קשה מכולם כו', כי השינה הקשה מהם היא אינה אלא אחת מס' במיתה וק"ל:

אלו ת"ח שמנדיין שינה וכו', יש לפרש בזה ע"ד וקוי ה' יחליפו כח שאמרו בסוף קדושין שהתורה נותנת כח ללומדי תורה ולפי שמיעוט השינה מחליש את האדם אמר בת"ח המנדיין שינה בעוה"ז בלימוד תורתם הקדוש ברוך הוא נותן להם כח ללמוד תורה ומשביעין בעוה"ז שכינתו דלעולם הבא דאין שם שינה וחלשות האדם כדאמרינן אלא שהצדיקים יושבין ונהנין מזיו השכינה וק"ל:

מה דכתיב מלוה ה' חונן דל אלמלא כו', כי מלת מלוה בכל מקום הוא שם התואר לאיש המלוה מעותיו לאחר כמו לאיש מלוה ובישעיה כמלוה כלוה ולזה פירשו בו בכאן כי החונן דל נעשה הוא מלוה לה' וכביכול שהקב"ה נעשה לוה לשלם לו ולא מדין ערב אלא שנשתעבד כדין לוה כאומר תלוה לזה ואני פורע וכמפורש בסיפא דקרא וגמולו ישלם לו ר"ל גם כי העני זה אין לו במה לשלם הקדוש ברוך הוא שהוא נעשה כלוה הוא משלם לו גמולו וק"ל:

רבי יוחנן רמי כתיב לא יועיל הון וגו' ב' צדקות הללו למה כו', נ"ל דתרתין קאמר חדא דרמי קראי אהדדי דכתיב לא יועיל הון וגו' דמשמע דאין אדם יכול להציל עצמו בממונו ולא מועיל לו ההון אפילו לעשות אז צדקה ובקרא אחרינא קאמר לא יועילו אוצרות רשע דהיינו ממון הגזול משמע אבל בממונו יכול להציל ולעשות צדקה ועוד ב' צדקות הללו דכתיב ב' פעמים וצדקה תציל וגו' למה ואמר דאחד שמצילתו ממיתה משונה ואחד מדינה של גיהנם וההוא קרא דביום עברה איירי מדינה של גיהנם דהיינו בעוה"ב לאחר מותו אפילו ממונו קאמר דלא יועיל לו לעשות צדקה בעוה"ב אם לא עשה בעוה"ז אבל קרא אחרינא איירי שמצילתו ממיתה משונה דהיינו בעוה"ז ואז ממונו יועיל לו לעשות צדקה אבל ממונו הגזול אפילו בעוה"ז לא יועיל לעשות בו צדקה וק"ל:

בבא בתרא י ב

נותנה ואינו יודע למי נותנה כו', מפורש פרק מציאת האשה:

מה יעשה אדם ויהיו לו בנים ר"א אמר יפזר כו', אפשר שסמך על מה שפירש דוד במזמור דמייתי בסמוך אשרי איש ירא ה' וגו' גבור בארץ יהיה זרעו דור וגו' וסיים בו שלכל זה זכה לפי שפזר נתן לאביונים וגו' וק"ל:

אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא במה תרום כו', לפי שבחומש הפקודים נאמר בלשון צווי לרבים שאו את ראש וגו' אתה ואהרן ואתכם יהיו איש וגו' וכאן שינה לומר בלשון יחיד

למשה לבד ולא נאמר בלשון צווי וע"כ דרשו שזה הכתוב הוא תשובה לשאלת משה במה תרום קרן ישראל וא"ל הקדוש ברוך הוא כי תשא אם באת לשאת ראשם וכו' כפי' רש"י כי ע"י נדבתם למשכן נתרומו ישראל מכל האומות שירדה השכינה בישראל וכן אמרו במדרש צדקה תרום גוי בנדבה שהביאו ישראל למלאכת המשכן נתן להם תלוי ראש ע"י משה וק"ל:

שאלו את שלמה כו' מה פירש דוד אבא פיזר וגו', שלמה גופיה אמר נמי הכי צדקה תרום גוי אלא שאפשר לומר דוקא בגוי וממלכה שעושים צדקה כדלקמן אבל שאלו לו על היחיד ועוד נראה לפרש דמהאי קרא צדקה תרום גוי' למדו ששאלו על כך לשלמה והשיב להם צדקה תרום גוי' שזו היא שפירש דוד אבא שסיפר באותו מזמור כמה הצלחות זמניות ליראי ה' וטוב ממנו איש חונן ומלוה וגו' וסיים להוסיף עוד בצדקה עד היכן כחה שאמר פזר נתן וגו' קרנו תרום וגו' דהיינו צדקה תרום שאמר שלמה:

רבי אבא אמר מהכא הוא מרומים ישכון כו', ניחא ליה לאתויי מהכא מדברי נביאים ויש לפרש האי קרא לפי הדרש ע"פ מ"ש בתענית פ"ג דאתתא שכיחא בביתא ויהבה ריפתא לעניים ומקרבה הנייתה ואנא יהיבנא זוזים ולזה אמר מה טעם מרומים ישכון כי מצודות שעושה לו בסלעים מלשון מטבע וזוזים וסלעים שנותן לעני היא משגבו ויותר מזה כי לחמו נתן ומימיו כי הם נאמנים ושלמים דמקרבא הנייתן לעניים לאכול ולשתות טפי מנותן סלעים ומעות שצריך לטרוח ולקנות ודקדק לומר ניתן בלחם ולא נותן כי הלחם ומים ניתן על ידי האשה דשכיחא בביתא ודקדק לומר לחמו ומימיו שיתן מלחמו ולא מלחם אחר בפחות ממנו וכן ממימיו אם גם הוא שותה מים וק"ל:

שאלו את שלמה איזה בן עוה"ב כו', יש לפרש ע"פ מ"ש פ' החליל חסידים ואנשי מעשה היו אומרים אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנתנו והוא פירוש הכתוב וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו' אבל הימים שהם נגד זקניו שהוא הילדות יהיה כבוד שלא יתבייש ממנו בזקנותו ומייתי כי הא כו' עליונים למטה כו' שהיו בכבוד בעוה"ז יתביישו כשיהיו למטה בעוה"ב ביום תוכחה אבל אנן כי היכי דחשבינן הכא חשבינן נמי התם ולא נתבייש ועוד יש לפרש ונגד זקניו כבוד שלא יתבייש ממצעיה בני בניו שהולכים בדרך טובה כי בני בנים הרי הם כבנים ויהיה לו שיבה טובה כמו באברהם שמת ה' שנים קודם זמנו שלא יראה עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ודבר זה מפורש בדברי שלמה עטרת זקנים בני בנים כו':

שהיו אומרים אשרי שבא לכאן ותלמודו בידו כו', יש לפרש כי עיקר הלימוד ושנעשה בו רושם הוא הלימוד הבא מכתובת יד אשר על כן נקראו החכמים סופרים:

ר"ע וחביריו משום הרוגי מלכות ותו לא כו', ר"ל משום הרוגי מלכות יש להם מחיצה ביחד בפני עצמן ותו לא והרי יש לצדיקים מעלה יתירה לכל אחד ואחד מחיצה בפני עצמו לפי כבודו כמ"ש פרק הספינה כי על כל כבוד חופה מלמד שכל אחד ואחד עושה לו הקדוש ברוך הוא חופה לפי כבודו וק"ל:

מהרש"א: שאין עושים אלא להתגדל כו' שנאמר כו', אין זה מלשון גדולה וחשיבות דאם כן היינו להתייחר דלקמן אלא מלשון גדולה בשנים שיאריכו ימים כדמייתי ומצליין לחיי מלכא וגו' ומייתי נמי עלה סלע זו לצדקה ע"מ שיחיה בני כו' וק"ל:

ל"ק כאן בישראל כאן בעכו"ם, יש להקשות בזה מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור כדאמרין פרק השוחט ופרק ד' מיתות ויש ליישב ודו"ק:

נענה ר"ג כו', שאין עושים אלא להתייחר כו' אמר ר"ג עדיין אנו צריכין למודעי כו', יראה דר"ג לא הביא בדבריו קרא על מה שאין עושים אלא להתייחר כמו שהביאו תנאי אחרוני ראייה לדבריהם אלא שאמר על דברי ר"א ור"י שאמרו שאין עושים אלא להתגדל ולהמשך מלכותן דבישראל שרי כה"ג ובעכו"ם הוי חוטא לפי שאין מבקשין גידול שנים והמשך מלכות אלא להתייחר באותן שנים ומלכות לכך אמר ר"ג אנו צריכין למודעי דמתוך דבריו

למדנו שהעכו"ם אינו עושה אלא להתייגר ולקנטר כמ"ש אלא לקנטר לחרף אותנו ולהתייגר עלינו כדמייתי קרא זד יהיר מתוך גאוותו מחרף ומתלוצץ אותנו וק"ל:

לפי שהוא נותן צדקה וחסד לישראל כו', יראה דצדקה וחסד הם ב' מדות קרובים לענין א' אלא שזה בממון וזה בגופו, ולתנאי דלעיל צ"ל דנקט קרא צדקה לגבי ישראל לרבותא דאפי' הצדקה שהיא פחותה מגמ"ח כדאמרינן בסוכה דמרומם אותם ונקט קרא חסד במקום צדקה בעכו"ם דאפי' חסד שהיא גדולה שבמדות חטאת היא להם ולדברי ריב"ז נמי צדקה וחסד קאי כולה על עכו"ם ולזה אמר ריב"ז נראין דברי רבי נחוניא בן הקנה שהוא נותן צדקה וחסד לישראל שהוא אחד מן הסימנים שיש באומה הישראלית כדאמרינן פרק הערל אבל אין בהם בעכו"ם מדת חסד כלל ולכך לא קאי חסד אלאומים כמו שדרשו כל הני תנאי לעיל אלא כרבי נחוניא דקאי חסד על ישראל:

כך צדקה מכפרת על עכו"ם, לפי דרש זה קאי גם צדקה תרומם גוי על עכו"ם דנחשב לעכו"ם הצדקה וחסד שעושין במקום חטאת לישראל ולהכי לא מייתי בדרש דהכא גוי אלו ישראל דכתיב ומי כעמך וגו' כמו שהביאו התנאים דלעיל וק"ל:

דאיבעי ליה למפלגינהו לעניי א"ה כו', ק"ק דרבי אבהו נמי אמאי לא קבלינהו משום שלום מלכות וה"ל למפלגינהו לעניי א"ה וי"ל דלא היו במקומו עניי א"ה וק"ל:

בבא בתרא יא א

העבודה שאין בקופה של צדקה כלום כו', יראה דמעיקרא לא ידע שיש לה ולבניה סכנת מיתה ולא נתן לה משלו שהיה נצרך לו ואמרינן חייך קודמין דאל"כ ודאי דטפי הוה לו לתלות מעותיו בקופה של צדקה כדי שלא תתבייש כדאמרינן לעיל ואינו יודע ממי נוטלה דהיינו ליתן לארנקי של צדקה וק"ל:

ימות בשנים מועטות הללו מיד קרעו לו גזר דינו כו', הצדקה היא אחד ממעבירי הגזירה כדאמרינן פ"ק דר"ה והוסיפו לו כ"ב שנים דמצינו שהן נקראות שנים מועטות ברבקה שאמרה ליעקב וישבת עמו ימים אחדים וגו' דהיינו מועטים כפרש"י והוא נתעכב שם עד בואו לאביו כ"ב שנים וק"ל:

מעשה במונבו המלך כו', פרש"י בנה של הילני המלכה מזרע חשמונאים כו' אבל בספר יוחסין מפורש בשם גוריון הארוך שהיה מלך גר וכן בב"ר פרשת לך לך ומעשה במונבו ובזטוז בניו של תלמי ע"ש:

ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת כו' שנאמר צדק ומשפט מכון וגו', מה שלא אמר כן אקרא דמייתי לעיל וצדק משמים נשקף אני גנזתי במקום שאין היד שולטת ד"ל דהשמים שהם כוללים כל הגלגלים אפשר לומר בהם יד שולטת שם כדאמרינן בפרק הספינה בעובדא דרבה בב"ח דשקל סלו והניח אותו בגלגל דרקיעא אבל בהאי קרא צדק ומשפט מכון כסאך שהוא ברקיע השביעי שנקרא ערבות אין היד שולטת בו והכי אמרינן פרק אין דורשין ערבות שבו צדק ומשפט וצדקה כו' שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך ע"ש:

דבר שעושה פירות כו', כפרש"י הפירות אוכל בעוה"ז והקדקן קיימת לעולם הבא והא דלא חשיב ליה נמי בכל הנהו דריש מסכת פאה אלו דברים שאדם אוכל כו' יש לפרש דה"ל צדקה בכלל גמ"ח דקחשיב התם ובפ"ק דקידושין מייתי נמי גמ"ח מדכתיב ורודף צדקה וחסד ימצא חיים וגו' ומסיק נמי התם מהאי קרא דמייתי הכא אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו וכי יש צדיק טוב כו' אלא זה טוב לשמים ולבריות:

שנאמר פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות כו', הכי מפורש לפי הדרש פרי צדיק שזכר לעיל אמרו צדיק כי טוב כי פרי וגו' הוא עץ חיים בעוה"ז והכי מפורש פ"ק דקדושין פירות בעוה"ז מדכתיב ורודף צדקה וחסד ימצא חיים וגו' ואמר בממון הקדקן שאצרו אבותיו הנה הוא לוקח נפשות חכם באותן נפשות שפרנס ימצא בהם חכם וק"ל: